

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

LİBYA MEDYASINDA TÜRKİYE’NİN LİBYA DIŞ POLİTİKASI

Saddam SEHWEIL

DOKTORA TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Nesrin KENAR

ARALIK- 2025

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**LİBYA MEDYASINDA TÜRKİYE’NİN LİBYA DIŞ
POLİTİKASI**

DOKTORA TEZİ

Saddam SEHWEIL

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

“Bu tez 16/12/2025 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA	Başarılı
Prof. Dr. Asena BOZTAŞ	Başarılı
Doç. Dr. Nesrin KENAR	Başarılı
Doç. Dr. Rümeysa DURSUN	Başarılı
Doç. Dr. Sibel AKGÜN	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Saddam SEHWEIL

16/12/2025

ÖNSÖZ

Bu doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda hazırlanmıştır. Çalışmamda, Arap medyasının Türkiye'nin dış politikasına yönelik tutumlarını analiz ederek, bu tutumların hangi tarihsel ve siyasal bağlamlarda şekillendiğini ortaya koymayı amaçladım. Konunun güncel ve çok katmanlı doğası nedeniyle, çalışma süreci titiz bir araştırmayı ve kapsamlı bir analiz sürecini gerektirmiştir.

Özellikle Libya medyasına dair güvenilir ve sistematik kaynakların sınırlılığı, araştırmayı daha da zorlu hale getirmiştir. Ancak bu zorluk, çalışmanın akademik katkısını artıran bir etken olmuştur.

Bu süreçte, başta değerli danışmanım Doç. Dr. Nesrin Kenar'a en derin şükranlarımı sunuyorum. Kendisinin akademik birikimi, yönlendirmeleri ve özellikle yoğun çabaları olmasaydı bu çalışmanın tamamlanması mümkün olmazdı. Her aşamada gösterdiği sabır, titizlik ve yapıcı eleştirileriyle bana ilham verdi.

Ayrıca bu çalışmayı yürütürken bana destek olan aileme ve tüm katkı sunanlara da yürekten teşekkür ederim.

Bu tezin, Türkiye-Libya ilişkileri ve medya-politika etkileşimi konularında yapılacak yeni çalışmalara katkı sunmasını diliyorum.

Saddam SEHWEIL

16/12/2025

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE.....	25
1.1. Kavramsal Çerçeve.....	25
1.1.1. Medya ve Dış Politika İlişkisi	25
1.1.1.1. Medya Kavramı ve Tanımı	25
1.1.1.2. Medya Çalışmalarında İmaj	27
1.1.1.3. İmajı Şekillendirmek ve Medyanın bu İmajdaki Rolü.....	32
1.1.1.4. Medyanın Dış Politikaya Etkisi	36
1.1.1.5. Medya ve Sosyal Etkileri: Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Konular Üzerindeki Algıların Şekillendirilmesi	42
1.1.2. Kamuoyu ve Dış Politika İlişkisi.....	46
1.1.2.1. Kamuoyu Kavramı ve Tanımı.....	46
1.1.2.2. Kamuoyunu Şekillendiren Faktörler	48
1.1.2.3. Kamuoyunun Dış Politika Üzerindeki Etkisi.....	53
1.1.3. Medya ve Kamuoyu İlişkisi.....	58
1.1.3.1. Medyanın Kamuoyu Oluşumu Üzerindeki Etkisi.....	58
1.1.3.2. Medyanın Kamuoyu Önceliklerini Belirlemedeki Rolü	63
1.2. Tarihsel Çerçeve	66
1.2.1. Türk-Arap İlişkilerine Giriş ve Kavramsal Çerçeve	66
1.2.2. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Türk-Arap İlişkileri	76
1.2.3. Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Türk-Arap İlişkileri.....	82
1.2.3.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Arap İlişkileri.....	84
1.2.3.2. Arap Baharı ve Türk-Arap İlişkileri.....	86
2. BÖLÜM: TÜRKİYE-LİBYA İLİŞKİLERİ.....	97
2.1. Devrimden Önceki Dönem (2011 öncesi).....	97

2.1.1. Türkiye-Libya İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı.....	97
2.1.2. Monarşi Döneminde Türkiye-Libya İlişkileri 1951-1969	112
2.1.3. Kaddafi Döneminde Türkiye-Libya İlişkileri (1969-2011).....	116
2.2. Devrimden Sonraki Dönem (2011 sonrası)	124
2.2.1. Türkiye'nin Devrim Konusundaki Tutumu	124
2.2.2. Türkiye-Libya Mutabakat Zaptı Anlaşması Kapsamında Türkiye-Libya İlişkileri.....	129
2.2.3. Türkiye-Libya Mutabakat Zaptı Anlaşması Kapsamında Türkiye-Libya İlişkileri Konusunda Libya'nın Tutumu	133
3. BÖLÜM: ANALİTİK ÇALIŞMANIN SONUÇLARI	137
3.1. Libya Haber Sitelerinde Türkiye ile İlgili İçeriklerin Özellikleri.....	138
3.1.1. Sitelerin Türkiye ile İlgili Konu Sayısı	138
3.1.2. Sitelerin Ele Aldığı Türkiye Meseleleri	139
3.1.3. Etkili Aktörler.....	144
3.1.4. Etkili Figürler	148
3.1.5. Sitelerde Türkiye Temsili	151
3.1.6. Yaklaşım Biçimi Kategorisi	156
3.1.7. Çalışma Sitelerinin Türkiye ile İlgili Konuları ele Almak İçin Kullandığı Haber Kaynakları	159
3.2. Türkiye ile İlgili Konuların Biçim Kategorileri	162
3.2.1. Haber Biçimleri	162
3.2.2. Etkileşimli Öğeler Kategorisi	164
SONUÇ	167
KAYNAKÇA.....	172
EK	204
ÖZ GEÇMİŞ	220

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı
Çev.	: Çeviren
DEAŞ / İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
MOSSAD	: İsrail İstihbarat Teşkilatı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PYD/ YPG	: Demokratik Birlik Partisi/ Halk Savunma Birlikleri
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
UMH	: Ulusal Mutabakat Hükümeti

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Libya Haber Sitelerinde Türkiye ile İlgili Konuların Sayısı	139
Tablo 2: Libya Haber Sitelerinde Türkiye ile İlgili Meselelerin Konusal Dağılımı....	141
Tablo 3: Libya Haber Sitelerinde Türkiye Meselelerinde Etkili Aktörlerin Dağılımı	145
Tablo 4: Libya Haber Sitelerinde Türkiye Meselelerine Odaklanan Etkili Figürlerin Dağılımı	148
Tablo 5: Libya Haber Sitelerinde Türkiye Temsiline İlişkin Dağılım	152
Tablo 6: Libya Haber Sitelerinde Türkiye’ye Yaklaşım Biçimlerinin Dağılımı	156
Tablo 7: Libya Haber Sitelerinde Türkiye Konularında Kullanılan Haber Kaynaklarının Dağılımı	160
Tablo 8: Libya Haber Sitelerinde Türkiye Konularında Kullanılan Gazetecilik Türlerinin Dağılımı	162
Tablo 9: Libya Haber Sitelerinde Türkiye Konularında Etkileşimli Ögelere Yer Verme Oranı	164

ÖZET	
Başlık: Arap Medyasında Türkiye'nin Libya Dış Politikası	
Yazar: Saddam SEHWEIL	
Danışman: Doç. Dr. Nesrin KENAR	
Kabul Tarihi: 16/12/2025	Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 203 (tez) + 16 (ek)
Bu tez, Libya medyasında Türkiye'nin Libya'ya yönelik dış politikasının nasıl temsil edildiğini incelemekte ve bu temsillerin Libya kamuoyunda Türkiye'ye dair oluşan algılar üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Çalışmanın temel amacı, medya aracılığıyla şekillenen Türkiye imajının niteliğini ortaya koymak ve Libya'daki medya organlarının bu algıyı nasıl yönlendirdiğini belirlemektir. Araştırma, "Gündem Belirleme Teorisi" çerçevesinde yapılandırılmış; tarihsel yöntem, içerik analizi ve karşılıklı ilişkiler yöntemi birlikte kullanılmıştır. Bu kapsamda, belirli bir dönem içerisinde yayın yapan çeşitli Libya merkezli haber sitelerinden elde edilen içerikler sistematik olarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, Libya medyasında Türkiye'ye yönelik söylemlerin büyük ölçüde çeşitlilik gösterdiği ve bu söylemlerin, medya organlarının siyasi eğilimleriyle doğrudan ilişkili olduğu belirlenmiştir. Türkiye kimi zaman istikrar sağlayıcı ve stratejik ortak olarak sunulurken, kimi zaman da müdahaleci bir aktör olarak tasvir edilmektedir. Elde edilen bulgular, Libya'da medya söylemlerinin kamuoyunun dış politika algısını şekillendirmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bu çerçevede, tezde Türkiye ile Libya arasında medya alanında iş birliğinin güçlendirilmesi, gazetecilerin medya okuryazarlığının artırılması ve daha dengeli bir söylem geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.	
Anahtar Kelimeler: Türkiye, Libya, Dış Politika, Medya, Gündem Belirleme	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Turkey's Foreign Policy in Libya as Reflected in the Libyan Media	
Author of Thesis: Saddam SEHWEIL	
Supervisor: Assoc. Prof. Nesrin KENAR	
Accepted Date: 16/12/2025	Number of Pages: vi (pre text) + 203 (main body) + 16 (add)
This thesis examines how Turkey's foreign policy towards Libya is represented in the Libyan media and analyzes the impact of these representations on public perceptions of Turkey in Libya. The study aims to reveal the nature of the image of Turkey as shaped by media narratives and to determine how Libyan media institutions influence this image. The research is structured within the framework of the Agenda-Setting Theory and adopts a combination of the historical method, content analysis, and the reciprocal relations approach. In this context, selected content from various Libya-based news websites, published during a defined period, was systematically analyzed. The findings indicate a significant diversity in the Libyan media discourse regarding Turkey, strongly correlated with the political orientations of the media outlets themselves. At times, Turkey is portrayed as a strategic partner and a stabilizing actor; at other times, it is depicted as an interventionist force. The results demonstrate that media discourse in Libya plays a crucial role in shaping public opinion about foreign policy. Accordingly, the study recommends strengthening media cooperation between Turkey and Libya, enhancing the media literacy of journalists, and promoting a more balanced and realistic narrative that supports mutual understanding and rapprochement between the two nations.	
Keywords: Turkey, Libya, foreign policy, media, agenda-setting	

GİRİŞ

Türkiye, son yıllarda Ortadoğu’da artan etkisiyle dikkat çeken bir aktör hâline gelmiştir. Irak’tan Suriye’ye, Doğu Akdeniz’den Libya’ya kadar uzanan geniş bir alanda etkinlik gösteren Türk dış politikası, tarihi mirası, stratejik konumu ve Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarıyla kazandığı ekonomik ve diplomatik ağırlıkla şekillenmektedir.

Ahmet Davutoğlu’nun “stratejik derinlik” teorisi çerçevesinde şekillenen bu dış politika; komşularla “sıfır sorun” hedefiyle, askeri çatışmalardan uzak, iş birliği ve diplomasiye dayalı bir anlayışla yürütülmüştür. Ancak 2011 yılında Arap Baharı ile başlayan süreç, bu yaklaşımı ciddi bir sınamayla karşı karşıya bırakmıştır. Ortadoğu’daki rejim değişiklikleri ve siyasi boşluklar, dış müdahalelere zemin hazırlamış ve bölgeyi büyük güçlerin rekabet alanına dönüştürmüştür. Bu süreçte, Türkiye’nin özellikle Libya politikası dikkat çekici hâle gelmiştir.

Libya ile Türkiye arasındaki ilişkiler, 1552’ye kadar uzanan tarihsel derinliğiyle istisnai bir nitelik taşır. Osmanlı döneminde başlayan bu bağ, modern dönemde siyasi ve ekonomik iş birlikleriyle devam etmiştir. Türkiye, kısa bir tereddüt döneminden sonra, Libya halkının iradesini destekleyerek Kaddafi rejiminin karşısında konumlanmış; Ulusal Mutabakat Hükümeti’ni tanıyarak 2019 yılında güvenlik ve deniz yetki alanları konusunda iki önemli mutabakat zaptına imza atmıştır. Bu anlaşmaların ardından Türkiye, Libya’ya siyasi ve askeri destek sağlamıştır.

Ancak Türkiye’nin bu politikası, Mısır, BAE ve Suudi Arabistan gibi bazı bölge ülkeleri tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Bu aktörler, Türkiye’nin askeri müdahalesini bölgesel egemenliğe tehdit olarak görmüş ve medyayı kullanarak Türkiye’nin imajını zedelemeye yönelik çeşitli yayınlar gerçekleştirmiştir. Türk müdahalesi, Arap kamuoyunda bir işgal biçiminde sunulmaya çalışılmıştır.

Libya iç kamuoyunda da bu müdahaleye dair farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır. Ulusal Mutabakat Hükümeti ve destekçileri, Türkiye’nin müdahalesini meşru hükümeti korumaya yönelik bir destek olarak görürken; Tobruk merkezli yönetim, bu müdahaleyi egemenliğe açık bir saldırı ve işgal olarak nitelendirmiştir.

Bu noktada medya, bireylerin ülkeler ve olaylar hakkındaki zihinsel imgelerini şekillendirmede kritik bir rol oynamaktadır. Medyanın hangi çerçeveyi sunduğu, bireyin olaylara dair algısını doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda Libya medyası, Türkiye-

Libya ilişkilerindeki gelişmeleri yakından takip etmekte ve bu ilişkilerin kamuoyuna nasıl yansıtıldığı, Türkiye hakkında nasıl bir imaj üretildiği sorularını gündeme getirmektedir. Bu çalışmanın amacı, Libya haber sitelerinde Türkiye'nin dış politikasına ilişkin oluşturulan imajı incelemek, bu imajın hangi dil, çerçeve ve anlatılarla inşa edildiğini analiz etmek ve Libya medyasının Türkiye'ye yönelik ilgisinin düzeyini tespit etmektir. Aynı zamanda Türkiye'nin Ortadoğu ve Arap dünyasında artan etkisi, konuyu hem güncel hem de akademik açıdan önemli kılmaktadır.

Araştırmanın Konusu ve Problemi

Araştırmanın Sorunu

Bilimsel bir çalışmanın temel niteliği, analiz ve değerlendirmeye açık somut bir problemin varlığıdır (Hüseyin, 1983: 111). Bu çalışmada, 1 Kasım 2019 ile 31 Mayıs 2022 tarihleri arasında kapsayan dönemde Libya'daki üç farklı haber sitesinde Türkiye'nin dış politika imajının nasıl inşa edildiği ve sunulduğu analiz edilmektedir. Bu dönem, Türkiye'nin Libya'daki iç çatışmalarda belirli taraflara açık destek sağladığı ve ülke içindeki siyasi dengelerin önemli ölçüde etkilendiği bir süreçle örtüşmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın temel problemi şu şekilde ifade edilebilir: "1 Kasım 2019 – 31 Mayıs 2022 tarihleri arasında Libya medyasında, Türkiye'nin dış politika imajı nasıl oluşturulmuş ve sunulmuştur?"

Araştırmanın Önemi

1. Araştırmacıya göre, Libya medyasında Türkiye'nin imajını aktaran çalışmaların az olmasıdır.
2. Çalışmanın önemli yanlardan bir tanesi de Türkiye'nin siyasi konumudur, özellikle Arap- Türk arasındaki tarihsel ve kültürel bağların ve mirasların ortak ve uzun süre içinde Libya'nın Osmanlı hakimiyetinde olmasıdır.
3. Türkiye'nin bölgedeki yakın zamana gelişen ve değişen dış politikasını analiz eden çalışmaların olma gereğidir.
4. Bu çalışma, Libya medyasının Türkiye ile ilgili haberleri nasıl sunduğunu ve yorumladığını kapsamlı bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Özellikle Türkiye'nin bölgedeki değişen dış politika tutumları bağlamında, medya temsilinin nasıl şekillendiğinin anlaşılması, çalışmanın temel katkılarından biri olacaktır. Bu

çerçeve, 1 Kasım 2019 – 31 Mayıs 2022 döneminde Libya medyasında Türkiye’ye ilişkin imajın inşası detaylı olarak analiz edilecektir.

Araştırmanın Amacı

1. Medya'nın aktardığı Türkiye imajını ortaya koymak.
2. Libya medyası Türkiye'nin dış politikasını, özellikle Libya konusunda nasıl analiz ettiğini ortaya koymak.
3. Libya medyasının Türkiye ile ilgili haberlerinde başvurduğu kaynakları belirlemek ve incelemek.
4. Libya medyasında öne çıkan Türkiye imajını tespit etmek.
5. Libya medyasında Türkiye’nin dış politikasıyla ilgili değerleri ve algıları açıklamak.
6. Libya medyasının Türkiye’nin dış politikasına yönelik tutumunu ortaya koymak.
7. Türkiye’nin dış politikasını yorumlayan Libya medya araçlarını analiz etmek.
8. Libya kamuoyunda Türkiye'nin dış politikasını analiz etmek.
9. Türkiye ile Libya arasındaki ilişkinin geçmişten günümüze kadar süregelen niteliğini tespit etmek.
10. Medya ve siyaset arasındaki ilişkileri inceleyerek, medyanın siyasal süreçler üzerindeki etkilerini analiz etmek.

Araştırmanın Soruları

Çalışmanın problemi şu soruda formüle edilmiştir. Libya haber sitelerinin yansıttığı Türkiye medya imajının özellikleri nelerdir? Bu sorudan bir dizi soru ortaya çıkıyor:

1. Libya haber sitelerinin Türkiye'ye yansıdığı en fazla öne çıkan konular hangileridir ve Türkiye'yi haber yaptıklarında ne tür meselelerden bahsediliyor?
2. Libya haber siteleri çalışmada incelenen dönemde Türkiye'nin net bir resmini çizdi mi?
3. Libya haber sitelerinin Türkiye için çizmeye çalıştığı en belirgin özellik ve nitelikler nelerdir?
4. Halkın zihninde oluşan imajın şekillenmesinde medyanın rolü nedir?
5. Libya haber sitelerinde Türkiye’ye atfedilen roller nelerdir?
6. Libya haber siteleri, Türkiye ile ilgili haberlerde hangi medya kaynaklarını ve haber ajanslarını referans almıştır?

7. Libya haber sitelerinde yer alan Türkiye konusundaki en önemli aktörler kimlerdir?
8. Libya haber siteleri, Türkiye ve Libya'nın içişlerine müdahalesi ile ilgili konularla ne ölçüde ilgilenmektedir?
9. Libya haber sitelerinde Türkiye meselelerinin ele alınış biçimi ve kapsamı nedir?
10. Libya haber siteleri, Türkiye'nin konu ve sorunlarını ele alırken hangi öne çıkan unsurları kullanmıştır?
11. Libya haber siteleri, Türkiye ile ilgili haberlerinde hangi gazetecilik biçimlerini tercih etmiştir?
12. Libya haber siteleri arasında Türkiye medya imajının uyum ve farklılıkları nelerdir?
13. Libya haber sitelerinde Türkiye'nin Libya'daki dış politikasına dair medya söylemlerinde hangi imgeler ve kavramlar öne çıkmaktadır?
14. Libya haber siteleri, Türkiye'ye dair haberlerinde hangi aktörlerin görüşlerine daha fazla yer vermiştir ve bu aktörlerin medya yansımaları ne tür eğilimleri göstermektedir?

Araştırmanın Teorik Çerçevesi

Bu çalışmadaki tüm araştırma soruları, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan ve merkezinde yer alan Gündem Belirleme Teorisi (Agenda Setting Theory) doğrultusunda yapılandırılmıştır. Bu teori, medyanın yalnızca insanların ne düşündüğünü değil, aynı zamanda ne hakkında düşünmeleri gerektiğini de belirlediğini; bunu da bazı konuları öne çıkarıp diğerlerini geri planda bırakarak gerçekleştirdiğini varsayar. Bu bağlamda, araştırma soruları, Libya medya kuruluşlarının Türkiye'nin dış politikasını ele alırken hangi meselelere odaklandığını ve Türkiye hakkında nasıl bir imaj inşa edildiğini ortaya koymayı hedeflemiştir.

Araştırma soruları, çalışmada kullanılan çok yönlü yöntemsel yaklaşımlarla uyumlu olacak şekilde yapılandırılmıştır. Tarihsel yöntem, Türkiye-Libya ilişkilerinin gelişim sürecini ve medyadaki yansımalarının bağlamını anlamada kullanılmıştır. İçerik analizi yöntemi, medya söylemindeki nicel ve nitel özellikleri belirlemeye olanak sağlamıştır. Tarama yöntemi, haber ve içeriklerdeki konu tekrarlarını tespit etmek amacıyla kullanılmış; karşılıklı ilişkiler yöntemi ise siyasal bağlam ile medya içerikleri arasındaki etkileşimi analiz etmede etkili olmuştur. Bu kuramsal ve yöntemsel bütünlük sayesinde,

araştırma sorularının her biri çalışmanın ana temasını çok boyutlu bir şekilde ele almayı mümkün kılmıştır.

Bu çalışmada medya etkisini açıklamak amacıyla kullanılan temel kuramsal çerçeve, “gündem belirleme teorisi”dir. Bu teoriye göre medya, yalnızca bilgi aktaran bir araç değil, aynı zamanda kamuoyunun dikkatini belirli konulara yönlendiren güçlü bir aktördür. Medyanın, hangi konu, olay veya meselelerin kamuoyunda öncelik kazanacağını belirleme kapasitesi, onun toplumsal algılar üzerindeki etkisinin temelini oluşturur.

McCombs ve Shaw (1972) tarafından geliştirilen gündem belirleme teorisi, medyanın kamuoyu üzerindeki etkisini açıklayan en etkili teorilerden biridir. Bu teoriye göre medya, toplumun hangi konuları önemli göreceği konusunda belirleyici rol oynar. Medyada sıklıkla öne çıkarılan kişiler, kurumlar veya olaylar, izleyici tarafından daha önemli ve dikkate değer algılanırken; yeterince yer verilmeyen ya da sistematik biçimde göz ardı edilen konular kamu ilgisinin dışında kalmaktadır (Al-Huzayf, 1998: 25).

Steven Barstone, öncelik belirleme sürecini, medyanın bazı konuları “önemli” ve “devlet ya da halk müdahalesi gerektirecek derecede hassas” olarak sunması biçiminde tanımlar (Al-Beşar, 2003: 35). Bu tanım, medyanın yalnızca haber aktarmadığını, aynı zamanda toplumun hangi konular üzerine düşünmesi gerektiğini de yönlendirdiğini ortaya koymaktadır.

Defleur ve Dennis’in geliştirdiği beş aşamalı model ise, gündem belirleme sürecini daha sistematik biçimde açıklamaktadır (Talib, 2012: 97):

- 1- **Konu Seçimi:** Medya kuruluşları, haber değeri taşıyan olayları belirler.
- 2- **Kapsam Sınırlaması:** Alan, zaman ve editoryal tercihler doğrultusunda birçok konu kapsam dışı bırakılır.
- 3- **Önem Atfetme:** Seçilen konulara özel bir önem atfedilir ve bu içeriklerin sunumu, haberin ağırlığını vurgulayan bir biçimde yapılandırılır.
- 4- **Gündem Oluşturma:** Bu süreç, medyanın kendi öncelik sıralarına göre toplumsal gündem inşa etmesini sağlar.
- 5- **Kamuoyu Yönlendirmesi:** Toplum, medyada öne çıkan konulara paralel şekilde kendi önceliklerini oluşturur.

Bu teori, medyanın yalnızca bilgi iletmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumsal öncelikleri de şekillendiren bir yapı olduğunu savunur. Dolayısıyla medya, hem kamu algısının oluşumunda hem de siyasal ve sosyal tartışmalarda belirleyici bir rol oynamaktadır.

Bu araştırmada, Gündem Belirleme Teorisinin özellikle tercih edilmesinin nedeni, araştırmanın temel amacıyla tam bir uyum içerisinde olmasıdır. Araştırmanın ana hedefi, Libya medyasının Türkiye'nin dış politikasına yönelik söylemini analiz etmektir. Türkiye'nin Libya ile ilgili medya içeriklerinde nasıl konumlandırıldığı, hangi meselelerin, değerlerin veya temsillerin öne çıkarıldığı ya da hangilerinin geri planda bırakıldığına dair sorular, bu kuram çerçevesinde anlamlı ve sistematik bir şekilde ele alınabilmektedir.

Medya etkisi alanında Çerçeveleme Teorisi (Framing Theory) (Entman, 1993: 52), Sessizlik Sarmalı Teorisi (Spiral of Silence Theory) (Noelle-Neumann, 1984: 6-7) ve Haber Üretim Süreci kuramı (Tuchman, 1978: 110) gibi çeşitli kuramsal yaklaşımlar mevcut olmakla birlikte; bu çalışma, araştırma konusunun doğasına ve kuramsal bütünlüğe en uygun yaklaşım olduğu için yalnızca Gündem Belirleme Teorisi'ne odaklanmayı tercih etmiştir. Çünkü söz konusu teori, medyanın kamuoyu üzerindeki etkisini özellikle siyasal bağlamlarda açıklamada yüksek düzeyde açıklayıcılığa sahiptir ve kuramsal olarak sade bir yapı sunmaktadır. Örneğin, Çerçeveleme Teorisi medyanın olayları nasıl yapılandırdığına odaklanırken (Entman, 1993), Gündem Belirleme Teorisi, hangi konuların önceliklendirildiğini sistematik biçimde analiz etmeye imkân tanımaktadır. Bu çalışmanın amacı, doğrudan konusal önceliklerin belirlenmesi olduğundan dolayı, bu teori en uygun teorik zemin olarak değerlendirilmiştir.

Bu kapsamda, Libya'da faaliyet gösteren üç farklı haber sitesinde Türkiye'ye ilişkin yayımlanan içerikler analiz edilmiştir. Araştırmada, bu haber sitelerinin Türkiye'nin Libya'daki rolünü nasıl çerçevelediği, hangi temsilleri öne çıkardığı, hangi aktörlere yer verdiği ve hangi temalara sistematik biçimde sessizlik uyguladığı değerlendirilmiştir.

Ayrıca, medya kuruluşlarının ideolojik yönelimleri doğrultusunda belirli aktörlere görünürlük sağlama eğilimleri, karşıt görüşlerin ise arka planda bırakılması gibi dinamikler de analiz edilmiştir. Bu analiz, Türkiye'nin Libya'daki dış politika imajının medyada nasıl inşa edildiğini ve bu inşanın kamuoyuna nasıl aktarıldığını derinlemesine anlamaya imkân tanımaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, betimsel araştırma türüne dayanmaktadır. Tanımlayıcı araştırmalar, olguları olduğu gibi yansıtarak mevcut durumun özelliklerini objektif biçimde ortaya koymayı hedeflemektedir (Al-Mahmoudi, 2019: 46). Bu yönüyle, Libya medya organlarında Türkiye'ye ilişkin imajın nasıl şekillendirildiği, mevcut yayınlar üzerinden incelenmiştir. Araştırma sürecinde birden fazla yöntem kullanılmıştır:

Tarama Yöntemi: Çalışma, tarama yöntemi çerçevesinde yürütülmüştür. Bu yöntem, çalışılan olguya ilişkin verilerin sistematik biçimde toplanmasını ve değerlendirilmesini mümkün kılar (Hüseyin, 1995: 45). Elde edilen medya içerikleri, belirlenen dönemde düzenli şekilde taranmış ve çözümlenmiştir.

İçerik Analizi Yöntemi: İçerik analizinde, medya materyalinin nicel, nesnel ve sistemli yönleri dikkate alınmıştır. Bu yöntem, medya aracının kullanıcıya hangi mesajları iletmek istediğini belirlemeye yönelik analizler sunar (Acve, 1983: 149).

Tarihsel Yöntem: Ayrıca tarihsel yöntem de kullanılmıştır. Bu yöntem, geçmiş olayların tarihsel bağlamda yeniden inşa edilmesini ve güncel gelişmelere etkisini incelemeyi amaçlar (Duweyadari, 2000: 151).

Aynı zamanda geçmiş tarihin olaylarına erişmenin ve bugünü oluşturan insan problemlerini ve sosyal fenomenleri analiz etmenin bir yolu olarak tanımlanır, çünkü mevcut fenomenleri geçmişlerine atıfta bulunmadan anlamak genellikle zordur (Ömer, 1994:187). Bu tanımlara göre çalışma, Türkiye ve Araplar, özellikle Libya ile ilişkileri hakkında tarihsel bir arka plan sunacaktır.

Karşılıklı İlişkileri İnceleme Yöntemi: Araştırmacı, çalışma kapsamına alınan sitelerde Türkiye'nin dış politika imajını karşılaştırmalı olarak incelemiş ve medya organlarının yaklaşımlarını sistemli biçimde analiz etmiştir (Abu Mazyad, 2013: 24).

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini, Libya'da yayın yapan ve Türkiye'nin dış politikasına ilişkin söylemleriyle dikkat çeken dijital haber platformları oluşturmaktadır. Özellikle iç savaşın şekillendirdiği medya ortamında, farklı siyasi eğilimleri temsil eden bu platformlar, Türkiye'ye dair içerik üretiminde hem ideolojik hem de söylemsel çeşitlilik sunmaktadır. Bu nedenle, medya imajının nasıl inşa edildiğini analiz etmek isteyen bir çalışma için söz konusu evren, doğal bir gözlem alanı niteliği taşımaktadır.

Araştırma evreninin bu özelliği, Türkiye'nin Libya'daki varlığına ilişkin çelişkili temsillerin ve çerçeveleme biçimlerinin hangi medya yapılarına dayandığını ortaya koyma açısından son derece anlamlıdır. Medyanın aktardığı söylemler yalnızca haber değeri taşıyan olayları yansıtmakla kalmayıp, aynı zamanda belirli aktörlere dair kolektif algılar oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmada, medya aktörlerinin bu süreçte nasıl konumlandığını çözümleyebilmek adına, temsil gücü yüksek örneklem grupları tercih edilmiştir.

Bu doğrultuda örneklem, Libya'daki üç dijital haber platformundan oluşmaktadır: El-Marsad, Libya Al-Ahrar ve Ain Libya. Bu siteler, sadece içerik üretim kapasiteleriyle değil, aynı zamanda temsil ettikleri siyasal eğilimler ve kamuoyu üzerindeki etkileriyle de dikkat çekmektedir.

Araştırmanın Evreni

Bu araştırmanın topluluğu, Libya'da faaliyet gösteren çevrim içi haber siteleriyle temsil edilmektedir. Bu siteler, farklı siyasi ve ideolojik eğilimleri yansıtmakta ve Türkiye'nin dış politikasına ilişkin haber söylemlerinde çeşitlilik sunmaktadır. Araştırma kapsamında özellikle üç medya kuruluşu ön plana çıkarılmıştır:

El-Marsad: Libya merkezli El-Marsad gazetesi, 1 Ocak 2016 tarihinde, Libya ile ilgili iç ve dış gelişmeleri ele alan kapsamlı ve bağımsız bir günlük haber platformu olarak yayın hayatına başlamıştır. Yayın politikası itibarıyla Tobruk merkezli yönetimi ve General Halife Hafter'i destekleyen bir çizgide konumlanmakta; bu yönüyle Libya'daki taraflı medya yapısının önemli örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir (El-Marsad, 2024).

Libya Al-Ahrar: 30 Mart 2011 tarihinde yayın hayatına başlayan Libya Al-Ahrar, 17 Şubat devrimi süreciyle eş zamanlı olarak Katar'ın başkenti Doha'da kurulmuş, ilk etapta günde 3 saatlik yayımla faaliyet göstermeye başlamış, kısa sürede yayın süresini artırmıştır. 2017 yılı sonunda merkezini İstanbul'a taşıyan kanal, Türkiye'den yayın yapmakta ve yerel ile uluslararası düzeyde birçok medya kuruluşu için referans kaynağı olarak hizmet vermektedir (Libya Al-Ahrar, 2024).

Ain Libya: Trablus merkezli Ain Libya, Yayıncılık, Basın ve Enformasyon Vakfı'na bağlı olarak faaliyet gösteren geniş kapsamlı bir medya ağıdır. Özellikle elektronik medya alanında profesyonel gazetecilik ilkelerine bağlı kalarak yayın yapan bu platform hem

yerel hem de Arap ülkeleri ve uluslararası düzeydeki gelişmeleri 24 saat esasına göre takip etmektedir. İlk yayınına 3 Kasım 2011’de başlamış olan Ain Libya, deneyimli Libyalı ve Arap medya profesyonellerinden oluşan kadrosuyla faaliyetlerini sürdürmektedir. Yayın politikasında General Hafter’e karşı mesafeli bir duruş sergileyen platform, Türk-Libya iş birliğini olumlu bir perspektiften aktaran medya organlarından biri olarak öne çıkmaktadır (Ain Libya, 2024).

Bu üç medya kuruluşu hem temsil ettikleri siyasi eğilimler hem de yayın çizgileriyle Libya medya ortamının çok sesli yapısını yansıtmaktadır. Bu nedenle araştırma kapsamında Türkiye’nin dış politika söylemlerine ilişkin farklı medya çerçevelerini karşılaştırmalı olarak analiz etme imkânı sunmaktadır.

Araştırmanın Örneklemi

Araştırmada örneklem olarak belirlenen medya kuruluşları, Libya’daki farklı entelektüel ve siyasi eğilimleri temsil eden üç haber sitesinden oluşmaktadır: *El-Marsad*, *Ain Libya* ve *Libya Al-Ahrar*. Bu üç medya platformunun seçilmesinde, Libya toplumunda yaşanan iç bölünmenin yansımalarını doğrudan temsil etmeleri etkili olmuştur. Trablus merkezli hükümet ile Tobruk merkezli yapılar arasında süregelen çatışma, medya alanında da belirgin ideolojik ayrışmalar doğurmuş ve bu durum çalışmanın örneklem seçiminde temel kriterlerden biri hâline gelmiştir.

Araştırmada örneklem olarak seçilen El-Marsad, Ain Libya ve Libya Al-Ahrar haber siteleri aşağıdaki gerekçelere dayanılarak tercih edilmiştir:

İdeolojik çeşitlilik: Bu siteler, Libya’daki iç siyasi kamplaşmayı farklı ideolojik perspektiflerden yansıtmaktadır. Her biri, çatışmaya dair farklı bir duruş sergileyerek söylem çeşitliliği sunmaktadır.

Yüksek etki gücü: Seçilen haber platformları, Libya’da geniş bir kitleye hitap eden, yüksek görünürlük ve takip oranına sahip etkili medya kuruluşlarıdır.

Bölgesel olaylara ilgi: Bu siteler, yalnızca iç politik gelişmelere değil; aynı zamanda bölgesel ve uluslararası bağlamda da olayları kapsamlı biçimde işlemektedir.

Dijital arşiv erişimi: Araştırma süresi boyunca bu medya organlarının içeriklerine düzenli ve güvenilir biçimde ulaşılabilir olması, analizlerin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

Bu üç haber sitesinin örneklem olarak seçilmesi, yalnızca içeriksel ve ideolojik çeşitliliği sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda Libya medyasının yapısal sınırlılıkları da göz önünde bulundurularak gerekçelendirilmiştir. Libya’da medya sektörü, uzun süredir devam eden siyasi parçalanma, kurumsal zayıflıklar ve güvenlik riskleri nedeniyle sınırlı sayıda etkili ve erişilebilir medya organıyla temsil edilmektedir. Basılı yayınların zayıflığı ve dijital haber kaynaklarının arşivleme eksikliği, geniş ölçekli bir medya taramasını metodolojik açıdan güçleştirmektedir. Bu çerçevede hem içerik erişilebilirliği hem de söylem çeşitliliği sağlayan üç farklı medya platformunun seçimi, nitel bir araştırma bağlamında örneklem temsiliyeti ve analiz yeterliliği açısından metodolojik olarak yeterli ve geçerli kabul edilmektedir.

Araştırmanın Zaman Aralığı ve Gerekçesi

Çalışmanın zaman aralığı 1 Kasım 2019 ile 31 Mayıs 2022 tarihleri arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu zaman aralığı, hem Türkiye’nin Libya politikasında belirleyici gelişmelerin yaşandığı bir sürece denk gelmesi, hem de medya içeriklerinin yoğunlaştığı kritik bir dönemi temsil etmesi bakımından anlamlıdır.

Araştırmanın 1 Kasım 2019 ile 31 Mayıs 2022 tarihleri arasında kapsayan dönemi temel almasının başlıca nedenleri şunlardır:

Mutabakat zabıtlarının imzalanması: Bu dönemde Türkiye ile Libya arasında güvenlik, askerî iş birliği ve deniz yetki alanlarına ilişkin önemli mutabakatlar yapılmıştır.

Askerî müdahale kararı: TBMM’nin, Türkiye’nin Libya’daki Ulusal Mutabakat Hükümeti’ne askerî destek vermesine onay vermesiyle, Türkiye-Libya ilişkileri yeni bir safhaya girmiştir.

Doğu Akdeniz’de enerji rekabeti: Türkiye’nin enerji politikası bağlamında Doğu Akdeniz’e yönelik ilgisinin artması ve bu doğrultuda askerî önlemler alması dönemi kritik kılmaktadır.

İkili anlaşmalar ve diplomatik yoğunluk: Bu zaman diliminde Türkiye ile Libya arasında çeşitli hükümet iş birliği anlaşmaları imzalanmış, ilişkiler kurumsal düzeyde derinleştirilmiştir.

Örneklem Seçim Yöntemi ve Gerekçesi

Bu çalışmada, analiz edilen medya içeriğinin zaman açısından dengeli bir şekilde temsil edilmesini sağlamak amacıyla “oluşturulmuş hafta örnekleme” yöntemi kullanılmıştır. Zaman örneklemesinde ilk gün rastgele olarak seçilmiş ve 5 Kasım 2019 Salı günüyle başlanmıştır. Daha sonra her hafta bir gün seçilerek (Çarşamba, Perşembe... şeklinde) çalışma dönemi boyunca düzenli bir şekilde örneklem oluşturulmuştur.

Her örneklem gününde, her bir haber sitesinde doğrudan Türkiye’nin Libya’ya yönelik dış politikasıyla ilgili olan ilk üç haber sabit bir ölçüt olarak seçilmiştir. Belirli günlerde ilgili konuda yalnızca bir veya iki haberin bulunması durumunda, mevcut tüm içerikler değerlendirmeye alınmıştır. Bu yaklaşım, yöntemin tutarlılığına ve temsiliyetin nesnelliğine bağlı kalınmasını sağlamıştır.

Uygulanan bu yöntem, örneklemdaki düzenliliği ve analiz birliğini korumuştur. Günler veya platformlar arasındaki haber sayısındaki farklılıklar, seçme yönteminden değil; çalışılan konudaki medya kapsamının hacmindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

Tanımlar ve Temel Kavramlar

Bilimsel bir araştırmanın temel ilkelerinden biri, çalışmada kullanılan temel kavramların açık, anlaşılır ve tutarlı bir şekilde tanımlanmasıdır. Bu hem kavramsal belirsizliklerin önüne geçmek hem de okuyucunun araştırma bağlamını doğru biçimde anlamasını sağlamak açısından önemlidir. Bu bölümde, çalışmada sıkça geçen ve analiz açısından kritik öneme sahip olan bazı temel kavramlar tanımlanmıştır.

İmaj:

İmaj kavramı, literatürde farklı disiplinlerde çeşitli anlamlarla ele alınmakta ve tanımlarda birlik sağlanamamaktadır. Bu durum, kavramın görece yeni bir terim olarak Batı literatüründen Arapçaya geçmesinden ve farklı bilimsel alanlara göre çağrışımlarının değişiklik göstermesinden kaynaklanmaktadır. Ashraf Abdulmugith, imajı “medyanın bir ülkeye dair sunduğu ve o ülkenin yaşamını içeriği aracılığıyla yansıtan bir dizi özellik” olarak tanımlar (Abdulmugith, 1993: 79). Obeyd ise kavramı, “medyanın işleyişini etkileyen sistem ve kurumlar bağlamında, belirli bir toplum çerçevesinde sunulan özel bir gerçeklik vizyonu” olarak tanımlamaktadır (Obeyd, 2007: 80).

Elektronik Haber Siteleri:

Abu Warda'ya göre elektronik haber siteleri, “internet ortamında yayın kurulu ve muhabir ağına sahip, net bir politika ve yayın stratejisiyle işleyen entegre medya projeleridir” (Abu Warda, 2008: 11). Bu siteler, dil tercihi, hedef kitle yapısı ve erişim düzeyi açısından farklılaşmakta ve internet haberciliğinin temel bileşenlerini oluşturmaktadır.

Elektronik Gazetecilik:

Elektronik gazetecilik, haber, makale ve diğer gazetecilik türlerinin internet ortamında multimedya olanaklarıyla (yazı, grafik, hareketli görsel, etkileşimli özellikler vb.) yayımlandığı bir medya türü olarak tanımlanmaktadır. Amin'e göre bu alan ister matbu temelli olsun ister sadece dijital formda yayımlansın, okuyucunun içeriğe doğrudan bilgisayar veya akıllı cihazlar aracılığıyla erişmesine olanak tanır (Amin, 2007: 95).

Önceliklendirme (Agenda Setting):

Stephen Patterson, önceliklendirme teorisini “medyanın bazı konuları önemli göstererek hem kamuoyunun hem de hükümetin dikkatini bu konulara çekme ve böylece onları toplumsal gündemin öncelikli unsurları hâline getirme süreci” olarak açıklar (Mazahra, 2012: 332). Bu teori, medyayı toplumsal olayların bir aynası olarak görür ve medya içeriklerinin yansıttığı imajların, toplumun gerçekliğini ne ölçüde temsil ettiğini sorgular. Rüşti'ye göre ise bu kavram, sağlıklı bilgi iletimiyle birlikte kalkınma süreçlerine katkı sunmakta, planlama ve karar alma mekanizmalarında medya etkisinin belirginleşmesine neden olmaktadır (Rüşti, 1987: 260).

Libya Ulusal Birlik Hükümeti:

10 Mart 2021 tarihinde Trablus merkezli Ulusal Mutabakat Hükümeti ile Bingazi merkezli Libya Geçici Hükümeti'nin birleşmesiyle kurulan geçici hükümettir. Bu hükümetin başbakanı olarak Abdulhamid Dibeybe, 5 Şubat 2021'de Cenevre'deki Libya Siyasi Diyalog Forumu'nda 39 oy alarak seçilmiştir (Doha Institute, 2021: 1)

Konuya İlişkin Önceki Çalışmalar

Bu bölümde, çalışmanın konusu ile doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili olan akademik araştırmalar değerlendirilecektir. Konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmaların içeriği,

yöntemi ve ulaştıkları sonuçlar özetlenerek mevcut literatürdeki boşlukların belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu değerlendirme, çalışmanın özgün katkısını ortaya koymak ve araştırma probleminin gerekçesini desteklemek açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, alan literatüründeki eğilimlerin ve metodolojik tercihlerin anlaşılmasına da katkı sağlamaktadır.

Araştırmacı, araştırma problemi, yöntemi, yaklaşımı ve veri toplama araçları bakımından kendi çalışmasıyla kesişen en anlamlı önceki çalışmaları dikkate alarak bir literatür taraması gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede, en belirgin katkılar sunan çalışmalar seçilmiş ve iki temel eksenle sınıflandırılmıştır: medya imajına odaklanan araştırmalar ve Türkiye ile ilgili meseleleri ele alan çalışmalar. Aşağıda, bu iki başlık altında ilgili literatür detaylı şekilde değerlendirilecektir.

Medya İmajı ile İlgili Çalışmalar

1- Maddokh'un Çalışması (2018):

Bu çalışma, Arapça yayın yapan yabancı uydu kanallarının internet sitelerinde Filistinli kadınlara ilişkin sunulan imajı incelemeyi ve analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, bu imajın temel özellikleri, söz konusu sitelerin bu konudaki gerçeklik sunumu ve ilgili meselelerin hangi öncelik sırasına göre gündeme getirildiği ele alınmıştır. Ayrıca, bu sitelerin Filistinli kadınların sorunlarına ne ölçüde ilgi gösterdiği ve hâkim konu eğilimlerinin neler olduğu da belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırma betimsel bir çalışma olup, içerik analizi yöntemi temelinde yürütülmüştür. Ayrıca, medya araştırması ve karşılıklı ilişkilerin incelenmesine dayalı tarama yöntemleri ile sistematik karşılaştırma yaklaşımı bir arada kullanılmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak içerik analiz formu tercih edilmiştir. Teorik çerçevede ise “gündem belirleme” ve “medya çerçevesi” kuramlarından yararlanılmıştır.

Araştırmacı, Arapça yayın yapan dört yabancı uydu kanalının (Sky News Arabia, BBC Arabic, Russia Today Arabic ve France 24 Arabic) internet sitelerini inceleme kapsamına almıştır. Zaman aralığı olarak ise 1 Haziran 2016 – 1 Haziran 2018 tarihleri arasındaki süreç seçilmiş ve bu dönemde söz konusu sitelerde Filistinli kadınlarla ilgili olarak yayımlanan tüm içerikler analiz edilmiştir.

Çalışmanın ulaştığı başlıca sonuçlar şunlardır:

- a. İncelenen içeriklerde %39,6 oranıyla siyasi meseleler ilk sırada yer alırken, ikinci sırada hukuki davalar öne çıkmaktadır.
- b. Üslup açısından değerlendirildiğinde, duygusal üslup %45,1 oranıyla ilk sırada yer almakta, bunu duygusal ve zihinsel üslubun birleşimi takip etmektedir.
- c. Filistinli kadının medya imajında genel olarak %62,5 oranında olumlu bir eğilim tespit edilmiş, bunu daha düşük oranlı olumsuz eğilimler izlemiştir.

2- Abu Şamla'nın Çalışması (2017):

Bu çalışma, Arap basınında Filistin direnişine ilişkin çizilen imajı tespit etmeyi; bu direnişe yönelik ilgi düzeyini, öne çıkan özellikleri ve değerleri ile gazetelerin konuya karşı genel tutumlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Betimsel bir araştırma olan çalışmada, araştırmacı "medya araştırması" ve "karşılıklı ilişkilerin incelenmesi" metodolojilerini benimsemiş; bu çerçevede içerik analizi ile metodolojik karşılaştırma yöntemlerini bir arada kullanmıştır. Veri toplama aracı olarak içerik analiz formu tercih edilmiştir.

Araştırma kapsamında, Ürdün (Ad-Dustour), Mısır (Al-Gumhuriya), Katar (Al-Arab Al-Qatari) ve Cezayir (Al-Fajr) gazeteleri örneklem olarak seçilmiştir. Her gazete için 1 Ocak 2014 – 31 Aralık 2015 tarihleri arasını kapsayan ve "Endüstriyel Hafta" tekniğine dayanan düzenli tesadüfi örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Çalışma, “gündem belirleme” teorisi temel alınarak yürütülmüştür.

Araştırmanın öne çıkan bulguları şu şekildedir:

- a. İncelenen gazetelerde Filistin direnişine dair sunulan imajın genel olarak %79,4 oranında olumlu olduğu tespit edilmiş; olumsuz imaj %17,7, tarafsız yaklaşım ise yalnızca %2,9 oranında kalmıştır.
- b. Direnişle ilgili haberlerin aktarımında %75 oranıyla doğrudan haber türü birinci sırada yer almış, bunu %21,5 ile analiz yazıları takip etmiştir. Bu durum, incelenen gazetelerin içerik üretme konusundaki yapısal zayıflıkları ve sınırlı kaynaklara sahip olmaları nedeniyle büyük ölçüde yabancı haber ajanslarına bağımlı olmalarına bağlanmaktadır.
- c. Filistin direnişi konularına en fazla ilgi gösteren gazetelerin Ürdün'den Al-Dustour ve Katar'dan Al-Arab olduğu; en az ilgi gösterenlerin ise Mısır'dan Al-Gumhuriya ve Cezayir'den Al-Fajr olduğu belirlenmiştir.

3- Abu Şbak'ın Çalışması (2016):

Bu çalışma, İran ile ilgili meseleleri ele alırken günlük Arap gazetelerinin çizdiği medya imajını analiz etmeyi; haberlerde kullanılan konu türlerini belirlemeyi, gazetelerin haber sunum eğilimlerini ve yayın politikalarının bu sunum üzerindeki etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Betimsel bir araştırma olan bu çalışmada, araştırmacı iki temel metodolojiden yararlanmıştır: medya araştırması ve karşılıklı ilişkilerin incelenmesi. Bu çerçevede içerik analizi ve metodolojik karşılaştırma yöntemleri birlikte kullanılmış, veri toplama aracı olarak içerik analiz formu tercih edilmiştir.

Araştırmada, örneklem olarak Arap dünyasından dört gazete seçilmiştir: Al-İttihad (Birleşik Arap Emirlikleri), Al-Ahram (Mısır), Al-Akhbar (Lübnan) ve Sawt Al-Ahrar (Cezayir). 1 Ocak 2014 ile 1 Haziran 2015 tarihleri arasındaki dönemi kapsayan "endüstriyel hafta" tekniğine dayalı sistematik tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmış; araştırma, "gündem belirleme" kuramı temel alınarak yürütülmüştür.

Çalışmanın temel bulguları şu şekildedir:

- a. İncelenen gazetelerde İran ile ilgili haberlerin büyük bir kısmını siyasi meseleler oluşturmuş, bunu sırasıyla askerî, dinî ve ekonomik konular izlemiştir.
- b. Al-Ahram (Mısır) ve Al-İttihad (BAE) gazeteleri sırasıyla %76,3 ve %67,8 oranlarında İran'a dair olumsuz bir imaj sergilerken; Al-Akhbar (Lübnan) ve Sawt Al-Ahrar (Cezayir) gazeteleri İran'a yönelik sırasıyla %71,1 ve %63,2 oranlarında olumlu bir imaj çizmiştir.
- c. Al-Ahram ve Al-İttihad gazeteleri, İran'ı sırasıyla %31,9 ve %28,5 oranlarında bölge için tehdit oluşturan düşman bir aktör olarak gösterirken; Al-Akhbar ve Sawt Al-Ahrar gazeteleri, İran'ı %27,6 ve %31,6 oranlarında barışçıl, dostane ve direnişi destekleyen bir unsur olarak sunmuştur.

4- Al-Banna'nın Çalışması (2015):

Bu çalışma, Filistin'de yayımlanan günlük gazetelerde Türkiye Cumhuriyeti'ne ilişkin çizilen medya imajını belirlemeyi amaçlamaktadır. Betimsel bir araştırma olan çalışmada, araştırmacı üç yaklaşımı bir arada kullanmıştır: içerik analizi yöntemine dayalı medya araştırması, metodolojik karşılaştırma yöntemine dayalı ilişkiler arası yaklaşım ve tarihsel analiz yaklaşımı. Veri toplama aracı olarak içerik analiz formu kullanılmıştır.

Araştırmacı, çalışma evrenini temsil etmesi amacıyla iki Filistin gazetesini örneklem olarak belirlemiştir: Filistin Gazetesi ve El-Hayat El-Jadeeda. 1 Ocak 2010 – 31 Aralık 2013 tarihleri arasındaki dönemi kapsayan araştırmada, “endüstriyel hafta” yöntemi temel alınmış ve bu çerçevede 4 yıllık süre içinde toplam 368 sayı incelenmiştir. Zaman aralığı, kasıtlı örnekleme yoluyla seçilmiştir. Araştırma, “gündem belirleme” teorisine dayalı bir çerçevede yürütülmüştür.

Çalışmanın öne çıkan bulguları şu şekildedir:

- a. Türkiye'nin medya imajı açısından en yüksek oran %62,69 ile “Filistin halkını destekleyen ülke” olarak öne çıkmış; bunu %14,5 ile “ekonomik olarak güçlü ülke” ve %8,45 ile “tarafsız ülke” imajı izlemiştir.
- b. İncelenen iki gazetede Türkiye'ye dair haberlerin %56'sı “olumlu eğilim” taşımakta, bunu nötr eğilimler takip etmekte ve son sırada %3,1 ile “olumsuz eğilim” yer almaktadır.
- c. Her iki gazetede makale yazarlarının çoğunun, Türkiye hakkında olumlu bir imaj çizmeye istekli olduğu tespit edilmiştir.
- d. Türkiye ile ilgili haberlerin %54,9'u Filistin Gazetesi'nde, %45,4'ü ise El-Hayat El-Jadeeda gazetesinde yayımlanmıştır.
- e. İncelenen içeriklerin %84,5'i siyasi konulara, %6,99'u ise kültürel temalara odaklanmaktadır.

5- Ayyaş'ın Çalışması (2014):

Bu çalışma, Mısır'da yayımlanan gazetelerde, Ocak 2011 Devrimi sonrasında İslami Direniş Hareketi " Hamas'a ilişkin oluşturulan medya imajını belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmacı, çalışma evrenini temsil etmesi amacıyla amaçlı örnekleme yöntemiyle üç gazeteyi seçmiştir: El-Ahram (resmî gazete), El-Masry El-Youm (özel gazete) ve El-Hurriya ve El-Adalah (İslami eğilimli gazete).

Çalışmada, anket yöntemi, karşılaştırmalı analiz ve tarihsel yaklaşım birlikte kullanılmıştır. Verilerin elde edilmesi ve analiz edilmesinde, anket metodolojisine dayalı içerik analiz formu temel araç olarak kullanılmıştır. Çalışma, 25 Ocak 2012 ile 25 Ocak 2013 tarihleri arasındaki dönemi kapsamaktadır.

Çalışmanın temel bulguları şu şekildedir:

- a. El-Ahram ve El-Masry El-Youm gazetelerinde Hamas'a yönelik olumsuz bir imaj çizildiği; buna karşılık, El-Hurriya ve El-Adalah gazetesinde olumlu bir imaj sunulduğu

tespit edilmiştir. Ayrıca, basın makalelerinin Hamas'ın olumsuz imajının şekillenmesinde önemli bir rol oynadığı görülmüştür.

b. "Sina" ve "tünel" konularının, olumsuz imajın temel unsurları olduğu belirlenmiş; buna karşın "direniş" ve "Siyonist saldırganlık" temalarının, olumlu imajın ana bileşenleri olduğu saptanmıştır.

c. Kudüs, tutuklular ve mülteciler gibi Filistin'in temel meselelerine dair içeriklerin, incelenen gazetelerde sınırlı yer bulduğu gözlemlenmiştir.

6- Al-Atoum ve Abdullah'ın Çalışması (2012):

Bu çalışma, İran'daki birinci, hazırlık ve ikinci öğretim aşamalarında okutulan ders kitaplarında yer alan Arap imajının bileşenlerini; bu bileşenlerin açık ve örtük yönleriyle hangi düzeyde temsil edildiğini ortaya koymayı; ayrıca Araplara atfedilen ardıllık, süreklilik ve entegrasyon derecesini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Betimsel nitelikteki bu araştırmada, araştırmacılar tarama yöntemine dayalı içerik analizi tekniğini kullanmıştır. Çalışmanın örneklemini, tarih, coğrafya, din eğitimi ve Arap diliyle ilgili ders kitapları oluşturmaktadır.

Çalışmanın ulaştığı temel sonuçlar şu şekildedir:

a. İran ders kitaplarında Araplara ilişkin imaj çarpıtılmış biçimde sunulmakta; bunun karşısında İran kimliği zihinsel, kültürel, bilişsel ve mezhepsel açıdan üstün bir kişilik olarak yansıtılmaktadır.

b. Ders kitaplarında yer alan Arap imajı, aslında planlı bir tahrif sürecinin ürünüdür. Yanıltıcı ve bilimsel temelden yoksun pek çok ifade, çeşitli şekillerde ve farklı derecelerde bu kitaplara dâhil edilmiştir.

c. İran'ın eğitim müfredatı aracılığıyla yürüttüğü bu sistematik ırkçılık yalnızca Araplara değil, aynı zamanda ülke içindeki diğer etnik ve mezhepsel azınlıklara da yöneliktir.

7- Al-Kuda ve Khair'in Çalışması (2011):

Bu çalışma, Ürdün günlük basınında 6 Mart 1999 – 12 Şubat 2008 tarihleri arasında İran imajının nasıl sunulduğunu analiz etmeyi ve Amerika'nın Irak'ı işgalinden önce ve sonra bu imajda meydana gelen değişiklikleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Betimsel nitelikteki bu çalışmada, örneklem anket yöntemi kullanılmış ve veri toplama aracı olarak içerik analiz formu tercih edilmiştir. Örneklem, Ürdün'de yayımlanan Al-Dustour gazetesi olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın öne çıkan bulguları şu şekildedir:

- a. İncelenen dönemde Al-Dustour gazetesinde İran'a dair medya imajı büyük ölçüde olumsuzdur ve İran'la ilgili tüm içeriklerin %57,4'ünü kapsamaktadır.
- b. Haber konuları arasında en fazla yer verilen başlık, %24,2 oranıyla İran'ın ABD ve İsrail'le ilişkisi ve bu ülkelerle ortak çıkarlar çerçevesinde gösterilen pozisyonudur.
- c. Gazete, özellikle Irak'ın işgalinden sonraki süreçte İran imajına daha fazla yer ayırmaya başlamış, İran'a dair haberlerin önemli bir kısmını ön ve arka sayfalarda yayımlamıştır. Bu içeriklerin kapsama oranı %34 olarak hesaplanmıştır.

8- Küçükcan'ın Çalışması (2010):

Bu çalışma, Türk kamuoyunda Araplara yönelik imajı belirlemeyi; Türk-Arap ilişkilerinin tarihsel arka planını, Türk tarihinde ve sinemasında Arap imajını ve aynı zamanda Türk basınındaki temsil biçimlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Temel amaçlardan biri, Türk halkının Araplara yönelik algısını ortaya koymaktır.

Çalışma kapsamında, Türkiye genelinde 18 yaş üstü 3040 kişiyle anket yapılmıştır. Örneklem, kırsal ve kentsel bölgeleri temsil eden 12 ilden oluşmaktadır. Saha çalışması 3–11 Ocak 2008 tarihleri arasında, Türkiye'de kamuoyu araştırmaları alanında uzmanlaşmış bir şirket aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın başlıca bulguları şunlardır:

- a. Türk halkının %39,1'i Araplara karşı olumsuz bir imaja sahiptir. Buna karşılık, %33,2'si olumlu, %20,7'si ise tarafsız bir tutum sergilemektedir.
- b. Yaşlı bireyler, genç bireylere kıyasla Araplara yönelik daha olumsuz bir imaja sahiptir. Erkeklerdeki olumsuz imaj oranı %42,1 iken, kadınlarda bu oran %36,2'dir.
- c. Ortak tarihsel geçmişe ve bölgesel çıkarlara rağmen, Türk kamuoyunda Arapların gerçek imajına dair ciddi bir algı sorunu bulunmaktadır.
- d. Son on yılda Türk-Arap ilişkilerinde olumlu gelişmeler yaşanmış olsa da, olumsuz stereotipler hâlen varlığını sürdürmekte ve bu algının değişmesi için kapsamlı bir çaba gerekmektedir.

9- Şems ve Madkour'un Çalışması (2005):

Bu çalışma, Suudi Arabistan Krallığı'nın Mısır basınında nasıl temsil edildiğini, bu temsilde etkili olan değişkenleri ve kamuoyuna ulaşmada en uygun medya yollarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda bilgi ve görüşlerin kamuoyuna aktarım sürecini etkileyen yapısal faktörleri tespit etmek hedeflenmiştir.

Araştırmacılar, örnekleme oluşturmak üzere Mısır’da yayımlanan tüm günlük ve haftalık gazete ile dergilerden 55 yayını seçmiş ve bu yayınlarda Suudi Arabistan’a ilişkin toplam 5904 konuya dair içerik analiz edilmiştir. Çalışma, betimsel bir yaklaşımla yürütülmüş ve anket yöntemine dayalı veri toplama süreciyle desteklenmiştir. Araştırmanın zaman aralığı, 1 Temmuz 2003 – 30 Haziran 2004 tarihleri arasındaki tam bir yıllık dönemi kapsamaktadır.

Başlıca bulgular şunlardır:

- a. Suudi Arabistan, imajını oluşturmak amacıyla Mısır basınında ücretli reklamlara başvurmamaktadır.
- b. Gazeteler, dergilere kıyasla Suudi Arabistan ile ilgili içeriklerin yayınlanma sıklığında daha güçlü bir performans göstermektedir.
- c. Yayın alanlarının hacmi, yarım sütundan tam sayfaya kadar değişmekte olup, bu çeşitlilik Mısır dışındaki Suudi bağlantılı olaylara verilen önemin bir göstergesidir.
- d. Genel olarak, Mısır basınında Suudi Arabistan’a yönelik olumlu bir yaklaşımın baskın olduğu görülmektedir.

Türkiye ile İlgili Çalışmalar

1- Yahya’nın Çalışması (2020):

Bu çalışma, bölgesel ve uluslararası düzeydeki değişimlerin Türk dış politikasına kazandırdığı yeni rolleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın temel problemi, Türkiye Cumhuriyeti’nin bölgesel ve küresel düzeyde oynadığı rolün niteliğini ve bu rolü etkileyen uluslararası değişkenleri ortaya koymaktır.

Araştırmada tarihsel yöntem ile birlikte olayları yorumlama ve analiz etme açısından sistem analiz yöntemi, karar alma yöntemi, bütünlük yaklaşım ve işlevsel yaklaşım kullanılmıştır.

Çalışmadan elde edilen başlıca bulgular şunlardır:

- a. Soğuk Savaş’ın sona ermesi gibi uluslararası düzeydeki yapısal değişkenler, Türkiye’nin dış politikasında dönüşüm yaşanmasında ve rollerinin yeniden tanımlanmasında belirleyici olmuştur.
- b. Türkiye’nin Batı ekseninden uzaklaşarak yeni ilişkiler kurma eğilimi, Batı’ya karşıtlık veya kopuş değil; daha çok etkili bir dış politika için ittifak çeşitliliği oluşturma arayışı olarak değerlendirilmiştir.

c. Türkiye'nin İran ve Rusya gibi Batı ile rekabet içinde olan ülkelerle yakınlaşmasına rağmen, bu ilişkiler stratejik ittifak düzeyine ulaşamamış; çünkü Türkiye'nin NATO üyeliği bu konuda yapısal bir sınırlayıcı rol oynamaktadır.

d. Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri zaman zaman dalgalanma göstermiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin uluslararası düzeydeki ittifakları NATO bağlamında tutarlılık gösterirken; bölgesel düzeydeki yönelimleri, özellikle İran'la yakın ilişkileri ve İsrail'in Yunanistan ve Kıbrıs ile olan ilişkileri bağlamında daha gergin bir tablo sergilemiştir.

2- Abdülaziz ve Suli'nin Çalışması (2020):

Bu çalışma, Türkiye'nin 2011 sonrası dönemde Libya'ya müdahalesini incelemeyi ve bu müdahalenin Libya'daki devlet inşası sürecine olan etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, tarihsel analiz, vaka çalışması yöntemi, betimleyici ve karşılaştırmalı yaklaşımlar kullanılmıştır.

Araştırmanın temel bulguları şu şekildedir:

a. Libya'nın jeostratejik konumu, Türkiye dahil olmak üzere birçok devletin bu ülkeye müdahalesini teşvik eden önemli bir faktör olmuştur.

b. Türkiye'nin Libya'ya müdahalesi, meşru Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni destekleme yönünde gerçekleştiği için, darbeci güçleri destekleyen diğer ülkelerin aksine uluslararası meşruiyet çerçevesinden sapmamıştır.

c. Türkiye'nin özellikle askeri müdahalesi, Libya'daki çatışmanın seyrini değiştirerek meşru hükümet lehine önemli bir avantaj sağlamıştır.

d. Türkiye'nin Libya'daki müdahalesi, meşru otoriteye verdiği destek aracılığıyla, ülkede demokratik bir devletin inşasına katkı sağlayan yapıcı bir rol oynamaktadır.

3- Abu Elba'nın Çalışması (2018):

Bu çalışma, "2011-2017 yılları arasında Türkiye'nin Ortadoğu politikalarındaki yön değişimi ve bunun bölgesel rolü üzerindeki etkisi" konusunu ele almaktadır. Çalışma, Türkiye'nin Ortadoğu'daki artan etkisi, bölgesel dinamiklerdeki hassasiyet ve Türkiye'nin İran, İsrail ve Suudi Arabistan gibi aktif bölgesel güçlerle ilişkilerine yansıyan keskin kutuplaşmaların değerlendirilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Araştırmada, değişkenler arasındaki ilişkileri analiz etmek amacıyla betimleyici-analitik yaklaşım benimsenmiş; açıklayıcı teori olarak ise uluslararası ilişkiler alanında kullanılan "oyun teorisi", özellikle de "güç dengesi teorisi" temel alınmıştır.

Çalışmadan elde edilen başlıca sonuçlar şunlardır:

- a. Arap Baharı sürecinde, Türkiye'nin dış politikasında “komşularla sıfır sorun” ilkesinden saparak, İsrail ile gerilim, İran ile taktiksel yakınlaşma ve bölgedeki etkin güçlere karşı müdahaleci bir çizgiye kayış yaşanmıştır.
- b. Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinde ise 2010 sonrasında rekabetin derinleştiği, özellikle 15 Temmuz 2016’daki darbe girişimi sonrasında bu rekabetin etkisinin daha da görünür hâle geldiği tespit edilmiştir.

4- Abu Haccras’ın Çalışması (2014):

Bu çalışma, 2002-2012 döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişimini ve bu ilişkilerin Ortadoğu politikalarına yansıyan etkilerini incelemektedir. Araştırmada, Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde gelişen bu ilişkilerin Irak Savaşı, Arap Baharı ve Filistin-İsrail çatışması bağlamında Türk dış politikasındaki karşılıkları analiz edilmiştir. Çalışmada, betimleyici ve analitik yaklaşım benimsenmiş; uluslararası ilişkilerde "ulusal çıkar teorisi" çerçevesinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışmanın temel bulguları şunlardır:

- a. Türk-Amerikan ittifakları, geçmişte olduğu gibi tek taraflı değil; karşılıklı çıkarlar temelinde şekillenmiş, Türkiye'nin bölgesel meselelerdeki konumlanmasında Amerikan vizyonu ve çıkarları ile örtüşen bir etki oluşturmuştur.
- b. Bu ilişkiler, Türkiye’nin Irak’taki etkisinin artmasına katkı sağlamış; ayrıca Türkiye’nin Arap devrimlerindeki pozisyonunu da Amerika’nın pozisyonuna benzer şekilde şekillendirmiştir.
- c. Türkiye, Filistin meselesini hem iç politikada AK Parti’nin desteğini artırmak hem de dış politikada Arap kamuoyunun desteğini kazanmak için stratejik bir unsur olarak görmektedir.
- d. Her ne kadar Türk ve Amerikan çıkarları zaman zaman farklılaşsa da, ilişkiler genel olarak stratejik ittifak çerçevesinden kopmamış, çatışmaya dönüşmemiştir.

5- Muhammed’in Çalışması (2013):

Bu çalışma, dönemin Başbakanı ve şimdiki Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın siyasi düşünce yapısını, konuşmaları, makaleleri, medya röportajları ve hayat hikâyesi ile siyasi geçmişini ele alan çeşitli kaynaklar üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, bir siyasi liderin temel düşünsel örüntülerini ortaya koymaya yönelik olarak, “prosedürel yaklaşım” benimsenmiştir.

Çalışmanın öne çıkan bulguları şunlardır:

- a. Erdoğan'ın belirgin bir İslami geçmişe sahip olduğu, güçlü kişisel hırslarla hareket ettiği ve Türkiye'yi Osmanlı mirasının tarihî, kültürel ve coğrafi derinliklerinden beslenen bir model çerçevesinde konumlandırmaya çalıştığı anlaşılmıştır.
- b. Erdoğan, pragmatik bir siyasi liderdir; kişisel inançlarıyla zaman zaman çelişse de, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi çıkarlarını öncelikli tutmakta ve İslam, demokrasi ile laiklik arasında denge kurmaya yönelik söylemleriyle bu tutumu yansıtmaktadır.
- c. Erdoğan'ın ideolojik yapısı, bölgesel ve küresel değişimlere olan duyarlılığıyla birleştiğinde, Türk dış politikasının yönelimlerinin şekillenmesinde doğrudan etkili olmuştur.
- d. Erdoğan'ın siyasi yaklaşımında çatışma bir temel değil, geçici bir durum olarak görülmekte; kültürel, tarihsel ve dinî farklılıklar çatışma sebebi olarak değil, çeşitlilik ve etkileşim kaynağı olarak değerlendirilmektedir.

6- Sadiq'in Çalışması (2011):

Bu çalışma, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) döneminde Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri(ABD) ilişkilerini analiz ederek, bu ilişkilerin her iki ülkenin dış politika hedeflerine nasıl katkı sağladığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca, tarafların beklenti ve çıkarlarını belirleme amacıyla Türkiye'nin ve ABD'nin birbirleriyle olan stratejik ilişkilerine dair senaryolar da değerlendirilmiştir.

Araştırmada, sistem analizi yöntemi başta olmak üzere tarihsel ve betimleyici yaklaşımlar kullanılmış; çalışma dönemi olarak ise 2003–2011 yılları esas alınmıştır.

Çalışmadan elde edilen başlıca sonuçlar şunlardır:

- a. ABD, Türkiye'yi stratejik açıdan önemli bir ortak olarak görmekte; çeşitli alanlarda iş birliği geliştirmeyi hedeflemektedir. Türkiye ise özellikle Avrupa Birliği üyeliği konusunda ABD'nin desteğini talep etmektedir.
- b. AK Parti'nin köklerinin Refah Partisi'ne dayanması ve dolaylı da olsa dini temelli yönelimi, ABD'de bazı endişelere yol açmıştır.
- c. Bazı olaylar, özellikle İsrail gibi ABD'nin müttefikleriyle ilgili meselelerde yaşanan gelişmeler, Türk-Amerikan ilişkilerinde gerilimlere neden olmuştur.
- d. ABD ile Türkiye arasındaki ilişkiler, ortak hedefler doğrultusunda uyumlu bir çizgide gelişebilirken, yönelim ve stratejik çıkarların farklılaşması durumunda ilişkilerde gerilimlerin arttığı görülmektedir.

Önceki Çalışmalarla Karşılaştırma: Benzerlikler ve Farklılıklar

- a. Bu çalışma, tanımlayıcı araştırma yaklaşımına dayanması açısından önceki çalışmaların büyük çoğunluğuyla örtüşmektedir.
- b. Anket metodolojisinin ve karşılıklı ilişkiler yönteminin kullanımı yönüyle, Maddokh, Abu Şamla, Abu Şbak, Ayyash ve Al-Banna'nın çalışmalarıyla yöntemsel paralellik göstermektedir.
- c. Çalışma, medya imajı odaklı olması açısından önceki çalışmaların ilk grubuyla; Türk meselelerine odaklanması açısından ise ikinci grupla örtüşmektedir.
- d. Araştırma, önceliklendirme (gündem belirleme) teorisini temel alması bakımından Maddokh, Abu Şamla, Abu Şbak ve Al-Banna'nın çalışmalarıyla tutarlılık arz etmektedir. Ancak, teori kullanmayan ya da farklı teorilere dayanan bazı diğer çalışmalardan bu yönüyle ayrılmaktadır.
- e. Çalışma, Şems ve Madkour'un Arapların ve Suudi Arabistan'ın ulusal imajını gazeteler aracılığıyla analiz ettikleri çalışmalarıyla amaç ve yöntem bakımından örtüşmektedir.
- f. Araştırma, daha önce Libya medyasında Türkiye'nin dış politikasının imajına odaklanan herhangi bir çalışmanın bulunmaması yönüyle önceki literatürden açık biçimde ayrılmaktadır.
- g. Al-Banna'nın çalışması Filistin medyasında Türkiye'nin imajını incelerken, bu araştırma Türkiye'nin Libya'ya yönelik dış politikasının Libya medyasındaki sunumunu analiz etmektedir; bu yönüyle farklılık göstermektedir.
- h. Bu çalışma, Abdülaziz ve Suli (2020), Yahya (2020), Abu Elba (2018), Abu Haccras (2014), Muhammed (2013) ve Sadiq (2011) gibi daha önce yapılan ve Türkiye'nin bölgesel veya uluslararası ilişkilerine odaklanan siyasi içerikli çalışmalardan ayrılmaktadır. Söz konusu çalışmalar Türkiye'nin dış ilişkilerini analiz etmiş, ancak Türkiye'nin imajını medya içeriği temelinde doğrudan incelememiştir.

Önceki Çalışmalardan Yararlanma Düzeyi

Önceki literatürün incelenmesi, bu çalışmanın çeşitli yönlerinin yapılandırılmasına şu katkıları sağlamıştır:

- a. Araştırmacının konuya olan ilgisini derinleştirmiş ve onu bilimsel literatürde kullanılan temel kavramlarla tanıştırmıştır.

- b. Çalışmanın amaçlarının belirlenmesi ve araştırma sorularının doğru şekilde formüle edilmesi sürecini kolaylaştırmıştır.
- c. Uygun araştırma türünün, yönteminin ve veri toplama araçlarının belirlenmesine rehberlik etmiştir.
- d. Medya imajı ve “Türkiye imajı” gibi temel kavramların tanımlanmasına katkı sağlamıştır.
- e. Bu çalışma için kuramsal çerçevenin oluşturulmasında referans kaynağı olmuştur.
- f. İçerik analiz formunun yapılandırılmasına ve medya imajı ile ilgili temel kategorilerin seçilmesine katkıda bulunmuştur.
- g. Önceki çalışmalarla ulaşılan sonuçların karşılaştırılması, alan içi bilimsel etkileşimi teşvik etmiş ve bu çalışmanın bazı yeni sonuçlarının daha derinlemesine analiz edilmesine imkân tanımıştır.

Bu bağlamda ele alınan önceki çalışmalar, araştırmanın odaklandığı konu olan Libya medyasının Türkiye’nin Libya’ya yönelik dış politikasını nasıl ele aldığı meselesinin şimdiye dek yeterince incelenmediğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar, araştırmanın metodolojik çerçevesinin şekillenmesine katkı sağlamış ve temel kavramların belirlenmesi ile araştırma sorularının oluşturulmasına yardımcı olmuştur. Bu çerçevede, birinci bölümde çalışmanın kuramsal temelini oluşturan kavramsal ve kuramsal çerçeveye yer verilmektedir. Bu bölümde, “medya”, “dış politika” ve “imaj” gibi temel kavramlar açıklanmaktadır; ayrıca, medya içerik analizine kuramsal bir dayanak oluşturan “gündem belirleme kuramı (Agenda-setting theory)” ele alınmaktadır.

1. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE

1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Medya ve Dış Politika İlişkisi

Günümüzde yaşanan olayları ve dünyanın sosyal ve siyasi alandaki köklü dönüşümlerini takip eden biri, medyanın bu gelişmeler üzerindeki etkisinin önemini tam olarak kavrayabilir. Teknolojik ilerleme ve bugün tanık olduğumuz bilimsel devrimle birlikte, medya olanakları büyük bir hızla artmış ve bilgiyi herkesin erişimine sunan bir "küçük köy" gerçeği ortaya çıkmıştır.

Bu nedenle, medya ile siyaset arasındaki ilişki, birbirinden ayrılması mümkün olmayan sıkı bir bağ haline gelmiştir. Farklı medya araçları, siyasi manzarayı etkilemede belirgin ve hayati bir rol oynamakta; hedef kitle ile etkin bir iletişim kurarak, insanların sorunlara ve olaylara dair düşüncelerini ve algılarını şekillendirmeye katkıda bulunmaktadır. Bu süreç, siyasi sürecin hedefleriyle uyumlu bir şekilde gerçekleşmektedir.

1.1.1.1. Medya Kavramı ve Tanımı

Medya kavramı oldukça eski olup, insanlık tarihinin ilk dönemlerine kadar uzanmaktadır. İnsanlar, düşüncelerini ve duygularını ifade etmek için semboller ve resimler kullanmaya başladıklarından beri medya, günlük yaşamlarının temel bir parçası olmuştur. Zamanla ve teknolojinin gelişimiyle birlikte, medya araçları da evrim geçirmiştir; toprak veya papirüs üzerine yazılı mesajlardan, matbaaya, ardından radyo ve televizyona, günümüzde ise internet ve sosyal medyaya kadar uzanmaktadır.

Günümüzde medya, kamuoyunu şekillendirme ve devlet yönetiminde önemli bir güç olarak kabul edilmektedir. Bilgi ve haberlerin iletilmesinde, sosyal, siyasi ve ekonomik konular hakkında farkındalığın artırılmasında hayati bir rol oynamaktadır. Ayrıca, bireyler ve topluluklar arasında etkileşim ve fikir alışverişi sağlama konusunda insanlığın iletişim ihtiyaçlarını karşılama işlevi görmektedir.

Medya kavramı, "ortam" veya "araç" anlamına gelen Latince kökten türetilmiştir ve bilgilerin iletilmesi için kullanılan ortamı ifade eder. Medya, bireyler ve topluluklar arasında bilgilerin dağıtımını ve değişimini sağlamak için kullanılan görsel ve işitsel araçlar bütünlüğü olarak tanımlanır; bu da onların eğitilmesine ve bilinçlendirilmesine katkıda bulunur. Medyanın, doğru ve güvenilir bilgiler sağlama, etkili iletişimi teşvik

etme ve toplumsal diyalogu kolaylaştırma gibi temel sorumlulukları bulunmaktadır. Medyanın ortaya çıkışı, insanlığın temel iletişim ihtiyacıyla eş zamanlıdır. Bu nedenle, medya ve insanlık tarihi arasında sıkı bir ilişki olduğu söylenebilir; çünkü her ikisi de iletişim temellerinin evrimi ile iç içedir. Antik çağlarda insanlar, düşüncelerini ifade etmek için ateş ve duman gibi ilkel araçlar kullanmış, mağara duvarlarına resimler çizmiş veya çeşitli aletlerle farklı sesler çıkarmışlardır. Bu durum, iletişim kurma konusundaki içgüdüsel ihtiyaçlarını ve medyanın evrimini yansıtmaktadır. Bu bağlamda, Jeanneney, ilk medya yapıların, meydana gelen olayların basit ve doğrudan bir yorumunu temsil ettiğini belirterek, bu yapıların çevrelerindeki herkes için erişilebilir olduğunu vurgulamıştır. (Zafer & Vardarlier, 2019: 356)

Siyasal iletişim alanında olduğu kadar siyaset bilimi alanında da yapılan birçok bilimsel çalışma, medyanın toplumda bağımsız bir güce sahip olduğunu ve sağladığı iletişim materyalleri ile siyasal düzeyde önemli roller oynadığını, çağdaş siyasal yaşamda oynadığı birçok rol olduğu gibi, hayatın her kesiminde insanların hakikat kavramlarını ve algılarını şekillendirmeye müdahale ettiği ve siyasal karar alma sürecinde de etkili bir rol oynadığını kanıtlamıştır.

Bugün medya, insanların yerel ve uluslararası topluluklarda kamuoyunun şekillendirdiği siyasi deneyimler hakkındaki farkındalığını arttırmaktadır. Hiç şüphe yok ki, çağdaş toplumlar iletişim mesajlarını iletmek ve almak için medyaya tamamen bağımlı hale gelmiştir. Medyanın bu rolü özellikle yazılı basın, radyo, televizyon ve günümüzde sosyal medya olmak üzere gelişmiş ve etkili cihazların yardımıyla hükümet kurumları ve sivil toplum kuruluşları tarafından oynanmaktadır.

Medya kavramının genişliği nedeniyle, medyanın kültürel, sosyal, politik, ekonomik ve diğer alanlarda oynadığı rollerinin birleşik bir tanımını geliştirmek zordur. Bilim adamları ve araştırmacılar arasında iletişim ve medya kavramları arasındaki karışıklık nedeniyle, medya terimi bazen iletişim kavramını da kapsayacak şekilde genişlerken, bazen de sadece medya ile sınırlı kalmaktadır.

Medya, kitlelerin zihinlerine ve duygularına hitap eden, açıklama, yorumlama ve mantıksal argümantasyon yöntemini kullanarak aydınlanma ve eğitim yoluyla kamuoyunun düzeyini yükselten haber ve doğru bilginin yayılmasıyla sonuçlanan bir süreçtir. Bu nedenle medya, alıcılara ufuklarını genişletmek için bilgi ve gerçekler sunmayı amaçlamakta, bilgi ve olgular, alıcıları aydınlatmak ve uygun kararı vermelerine

yardımcı olmak için çalışan ve böylece medya sürecine görüş, olgu, rehberlik ve ikna etme süreçlerine giren içerik anlamına gelmektedir (Al-Şanqeeti, 1993: 7-8). Aynı zamanda "çeşitli siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel alanlarda veri veya bilginin formüle edilmesi ve bunların bir bireye veya bir topluma doğrudan, ya da dolaylı olarak iletilmesi" olarak da tanımlanabilir (Al-Şanqeeti, 1993: 7-8).

Medya, belirli bir kaynaktan geniş bir kitleye mesaj iletme yeteneğine sahip araçlar ve mekanizmalar olarak tanımlanır. Bu iletişim yeteneği, basılı veya elektronik tekniklerin kullanımıyla sağlanır; bu teknikler arasında gazeteler, dergiler, kitaplar, sinema, radyo ve televizyon bulunmaktadır. Medya, tarihsel, sosyal ve uluslararası bağlamlarda belirgin bir gelişim göstermiştir; bu da iletişim yollarındaki değişiklikleri ve toplumların ihtiyaçlarını yansıtmaktadır. Medyanın evrimi yalnızca teknolojik yenilikleri değil, aynı zamanda bilgilerin tüketilme biçimini ve kamuoyunun bu bilgilerle etkileşimini etkileyen kültürel ve siyasi dönüşümleri de yansıtır. (Abu Osba, 2006: 19).

Bunun yanı sıra, medya sosyal değişim için bir araç olabilir; önemli konulara ışık tutarak sosyal hareketleri destekleyebilir. Ancak, güvenilirlik, yanıltma ve sahte haberlerin etkisi gibi zorluklarla birlikte gelir; bu da alıcıların eleştirel düşünme ve farkındalık geliştirmelerini gerektirir.

1.1.1.2. Medya Çalışmalarında İmaj

İmaj, kamuoyunun ve bireylerin belirli konular, kişiler ya da kurumlara ilişkin sahip oldukları algı ve izlenimleri ifade eden temel kavramlardan biridir.

Medya bağlamında imaj, medya imajı olarak adlandırılan ve olayların, olguların ve aktörlerin nasıl sunulduğunu yansıtan bir kavramla örtüşmektedir. Bu imaj, haber çerçeveleri, dil kullanımı ve kültürel-siyasal bağlamlar gibi faktörlerden etkilenir. Aynı zamanda kalıplaşmış imaj, önyargılı imaj ve algılanan imaj gibi diğer kavramlarla da ilişkilidir ve kamuoyunun şekillendirilmesinde önemli bir rol oynar.

Zihinsel imajın oluşumu, tekrar, medya çerçeveleri ve görsel-sözel semboller gibi unsurlara dayanır. Bu nedenle, medya aracılığıyla oluşturulan imaj, toplumsal algıları yönlendiren ve kitle iletişiminde etkili bir araç haline gelen dinamik bir süreçtir.

1.1.1.2.1. Medya İmajı Kavramı

Birey ve toplum yaşamıyla artan bağlantısı ile genel siyasi, ekonomik ve sosyal koşullara yansımaları nedeniyle imaj konusuna duyulan ilgi, artık yalnızca bireyler veya kurumlarla sınırlı kalmamış; aynı zamanda devletler, halklar ve bunlar arasındaki ikili ilişkilere de uzanmıştır.

İmaj, bireylerin yönelimlerini ve çeşitli durumlara verdikleri tepkileri belirlemede önemli bir araç olduğu için, beşerî bilimlerin alanında geniş bir ilgi görmektedir. Nitekim insan davranışlarının yönlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Medya araçları –özellikle yazılı basın– ülkelerin kendilerine dair inşa ettikleri imajları tanımlamada vazgeçilmez araçlardan biri haline gelmiştir. Bu süreç, medyanın yayınladığı ve hedef kitleye ilettiği mesajlar aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Beşerî bilimlerin alanındaki araştırmacıların yaklaşımlarına bakıldığında, imaj kavramının büyük ilgi gördüğü, ancak bu kavrayışın araştırmacının ait olduğu disipline göre farklılık gösterdiği görülmektedir.

1.1.1.2.2. Zihinsel İmaj: Kavramsal Analiz ve Temel Özellikler

Zihinsel imaj, bireylerin kişi, kurum, toplum veya olgulara ilişkin sahip oldukları algı yapılarını ifade eden, dinamik ve çok katmanlı bir kavramdır. Bu imaj yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda kolektif bilinç düzeyinde şekillenen ve sosyal etkileşim, tarihsel bağlam, medya içerikleri gibi pek çok faktörden etkilenen zihinsel temsilleri kapsamaktadır (Farid & Acve, 2008: 128). Kenneth Boulding’e göre, bu imajlar bireyin yaşadığı çevre ve sosyal ilişkilerle şekillenen bilişsel yapılardır (Obeyd, 2007: 286).

Batı literatüründe “image” kavramı, bireyin bir kişi, ideoloji ya da olguya dair zihninde oluşturduğu ortak temsili ifade eder. Webster sözlüğüne göre, bu kavram görünmeyen bir gerçekliğin zihinsel temsili ya da geçmiş deneyimlerden kaynaklanan içsel bir vizyondur (Abu Şamla, 2017: 47). Walter Lippmann ise zihinsel imajı, eksik ve basitleştirilmiş görüşlerden oluşan ve çoğu zaman duygusal bir tutum içeren temsiller olarak tanımlar (Al-Cubouri, 2010: 162). Bu bağlamda “image” daha genel, “stereotype” ise daha sabit ve önyargılı zihinsel yapılara karşılık gelir (Al-Cubouri, 2010: 162).

Arap literatüründe de benzer ayrımlar mevcuttur. El-Mawrid sözlüğü, “image” kelimesini “put, fikir, kavram, zihinsel izlenim” gibi anlamlarla tanımlarken; “stereotype”ı, aşırı basitleştirilmiş ve tekrar eden tutumlar olarak açıklar (Al-Baalbaki, 1986: 570, 906). Şelbi

ise imajı, bireyin zihninde oluşturduğu fotoğraf veya algı olarak tanımlar (Şelbi, 1994: 481). Ayman Nada, bu bağlamda “algı” teriminin daha uygun olduğunu ve “imaj” kavramının durağan çağrışımlarından uzaklaşılması gerektiğini savunur (Nada, 2004: 20).

Zihinsel imaj, 20. yüzyılın ikinci yarısında özellikle iletişim araçlarının etkisiyle yaygınlaşmış; Herbert Kelman ve arkadaşlarının “International Behavior” adlı çalışmasıyla kavramsal bir zemin kazanmıştır (Acve, 1983: 3). Süleyman Salih, zihinsel imajı, bireylerin kurum, şirket veya devlete yönelik tutumlarını şekillendiren algılar bütünü olarak tanımlar (Salih, 2005: 22–23). Webster sözlüğü, bu imajları doğrudan duyularla algılanamayan zihinsel temsiller olarak ifade eder (Acve, 1983: 4). Harold H. Marquis'e göre ise örgütsel zihinsel imaj, bireyler arasında farklılaşabilen ve toplumun izlenimlerinden oluşan genel bir yapı olarak tanımlanır (Farid & Acve, 2008: 128).

Zihinsel imajın kavramsal derinliği, aynı zamanda bir dizi temel özelliğe sahip olmasından kaynaklanır. Şouik ve Saoudi'ye göre, bu özellikler arasında yanlışlık eğilimi, değişime direnç, genelleme, geleceği öngörme, zaman ve mekân sınırlarını aşma, önyargı ve etki düzeyi yer alır (Şouik & Saoudi, 2023: 60–61). Bu özelliklere göre, zihinsel imgeler sıklıkla sınırlı bilgiye dayalıdır ve bireylerde genelleştirici, sabit ve önyargılı algılar doğurabilir. Ayrıca, birey geçmişin, şimdinin ve geleceğin zihinsel imgelerini oluşturabilir; bu da imajların zaman-mekân sınırlarını aştığını gösterir. Acve'ye göre, bu imajların kuvveti, bireylerin onlarla ne ölçüde temas kurduğuna bağlıdır (Acve, 1980: 10).

Zihinsel imaj, klişe (stereotip) kavramından farklıdır ancak sıkça onunla karıştırılır. Walter Lippmann, klişeyi doğrudan yaşanmamış olaylara dair zihinde oluşan algı kalıpları olarak tanımlar (Al-Dulaimi, 2008: 65). Chong ve Druckman, medya çerçevelerinin bu klişeleri tetikleyerek bireylerin karmaşık gerçekliği basit zihinsel yapılara indirgediğini belirtir (Chong & Druckman, 2007: 107). El-Sayyid Yasin, klişeyi sabit, değişimi zor ve çoğu zaman ayrımcı zihinsel kalıplar olarak açıklar (Yasin, 1993: 132), Al-Daqouki ise bunları kültürel miras ve ideolojiye dayalı öznellikler olarak tanımlar (Al-Daqouki, 2001: 19). Al-Zoubi'ye göre, zihinsel imaj daha çok nesnel temellere dayanırken, klişeler öznel ve genelleyici yargılar içerir (Al-Zoubi, 2006: 42–43). Bu bağlamda, zihinsel imaj kavramı Libya örneğinde açıkça gözlemlenebilir. Türkiye'nin Libya'daki dış politika yaklaşımına ilişkin medyada yer alan haberler,

yorumlar ve görseller, Libya halkının Türkiye algısını doğrudan şekillendirmiştir. Medyanın belli söylem kalıpları üzerinden aktardığı içerikler, bireysel deneyimlerin ötesinde kolektif bir zihinsel imaj üretmiş; bu da Türkiye'nin Libya'daki rolüne dair olumlu ya da olumsuz değerlendirmelerin temelini oluşturmuştur.

1.1.1.2.3. Medya Çalışmalarında İmajla İlgili en Önemli Terimler

İmaj kavramı, medya, siyaset, halkla ilişkiler, pazarlama ve sosyoloji gibi pek çok beşerî bilim alanında farklı şekillerde ele alınmakta ve tanımlanmaktadır. Bu çeşitlilik, kavramın karmaşık doğasından ve disiplinler arası bağlamda farklı anlamlar kazanmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle medya çalışmaları bağlamında imaj, farklı terimlerle birlikte kullanılmakta ve bu terimlerin her biri, medyanın algı üretme sürecindeki belirleyici rolünü farklı yönleriyle ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, öne çıkan temel imaj türleri arasında zihinsel imaj, klişe (stereotip), medya imajı, ulusal imaj ve siyasi imaj yer almaktadır.

Zihinsel imaj, bireylerin veya grupların bir kişi, kurum veya olgu hakkında zihninde oluşturduğu algı bütünüdür. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, iletişim araçlarının ticari ve politik içerikleri yaygın biçimde iletmesiyle birlikte bu kavram daha da önem kazanmıştır. Herbert Kelman ve çalışma arkadaşlarının “International Behavior” adlı eseriyle bilimsel literatüre kavramsal olarak yerleşen zihinsel imaj, bireylerin medya aracılığıyla karşılaştığı içerikler üzerinden oluşturduğu anlam haritalarını ifade eder (Acve, 1983: 3). Süleyman Salih'e göre zihinsel imaj, bireyin algıladığı özellikler bütünü olup, kişi veya gruplara yönelik tutumlarının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Salih, 2005: 22–23).

Klişe (stereotip) ise zihinsel imajdan daha sabit, genelleyici ve çoğu zaman önyargılı yapılar olarak tanımlanır. Medya ve siyasal iletişim çalışmalarında klişeler, karmaşık toplumsal gerçekliklerin basitleştirilerek aktarılmasına yarayan zihinsel kalıplardır. Chong ve Druckman'a göre, medya çerçeveleri bu hazır kalıpları harekete geçirerek bireylerin tutumlarını şekillendirmekte etkili olmaktadır (Chong & Druckman, 2007: 107). Walter Lippmann da klişeyi, bireyin doğrudan deneyimlemediği olaylara dair dolaylı anlatımlarla oluşturduğu zihinsel yapı olarak tanımlar (Al-Dulaimi, 2008: 65). El-Sayyid Yasin'e göre klişe, çoğu zaman milliyet, din veya toplumsal cinsiyet temelli sabit yargılar içerir (Yasin, 1993: 132). İbrahim Al-Daqouki ise bu yapıları kültürel mirasa ve

ideolojik ön kabullere dayanan genelleştirici yargılar olarak açıklamaktadır (Al-Daouki, 2001: 19).

Medya imajı, bir ülkeye ya da kuruma ilişkin olarak medyanın sunduğu içeriklerle oluşturulan genel zihinsel temsildir. Süleyman Salih, medya imajını, medyanın hedef kitleye aktardığı içerikler aracılığıyla ülke yaşamına dair şekillendirdiği zihinsel yansıma olarak tanımlar (Salih, 2005: 22–23). Abdulmugith ise medya imajını, kültürel altyapı ve teknolojik olanakların birleşimiyle üretilen yapay bir algı inşası olarak değerlendirir (Abdulmugith, 1993: 79). Medya sahipliği, editoryal politika ve ideolojik yönelim gibi faktörler, medya imajının içeriğini doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda medya, yalnızca bir bilgi iletim aracı değil, aynı zamanda stratejik bir algı yönetim aracına dönüşmektedir (İbrahim & Halil, 2020: 35–37; Hasan & Debeh, 2022: 70–71).

Ulusal imaj, bir halkın başka bir halk veya uluslararası kamuoyu nezdinde şekillendirdiği zihinsel temsildir. II. Dünya Savaşı sırasında ön plana çıkan bu kavram, özellikle halklar arası ilişkilerde psikolojik sınırların ve önyargıların anlaşılmasında önemli bir gösterge hâline gelmiştir (Al-Madani, 1985: 41). El-Sayyid Yasin, ulusal imajı, bilimsel temelden yoksun, ancak kolektif inançlara dayanan fanatik özellikler içeren bir algı biçimi olarak tanımlar (Yasin, 1993: 132). Jean Merrill ise ulusal imajı, bir devlete ilişkin uluslararası kamuoyunda oluşan baskın eğilim ve temsillerin toplamı olarak görmektedir (Vahbi, 1996: 182).

Siyasi imaj, bir devletin veya siyasi aktörün, kamuoyunda oluşturmak istediği planlı ve yönlendirilmiş algısal yapıdır. Uluslararası krizler, olağandışı olaylar veya medya kampanyaları aracılığıyla siyasi imajlar inşa edilebilmekte ve bu süreçler, dış politikanın meşruiyet zemininin şekillendirilmesinde etkili olabilmektedir. Radi'ye göre siyasi imaj, halkla ilişkiler stratejisinin bir uzantısı değil, dış politikada bir güç projeksiyonu aracıdır (Radi, 2008: 18–19).

Sonuç olarak, medya çalışmaları bağlamında kullanılan bu imaj türleri, kamuoyunun zihinsel haritasının nasıl şekillendiğini anlamada temel kavramsal araçlar sunmaktadır. Bu kavramların her biri, medyanın farklı biçimlerde ve farklı düzeylerde nasıl algı inşa ettiğini anlamaya yönelik teorik bir zemin oluşturur. Libya örneğinde olduğu gibi, bir ülkeye dair oluşturulan medya imajı yalnızca bilgi aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda siyasi ve toplumsal algıları derinleştiren güçlü bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Medya çalışmalarında sıkça karşılaşılan bu kavramlar, Libya örneğinde de belirgin biçimde karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin Libya'daki dış politikasına yönelik medya temsilleri, hem imaj hem de stereotip kavramları üzerinden analiz edilebilir. Özellikle Türkiye'nin askeri varlığı, anlaşmaları ve siyasi hamleleri, farklı medya organlarında farklı çerçevelerle sunulmuş; bu da Libya kamuoyunda çok katmanlı ve zamanla evrilen zihinsel imgelerin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

1.1.1.3. İmajı Şekillendirmek ve Medyanın bu İmajdaki Rolü

Medyanın bireyler üzerindeki etkisi, anlık ya da geçici bir durum olmaktan öte, sosyal ve siyasal süreçlerin şekillenmesinde sürekli bir rol oynamaktadır. Özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren yapılan araştırmalar, medya içeriklerinin bireylerin bilişsel, yönelimsel ve davranışsal düzeylerdeki tepkilerini doğrudan etkilediğini ortaya koymuştur. Harold Lasswell ve Karl Hofland gibi araştırmacılar, radyo ve sinema gibi kitlesel iletişim araçlarının birey ve gruplar üzerinde güçlü etkilere sahip olduğunu savunmuşlardır (Budun, 2005: 43).

Medya etkisi çalışmalarıyla tanınan siyaset bilimci Harold Lasswell, I. Dünya Savaşı sırasında uygulanan propaganda tekniklerini analiz etmiş ve bu analizinde, geçmişte şiddet ya da zorla elde edilenin artık ikna ve iletişim yoluyla da elde edilebileceğini belirtmiştir (Abu Osba, 2006: 124). Bu değerlendirme, medyanın yalnızca bilgi aktaran bir araç değil, aynı zamanda bilinçli bir yönlendirme ve algı oluşturma aracı olduğunu vurgulamaktadır.

Günümüzde medya, bireyin sosyal, ekonomik ve politik alanlara dair bilgiye erişiminde temel bir kaynak hâline gelmiştir. Ancak bu bilgilendirme süreci tarafsız bir aktarım değil; aksine belirli çerçeveler içinde şekillendirilmiş, ideolojik ve stratejik bir yönlendirmeye tabidir. Bu bağlamda medya, olayları seçme, sunma ve tekrar yoluyla belirli imajların oluşmasına hizmet eder. Bu süreçte kullanılan söylem, görsel dil, vurgu ve tekrar gibi unsurlar, izleyicide belirli zihinsel temsillerin yerleşmesini sağlar.

Libya örneği, bu bağlamda dikkat çekicidir. 2011 yılında yaşanan devrim sürecinde, uluslararası medya kuruluşlarının Libya'daki gelişmeleri belirli anlatı kalıpları çerçevesinde aktardığı ve bu aktarımın, dış müdahalelere zemin hazırlayan bir meşruiyet algısı ürettiği gözlemlenmiştir. Medya, yalnızca olayların bilgisel boyutunu sunmakla kalmamış; aynı zamanda bu olayları dramatize eden, aktörleri olumlayan veya

şeytanlaştıran çerçevelerle kamuoyunu yönlendirmiştir (Al-Isawi, 2013). Bu örnek, medya aracılığıyla oluşturulan imajların yalnızca algısal değil, aynı zamanda siyasal sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir.

Dolayısıyla medya, imaj üretiminde tarafsız bir araç değil, aksine aktardığı içeriklerle belirli çıkarlar ve yönelimler doğrultusunda hareket eden bir aktördür. Bu durum, medya imajı, zihinsel imaj ve siyasi imaj gibi kavramların yalnızca kuramsal tartışma başlıkları olmadığını; somut politika yapım süreçlerinde ve kamuoyunun yönlendirilmesinde belirleyici roller üstlendiğini ortaya koymaktadır.

1.1.1.3.1. İmajın Oluşturulması

Günümüz bireyi, medya araçlarının etkisiyle yoğunlaşan bir görsel-işitsel dünya içerisinde yaşamaktadır. Yazılı basında yer alan haber metinlerinden televizyon görsellerine, radyo programlarından sosyal medya içeriklerine kadar uzanan bu medya evreni, bireyi her yönden kuşatarak bilgiye erişim süreçlerini şekillendirmektedir. Bu durum, iletişim teknolojilerinin zaman ve mekân sınırlarını aşmasıyla daha da belirginleşmiş ve medya mesajlarının bireyin algısal haritasını doğrudan etkilemesini mümkün kılmıştır (Abdulgith, 1993: 82).

Zihinsel imaj, bireyin doğumundan itibaren çevresinden aldığı duyuşsal mesajlarla oluşmaya başlamakta ve zamanla bilgi, deneyim, kültürel kodlar ve psikolojik eğilimlerin birleşimiyle çok bileşenli bir yapıya dönüşmektedir. Bu yapı yalnızca bilgiye değil, bireysel algılara ve sosyal bağlama da dayalıdır (İmam, 1975: 80). Dolayısıyla imaj oluşturma süreci statik değil; aksine dinamik, esnek ve evrimsel bir karakter taşımaktadır. Sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel koşulların etkisiyle bu süreç zamanla gelişmekte, derinleşmekte ve dönüşmektedir (Al-Isawi, 2015: 72).

Süleyman Salih'e göre, medya aracılığıyla oluşturulan imaj üç temel mekanizma üzerinden işler (Salih, 2005: 183):

- 1- Odaklanma (Fokuslama): Medya, bireylerin karmaşık sosyal olayları anlamlandırma konusundaki yetersizliklerini aşmak için belirli kişi ya da olaylara odaklanır. Bu odaklanma süreci, olayları basitleştirirken aynı zamanda mevcut stereotiplere uyma ya da onları yeniden üretme eğilimindedir.

- 2- Tekrar: Medya, kalıplaşmış imajları pekiştirmek için belirli temsilleri defalarca tekrar eder. Bu tekrar, söz konusu imajların toplumsal gerçekliğin bir parçası hâline gelmesini sağlar.
- 3- Silme: Medya, toplumsal bellekte yer edinmiş sabit kabullerle çelişen bazı gerçekleri veya olayların belirli yönlerini sistematik biçimde göz ardı edebilir ya da tamamen yok sayabilir.

Bu süreç yalnızca içerik düzeyinde değil, stratejik bir algı yönetimi düzleminde de işler. Al-Isawi (2015: 77), medya aracılığıyla imaj oluşturma sürecinin üç aşamada gerçekleştiğini belirtmektedir:

- Henüz var olmayan yeni bir imaj üretmek,
- Yeni oluşturulan imajı pekiştirmek ve yaygınlaştırmak,
- Mevcut imajları değiştirmek veya dönüştürmek.

Bu aşamalar, medyanın yalnızca pasif bir bilgi iletim aracı olmadığını; aynı zamanda aktif bir algı inşa mekanizması olarak işlev gördüğünü göstermektedir. İmaj oluşturma süreci, medya kuruluşlarının sahiplik yapısı, ideolojik yönelimleri, editoryal politikaları ve hedef kitle stratejileriyle doğrudan bağlantılıdır.

Bu bağlamda, imajın medya aracılığıyla nasıl üretildiği, şekillendirildiği ve dönüştürüldüğü sorusu; sadece medya analizlerinde değil, aynı zamanda siyasal iletişim, kamu diplomasisi ve uluslararası ilişkiler çalışmalarında da merkezi bir öneme sahiptir. Bir sonraki bölümde, bu inşa sürecinde medyanın kullandığı araçlar detaylı biçimde ele alınacaktır.

1.1.1.3.2. Medya İmajını Oluşturmada Kullandığı en Önemli Etkili Araçlar

Günümüzde medya, zihinsel imajların inşasında yalnızca bilgi aktaran bir araç değil, aynı zamanda algıların oluşturulmasında etkin bir aktör konumundadır. Görsel, işitsel ve yazılı olmak üzere farklı türlerdeki medya organları, teknolojik gelişmelerle birlikte dijital mecralarda daha güçlü bir etki alanı kazanmıştır. Bu araçların, hedef kitleye ulaşma kapasitesi ve iletilen mesajların yaygınlığı, onların bireylerin dünya algısı üzerindeki etkisini artırmaktadır. Nitekim iletişim bilimci Schramm, bireyin kendi dünyasına dair oluşturduğu zihinsel imgelerin yaklaşık %70'inin medya araçlarından kaynaklandığını ifade eder (Al-Aqed, 1997: 275).

Devletler, kurumlar ve şirketler; kamuoyunu yönlendirme ve kendi imajlarını inşa etme amacıyla medya yatırımlarına özel önem atfetmektedir. Bu bağlamda medya, yalnızca ekonomik kazanç sağlayan bir sektör değil; aynı zamanda imaj yaratma, bu imajı pekiştirme ve izleyici nezdinde olumlu veya olumsuz bir algı inşa etme aracıdır.

Medya, imaj üretiminde üç yönlü bir işlev üstlenmektedir: (1) bir alan olarak, farklı aktörlerin kendi söylemlerini sunabildiği bir platform; (2) bir taraf olarak, belirli ideolojik veya politik pozisyonları savunan bir aktör; ve (3) bir araç olarak, üçüncü tarafların imajlarını yansıtmak için kullandığı bir enstrüman. Bu üç rol birbirinden ayıramayacak şekilde iç içe geçebilir; böylece medya, aynı anda hem alan, hem aktör, hem de araç işlevi görebilir (İbrahim, 1986: 30).

Medya aracılığıyla imaj inşasında kullanılan başlıca yöntemler şunlardır (Al-Isawi, 2015: 771):

- 1- Olayları ve Bilgileri Seçme: Medya profesyonelleri, bilgi yığınları arasından hangi içeriğin yayınlanacağına karar verirken seçici davranır. Bu seçicilik, medya organlarının kendi politik ve ideolojik çıkarları doğrultusunda şekillenir. Devletler ve siyasi elitler de aynı şekilde kamuya sunulacak bilgileri belirlerken stratejik tercihlerde bulunurlar. Bu süreç, önceki zihinsel imajların pekiştirilmesine hizmet eder.
- 2- Gerçekleri Renklendirme ve Çarpıtma: Medya, lehine olan bilgileri seçmekle kalmaz; aynı zamanda bu bilgileri kendi çıkarları doğrultusunda sunmak amacıyla yapılandırır. Bu bağlamda, belirli yönler ön plana çıkarılırken, bazı unsurlar bilinçli olarak geri planda bırakılır. Böylece olayların gerçekliği, medya tarafından inşa edilen bir imajla yer değiştirmekte; izleyici, yönlendirilmiş bir algı sürecine dâhil edilmektedir.
- 3- Yanıltıcı İfadeler ve Terimler Kullanma: Medya organları, belirli kelime ve kavramları sistematik biçimde tekrar ederek, bu terimlerin toplumsal hafızada belirli zihinsel imgelerle eşleşmesini sağlar. Örneğin “terörizm”, “aşırılık”, “semitizm” ve “nasyonalizm” gibi terimler; alıcıların geçmiş deneyimlerinden kaynaklı çağrışımları harekete geçirir ve böylece karmaşık olayların, basitleştirilmiş çerçeveler içinde algılanmasına neden olur. Bu süreçte, dilin manipülatif gücü medya tarafından etkin bir şekilde kullanılmaktadır.

- 4- Belirli Olaylara Odaklanma: Medya, kamuoyunun dikkatini belirli olaylara çekerek bu olayları ön plana çıkarır. Bu tür içerikler sık tekrar edilerek bireylerin zihninde kalıcı hâle getirilir. Tekrarın monoton etkisini azaltmak için medya, aynı içeriği farklı görsel ve sözel formlarda yeniden yapılandırarak sunar. Bu strateji, hedef kitlenin belirli düşünce kalıplarına yönlendirilmesine hizmet eder.

Medyanın bu araçları kullanarak oluşturduğu imaj, yalnızca bireylerin algılarını değil; aynı zamanda karar verme süreçlerini de doğrudan etkiler. Bu durum, Libya örneğinde açıkça gözlemlenmektedir. Özellikle 2011 sonrası dönemde, Libya'daki medya organlarının farklı siyasi ve ideolojik kamplara göre şekillenen yayın politikaları, halkın ve karar alıcı aktörlerin Türkiye'ye yönelik algısını büyük ölçüde etkilemiştir. Bazı medya kuruluşları Türkiye'nin Libya'daki varlığını olumlu bir imajla sunarak onu stratejik bir ortak ve destekleyici güç olarak tasvir ederken; diğerleri, bu varlığı hegemonik bir müdahale olarak çerçevelemiş ve olumsuz zihinsel imgelerle ilişkilendirmiştir. Bu çerçeveleme stratejileri, Libya'daki kamuoyunun Türkiye'ye dair algılarını belirlemiş; dolayısıyla ülke içindeki politik yönelimleri ve dış aktörlere karşı tutumları da bu medya imgeleri doğrultusunda şekillenmiştir.

Nitekim Boulding'e göre, siyasal kararlar, bireylerin ve toplumların zihinsel imgelerine dayanmaktadır. Karar vericinin zihninde oluşan imaj ne ölçüde gerçeklikle örtüşüyorsa, alınan kararlar da o denli isabetli ve etkili olacaktır (Salih, 2009: 80).

1.1.1.4. Medyanın Dış Politikaya Etkisi

Medyanın siyasal yaşamdaki önemi sürekli ve doğrudan artmakta, günlük hayatta medyaya olan ilgi ne kadar fazla olursa, siyasal hayatta da o kadar önemli olmaktadır. Dördüncü güç olarak bilinen medyanın toplumsal yaşamda önemli bir rol oynadığı, bireylerin birbirleri ve içinde bulundukları çevre hakkındaki farkındalıklarını arttırdığı tespit edilmiştir. Buna göre medya, özellikle çeşitli güncel konu ve olayların açıklamalarını ve analizlerini sağlaması bakımından bireyler için en önemli ve başta dış politika olmak üzere siyasi alanda belirgin olan olayların seyrine yön vererek etkisi zirveye ulaşmış ve çoğu araştırmacı medyanın dış politika alanında mesajlarını iletmek için karar vericilerin elinde bir araca dönüşebileceğini belirtmiştir.

Burada medya ve dış politika arasındaki ilişkiyi anlamak için dış politikanın tanımlanması gerekmektedir. Dış politika, bir ülkedeki karar vericilerin, devletin ulusal

çıkarlarını yansıtan dış politika hedeflerine ulaşmak amacıyla, uluslararası sistemin aktörlerine, özellikle de devletlere yönelik benimsemeyi planladıkları strateji ve eylemleri tanımlamak ve analiz etmek olarak tanımlanmaktadır (Huşim, 2004: 185).

Morin ve Paquin'e (2018) göre dış politika, bir devletin ulusal sınırlarının ötesinde çıkarlarını gerçekleştirmeye yönelik olarak yürüttüğü bir faaliyettir. Bu faaliyet, hedeflerin belirlenmesini ve bu hedeflere ulaşmak için uygun araçların (ekonomik politikalar, diplomasi, askeri araçlar vb.) seçimini içerir. Klasik yaklaşımda dış politika, devletin dışa yönelik stratejilerinin bilinçli bir uzantısı olarak yorumlanmakta ve devletin çeşitli araçlar yoluyla gücünü ve nüfuzunu dışarıya aktarma çabası olarak tanımlanmaktadır (Morin & Paquin, 2018: 7).

Yazarlar, dış politikanın yalnızca devletin dış aktörlerle olan ilişkileriyle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda içsel güdüler (örneğin ulusal güvenlik ve siyasi meşruiyet) ile dış baskılar (krizler, uluslararası ittifaklar) arasında karmaşık bir etkileşim alanı olduğunu ifade ederler. Bu nedenle dış politika, stratejik etkinlik ile mevcut uluslararası bağlam arasında hassas bir dengeyi temsil etmektedir (Morin & Paquin, 2018: 12). Ayrıca dış politika analizinin çokdisiplinli bir alan olduğu, sosyoloji, ekonomi, psikoloji, kamu yönetimi ve tarih gibi çeşitli disiplinleri bir araya getirdiği belirtilmektedir; bu da politik olayların çok boyutlu ve kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına olanak sağlar (Morin & Paquin, 2018: 2).

Dış politikanın, uluslararası sistemde bir iletişim ve etkileşim biçimi olarak ve siyasi davranışlarla ifade edilen, bir amaca bağlı herhangi bir uluslararası birimin hareketleri ve eylemlerinin bütünü olduğu da söylenebilir. Öte yandan, dış politika, ulusal çıkarları korumak amacıyla diğer ülkelere karşı planlı ve organize bir dizi eylem ve politikaya düşünülebilir. Sürekli değişen ulusal ve uluslararası koşullar altında şekillenen kendine has özellikleri olan bir dış politika, özellikle medyanın 24 saat yayın ortamı ve dış politika kararlarına ilişkin bilgi ve haber akışı ile ulusal ve uluslararası toplumu doğrudan etkilemesi nedeniyle, medyanın dış politika süreçlerinde rol oynamasına olanak sağlayan bir yapıya sahip olabilmektedir.

Medya, yapıcı görüşleri ve değerleri desteklerken, siyasi gelişimi engelleyen fikirleri dışlar. Medya, sunduğu hedefe yönelik içerikler aracılığıyla siyasi eğitim ve bilinçlendirme platformu olarak işlev görmektedir. Siyaset bilimcileri, iletişim ile siyasi sistem arasındaki ilişkinin önemini vurgulamışlardır; Gabriel Almond, siyasi sistemin

işlevlerini girdi ve çıktı olarak ikiye ayırmıştır. Girdiler, siyasi sosyalizasyon, çıkarların ifade edilmesi ve siyasi iletişim gibi unsurları içerirken, bu iletişim, sistem içinde ve sistem ile çevresi arasında mesajların aktarımını kapsamaktadır. Çıktılar ise yasama, yürütme ve yargı gibi unsurlarda kendini göstermektedir. Siyasi sistem ayrıca medya sahipliğini ve mesaj içeriğini etkileyerek, vatandaşların taleplerini hükümete iletmelerini ve yöneticilerin kararlarını vatandaşlara gerekçelendirmelerini gerektirmektedir; bu da yöneticilerin vatandaşların memnuniyetini kazanmasını sağlamaktadır (Abdu, 2004: 20). Medya, günümüzde uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde hayati ve etkili bir unsur haline gelmiştir. Medya politikaları, dünya genelindeki farklı ülkelerde, dış politika yönelimlerini büyük ölçüde yansıtmaktadır; bu durum, siyasi sistemlerin doğasından bağımsızdır. Küresel olayların çeşitli medya kapsamaları, sadece haber iletmekle kalmayıp, aynı zamanda uluslararası gerçeklik algılarımızın şekillenmesine de katkıda bulunmaktadır. Lang'ın belirttiği gibi, "var olmaya devam eden gerçeklik, televizyon ekranlarında veya gazete sayfalarında onu tanıklık eden milyonların hafızasında saklanan, o deneyimleri gerçek bağlamlarında yaşamış olan o azınlıktan daha fazlasıdır." Bu durum, medyanın belirli anlatıları inşa etme kapasitesinin, uluslararası olayların genel anlayışını nasıl etkileyebileceğini göstermektedir (Masalha, 1986: 115).

Medyanın uluslararası ilişkilerdeki gücü ve etkisi, ülkeler arasındaki tüm gelişmelerin takip edilmesi ve medyanın küresel siyasi olaylar, savaşlar ve çatışmalar hakkında en zor koşullarda bile birincil bilgi kaynağı olarak ortaya çıkması ile kendini göstermektedir. Bu durum genel olarak devletlerin siyasetinde ve özel olarak da dış politikada medyanın oynadığı gerçek rolün bir göstergesidir. Gadarian'a göre medya, ülkelerin karşı karşıya kaldığı önemli dış politika olaylarında büyük rol oynamakta ve insanların tehdit algısını artırmakta ve ülkelerin dış politikaları buna göre şekillenmektedir (Gadarian, 2010: 469). Bu durumun en çarpıcı örneklerinden biri, 1991 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında yaşanan ve medya etkisinin belirgin şekilde hissedildiği İkinci Körfez Krizi sırasında görülmüştür. Bu süreçte kitle iletişim araçları, benzeri görülmemiş biçimde kullanılmış; bilgi teknolojileri ve uydu kanallarının sağladığı imkânlar sayesinde, dünya kamuoyu savaşın patlak vermesinden hemen sonra çatışmaların ayrıntılarını anlık olarak takip edebilmiştir (Sadık, 1996: 25). 11 Eylül 2001 olaylarından sonra, medya, ABD'nin terörle savaş stratejisinde merkezi bir rol oynamıştır. Medya, yerel ve uluslararası kamuoyunu şekillendirmeye katkıda bulunmuş ve bu durum, siyasi ve askeri kararlar üzerinde etkili

olmuştur. Amerikan hükümeti, medya araçlarını mesajlarını iletmek ve askeri müdahalelerini gerekçelendirmek için bir araç olarak kullanmıştır; terör tehditlerine sıkça vurgu yapılarak, genel bir endişe ve korku duygusu yaratılmıştır. Bu durum, Afganistan ve Irak'taki savaşlar da dahil olmak üzere hükümet politikalarına yönelik kamu desteğinin artmasına katkıda bulunmuştur.

Medyanın dış politika üzerindeki etkisini kavrayabilmek, yalnızca medya anlatılarının siyasi ve toplumsal gerçeklikleri nasıl inşa ettiğini değil, aynı zamanda bu anlatıların hükümetlerin karar alma süreçleri ve kamuoyunun yönelimleri üzerindeki dönüştürücü etkilerini de derinlemesine analiz etmeyi gerektirmektedir.

Medya araçları, yalnızca bilgilerin ve uluslararası haberlerin kitlelere aktarılması işlevinin ötesine geçerek, ülkeler arasındaki diplomatik mesajların iletiminde merkezi bir rol oynamaktadır. Gazete başlıkları ve medya içeriği analizi, hedef kitlelerin yalnızca bireylerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda bu başlıkları ve konuları dikkatle takip eden uluslararası politika aktörlerini de kapsadığını göstermektedir. Bu bağlamda, birçok çevrimiçi haber platformunun, "Amerika'nın uluslararası medyada yeri" veya "Türkiye'nin Arap gazetelerinde yeri" gibi belirli konulara odaklandığı gözlemlenmektedir. Bu eğilim, ülkelerin diğer medya organlarındaki sunumlarını takip etme konusundaki artan önemini yansıtarak, medyanın dış politika açısından stratejik bir araç olarak rolünü vurgulamaktadır. Medya kuruluşları, belirli ülkeler hakkındaki uluslararası kamuoyunu şekillendirmede önemli bir rol oynayarak, karşılıklı ilişkileri yansıtır ve küresel siyasi dinamiklerin anlaşılmasına katkıda bulunur. Dolayısıyla, medya yalnızca haber ileticisi değil, aynı zamanda ülkeler arasındaki politikaları şekillendiren ve diplomasiye yön veren etkili bir unsurdur.

Medya, kuruluşundan bu yana, kamu bilincinin şekillenmesinde ve hükümet politikalarının yönlendirilmesinde temel ve önemli kaynaklardan biri olmuştur. Amerikalı araştırmacı (Sheffy) "Siyasi İletişim" adlı kitabının önsözünde belirttiği gibi, bireylerin hükümetlerini seçme süreci giderek karmaşık bir hal almış ve bu süreçte medya faktörleri büyük bir rol oynamaktadır. Bu durum, bireylerin bilinçli kararlar almasını zorlaştırmakta ve onları medya tarafından sağlanan bilgi ve eğilimlere bağımlı hale getirmektedir. Medya alanındaki karmaşıklıkların artmasına rağmen, gazeteciler ve akademik araştırmacılar gibi çeşitli profesyoneller, farklı iletişim türleri ile yerel ve küresel politikalar arasındaki dinamikleri anlamaya yönelik artan bir ilgi göstermektedir.

Araştırmalar ve incelemeler, medya ile politika arasındaki ilişkinin tek yönlü olmadığını, aksine etkileşimli olduğunu göstermektedir; medya kamuoyu oluşturarak kamu politikalarını yönlendirirken, politikalar da medya mesajlarının içeriğiyle etkileşimde bulunmaktadır (Youssef, 2006: 71).

Bu dinamik etkileşim, medyanın siyasi söylem oluşturmadaki stratejik önemini vurgulamakta ve hükümetler ile halk arasında bir aracı olarak oynadığı hayati rolü yansıtmaktadır. Bu durum, politikaların nasıl şekillendiğini ve toplumlar üzerindeki etkilerini daha iyi anlamamıza katkıda bulunmaktadır.

Medyaya bireysel düzeyde baktığımızda, medya kuruluşlarının halkın siyasi kararlarını kendi yayınları (radyo, gazete, televizyon ve yeni medya) aracılığıyla etkileyebildiği görülmektedir. Bu nedenle medya aktörleri toplumun diğer üyelerinden daha fazla siyasi ve sosyal güce sahiptir, bu nedenle medya profesyonellerinin doğrudan siyaset ve politikacılarla ilişkili olduğu görülmektedir.

Çağdaş siyasi deneyim, medyanın dış politika uygulama alanındaki önemli araçlardan biri olduğunu kanıtlamıştır (Salim, 1998: 103-104). Medya, ülkelerin dış politikalarının yönlendirilmesinde, iç politikadaki rolünden daha az önemli bir rol oynamaktadır ve medya olmadan politika olmaz, siyaset olmadan medya olmaz denebilir (Akdağ, 2020: 1175). bu, medya ve siyasetin birbirine özgü paralel çizgileri olduğu anlamına gelmektedir, çünkü siyasi düzeyde meydana gelen hiçbir olayın medya üzerinde bir etkisi yoktur ve benzer şekilde, medya düzeyinde meydana gelen değişimlere her düzeyde siyaset üzerinde bir etki oluşturmaktadır.

Siyaset ve medya alanında çalışan ve medya ile siyaset arasındaki ilişkiyi değerlendiren birçok yazar, siyasal sistemin medyaya bağlı olduğunu, medyanın siyasal sistemin işleyişi için vazgeçilmez olduğunu ve güncel siyasetin ortasında durduğunu ileri sürmektedir (Terkan, 2003, 562).

Çeşitli çalışmalar ve deneylere rağmen, medya araçlarının dış politika üzerindeki etkisi ve karar alma mekanizmaları hala tartışma konusudur. Larson'un 1986'da dış haberlerin dış politika ile ilişkisi üzerine yaptığı bir çalışmada, medya araçlarının devletlerin dış politikaları üzerindeki etkisine dair birkaç ana varsayım belirlenmiştir: (Hasan, 1991: 222-225)

1. Karar Alma Ortaklığı: Medya, gelişmiş bir etki aşamasına ulaşmış olup, gazetecilerin ve muhabirlerin aktardığı haberler aracılığıyla karar alma süreçlerinde önemli bir rol

oynamaktadır. Bu, hükümetlerin onlara sağladığı kolaylıklara dayanarak gerçekleşmektedir. Örneğin, İsrail'in yabancı gazetecilerin protestoları kapsamalarını engellemeye yönelik girişimleri, dünya kamuoyundaki gerçeği saptırma amacını taşımaktadır.

2. Hükümet Politikalarının Takibi: Medya, dünya genelinde hükümet politikalarını izleyerek, dış politika yapıcılarını üzerinde doğrudan bir etki yaratmaktadır.

3. İletişim Kanalları: Medya, farklı ülkelerdeki hükümet yetkilileri arasında iletişim kanalları olarak işlev görerek dış politika yapımında katkıda bulunmaktadır.

4. Kamu Anlayışının Değişimi: Medya, özellikle belirli bir olayın uzun süre boyunca tekrar tekrar haberleştirilmesi durumunda, uluslararası meselelerin kamu anlayışını etkileyebilir. Bu, Vietnam Savaşı sırasında Amerikan medyasının tutumunda belirgin bir şekilde görülmektedir. Medya ile dış politika yapıcıları arasındaki etkileşim, önceden belirlenmiş hedeflere göre değişiklik göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde medya genellikle haber aktarma ile sınırlı kalırken, diğer ülkelerde belirli siyasi duruşları desteklemek veya kamuoyunu belirli konulara yönlendirmek için bir araç olarak işlev görebilmektedir.

Medyanın dış politika üzerindeki etkisi, liderlerin ve elitlerin kavramlarını şekillendirerek, onların kararlarını etkileme şeklinde kendini göstermektedir. Ayrıca, Amerikan Kamuoyu (Public Opinion Quarterly) dergisinin yaptığı gibi birçok çalışma, büyük medya kuruluşlarının yönetici elitler ve karar vericiler tarafından özel bir ilgiyle takip edildiğini göstermiştir; bu medya kuruluşları, faaliyetlerini yürütmek için gerekli olan güvenilir bilgi kaynakları olarak kabul edilmektedir (Al-Oveyni, 1981: 68).

Yukarıda belirtildiği gibi, medya halkı çeşitli yollarla etkileyerek kamuoyu taleplerini harekete geçirir ve böylece dış politikanın uygulanmasında kritik bir rol oynar. Medya, karar vericiler üzerinde hem bilgi akışı ve bilinçlendirme yoluyla hem de kamuoyu baskısı ve destek mekanizmaları aracılığıyla etkili olur. Bu yönleriyle medya, yalnızca politika hedeflerinin hayata geçirilmesinde değil, aynı zamanda ülkelerin dış politikalarının şekillenmesinde ve devletin uluslararası ilişkilerinde önemli ve belirleyici bir araç konumundadır.

1.1.1.5. Medya ve Sosyal Etkileri: Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Konular Üzerindeki Algıların Şekillendirilmesi

Medya, bireylerin ve toplumların toplumsal bilincini şekillendiren başlıca unsurlardan biridir. Sadece bilgiyi aktarmakla kalmayıp, insanların düşüncelerini ve sosyal, siyasi ve ekonomik konulara dair algılarını da etkilemektedir. Medyanın geleneksel biçimlerinden (gazeteler, televizyon ve radyo gibi) dijital medyaya geçişle birlikte, sosyal medya gibi haber ve bilgi aktarmada ana araçlar haline gelen yeni platformlar ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüm, kamuoyunun olaylara sürekli erişim sağlamasını, onlarla etkileşimde bulunmasını ve paylaşmasını mümkün kılmıştır. Bu gelişim, yalnızca bilgilerin alınma şekli ve miktarı üzerinde değil, aynı zamanda görüşlerin ve algıların şekillenmesinde de derin bir etki yaratmıştır.

1- Kamoyu Oluşumu

Medya, toplumun görüşlerini şekillendiren temel faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Medya, belirli öncelikleri belirlemede ve belli konulara odaklanmada hayati bir rol oynamaktadır. Agenda modeli, medyanın insanların dikkatini belirli konulara nasıl yönlendirebileceğini ve bunun sonucunda çeşitli bakış açılarını nasıl şekillendirebileceğini göstermektedir. Medyanın kamuoyu üzerindeki etkisi hem kısa hem de uzun vadede görülmektedir; vatandaşların bilgi ihtiyaçları, medyayı kontrol eden otoriter yapılar ve dolaşımdaki içerik tarafından etkilenmektedir (İyigüngör, 2024: 116).

2- Politik bilinci artırmak

Medya, toplum bireyleri arasında siyasi bilinci artırmak için temel bir araç olarak kabul edilmektedir. Tartışma programları ve haber raporları aracılığıyla, insanların siyasi etkileşimleri daha derin bir şekilde anlamalarına yardımcı olmaktadır. Lord Thomas Babington Macaulay, 1828 yılında "Hallam's Constitutional History" adlı makalesinde basının "dördüncü güç" kavramına değinmiştir. O dönemde Britanya Parlamentosu'nda üç güç bulunmaktaydı: ruhban sınıfı, toprak sahibi aristokrasi ve halk. Zamanla gazeteciler bu dördüncü gücü temsil etmeye başlamış ve demokratik sistemdeki merkezi rollerini vurgulamıştır.

Kapitalist sistem çerçevesinde, güçler üç ana kategoriye ayrılmıştır: yasama, yürütme ve yargı. Bu güçlerin her biri, kapitalist demokrasinin etkinliğini sağlamak için gereklidir. Bu bağlamda, medya, kamu tarafından bu güçlerin geliştirilmesi ve denetlenmesi için bir araç olarak kullanılmaktadır. ABD'nde basın, resmi olmayan dördüncü güç olarak

görülmekte ve diğer üç güce -başkanlık, kongre ve yargı sistemi- karşı önemli bir denetim rolü oynamaktadır. Bu nedenle, medya ile güçler arasındaki etkileşim, basının demokrasiyi nasıl güçlendirebileceğini ve siyasi olarak bilinçli bir toplum inşa etmeye nasıl katkıda bulunabileceğini göstermektedir (Utma, 2010: 19-20).

Medya ile siyaset arasındaki ilişki, karşılıklı bir etkileşim süreci olarak değerlendirilmektedir. Medya, siyaset alanını haber kaynağı olarak görürken; siyasetçiler ise düşüncelerini, politikalarını ve duruşlarını kamuoyuna aktarma çabası içindedir. Bu bağlamda, her iki tarafın ihtiyaçları çoğu zaman örtüşmekte ve bu durum, ilişkinin çift yönlü doğasını açıkça ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, siyasetin toplumsal çevreyi biçimlendirdiği ve medyanın bu çevreden etkilendiği de ifade edilebilir. Dolayısıyla, siyasi bir sistemin varlığı, medya sisteminin yapısını ve işleyişini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, herhangi bir medya sisteminin, onu etkileyen ve şekillendiren siyasi sistemden tamamen bağımsız olamayacağı sonucu çıkarılmaktadır (Akdağ, 2020: 1176).

Medya çalışmaları, iletişim alanında temel bir kurumsal yapı olarak, toplumsal olayları ve gelişmeleri vatandaşlara aktarma görevini üstlenmektedir. Medya, yalnızca dış dünyadan haber sunmakla kalmayıp; aynı zamanda sosyal çıkarların biçimlendirilmesine ve kamuoyunun yönlendirilmesine de aktif olarak katkı sağlamaktadır. Doğru, tarafsız ve kapsamlı bilgi sunarak bireylerin çevrelerini daha iyi anlamalarına olanak tanımakta ve bu bağlamda gerekli bilişsel altyapıyı oluşturmaktadır. Ayrıca, medya; vatandaşların seslerinin siyasi aktörlerle bulunduğu tarafsız bir platform işlevi görmektedir. Bu durum, demokratik sürecin işlerliğini artırmakta; fikirlerin özgürce paylaşılabilirdiği, görüşlerin açıkça tartışılabilirdiği bir kamu alanı oluşturmaktadır. Böylece medya, yalnızca bir bilgi taşıyıcısı değil, aynı zamanda sosyal ve siyasi yapının şekillenmesinde etkili bir aktör konumundadır (İyigüngör, 2024: 120).

Medya kanalları, televizyon, radyo, gazete ve internet gibi, siyasi olaylar ve ideolojiler hakkında hayati bilgiler sunmaktadır. Bu bilgiler sayesinde bireyler, siyasi süreçlere aktif bir şekilde katılmaya teşvik edilmektedir.

3- Medyanın Ekonomik Etkisi

Medya, modern toplumda sosyal değişimin ana gücü ve sosyal kontrolün sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Sadece sosyal bir kurum olmakla kalmayıp, aynı zamanda diğer birçok sektörü etkileyen önemli bir ekonomik sektördür.

19. yüzyıldan bu yana sermaye sınıfı, siyasi yaşamı kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek amacıyla basını kontrol etme çabası içerisinde. Bu çaba, sadece ideolojik yönlendirmeyle sınırlı kalmamış; aynı zamanda medya, ekonomik spekülasyonun bir aracı olarak da işlev görmüştür. Özellikle borsa piyasalarında, medyada yayımlanan haber ve bilgiler, hisse senetlerinin değerleri üzerinde doğrudan etkili olabilmektedir. Bu durum, medyanın yalnızca toplumsal değişimi yönlendiren bir araç değil, aynı zamanda ekonomik süreçlerin işleyişinde hayati bir unsur olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla medya, çift yönlü bir rol üstlenen stratejik bir güç alanıdır (Utma, 2010: 23).

Dünya genelinde yaşanan her büyük gelişme, finansal piyasalarda önemli etkiler yaratarak uzun süreli ekonomik krizlere zemin hazırlayabilecek dalgalanmalara neden olmaktadır. Güçlü ve kurumsallaşmış finansal sistemlere sahip ülkelerde olumsuz haberlerin etkisi daha hızlı telafi edilebilirken, gelişmekte olan ülkelerde oldukça basit haberlerin dahi büyük çaplı ekonomik sarsıntılara neden olabildiği görülmektedir. Nitekim Türkiye örneğinde, 2001 yılında dönemin başbakanı ile cumhurbaşkanı arasında yaşanan siyasi tartışmanın medyada geniş yankı bulması, ciddi bir ekonomik krizin tetikleyicisi olmuştur. Bu durum, medya aracılığıyla yayılan siyasi gerilimlerin, ekonomik istikrar üzerinde belirleyici bir rol oynayabildiğini göstermektedir. Ayrıca, olumsuz herhangi bir haberin finansal piyasalar üzerinde aniden etkili olması da mümkündür. 1980 sonrası Türkiye’de medya mülkiyet yapısı değişti; zenginler, medya organlarının ana sahipleri haline geldi. Bu değişim, medya, siyaset ve ticaret arasındaki sıkı ilişkiyi yansıtmaktadır (Utma, 2010: 24).

Ekonomi medyası, yalnızca ekonomik haberlerin iletimiyle sınırlı kalmayıp, olayları analiz etme ve yorumlama işleviyle de öne çıkan hayati bir araç olarak görülmektedir. Parker’a (2012) göre, ekonomik gazetecilik yalnızca gelişmeleri aktarmakla kalmaz, aynı zamanda insanların piyasa dinamiklerini nasıl algıladıklarını da şekillendirir. Bu süreçte karmaşık ekonomik süreçlerin basitleştirilerek sunulması, kamuoyunun güvenini ve ekonomik beklentilerini doğrudan etkileyebilmektedir.

Ekonomi medyası, kriz dönemlerinde halk ile hükümet arasındaki ilişki dengesini etkileyen yapısal bir unsur hâline gelerek, kamu politikalarının yönlendirilmesinde ve kamuoyunun oluşmasında merkezi bir rol oynamaktadır. İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte medya, bireylerin ekonomik tutumlarını ve taleplerini

şekillendirmede başvurdukları temel bilgi kaynağı hâline gelmiş, böylece çağdaş toplumlarda karar alma süreçlerinin ayrılmaz bir parçası olmuştur (Parker, 2012).

4- Sosyal Sorunlar Üzerindeki Etki

Medya, insan hakları ve sosyal adalet konularının kamuoyunun gündemine taşınmasında merkezi bir rol üstlenmektedir. Medya kampanyaları ve bilinçlendirme girişimleri aracılığıyla, sivil toplum kuruluşları ile çeşitli sivil gruplar, kamu politikalarını etkileme ve toplumsal öneme sahip meselelerde farkındalık oluşturma imkanına sahip olmaktadır. Özellikle azınlık hakları ve demokratik yönetim gibi konular, medya aracılığıyla daha geniş kitlelerin ilgisine sunulmakta ve bu bağlamda medya, toplumsal tartışmaların teşvik edilmesi ve dikkat odağının belirlenmesinde belirleyici bir unsur olmaktadır. Sonuç olarak, medya; toplumu olumlu yönde dönüştürme, adaleti sağlama ve toplumsal eşitliği güçlendirme bakımından etkin bir araç olarak değerlendirilmektedir.

"Demokrasi Merkezi", 1987 yılında Panama'da demokrasiye yeniden kavuşmak amacıyla kurulmuştur. Merkez, demokratik dönüşümle ilgili eğitimi destekleyen medya rolünü güçlendiren programlar düzenlemektedir. Merkez, hedeflerini tanıtan ve demokrasi ile ilgili eğitim mesajlarının önemini vurgulayan kısa reklamlar üretmek için üç ticari televizyon kanalıyla iş birliği yapmaktadır. Ayrıca, radyo ağları aracılığıyla bir reklam kampanyası başlatmış ve toplumsal değerleri teşvik eden demokratik değerler üzerine haftalık bir saatlik radyo programı düzenlemiştir. Medya, demokratik dönüşümlerde kritik bir rol oynamıştır; örneğin, 1974 yılında Portekiz'de radyo üzerinden yayımlanan "Deniz Şarkısı", Lizbon'da askeri bir darbeye yol açmış ve modern dünyada demokratik dönüşümün yeni bir dönemini başlatmıştır (Ben Sağır, 2020: 410).

Medya, tüm bileşenleri, bireyleri ve ilgili aktörleri ile birlikte, insan hakları kültürünü teşvik etme ve özgürlükleri savunma konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle baskı altında olan topluluklar için seslerini duyurabilecekleri bir platform sunar; fikirlerini anlaşılır ve erişilebilir biçimde ifade etme imkânı sağlar ve insan hakları ihlalleri ile olumsuz uygulamaları gündeme taşır. En belirgin örneklerden biri, Arap Baharı olarak bilinen devrimlerde medyanın üstlendiği rol olup, bu süreçte halkın özgürlük ve adalet taleplerinin görünür olmasına katkıda bulunmuş ve toplumsal hareketlerin organize olmasında merkezi bir araç işlevi görmüştür.

Medyanın, yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü güç olarak toplumdaki rolü, üstlendiği çok çeşitli görevlerden kaynaklanmaktadır. Tüm medya araçlarının, özellikle

gazetelerin temel görevi haber sunmaktır. Haberler, okuyucuya güncel olaylar hakkında bilgi ve farkındalık sağlamak için temel bir malzeme sunar. Gazetelerin ikinci görevi ise etki yaratmaktır. Medya, sağladığı bilgiler aracılığıyla toplumu yönlendirme konusunda önemli bir rol oynamakta ve bu da belirli konulara yönelik kamuoyunu şekillendirmektedir. Ayrıca, gazeteler reklamlar aracılığıyla mal ve hizmetleri tanıtarak medya kuruluşlarına mali kazanç sağlamaktadır; bu durum aynı zamanda okuyuculara mevcut teklifler hakkında değerli bilgiler sunmaktadır (Utma, 2010: 35). Reklamlar, mal ve hizmetler hakkında bilgi sağlasa da işlevi yalnızca yönlendirici olmakla sınırlı değildir; aynı zamanda içerik tarafsızlığını etkileyebilecek ticari boyutlar taşımaktadır. Bu bağlamda, medya sadece bilgi aktaran bir araç olarak değil, kamuoyunun şekillenmesinde ve toplumun belirli önceliklere yönlendirilmesinde çok yönlü bir etkiye sahip bir araç olarak değerlendirilebilir; bu durum, medyanın politika bağlamında incelenmesinin önemini desteklemektedir.

1.1.2. Kamuoyu ve Dış Politika İlişkisi

Kamuoyu ve dış politika arasındaki ilişki, uluslararası siyasi çalışmalarda önemli bir konu olarak öne çıkmaktadır. Demokratik ya da yarı demokratik ülkelerde, kamuoyu, karar alıcılar üzerindeki etkisiyle dış politikayı yönlendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Öte yandan, hükümetler dış politikalarını desteklemek için kamuoyunu yönlendirmeye çalışırlar, bu da kamuoyu ile dış politika arasındaki ilişkinin dinamik ve iç içe geçmesine neden olmaktadır.

1.1.2.1. Kamuoyu Kavramı ve Tanımı

Kamuoyu günlük hayatımızda yaygın olarak kullanılan bir kavramdır ve teknolojik gelişmelerle birlikte iletişim alanında da gelişmeler yaşanmış ve günümüzde medyanın kamuoyunun oluşumu üzerindeki etkisi artmıştır.

Dr. Saeed Siraj, kamuoyunu "belirli bir zamanda belirli bir kamusal meseleye yönelik, kitleleri ilgilendiren ve kamu yararına olan konularda/sorunlarda bir çözüm arayışında tartışma ve tartışmalara konu olan çoğunluk görüşü" olarak tanımlamaktadır (Siraj, 1978:6). Kamuoyu, bireylerin değerlerini, inançlarını ve çıkarlarını etkileyen bir konu veya meseleye yönelik büyük veya küçük bir grup içindeki yaygın eğilim olarak tanımlanabilir. Bu görüş, belirli bir kararın benimsenmesi veya karşıtlığı için baskı

yapmak amacıyla sürekli ve uzun süreli tartışmalar sonucunda şekillenmektedir (Mücahid, 2014: 38).

Kayalıya göre ise "Bir toplumdaki insanların çoğunluğunun toplumu etkileyen veya ilgilendiren konulara karşı tutumudur ve kamuoyu, kendini ifade ederse, bir davayı savunur veya başarısız olur ve genellikle egemen otoriteler için yol gösterici bir güçtür" (Kayalı, 1991: 803).

Kamuoyu, bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu fikirler ve inançlar toplamı olarak tanımlanır. Bu topluluk, ortak bir çıkarı yansıtarak bir araya gelir ve bu fikirleri destekleyen birleşik bir duruş oluşturmayı amaçlar. Bireyler, bu birikimle, karar alıcıları etkileyecek baskın bir görüş oluşturarak, bu fikirleri benimsemeleri veya bunlarla çelişen görüşlere karşı çıkmaları için çalışırlardır.

Kamuoyunu etkileyen en önemli unsurlardan biri olarak kabul edilen medya, kelimeler, görseller, videolar ve reklamlar gibi çeşitli araçlar vasıtasıyla geniş kitleler üzerinde etkili bir rol oynamaktadır. Bu araçların kullanımı, medya kuruluşunun ideolojik yönelimi ve sahipliği doğrultusunda farklı amaçlara hizmet edebilir. Özellikle Arap Baharı sırasında Arap ülkelerinde yaşanan gelişmeler, medyanın güvenlik, siyasi istikrar ve toplumsal dönüşümler üzerindeki belirleyici etkisini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu durum, medyanın yalnızca haber aktaran bir platform olmadığını, aynı zamanda toplumsal ve siyasal süreçleri şekillendiren çok yönlü bir araç olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, medyanın etkisi ve taraflılık potansiyeli de göz önünde bulundurularak, dış politika ve toplumsal algı çalışmalarında medya analizi kritik bir önem taşımaktadır.

Bu bağlamda, Marwan İskandar "Mawqif Qatar fi al-Istratijiyya al-Amrikiyya" (Katar'ın Amerikan Stratejisindeki Yeri) adlı eserinde, iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte medyanın artık sadece olayları aktaran değil, aynı zamanda bu olayları şekillendiren ve yönlendiren stratejik bir aktöre dönüştüğünü vurgulamaktadır. Araştırmacıya göre, medya kamu politikalarının belirlenmesinde ve kamuoyunun yönlendirilmesinde merkezi bir rol üstlenmektedir. İskandar şu ifadeyi kullanmaktadır: "Medya artık yalnızca haber ileten bir kanal değil, olayların kurgulanması ve belirli çıkarlar doğrultusunda yönlendirilmesinde aktif bir araç haline gelmiştir" (İskandar, 1997: 45). Bu ifade, özellikle uluslararası ilişkiler bağlamında medyanın stratejik değerini gözler önüne sermektedir.

Alman bilim adamı Otto Groth'un dediği gibi medya, "kitlelerin zihniyetinin, eğilimlerinin ve eğilimlerinin nesnel ifadesidir"(Issani, 2008:18) ve bu tanım göz önüne alındığında, buradaki nesnel ifadenin, gerçeklikte olup bitenlerin, inandırıcılık olarak tanımlayabileceğimiz gerçek aktarımı olduğu, kitlelerin zihniyetinin ve eğilimlerinin sevinç, üzüntü ve sorun düşüncelerinde dolaşan tek şey olduğu ve burada ortamın rolünün halka aktarıldığı ve medyanın izleyiciye daha fazla heyecan vermek için dramatik yöntemlerin eklenmesiyle gerçekliği alıcıya aktardığı açıktır. Bazı yazarlara göre medyanın en önemli işlevlerinden biri kamuoyunun oluşmasına katkıda bulunmasıdır. Bu nedenle medya, bireylerin ve bilgilerin görüşlerinin oluşturulması sürecini önemli ölçüde hızlandırarak kamuoyunun oluşmasında etkin bir rol oynamaktadır. Medya araçları sahip oldukları kitleleri etkileme gücüyle doğru orantılı olarak toplumların dikkatini belirli noktalara çekme yeteneğine sahiptir (Karadoğan, 1996: 53).

Siyasi bilimler alanında kamuoyu, devletin yasama, yürütme ve yargı organlarının davranışlarını etkileyen bir çerçeve olarak kabul edilmektedir ya da kamuoyunu şekillendiren fikir önderleri tarafından belirlenmektedir. Öte yandan, sosyologlar kamuoyunu bireylerin görüşleri ve davranışları ile ait oldukları sosyal grupların (aile, çalışma ve yaşam ortamları gibi) görüşleri ve davranışları arasındaki ilişki üzerinden yorumlamaktadır. Genel olarak toplumun etkisi de bu bağlamda değerlendirilmektedir. Ki'nin görüşüne göre, kamuoyu, hükümet politikalarıyla ilgili olan ve hükümetin dikkate alması gereken, hükümet dışı çevrelerden kaynaklanan görüşler olarak anlaşılmaktadır (Temizel, 2008: 129).

1.1.2.2. Kamuoyunu Şekillendiren Faktörler

Kamuoyu, çeşitli faktörlerden etkilenen karmaşık bir sosyal olgu olarak kabul edilmektedir. Bu faktörler, kamuoyunun şekillenmesinde ve yönlendirilmesinde hayati bir rol oynamakta, olayların gelişimini daha derin bir şekilde anlamaya katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle, bu faktörlerin analizi, hem araştırmacılar hem de karar vericiler için temel bir unsur haline gelmektedir; zira bu, toplumsal ve siyasi dinamiklerin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bu faktörlerin farkında olmak, kamuoyunun nasıl oluştuğunu ve yönelimlerini açıklamada yardımcı olur; bu da bilinçli ve bilimsel temellere dayalı kararlar alma yeteneğini artırır, Bu faktörler, birkaç ana kategoriye ayrılabilir:

1- Kişisel faktörler, kamuoyunun şekillenmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Cinsiyet (erkek veya kadın), yaş, eğitim düzeyi ve gelir gibi özellikler, bireylerin değerlerini ve yönelimlerini oluşturma sürecinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu değişkenler yalnızca kişilik özelliklerinin şekillenmesine katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda bireylerin kabul etmeye istekli olduğu risk seviyesini de etkiler.

Cinsiyet farklılıkları, sosyal ve ekonomik faktörler ile yaş gibi unsurlar, kamuoyunun oluşumunda belirgin bir etki göstermektedir. Bu faktörler arasındaki karmaşık etkileşim, toplumsal algıları ve bireysel tutumları şekillendirmede önemli bir rol oynar. Bu nedenle, kamuoyunu etkileyen dinamikleri incelemek için bu faktörlerin anlaşılması gereklidir (Kaydani, 2022: 209-210).

2- Sosyal ve kültürel faktörler, kamuoyunu şekillendirmede hayati bir rol oynamaktadır. Sosyal çevre, insanın yaşamını düzenleyen alışkanlıklar, gelenekler ve değerleri içerir ve insanın düşünceleri ve görüşleri üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Örneğin, bireyin sosyal eğitim süreci sırasında edindiği alışkanlıklar, davranışları ve inançları üzerinde büyük bir etkiye sahip olabilmektedir. Ayrıca, din, eğitim ve edinilmiş alışkanlıklar bireyin psikolojisini etkileyebilir ve onun düşünceleri ve görüşleri üzerinde etkili olabilmektedir. Diğer yandan, toplumun kültür seviyesinin artması ve okur yazarlık oranının düşmesi, kamuoyunu olumlu yönde şekillendirebilir. Medya kuruluşları, farklı eğilimlere sahip grupların duygusal tepkileri tetikleme ve kamuoyunu yönlendirme konusundaki önemini fark etmiş olabilmektedir. Bu nedenle, kültürün belirli konulara karşı kamuoyunu şekillendirmede hayati bir rol oynayabileceği düşünülebilmektedir. Ayrıca, beyaz ve siyah Amerikalılar arasındaki düşmanlığın kültürel faktörlerden kaynaklandığını ve kültür koşullarının düşmanlığı ve ırkçılığı teşvik ettiğini hatırlamak önemlidir (Abdulrahman, 2017: 297). Aynı şekilde, Türkler ve Araplar arasındaki karşılıklı olumsuz bakış açısı, kolektif hafızada yerleşmiş kültürel faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu faktörlerin anlaşılması ve etkilerinin anlaşılması, kamuoyunun farklı konulara daha derinlemesine bakmasına ve yönlendirmesine yardımcı olabilmektedir.

3- Ekonomik faktörler, halkın görüşlerini ve eğilimlerini şekillendirmede hayati bir rol oynamaktadır. Bireyler, yaşadıkları ekonomik koşullardan büyük ölçüde etkilenirler ve kişisel çıkarlarını ve ait oldukları toplumların çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışırlar. Bu nedenle, ekonomik konular genel konuların önüne geçebilmektedir. Özellikle gelişmekte

olan ülkelerde, bireyler yoksullukla mücadele etmek ve geçimlerini sağlamakla çok meşguldürler, bu da onları kamusal yaşamda etkin bir şekilde katılmalarını ve siyasi kararlar almalarını engellerdir. Bu nihayetinde siyasi farkındalıkta eksikliğe ve bağımsız görüş oluşturma ve demokratik sürece etkin katılım sağlayamama durumuna yol açmaktadır. Bu nedenle, hükümetlerin ve sivil toplumun, halkı siyasi katılımın önemine dair bilinçlendirmesi ve toplumsal ve siyasi konular hakkında genel farkındalığı artırması gerekmektedir. Bu, eğitim ve bilinçlendirme fırsatları sağlayarak ve bireyin ekonomik koşullarını iyileştirerek, bireyin karar alma süreçlerine etkin bir şekilde katılmasını ve kamuoyunu şekillendirmesini sağlamak için yapılmalıdır (Şatoq ve Boukdeira, 2020: 77).

4- Siyasi faktörler, bir devlet içindeki kamuoyunun şekillenmesinde temel unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Mevcut siyasi durumlar, bu bağlamda merkezi bir rol oynamaktadır. Katılımcı siyaseti reddeden otoriter sistemlerde, kamuoyunun yönelimlerini açık ve net bir şekilde belirlemek zorlaşmaktadır. Siyasi durumların kamuoyunun oluşumuna etkisi, siyasi ortamların farklılığına bağlı olarak değişiklik göstermekte olup, genellikle demokratik ve şeffaf olan özgür ortamlarda olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Ayrıca, sosyal gruplar arasında açık iletişimin sağlanması da bu durumu desteklemektedir. Uzun süre tek sesliliğin hâkim olduğu Arap toplumlarında, belirli konularda karşıt görüşlerin eksikliği gözlemlenmekte ve bu durum, sınırlı bir siyasi iklim nedeniyle etkili bir kamuoyunun oluşumunu engellemektedir. Öte yandan, gelişmiş ülkelerde, siyasi ortam çeşitliliği tanımakta ve bunu siyasi etkinliğin ve kamuoyunun şekillenmesinin temel bir unsuru olarak görmektedir.

Modern toplumlarda medya, kamuoyunun şekillenmesinde ve yönlendirilmesinde etkili bir güç hâline gelmiştir. Kemal Hac, “İletişim ve Medya Kuramları” adlı eserinde, özellikle modern iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte medyanın bireylerin davranışları ve algıları üzerindeki etkisinin katlanarak arttığını belirtir. Artık medya yalnızca haber taşıyan bir araç değil, anlam üreten ve kamuoyunu yönlendiren bir yapı hâline gelmiştir. Bu süreçte çerçeveleme (framing), tekrar ve sembolik kodlama gibi stratejilerin kullanılması, toplumsal ve siyasal ortak tutumların oluşmasına katkı sağlamaktadır (Hac, 2007 : 145).

5- Öte yandan Hac, medyanın demokratik sistemlerde oynadığı merkezi rolü de vurgular. Bu sistemlerde medya, siyasi katılımı artıran ve toplumsal diyalogu genişleten temel bir araçtır. Buna karşılık, otoriter rejimlerde medya çoğunlukla iktidarın hizmetinde

çalıştığından, bağımsız kamuoyunun oluşumu ciddi biçimde kısıtlanmaktadır. Yazar, demokratik ortamlarda medyanın bilgi dolaşımını sağlayan ve farklı görüşlerin ifadesine imkân tanıyan bir kamusal alan oluşturduğunu, bunun da eleştirel ve katılımcı bir toplumsal bilinç geliştirilmesine temel oluşturduğunu ifade eder (Hac, 2007: 156).

Kitle iletişim araçları, karar vericiler ile kamu arasında temel bir bağlantı noktası olarak kabul edilmektedir. Bu araçlar, bilgilerin ve fikirlerin farklı toplumsal kesimlere aktarılmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Kitle iletişim araçları, hızlı bir şekilde geniş kitlelere ulaşma yeteneği ile öne çıkar; bu da onları, kamuoyunu şekillendirme ve güncel olaylar hakkında tartışmaları yönlendirme konusunda etkili bir araç haline getirir. Hızla gelişen teknolojik yenilikler sayesinde, medya, kamu üzerinde daha fazla etki yaratma ve belirli görüşler ve düşünceler doğrultusunda yönlendirme kapasitesine sahip olmuştur (Kaydani, 2022: 218).

Karl Deutsch, kamuoyu üzerine yaptığı çalışmasında kamuoyunu beş ana grupta ele almaktadır:

İlk grup, nüfusun çok küçük bir kısmını oluşturan, gelişmiş demokrasilerde bile %2-3'ü geçmeyen sosyal ve ekonomik elitlerdir. Bu grup, gelir, servet ve sosyo-ekonomik statü gibi kriterlere göre belirlenir ve yatırımcılar, borsa simsarları, büyük şirket sahipleri ve üst düzey yöneticiler gibi kişileri kapsar. Sayıları az olmasına rağmen, dış politika hakkında etkili görüşler oluştururlar ve diğer toplumsal kesimlerin görüşlerini karar alma süreçlerine iletmede aracı rolü oynayabilmektedir (Arı, 2017: 204).

İkinci grup ise, karar alma süreciyle doğrudan ilişkili olan hükümet ve siyasi elitlerdir. Etkileri, demokratik sistemlere kıyasla demokratik olmayan sistemlerde daha belirgindir. Bu elitler, homojen bir grup değildir; yürütme bürokrasisi, parlamenterler, yargıçlar ve üst düzey sivil ve askeri yetkililer gibi alt gruplara ayrılır. Yaklaşımları, merkezi veya yerel elit olup olmadıklarına, ilgilenilen konunun siyasi, kişisel veya ulusal olup olmadığına göre farklılık gösterir. Ayrıca, iktidarda veya muhalefette olmalarına göre etkileri değişebilmektedir (Arı, 2017: 205).

Üçüncü grup ise gazeteler, dergiler, televizyon ve radyo haberleri, reklam şirketleri ve yayınevlerini içeren medyadır. Medyanın rolü demokratik sistemlerde merkezidir, ancak etkinliği ülkeler arasında değişiklik göstermektedir. Dördüncü grup ise nüfusun %5-10'unu oluşturan yerel kanaat önderleridir. Bu kişiler, medya aracılığıyla dış politika gelişmelerini yakından takip ederler ve küresel ve yerel olayları topluluklarına

yorumlayarak kamuoyunu şekillendirirler. Medyaya, özellikle ulusal ve yerel düzeyde, yakın olmaları oranında etkileri artarmaktadır.

Beşinci grup dış politika meselelerine ait kategoriler, siyasi süreçlerin akışında belirgin bir etki gücüne sahiptir. Kamuoyunun bu konulara olan ilgisi, ülkeye göre değişmekle birlikte %50 ile %90 arasında bir aralıkta yer almaktadır. Her grup, belirli bir çerçeve içinde yarı bağımsız bir şekilde faaliyet gösterirken, yalnızca karar alıcılarla değil, aynı zamanda birbirleriyle de sürekli bir iletişim içinde bulunmaktadır. Bu etkileşim sonucunda, ortak görüşler, karar alıcıların bu meseleleri anlama biçimlerini etkileyebilir ve böylece tutarlı bir kamuoyu oluşturabilir. Her grubun farklı çıkarları yansıtmaya potansiyeline sahip olduğu ve bu çıkarların çeşitliliğinin bir parçası olabileceği önemle belirtilmelidir. (Arı, 2017: 205).

Nairat'a göre, kamuoyu çeşitli faktörler tarafından şekillendirilir: (Nairat, 2014)

- 1- Bireyin zihniyetini ve düşüncelerini etkileyen özellikler olan fizyolojik ve fonksiyonel faktörlerdir.
- 2- Bireyin eylemlerini ve davranışlarını etkileyen psikolojik faktörler.
- 3- Faktör kültürü, içinde yaşadığı çevre içinde insan yaşamını düzenleyen gelenek, görenek, değer ve yaşam biçimlerinin toplamıdır.
- 4- Siyasal sistem: Demokratik sistemlerde kamuoyunun yayılmasına izin verilir ve bunu engelleyen diktatörlük rejimlerinde var olanın aksine düşünce, basın, yazı ve düşünce özgürlüğü kamuoyunun bileşenlerinden biri olarak kabul etmektedir.
- 5- Aydınların ve liderlerin kamuoyunun görüşünü etkileme yetenekleri kamuoyunu şekillendiren faktörlerden biridir.
- 6- Toplumların maruz kaldığı olay ve koşullar kamuoyunun şekillenmesinde önemli etkenler olup, Arap devrimlerinde bazı rejimlerin yıkılmasından itibaren yaşananlar, o ülkelerin yaşadıkları sert şartlar ve olayların oluşturduğu kamuoyunun ürünüdür.
- 7- Medya, kamuoyunu temsil eden kişi ve topluluklara bilgi ve haber aktaran medya gibi, kamuoyunun oluşmasına katkıda bulunan en önemli faktörlerden biridir.

Bireyler, çıkarlarını ve hedeflerini etkileyen konulara yönelik kamuoyunu, olumlu veya olumsuz çeşitli tezahürlerle ifade eder ve olumlu tezahürler aşağıdakilerde somutlaşır:

- 1- Kamuoyunun ifadesinde şiddete dayanan devrimler, çünkü sözlü iddiaların beyhudeliği konusunda kanaatler vardır.

2- Belirli bir talebi gerçekleştirmek veya belirli bir sorunu çözmek için halkın liderliğini dile getirmek için gerçekleştirdiği gösterilerdir.

3- Sorunun incelendiği, çözüm yollarının belirlendiği, devlet algılarının sunulduğu rasyonel bir yöntem olan halka açık toplantılar.

4- Medya, seçimler ve diğerleri gibi toplum üyelerinin görüş ve tutumlarını ifade etmek için benimsedikleri bir dizi araçtır.

Olumsuz tezahürler genel grevler ve protesto gösterileri yoluyla somutlaşır ve bu tezahürler genel olarak hükümetten veya belirli konulardan duyulan memnuniyetsizliği yansıtır (Flos, 2019: 237).

1.1.2.3. Kamuoyunun Dış Politika Üzerindeki Etkisi

Dış politikada karar alma süreci, politika oluşturma sürecinin en kritik aşamalarından biri olarak kabul edilmektedir ve kamuoyu, bu süreci etkileyen unsurlardan biridir. Kamuoyu ile karar alma arasındaki ilişki, farklı toplumlar ve siyasi sistemlere göre değişiklik gösterse de demokratik toplumlarda göz ardı edilemeyecek bir gerçekliktir. Kamuoyu, siyasi sistemin yapısı ne olursa olsun, karar vericiler üzerinde belirgin bir etkiye sahiptir. Demokratik sistemlerde karar vericiler, kamuoyunu karar alma süreçlerine katılım açısından dikkate alırken, otoriter rejimlerde bu durum daha çok kamuoyunun kontrol edilmesi, yönlendirilmesi ve hatta manipüle edilmesi şeklinde tezahür etmektedir (Abid, 2018: 100).

Yönetim sistemi, anayasal düzenlemeler ve yasalarla şekillendirilmiş olsa da siyasi sistemi etkileyen ve ona yön veren birçok faktör bulunmaktadır; bu faktörler arasında kamuoyu önde gelen bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamuoyu, siyasi kültürün inşasında ve şekillenmesinde temel bir aktördür ve bu sürece etkin bir biçimde katkı sağlayarak siyasi kültürün gelişimini destekler. Bu bağlamda, kamuoyunun bireysel ve kurumsal düzeydeki siyasi davranışlar üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmaktadır (Samir & Salem, 2020: 61).

Ayrıca, kamuoyu uluslararası arenada da dikkate alınması gereken bir güç haline gelmiştir. Kamuoyu, devletlerin dış politikalarını şekillendiren temel etkenlerden biri olarak ön plana çıkmıştır; devletlerin diğer devletlerle olan ilişkilerinde benimsedikleri politikalar üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra, kamuoyunun, devletin önceliklerinin belirlenmesi sürecinde de kayda değer bir etkisi bulunmaktadır.

Kamuoyu, gerek iç gerek dış politikaların oluşturulmasında önemli bir aktör olarak ortaya çıkmakta ve bu süreçleri doğrudan etkilemektedir.

Bu çerçevede, devletler hangi siyasi sisteme sahip olurlarsa olsun halkın görüşlerini göz ardı etmeleri mümkün değildir; zira, özellikle demokratik ülkelerde siyasi sistemlerin ve hükümetlerin meşruiyeti halktan kaynaklanmaktadır ve halk, egemenliğin asli kaynağıdır. Halkın hükümete sağladığı bu meşruiyet, onu politik karar alma süreçlerinde vazgeçilmez bir etken haline getirmektedir. Halk, devletin en üst otoritesi olarak, alınan kritik kararların kendi eğilimleri ve beklentileri doğrultusunda şekillendirilmesini talep eder. Diğer bir deyişle, hükümetin günlük uygulamaları ve politikaları, kamuoyunun eğilimlerini yansıtmak zorundadır; bu yansıma doğrudan ya da dolaylı da olabilir. Dolayısıyla, hükümetlerin halkın desteğini kazanmak amacıyla kamuoyunu seferber etmeye çalıştığını ve halkın genel eğilimleri doğrultusunda ortak bir zemin oluşturarak bir toplumsal mutabakat sağlamaya gayret ettiği gözlemlenmektedir.

Bu bağlamda, kamuoyunun etkisi öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, kimi durumlarda resmi siyasi kurumların iç ve dış politika yapım süreçlerindeki etkisine denk bir rol oynamaktadır. Kamuoyu, devlet liderlerinin her daim göz önünde bulundurduğu bir unsur olarak, seçim dönemlerinde olayların seyrini belirlemede belirgin bir rol üstlenmektedir. Bu dönemlerde karar alıcılar, özellikle yaklaşan seçimlerle birlikte hızlı ve kesin kararlar alınmasını gerektiren önemli ve acil meselelerde kamuoyunu dikkate almak zorunda kalmaktadırlar (Al-Rubaie, 2020: 5).

Sonuç olarak, kamuoyunun siyasi karar alma süreci üzerindeki etkisi açıkça görülmektedir; kamuoyunun eğilimleri, devletin politikalarıyla uyumlu olabileceği gibi, bu politikalardan ayrışabilir de. Neticede, kamuoyu, devletin iç ve dış politikasına yön veren genel bir çerçeve oluşturmakta ve bu doğrultuda kararların şekillendirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Aşağıdakiler, kamuoyunun siyasi karar vericilerin tutumlarını etkili bir şekilde etkileme girişiminde kullandığı en belirgin yöntemlerin gözden geçirilmesidir:

1- Oylama (Seçim)

Oy kullanma hakkı, seçmenlerin kendilerini temsil edecek belirli kişileri seçerken, ülkede karar alma ve politika oluşturma sorumluluğunu taşıdıkları bir araçtır (Barakat, 1989: 204).

Bu süreçte halk, oy kullanma yoluyla seçmenler hükümetini ve yöneticilerini seçme hakkını kullanmaktadır.

2- Dış Etkiler

Dışsal etkiler, kamuoyunun etkinliğini şekillendirmede çift yönlü bir rol oynamaktadır. Kamuoyunu dahil etme ve etkinliğini artırma çabaları, uluslararası arenada önemli bir etkiye sahip ülkelerin hedefleriyle örtüştüğünde, bu ülkeler söz konusu girişimleri destekleyerek kamuoyunun rolünü güçlendirmeye çalışmaktadır. Örneğin, Türkiye'de hükümetin büyük projelerine halkın desteğini kazanmak amacıyla medya ve siyasi stratejiler aracılığıyla halk katılımını artırma çabalarının nasıl desteklendiğini gözlemledik. Öte yandan, kamuoyunun eğilimleri bu ülkelerin politikaları ve çıkarlarıyla çeliştiğinde, bu ülkeler kamuoyunun rolünü zayıflatma ve etkisini azaltma yönünde adımlar atmaktadır. Bu durum, Cezayir'de reform talepleriyle ortaya çıkan protesto hareketlerinin mevcut yönetimi destekleyen dış güçler tarafından sert bir şekilde karşılanmasıyla açıkça görülmektedir. Bu, vatandaşların görüşlerini ifade etme ve siyasi süreçte etkin bir şekilde yer alma yeteneklerini olumsuz yönde etkilemiştir (Samir & Salem, 2020: 49).

Bu dinamikler, dış güçlerin kamuoyu üzerindeki etkisinin nasıl önemli ölçüde değişebileceğini göstermektedir ya etkinliğini artırarak ya da zayıflatarak. Bu durum, modern çağda iç politika ile uluslararası etkiler arasındaki ilişkinin karmaşıklığını yansıtmaktadır.

3- Kamuoyunun Etkin ve Yetkin İşleyişine Elverişli Siyasi Koşullar

Kamuoyu demokratik ve demokratik olmayan sistemlerde göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir. Demokratik sistemler kamuoyuna özgürlük ve haklarını siyasi süreci düzenleyen yasalar ve yasalarla verdiği gibi, kamuoyu da gücünü kanunlar ve mevzuatlar gibi yasal düzenlemelerden almaktadır. Demokratik olmayan rejimlerde kamuoyunun önemi, iktidar otoritesinin iç huzur ve istikrara olan düşkünlüğünden ve kamuoyunun yol açabileceği kargaşa ve kaosla yüzleşmek istememesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle izledikleri politikalar ile vatandaşların temel meselelerini etkilememeye özen göstermekte ve bu amaçla kamuoyunu ortadan kaldırma yönünde bir politika izlemektedir (Barakat, 1989: 190).

Kamuoyunun siyasi hayatta etkili olabilmesi ve bu hakkın yasalarla güvence altına alınması gerekir ve bu durum ancak demokratik sistemlerde mümkündür.

Dolayısıyla kamuoyu, siyasi karar alma sürecine müdahale eden en önemli faktörlerden biridir. Kamuoyu ile karar vericiler arasındaki ilişkiyi kontrol etme süreci, kamuoyunun çıkarları ile ve kararları ile karar verici konumundaki siyasi otoritenin kararları arasında doğal bir etkileşimin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Böylece kamuoyu ile karar vericiler arasında hali ortaya çıkarak siyasi ve toplumsal istikrarın korunmasına ve kaosa izin vermeyecek şekilde toplumsal değişimlerin meydana gelmesine katkıda bulunacaktır.

Kamuoyu, kararın iç veya dış politika ile ilgili olup olmamasına bakmaksızın, karar verici üzerinde önemli bir kısıtlamayı temsil eder ve karar vericinin birçok dış ülke, beraberindeki uluslararası siyasi sorunlar ve kamuoyunun görüşlerini karar vericiye iletmesini sağlayan mevcut iletişim araçlarının miktarı hakkında yeterli bilgiye sahip olduğu durumlarda, dış politikada karar alma sürecinde kamuoyunun rolü daha etkilidir (Al-Kafarne, 2009: 26). Kamuoyunun devletin dış davranışları üzerindeki etkisinin doğası genellikle iki önemli faktör tarafından yönetilir: (Zaghouni, 2016: 51)

İlk faktör, devletin siyasi kurumlarının doğasıyla ilişkilidir; demokratik olmayan sistemlerde, vatandaşların dış politika konularındaki görüşlerini ifade etmek için sınırlı kanallar bulunan ve medyanın kısıtlandığı durumlarda genellikle halk görüşü göz ardı edilir. Karar alıcılar, genellikle doğrudan iktidarda kalmalarını tehdit eden bir durum olmadıkça veya yarı demokratik sistemlerde muhalefet veya bağımsız medya tarafından tehdit edilmedikçe, bu görüşlere tepki vermezler. Yarı demokratik sistemlerde ise halk görüşü genellikle resmi makamlar tarafından sorgulanır. Dış politika kararlarını ulusal yönleri yansıtan ve güvenliği ile ulusal egemenliği korumayı amaçlayan politika kararları olarak sunan resmi yönetim tarafından sıkça böyle yapılmaktadır. Demokratik sistemlerde ise, halkın dış politika konularındaki görüşlerini ifade etmek için daha geniş kanallar bulunur. Demokratik sistemlerde dış politika üzerinde kamuoyunun etkisi, siyasi sistemlerinin diğer toplumsal faktörlere ne kadar açık olduğuna bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir.

İkinci faktör ise bireylerin dış politikaya yönelik ilgi düzeyidir. Mevcut literatür ve gözlemler, vatandaşların dış politikaya genellikle sınırlı bir ilgi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, dış politika kararlarının, özellikle az gelişmiş ülkelerde, bireylerin günlük yaşamları üzerinde iç politika kadar doğrudan ve somut etkiler yaratmamasıyla açıklanabilir.

Gerçekliğe baktığımızda, demokratik ülkelerde kamuoyunun dış politika üzerindeki etkisinin, demokratik olmayan ülkelere göre daha büyük olduğunu görüyoruz. Ancak yine de etkisi sınırlıdır ve karar alıcıları belirli bir politikayı izlemeye zorlama gücü bulunmamaktadır, özellikle kamuoyunun bilgi eksikliği içinde olduğu durumlarda ve duygusal yüklere dayalı bir temele sahipse. 2003 yılında Avrupa'nın birçok ülkesini saran büyük çaplı protestoların, ülkelerindeki karar alıcıları, ABD'nin Irak'a saldırısını desteklememe konusunda ikna etmedeki başarısızlığı gibi bir örnek verilebilmektedir.

Dış politika yapımında kamuoyunun etkisi, Soğuk Savaş'tan bu yana gerçekçilik ve liberalizm okulları arasında bir anlaşmazlık konusu olmuştur. Bu bağlamda, Almond ve Lipman gibi gerçekçilik okulu önderleri, kamuoyunun dış politika üzerinde olumsuz bir rol oynadığı fikrini destekleyen bir dizi argüman sunmuşlardır. Bu fikri aşağıdaki noktalarla belirlemek mümkündür(Şaybani, 2014: 48):

- 1- Kamuoyu, dış politikaya ilişkin siyasi bilgi ve olguların içeriğine ilişkin bilgi ve aşinalık bakımından gerçek düzeyinden neredeyse uzaktır.
- 2- Kamuoyu kararsızlık ve büyük değişkenlikle karakterizedir. Uluslararası krizler döneminde, normal koşullardan daha etkili bir şekilde dış politikayı etkileme eğilimindedir. Ayrıca, dış politika konusundaki ilgi ülkeye göre değişebilir. Örneğin, Amerikan genel görüşü Afrika'daki konulara ilgi göstermeyebilir, ancak Amerika kıtası veya Avrupa kıtasıyla ilgili olduğunda yüksek bir ilgi gösterebilmektedir.
- 3- Kamuoyu, dış politika meseleleriyle pek ilgilenmez çünkü bu tür konular toplum içinde kaynak dağılımını doğrudan etkilemez.

Liberal okula gelince, kamuoyuna büyük önem verir ve kamuoyunun karar verici üzerinde büyük ve etkili bir role sahip olduğuna ve karar vericinin kararlarını değiştirebileceğine ve dış politika yapımındaki etkisinin üç ekseninden geçtiğine inanır(Salim, 1998: 246-247):

- 1- Dış politika yapıcılarının dikkatini kamuoyunu ilgilendiren konulara yönlendirerek dış politika gündemini etkilemek ve bu konuların önemini ne ölçüde algıladığını etkilemek. Bu, Amerikan kamuoyunun Başkan Reagan'ı Sovyetler Birliği'nin 1983'te Kore uçağını düşürmesi konusuna dikkat etmeye itmesindeki etkisinin ifadesinden çıkarılabilir. İlk başta ABD başkanı konuyu umursamadı ve tatilini geçirmeye devam etti, daha sonra Washington'a dönmek ve konuyla ilgili kararlar almak zorunda kalmaktadır.

- 2- Dış politikanın genel çerçevelerini etkilemek, kamuoyunun dış politika yapıcılarına sağladığı etki, dış politika yapıcısının temel referans noktalarını oluşturan kısıtlamalar ve sınırlar olarak ortaya çıkar ve dış politika yapıcısı bu sınırları aştığında, grevler ve gösteriler yoluyla halkın öfkesi ile karşılaşabilmektedir.
- 3- Dış politika seçeneklerine etki, dış politika yapıcılarının ülkelerinin dış politikasını açıklamak için koydukları çeşitli seçenekler bulunmaktadır ve kamuoyunun bu seçeneklere etki etmektedir, bu da belirli politikaları benimsemelerine neden olmaktadır.

Yukarıdakilerden, realist okulun, kamuoyunun dış politika oluşturmada etkisini inkâr ettiği, liberal okulun ise kamuoyunun dış politika oluşturmada temel ve merkezi bir rol oynadığına inandığı sonucuna anlıyoruz. Ayrıca, kamuoyunun dış politika üzerindeki etkisi, karar alıcıların vatandaşların memnuniyetini kazanmak için dış politikayı vatandaşların beklenti ve istekleriyle uyumlu hale getirme çabasıyla ülkelerin dış politikasını yönlendirmek suretiyle ortaya çıkmaktadır.

1.1.3. Medya ve Kamuoyu İlişkisi

1.1.3.1. Medyanın Kamuoyu Oluşumu Üzerindeki Etkisi

Gündem belirleme, politika oluşturma ve fikir üretme gibi yaklaşımlarla ilgili bazı çalışmalara göre, medyanın özellikle siyaset alanlarında kamuoyunu ilgilendiren belirli konularda izleyicileri etkileme gücü vardır. Bu doğrultuda medya, demokratik toplumlarda meydana gelen olaylara ilişkin kamuoyunun siyasal anlayışının ve algısının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Medya aynı zamanda kurum ve kuruluşları etkilemede bireyler ve kamuoyu üzerinde olduğu kadar hayati bir rol oynayabilmektedir. Medyanın bireyler ve kamuoyu üzerindeki bu etkisi, tarihsel olarak Machiavelli'nin 15.yüzyıldaki görüşlerinde görülebilen siyaseti zorunlu olarak etkilemektedir. Buna göre Machiavelli, yetkililerin halkın desteğine sahip olması gerektiğini savundu. Bu bağlamda bilgi, karar alma süreçlerinde önemli bir faktördür. Dolayısıyla medya, kamuoyunun oluşmasında güçlü bir araç ve önemli bir değişkendir.

Medyanın, kamuoyunu şekillendirmede güçlü ve etkili bir araç olmasına rağmen, medya ile kamuoyu arasında bir ayrım yapmak önemlidir; zira medya, kendisi başlı başına kamuoyu değildir. Ancak, hükümetler ve politikacılar, hangi rejimden olurlarsa olsunlar, medyanın kamuoyunu şekillendirme ve hükümet politikalarına destek kazanma

konusundaki öneminin farkındadırlar (Sadioğlu, 2018: 22). Ayrıca, bireylerin ulusal ve siyasi bilinç düzeyinin gelişimi, medya özgürlüğü ile yakından ilişkilidir. Toplumsal hedeflerin gerçekleştirilmesi, özgür bir medya ortamını gerektirmektedir; bu da iktidarın toplumun eğilimlerini ve karşılaştığı çeşitli sorunlara yönelik tutumlarını anlamasını sağlamaktadır (Bin Suud, 2006: 154).

Bu anlamda, medya ile kamuoyu arasındaki ilişki biçiminde iki ana eğilim öne çıkmaktadır: Birincisi, kamuoyunun medya üzerinde etkili olduğu ve kamuoyunun yansıtılması yoluyla medyayı yönlendirdiği yönündedir; ikincisi ise, medyanın kamuoyunu şekillendirdiği yönündedir. Bu bağlamda, Arap Baharı'nın etkisiyle ortaya çıkan gelişmelerin, özellikle Libya'da yaşanan dönüşümler ışığında düşünüldüğünde, medyanın kamuoyunu etkileme gücünün sadece teorik bir tartışma değil, pratikte de sonuç doğuran bir gerçeklik olduğu görülmektedir. Libya'daki medya temsilleri ve bilgi akışı, ulusal ve uluslararası düzeyde kamu algısının yönlendirilmesinde dikkat çekici bir rol oynamıştır. Nitekim Libya örneğinde olduğu gibi, 2011 sonrası dönemde farklı medya organlarının çatışmalara dair sunduğu içerikler, halkın siyasi tercihlerinde ve aktörlere olan güveninde belirgin değişimlere yol açmıştır. Bu durum, medyanın sadece olayları aktaran değil, aynı zamanda siyasi yönelimleri biçimlendiren bir güç olduğunu göstermektedir.

Medya, gazeteler, radyo ve televizyon gibi tüm araçları aracılığıyla bireyler ve toplumla sürekli bir etkileşim içindedir; böylece halkın ilgilendiği bilgi büyük ölçüde medyadan temin edilmektedir. Bu bağlamda, medya ile bireylerin kanaatleri arasında iki temel yönelim ortaya çıkmaktadır: Birincisi, bireylerin kanaatleri aracılığıyla medyanın içeriğini ve önceliklerini dolaylı biçimde şekillendirmesi; ikincisi ise medyanın, sunduğu içerik aracılığıyla bireylerin kanaatlerini etkilemesi ve onları belirli düşünce ve davranış yönelimlerine yönlendirmesidir.

Medya, tüm araçlarıyla ve internetteki yayılımının genişlemesiyle, mümkün olan en fazla sayıda insana ve çok hızlı bir şekilde ulaşmak için önemli bir güç haline gelmiştir ve bu da medyanın kamuoyunu şekillendirmede temel ve gerçek bir rol oynama gücünü güçlendirmiştir. Gündem belirleme modelinin de gösterdiği gibi, medyanın "önemli" olayları kamuoyuna aktarma işlevi, kamuoyunun oluşmasını sağlamakta ve dış politikada kamuoyu oluşturma için iç politikaya göre daha zor olduğu söylenebilmektedir; çünkü dış politika konularına ilgi duyan kitlelerin sayısı iç politikaya göre daha azdır. Ancak

medyanın dış politika konularında kamuoyu oluşturması mümkündür (Karadoğan, 1996: 55). Burada medyanın, kamuoyu oluşturma sürecindeki rolünün yanı sıra siyasetçilerin ve karar vericilerin kamuoyuna ulaşmasını sağlamada ve aynı zamanda kamuoyuna dış politika hakkında gerekli bilgileri sağlamada önemli bir rol oynadığı söylenebilmektedir. Demokratik sistemlerde, kamuoyu, politikacıların kararları üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir; zira politikacılar, seçmenlerin beklentilerine yanıt verme çabası içindedirler. Bu bağlamda, yazılı veya görsel medya, bilgileri iletme ve analiz etme konusunda etkili bir rol oynamakta, bu da toplumsal ve siyasi konulara yönelik görüşlerin ve tutumların şekillenmesine yardımcı olmaktadır (Gönenç, 2005: 56).

Yukarıdakilerden hareketle, medyanın kamuoyu üzerindeki etkisi açık bir şekilde görölmektedir. Toplumların büyük bir çoğunluğu, eğitim düzeylerinden bağımsız olarak, iletişim araçlarındaki hızlı gelişmeler ve hükümetlerin ifade ettiği politikalarla etkileşimli bir ilişki içine girmiştir. İletişim araçları, hükümet ile toplum arasında politikalarını ve projelerini aktarmak için kanallar oluşturmakta; bu durum, kamuoyunun şekillenmesi ve belirli politik hedeflerin benimsenmesi sürecinde medya aracılığıyla önemli bir rol oynanmasına olanak sağlamaktadır. Sonuç olarak, özellikle günümüz dünyasında medya, kamuoyunun oluşumunda ve yönlendirilmesinde etkili bir faktör olmaya devam etmektedir.

Bu kavramsal çerçevede geliştirilen teorik yaklaşımlar, üçüncü bölümde Libya medya içerikleri üzerinde yapılan analizlerde daha somut biçimde değerlendirilecektir. Özellikle medya-iktidar-kamuoyu ilişkisi çerçevesinde elde edilen teorik bulgular, Libya haber sitelerinin Türkiye'nin dış politikasına ilişkin temsilleriyle birlikte tartışılacaktır.

Elde ettiğimiz özet, medyanın özellikle bugünün dünyasında kamuoyu oluşturmada etkili bir faktör olmaya devam ettiğidir. Kamuoyunun, farklı yollar aracılığıyla karar alıcıları etkileyerek ölkelerin dış politikasını büyük ölçüde şekillendirdiği görölmektedir. Medya, gösteriler ve yetkililerle doğrudan iletişim gibi yöntemler aracılığıyla baskı yaparak karar alıcıları etkilemektedir. Bu nedenle hükümetlerin ve yetkililerin dış politika kararları alırken bu görüşleri ve talepleri dikkate almaları gerekmektedir.

Libya'da 2011 yılında yaşanan olaylar, medyanın kamuoyu üzerindeki etkisini somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Uluslararası medya organları, Libya'daki çatışmaları ve sivil halkın yaşadığı zorlukları geniş bir şekilde haberleştirerek, kamuoyunun dikkatini bu bölgeye çekmiş ve uluslararası toplumun Libya'ya müdahale etme kararında etkili

olmuştur. Özellikle sosyal medya platformları üzerinden yayılan görüntüler ve haberler, halkın duygusal tepkilerini artırmış ve hükümetlerin kamuoyu baskısı altında hareket etmelerine neden olmuştur. Bu örnek, medyanın yalnızca bilgi aktaran bir araç olmanın ötesinde, kamuoyu oluşturma ve politik kararları etkileme gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, Libya'daki medya etkisi, medyanın kamuoyu üzerindeki rolünü ve bu rolün dış politika kararlarına yansımalarını açıkça ortaya koymaktadır (Moore, 2013). Bu değerlendirme, medyanın yansıttığı çerçeve üzerinden yapılmakta olup, olayların tam gerçekliği farklı kaynaklar tarafından değişik şekilde yorumlanabilir. Medya, kamu bilincinin şekillenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır; bireyleri ve toplulukları, olumlu veya olumsuz bir şekilde etkileyecek veri ve bilgilerle donatmaktadır. Modern medya araçlarının gelişimiyle birlikte, kamu bilincini yönlendirmek ve manipüle etmek daha kolay hale gelmiştir. Bu durum, toplulukların kontrol edilmesi ve belirli gündemler doğrultusunda yönlendirilmesi açısından risk taşımaktadır. Bu etki, özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin hale gelmekte; medya araçları, egemen güçler tarafından kamuoyunu yönlendirmek, kaynakları kontrol etmek ve siyasi ve ekonomik egemenliği dayatmak için kullanılmaktadır.

Abdul Basit Abdul Moty, medyanın oynadığı rolün önemini vurgulayarak, bu etkinin büyük ölçüde herhangi bir ülkedeki mevcut siyasi ve sosyal sistemle olan ilişki türüne bağlı olduğunu belirtmektedir (Abdul Moty, 1979: 9-11).

Medya, bireylerin çeşitli siyasi, kültürel ve sosyal konular hakkında bilgi edinmek için başvurdukları temel kaynaklardan biridir. Medyanın geniş etkisi ve yaygınlığı sayesinde, insanlar üzerinde doğrudan değil, dolaylı bir şekilde, toplumsal bilinç üzerinde yavaş ama hızlı bir etki yaratma kapasitesine sahiptir. Bu durum, çoğu zaman gözlemlenmesini zorlaştırmaktadır.

Bu bağlamda, bazıları medya sürecinin, medya araçları ve kültür aracılığıyla, toplumda hâkim olan ideolojiden etkilendiğini savunmaktadır. Bu ideoloji dinamik bir kavramdır ve toplumdaki mevcut düşünce, kültür ve siyasi akımlara bağlı olarak şekillenmektedir (Al-Batrik, 1989: 24-25).

Medya araçlarının, bireylerin sosyal bilincini artırmadaki etkisi artmakta; bu da bireylerin bilgi ve yönelimlerini genişletmekte, dolayısıyla diğerleriyle etkileşim biçimlerini etkilemektedir. Bu araçlar, vatandaşların çevrelerindeki dünyayı algılama biçimlerini şekillendirmede hayati bir rol oynamakta; bireylerin olayları, durumları ve meseleleri

nasıl yorumladığını etkileyerek yaşamlarına ve ilişkilerine yansımaktadır (Al-Aqed, 1979: 68).

Modern toplumda medya, bireylerin bilincini şekillendirme ve düşüncelerini yönlendirme konusunda merkezi bir rol oynamaktadır. Bu medya araçlarının gelişimi ve teknolojik yaygınlığı ile birlikte, günlük yaşamın çeşitli yönlerini daha fazla etkilemektedir. Medya, sosyal değerleri güçlendirmede, kişilikleri geliştirmede ve toplumun belirlediği kültürel temellerin oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır (Abdul Moty, 1979: 24).

Kitle iletişim araçları, toplumsal bilincin şekillendirilmesinde son derece etkili araçlardır. Bu araçlar yalnızca bilgi aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal ve siyasal açıdan belirli düşünsel ve ideolojik sistemleri pekiştirerek, bireylerin düşünce ve davranış kalıplarının inşasında doğrudan ve dolaylı biçimde rol oynamaktadır. Medyanın benimsediği bilişsel çerçeveler ve medya mesajlarını işleme yöntemleri aracılığıyla, bireylerin zihinsel ve davranışsal yapılarını yeniden üretmesi ve onların önceliklerini ve yönelimlerini etkilemesi mümkündür. Ahmed, Shenouda ve Shehab (2022), yeni medyanın aynı anda hem eğitici hem de siyasal bir araç olarak işlev gördüğünü; ideolojik mekanizmaları yeniden üreterek çağdaş toplumlarda iktidar ve hegemonya dinamiklerinin pekişmesine katkıda bulunduğunu belirtmektedir. (Ahmed vd., 2022).

Medyanın kamuoyu üzerindeki etkisinin karanlık bir boyutunda ise, resmi medya üzerinde kontrol sahibi olan otoriter rejimler ve diktatörlükler, bu platformları kendi çıkarlarını desteklemek ve meşruiyetlerini artırmak amacıyla kullanmaktadır. Bu rejimler, kendilerini tek meşru varlık olarak sunarak ulusu koruma yeteneğine sahip olduklarını gösteren bir imaj çizmektedirler. Aynı zamanda muhalefet seslerini şeytanlaştırarak güvenlik ve istikrar için tehdit olarak tasvir etmektedirler.

Bu bağlamda, bu rejimler, halk hareketlerine karşı kamuoyunu yönlendirmek için kışkırtıcı bir dil kullanarak medya sistemini kapsamlı bir şekilde kullanmaktadırlar. Bu durum, Suriye deneyiminde açıkça görülmektedir. Resmi medya, devrim başladığı andan itibaren kışkırtıcı bir söylemle hareket ederek muhalifleri "hırsızların ayaklanması" veya "gündemi olan kişiler" gibi terimlerle karalamıştır (Ma'tallah, 2022: 308). Siyonist medya ise CIA-MOSSAD tarafından kurulan başta ÖSO, IŞİD olmak üzere terör örgütlerini halkın temsilcileri olarak sunmuştur. Bu ifadeler yalnızca dilsel araçlar değil, aynı zamanda muhalefeti siyasal olarak ve manevi olarak etkisiz hale getirmeyi amaçlayan sistematik bir medya stratejisinin parçasıdır. Bu durum, muhaliflere karşı düşmanlık

yaratarak sistemin baskıcı uygulamalarını meşrulaştırmayı kolaylaştırmıştır. Bu örnek medyanın yalnızca bilgi aktaran bir araç olmadığını, aynı zamanda politik ve stratejik bir işlev gördüğünü göstermektedir. Özellikle Suriye deneyimi, medyanın içerik ve dil seçimleri aracılığıyla kamuoyunu belirli bir doğrultuda yönlendirebilme kapasitesini açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda medya, olayların aktarımıyla sınırlı kalmayıp, belirli grupların veya rejimlerin lehine kamu algısını şekillendirme ve muhalefeti zayıflatma gücüne sahiptir. Dolayısıyla, medya, toplumsal hareketlerin algılanış biçiminde ve dış politika kararlarının gerekçelendirilmesinde belirleyici bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Bu medya modeli yalnızca Suriye ile sınırlı değildir; otoriter rejimlerin ortak bir özelliğidir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde resmi medya araçları kullanılarak egemenliğin desteklendiği ve kamu bilincinin tamamen hükümete bağımlı hale getirildiği tek tip bir anlatı üretilmektedir. Bu mekanizma aracılığıyla medya, gerçeği aktaran bir araç olmaktan çıkarak aldatma ve yanılsama yaratma aracı haline gelmekte; bu da gerçek ile kamuoyuna sunulmak istenen görüntü arasındaki uçurumu derinleştirmektedir.

Yukarıda sunulanlardan, medyanın kamu bilincinin şekillenmesinde ve kamuoyunu etkilemede kritik bir rol oynadığı, bilginin artırılması ve bilinçlenmenin zenginleştirilmesi için bir araç olarak ya da politik gündemlere hizmet eden bir manipülasyon aracı olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Demokratik sistemlerde medya, ifade özgürlüğünü desteklerken; otoriter devletlerde iktidarın meşrulaştırılması ve muhalefetin karalanması amacıyla kullanılmakta, bu da toplumların bilincini yeniden şekillendirmektedir.

1.1.3.2. Medyanın Kamuoyu Önceliklerini Belirlemedeki Rolü

Kamu bireylerinin medya araçlarına bağımlılığı nedeniyle, medya kamuoyunun şekillenmesinde ve önceliklerini belirlemede temel araçlardan biri haline gelmiştir. Medya, belirli konulara odaklanarak veya diğer konuları göz ardı ederek, kamuoyunun medyada gündeme getirilen meselelerle etkileşim kurmasını sağlamakta ve medyada gündeme getirilmeyen meseleleri görmezden gelmektedir. Hem geleneksel hem de modern medya araçları, internet ve sosyal medya gibi, önemli konular üzerindeki bilgi akışını sağlamakta ve kamu tartışmalarını yönlendirmekte hayati bir rol oynamaktadır.

Medya, belirli konulara vurgu yaparak ve diğerlerini göz ardı ederek kamuoyunun önceliklerini şekillendirmede kritik bir rol oynamaktadır. Bu durum, kamuoyunun ilgisini medyada ele alınan konulara yönlendirirken, ele alınmayan meselelerin marjinalleşmesine veya tamamen unutulmasına yol açmaktadır. Bu dinamik, "Gündem Belirleme Teorisi" olarak adlandırılmakta; medya araçlarının yalnızca kamuya ne düşünmesi gerektiğini değil, aynı zamanda meselelerin önem derecesini de belirlediğini varsaymaktadır. Herhangi bir toplantının gündemi, ele alınan konuların önemine göre belirlendiği gibi, medya da kendi gündemini oluşturarak olaylar ve meselelerin önceliklerini şekillendirmekte; bu da doğrudan kamu algısını ve toplumsal ile siyasi ilgi alanlarını etkilemektedir (Al-Falahi, 2011: 15-16).

Medyanın kamuoyunun önceliklerini etkileme yolları çeşitlidir. İlk olarak, medya hangi konulara vurgu yapacağını belirleyerek bu konularla ilgili farkındalığı artırmaktadır. McCombs ve Shaw tarafından 1971 yılında yapılan bir çalışmaya göre, çerçeveleme teorisi, medya araçlarının yalnızca kamuoyunun düşünmesi gereken konuları belirlemekle kalmayıp, aynı zamanda bu konuların nasıl işleneceğine de yön verdiğini öne sürmektedir. 1968 seçimlerinde seçmen davranışlarını analiz eden araştırmacılar, medya gündemi ile kamu öncelikleri arasında yakın bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Araştırmanın sonuçları, medya tarafından vurgulanan konular ile seçmen eğilimleri arasında büyük bir uyum olduğunu göstermiştir. Çalışma, başlıkların ve editoryal yöntemlerin yalnızca konuları kamu ilgi sıralamasında etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda bireylerin bu konuların önemine dair algılarını ve anlamalarını şekillendirdiğini de vurgulamıştır (Frijat, 2013: 38).

McCombs, Weaver ve Espilman (1975), medya araçlarının siyasi manzarayı şekillendirmedeki kritik rolüne özellikle Amerikan seçimleri bağlamında dikkat çekmişlerdir. Araştırmaları, Watergate skandalının aylardır medya gündeminin zirvesinde kalmasının, seçmenlerin siyasi partiler ve adaylar karşısındaki tutumlarını şekillendirmede belirleyici bir faktör olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak, medya 1974 seçimlerinde Demokratların beklenmedik zaferine önemli ölçüde katkıda bulunmuş ve Başkan Richard Nixon'un istifasına yol açmıştır. Benzer bir bağlamda, Wanta ve Golan tarafından 2004 yılında gerçekleştirilen bir çalışma, medyanın yalnızca kamu gündemindeki meselelerin sıralamasını etkilemekle kalmayıp, uluslararası kamuoyunu da olumlu veya olumsuz bir şekilde şekillendirme kapasitesine sahip olduğunu ortaya

koymuştur. Çalışma ayrıca "ikinci düzey gündem belirleme" kavramını açıklamış; medya araçlarının belirli meselelerin özelliklerine odaklanmasının, bu meselelerin kamu nezdindeki görünürlüğünü artırarak algıyı belirli bir yönde yönlendirdiğini göstermiştir (Frijat, 2013: 38-39).

İkinci olarak, medya, kamu tartışmaları için hayati bir alan oluşturarak bireylere çeşitli konulara ilişkin görüşlerini ve duruşlarını ifade etme fırsatı sunmaktadır. Bu bağlamda, Bernard Cohen, "Basın ve Dış Politika" adlı eserinde, kitle medyasının kamu düşünceleri üzerinde tam kontrol sağlamasa da dikkat edilmesi gereken konuları belirleme konusunda olağanüstü bir kapasiteye sahip olduğunu belirtmektedir. Medya, belirli görüşleri dayatmak yerine, öncelikleri düzenleyerek ve medya gündemini şekillendirerek kamu tartışmalarının çerçevesini çizmektedir (Abu Alhamam, 2020). Böylelikle, belirli konulara dikkat çekebilir; ancak bu durum, kamuoyunun desteklemeyi amaçladığı bakış açısını benimseyeceği anlamına gelmemektedir.

Üçüncü olarak, sosyal medyanın ortaya çıkmasıyla birlikte, medyanın kamuoyunun önceliklerini yönlendirme etkisi genişlemiştir. Bu platformlar, toplumsal tutumların şekillendirilmesi ve protestoların organize edilmesinde temel bir motor haline gelmiş, bu da "elektronik kamuoyu" kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Elektronik kamuoyu, hızlı yayılma özelliği ve sınırları aşan etkisi ile karakterize edilmektedir. Geleneksel medya haber gündemini belirlemede tekeli sürdürürken, dijital platformlar bireylerin aktif katılımını ve görüş oluşturmalarını sağlamakta, hatta fikirlerin pazarlanması ve meselelerin tanıtımı için bir alan haline gelmiştir. Ayrıca, bilgi tekeli kırarak, hükümetler ve kurumlar üzerinde baskı aracı olarak merkezi bir rol üstlenmiş ve kamuoyunu genel manzarayı şekillendiren önemli bir aktör haline getirmiştir; böylece bireyler sadece olayların pasif alıcıları olmaktan çıkmışlardır (Bouthalji, 2021: 187).

Medyanın kamuoyunun önceliklerini belirlemede merkezi bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Medyanın vurguladığı konuları seçerek ve tartışma platformları sağlayarak, kamuoyunun neyin önemli olduğu ve neyin önemsiz olduğu konusundaki algısını şekillendirmesine katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle bireylerin medyanın etkisinin farkında olmaları ve aldıkları bilgilere karşı eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye çalışmaları gerekmektedir.

1.2. Tarihsel Çerçeve

1.2.1. Türk-Arap İlişkilerine Giriş ve Kavramsal Çerçeve

Türk-Arap ilişkileri, kökleri Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap toprakları üzerindeki hâkimiyetine kadar uzanan, tarihsel derinliği olan bir etkileşim sürecidir. Osmanlılar, 16. yüzyıldan itibaren Arap coğrafyasını siyasi sınırlarına dâhil ederek bölgedeki dini, kültürel ve ticari bağları güçlendirmiştir. Arap vilayetleri, merkezden atanan yöneticiler aracılığıyla İstanbul'a bağlı bir şekilde idare edilmiş; özellikle Hicaz bölgesiyle olan ilişkiler, hilafet makamı dolayısıyla derin bir dini anlam taşımıştır.

Ancak zamanla, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Arap dünyasında yükselen milliyetçi düşünceler ile Osmanlı merkeziyetçiliği arasında ortaya çıkan gerilim, ilişkilerde karşılıklı güven sorununa yol açmıştır. Arap aydınları arasında bağımsızlık yönündeki söylemlerin artması, Osmanlı yönetimi tarafından bir tehdit olarak algılanmış ve bu durum, ilişkilerin giderek mesafeli bir hâl almasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan Arap isyanları ise bu kopuşu derinleştiren temel kırılma noktası olmuştur.

Tarih boyunca Türk-Arap ilişkileri, iş birliği ve rekabet dönemlerinin birbirini takip ettiği, çok boyutlu ve dinamik bir yapı sergilemiştir. Bu ilişkiler, iki toplumun sosyal ve kültürel kimliğinin şekillenmesinde önemli rol oynamış, kültürel etkileşimle zenginleşen bir ortak tarih üretmiştir. Günümüzde de bu tarihsel arka plan, bölgesel güvenlik, ekonomik kalkınma ve jeopolitik çıkarlar açısından ilişkilerin stratejik boyutunu ortaya koymaktadır.

Türkiye, Afrika ile Avrasya arasında köprü konumunda yer alan jeopolitik yapısıyla, Şili'den Endonezya'ya, Afrika'dan Orta Asya'ya ve Avrupa Birliği'nden İslam İşbirliği Teşkilatı coğrafyasına kadar uzanan geniş bir etki alanına sahiptir (Bakir, 2010: 19). Osmanlı döneminde, imparatorluğun Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının kesişim noktasında yer alan coğrafi konumu, bölgesel ve küresel etkisini artıran temel bir unsur olmuştur. Bu stratejik konum, Osmanlı Devleti'ni uluslararası siyasetin dengelerinde belirleyici bir aktör haline getirmiştir. Bu jeopolitik gerçeklik, Osmanlı'yı farklı yönlerden gelen büyük güçlerle sürekli çatışmalara sürüklemiştir: Doğuda Safevî Devleti ile Kafkasya ve Irak üzerindeki nüfuz mücadelesi, kuzeyde Çarlık Rusyası'nın yayılmacı tehditleri ve batıda Avrupa güçlerinin Karadeniz ve Akdeniz'i birbirine bağlayan

boğazlara egemen olma çabaları, Osmanlı'nın jeopolitik önemini daha da artırmıştır. Bu nedenle, Osmanlı Devleti uluslararası güç hesaplamalarında vazgeçilmez bir aktör olarak konumlanmış ve rakipleri onu dışlayamaz hale gelmiştir (Çınar, 2014: 41–44). Günümüzde Türkiye, Osmanlı'dan miras kalan bu jeopolitik konumunu yeniden tanımlamakta ve bölgesel politikalarında stratejik bir araç olarak kullanmaktadır. Doğu Akdeniz'e açılan kapısı sayesinde Kuzey Afrika'yla olan tarihi ve coğrafi bağlarını güçlendirme eğilimindedir. Özellikle Libya politikası, Türkiye'nin sadece askerî ve diplomatik hamleleriyle değil, aynı zamanda jeopolitik mirasını nasıl okuduğu ile de ilgilidir. Osmanlı'nın üç kıtayı birbirine bağlayan konumu, bugün Türkiye'nin Afrika'ya yönelik açılımında ve Libya'daki varlığında kendini göstermektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Libya'daki etkisi sadece mevcut çıkar hesaplarına değil, aynı zamanda tarihsel jeopolitik bilinçle şekillenmiş bir stratejiye dayanmaktadır.

Orta Doğu ise gerek coğrafi konumu gerekse doğal kaynakları bakımından küresel siyasetin merkezinde yer almakta olup, Doğu ile Batı'yı birbirine bağlayan deniz yolları ve sahip olduğu enerji kaynaklarıyla (petrol ve doğal gaz) jeostratejik önem taşımaktadır. Türkiye'nin kara sınırlarının %63'ünü (1673 km) İran, Irak ve Suriye ile paylaşması hem tarihi hem insani hem de kültürel nedenlerle Türkiye'yi Orta Doğu'nun ayrılmaz bir parçası hâline getirmektedir (Abdul Hayali ve El-Kekai, 2015: 6).

Ahmet Davutoğlu hem Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı hem de Dışişleri Bakanlığı görevlerinde bulunmuş bir isim olarak, Türkiye'nin uluslararası sistemdeki özgün konumuna sıkça dikkat çekmiştir. Ona göre, Türkiye kara ve deniz güçleri arasındaki jeopolitik mücadelelerin kesişim noktasında yer alan stratejik bir ülke konumundadır. Bu stratejik pozisyon, doğu-batı ile kuzey-güney eksenlerinin kavşak noktasında bulunmakla kalmayıp, Türkiye'yi yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda küresel dengelerde de etkin kılan başlıca unsurlardan biridir (Davutoğlu, 2014: 142).

Davutoğlu'nun bu değerlendirmesi, Türkiye'nin tarih boyunca oynadığı jeopolitik rolün sürekliliğini vurgular. Özellikle Avrasya kara kütlesini Afrika ve sıcak denizlerle buluşturan bu eşsiz coğrafi yapı, Türkiye'yi hem kara hem de deniz gücü olarak öne çıkarmaktadır. Türkiye'nin Balkanlar ve Kafkasya gibi iki önemli kara geçidine sahip olması; İstanbul ve Çanakkale boğazlarını kontrol ediyor oluşu; Karadeniz, Ege Denizi ve Akdeniz'e aynı anda kıyısı olması, onun deniz ulaşımı ve enerji güvenliği açısından stratejik önemini artırmaktadır.

Türkiye'nin jeopolitik avantajları üç ana başlıkta özetlenebilir: Birincisi, Türkiye, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının tam merkezinde yer almakta olup, bu konum, komşu coğrafyalardaki siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelerle çok boyutlu etkileşim kurmasını mümkün kılmaktadır. İkinci olarak, Bakir'e (2010: 20-21) göre Türkiye, Avrasya'nın coğrafi olarak kalbinde yer almakta ve bu durum, Halford Mackinder'in "Heartland" (Dünya Kalbi) teorisi çerçevesinde, bölgenin stratejik olarak merkezi bir konumu olarak değerlendirilmektedir. Üçüncü olarak ise Türkiye'nin üç tarafının denizlerle çevrili olması ve iki önemli boğaza sahip olması, onu kara ve deniz jeopolitiğinde anahtar ülke haline getirmektedir.

Jeopolitik kuramcı Halford Mackinder'in teorisine göre, Avrasya'nın kalbini elinde tutan güç, dünya hâkimiyetine adaydır. Bu bağlamda, Türkiye'nin iç hilal bölgesinde yer alması, onu yalnızca bir geçiş ülkesi değil; aynı zamanda küresel aktörlerin stratejik hesaplarının merkezinde bir ülke konumuna yerleştirmektedir (Fahmi, 2015: 88). Türkiye'nin bu coğrafi konumunu avantaja dönüştürme çabaları, hem dış politikasının çok boyutlu yapısını hem de ekonomik, kültürel ve diplomatik kapasitesini genişletmesini mümkün kılmaktadır.

Tarihsel bağlamda bakıldığında, on üçüncü yüzyılın ikinci yarısında Orta Asya'dan Anadolu'ya doğru başlayan Türk göçleri, Türkiye'nin jeopolitik rolünü şekillendiren bir başka önemli evredir. Bu dönemde, Moğol istilasından kaçan birçok Türk boyu batıya doğru göç etmiş ve bu hareketlilik Anadolu'daki siyasi dengeleri doğrudan etkilemiştir (Öztuna, 1988: 83-84). Kayı boyunun lideri Süleyman Şah'ın önderliğinde gerçekleşen bu göç, sonrasında Osmanlı Devleti'nin temellerini atacak olan Ertuğrul Gazi ve Osman Gazi'nin tarih sahnesine çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bu kabileler, daha sonra Osmanlı hanedanının ataları olarak tanınan ve genel olarak "Türk" veya "Türkler" olarak anılan topluluklara dönüşmüşlerdir. Bu topluluklar arasında yer alan ve "Oğuz" kabilelerinden biri olan Kayı boyu, Süleyman Şah bin Kaya Alp'in liderliğinde organize bir yapıya kavuşmuştur (Hassoun, 1994: 12).

Süleyman Şah'ın vefatının ardından, kabile ikiye ayrılmış; bir kısmı Sungur Tekin'in önderliğinde eski yurtlarına dönmeyi tercih etmiş, diğer kısmı ise oğlu Ertuğrul Bey'in liderliğinde, Hayme Ana'nın rehberliğinde Erzurum'un kuzeydoğusuna doğru göç etmiştir (Mantran, 1993: 17).

Kayı boyunun, ileride bir Cihan devleti kuracak olan Osmanlılar'ın atası olarak Anadolu'ya ne zaman geldiği ve hangi güzergâhı izleyerek Söğüt ve Domaniç'e yerleştiği konusu, araştırmacılar arasında kesinlik arz etmeyen bir noktadır. Mevcut bilgiler büyük ölçüde XV. yüzyılda kaleme alınmış ve hanedanı yüceltme amacı taşıyan kroniklere dayandığından, bunların doğruluğunu kesin olarak kabul etmek güçleşmektedir. Osmanlı tarihiyle ilgili bilinen en eski eserlerden biri, Ahmedi tarafından manzum olarak kaleme alınmıştır. Bu esere göre Sultan I. Alaeddin Keykubat (1192–1237), Kayı boyunun önde gelenleri Gündüz Alp ve Ertuğrul'u hizmetine almış. Önce Konya'ya, ardından Sultanöyüğü'ne geçmiş ve Tatar akıncılarına karşı birlikte harekât düzenlemişlerdir. Bu askeri girişimlerin ardından, kendilerine Söğüt ve çevresi dirlik olarak tahsis edilmiştir (Demir, 2017: 55).

Ertuğrul'un vefatı üzerine, en küçük oğlu Osman Bey (1299–1326) beylik liderliğini devralmış ve kısa sürede gösterdiği kararlı liderlik ve askeri başarılarla öne çıkmıştır. Osman Bey, gerçekleştirdiği muharebelerle ve ele geçirdiği Bizans kaleleriyle topraklarını genişletmiş, özellikle batıya doğru genişleyen bir strateji benimsemiştir (Mahmoud, 2007: 84–87). 1301 yılında Bursa'yı fethetme hedefi doğrultusunda, geçici üs olarak kullandığı Yenişehir'i kurmuş ve böylece ileride Osmanlı İmparatorluğu olarak şekillenecek olan devletin temelini atmıştır (Öztuna, 1988: 91).

Osman Bey'in ardından 1324'te tahta geçen oğlu Orhan Gazi, beyliğin teşkilatlanmasını sürdürmüş ve özellikle Bursa üzerindeki kuşatmayı yoğunlaştırarak 1326'da şehri fethedip başkent yapmıştır (Mahmoud, 2007: 89). Bu gelişme, Osmanlı Devleti açısından siyasi ve idari yapılanmada bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Orhan Gazi'den sonra tahta geçen oğlu I. Murad (1362–1389), hem doğuda hem batıda devletin nüfuzunu pekiştirmiş ve iç-dış yapının kurumsallaşmasına katkıda bulunmuştur (Enalcık, 2002: 27).

Osmanlı fetih hareketleri bu süreçte hız kazanmış, Balkanlar'da geniş bir etki alanı tesis edilmiştir. Bu ilerleme, II. Mehmet'in (Fatih Sultan Mehmet, 1444–1481) İstanbul'u fethederek Bizans İmparatorluğu'na son verdiği 1453 yılına kadar devam etmiştir. Bu fetih, sadece Osmanlı askeri gücünün değil, aynı zamanda İslam dünyasının siyasi ve kültürel etkisinin Avrupa'ya yayılması açısından da tarihsel bir dönüm noktası olmuştur. Konstantinopolis'in düşmesi, uzun yıllar İslam fetihlerine direnen ve Doğu Avrupa'ya açılan kapı niteliğindeki bu müstahkem kalenin İslam dünyasının egemenliğine geçmesini sağlamıştır (Al-Şennawi, 1980: 63).

Tarihçiler, Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olan Konstantinopolis'in fethini, sadece Osmanlı tarihinin değil, aynı zamanda dünya tarihinin de dönüm noktalarından biri olarak değerlendirmektedirler. Bu olay, 15. yüzyılın en önemli gelişmelerinden biri olarak kabul edilmekte olup, Orta Çağ'ın sonunu ve modern çağın başlangıcını sembolize etmektedir (Mahmoud, 2007: 191). Bu tarihsel kırılma, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve askeri gücünün bir göstergesi olmanın yanı sıra, aynı zamanda İslam dünyasının Avrupa'ya yönelik yayılma sürecinde stratejik bir eşik teşkil etmiştir.

16. yüzyıl başlarında Safevîler'in Şah İsmâil önderliğinde doğuda ortaya çıkışı, Anadolu'nun güvenliğini tehdit etmiş ve Osmanlılar için hem siyasi hem de dinî boyutları olan bir mesele hâline gelmiştir. Osmanlı yönetimi, Safevî propagandasına karşı dinî argümanları kullanmış, askerî harekâtları “cihad” çerçevesinde meşrulaştırmıştır. Yavuz Sultan Selim döneminde gerçekleştirilen Çaldıran Savaşı (1514) ile Doğu Anadolu güvence altına alınmış, Güneydoğu Anadolu'daki bazı bölgeler Osmanlı hâkimiyetine katılmıştır. Bunun ardından, stratejik önemi yüksek Mısır ve çevresine yönelik düzenlenen seferler, Mercidâbık (1516) ve Ridâniye (1517) savaşları ile sonuçlanmış, Memlûkler'in hâkimiyeti sona ermiş ve Osmanlıların Arap dünyasındaki siyasi ve ekonomik etkinliği güçlenmiştir. Osmanlı idaresi, kutsal mekânları dış tehditlerden korurken, bölge halkına ekonomik destek sağlamış, ticaretin canlanmasına ve sosyal istikrarın güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Bu süreç, Osmanlıların hem İslâm dünyasındaki siyasi üstünlüklerini pekiştirmelerine hem de bölgedeki refahın ve kamu düzeninin desteklenmesine imkân tanımıştır (Emecen, 2007: 493).

Kanuni Sultan Süleyman'dan önceki dönemde, özellikle Yavuz Sultan Selim döneminde (1512–1520), Osmanlılar hem askeri hem de dini amaçlarla doğu ve güneydeki genişleme politikalarını sürdürmüşlerdir. Şam, Halep ve Bursa arasında işleyen ticaret yolları aracılığıyla Anadolu ile Arap kentleri bağlanırken, Portekiz'in Hindistan ve Kızıldeniz'deki baharat ticaretine müdahalesi ve Müslüman gemilerini yakması Osmanlılar için ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Bu durum, İslam'ın kutsal mekânlarının güvenliğinin sağlanmasını zorunlu kılmıştır. 1517'de Memlûkler'in yenilmesiyle Osmanlılar, Hicaz'ı da himayesi altına alarak Mekke ve Medine'nin anahtarlarını Sultan Selim'e sunmuş ve böylece “Hâdimü'l-haremeyni's-şerifeyn” unvanını kazanmıştır. Bu hamle, Osmanlıların İslam dünyasında dini ve siyasi üstünlüğünü pekiştirmiş, Kızıldeniz'in güvenliğini sağlama, Yemen ve Basra'ya hâkim olma ve Müslüman

halklara destek sağlama politikalarını meşrû kılmıştır. Sultan Selim, kutsal mekanlar için mali ve aynî yardımlar göndermiş, fakirlerin geçimini artırmış ve dini itibarını güçlendirmiştir. Bu gelişmeler, Osmanlıların dini misyonunu ve bölgedeki otoritesini sağlamlaştırmış, İslam dünyasında uzun süreli prestij kazandırmıştır (Oğuzoğlu, 2022: 1512-1514).

Kanûnî Sultan Süleyman dönemi Osmanlılar için hem Avrupa hem de Kuzey Afrika'da stratejik genişleme ve güç projeleri açısından kritik bir süreç olmuştur. 1538 Preveze Deniz Zaferi ile Batı Akdeniz'de Osmanlı üstünlüğü sağlanmış, Kuzey Afrika'da yeni beylerbeyilikler kurularak İspanyol ve Portekiz yayılmacılığına karşı önlemler alınmıştır. 1541'de V. Karl'ın Cezayir çıkartması başarısızlığa uğratılmış, 1543, 1552 ve 1553 yıllarında Osmanlı-Fransız ortak harekâtları ile Kuzey Afrika'daki Avrupa etkisi sınırlandırılmıştır. 1560 Cerbe'nin fethi ise bölgedeki İspanyol emellerine karşı belirleyici bir set oluşturmuş, ancak Malta adası (1565) alınamamıştır. Bu dönemde Osmanlılar, Fas'a kadar nüfuz alanlarını genişleterek Kuzey Afrika'daki stratejik kontrolü güçlendirmiş, Akdeniz'deki deniz ticaret yollarını ve İslami merkezleri güvence altına almışlardır. Aynı süreçte Osmanlılar, Kızıldeniz ve Habeşistan'ın kuzeybatısında gerçekleştirdikleri fetihlerle ekonomik ve dini stratejilerini desteklemişlerdir. 1555'te kurulan Habeş Beylerbeyiliği ile Yemen ve çevresi Osmanlı hâkimiyetine girmiş, Portekiz'in bu sulardaki etkisi engellenmiştir. 1570-1571'de alınan Kıbrıs ve 1574 Tunus'un fethi, İspanyolların Kuzey Afrika'ya hâkim olma girişimlerini tamamen başarısız kılmıştır (Emecen, 2007: 494). Bu askeri ve siyasi başarılar, Osmanlıların hem Akdeniz'de hem de Kuzey Afrika'da uzun süreli stratejik varlık sağlamasını temin etmiş ve imparatorluğun dünya siyasetindeki etkisini pekiştirmiştir.

17. yüzyıl sonları ile 18. yüzyıl başları arasında, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki varlığı öncelikle askeri ve ticari alanlarda yoğunlaşmış olup, doğrudan idarî denetimden daha az etkili olmuştur. Osmanlı otoritesi, Afrika'nın kuzey ve doğu kıyılarında Avrupalı sömürge güçlerinin yayılmasını engellemede belirleyici bir rol oynamıştır; zira Avrupa'nın kontrolü, daha çok batı ve güney kıyılarındaki bazı ticaret kolonileri ile sınırlı kalmış ve esas olarak köle ticaretiyle sınırlı olmuştur. Osmanlı Devleti, bu bölgelerdeki etkinliğini her yıl Anadolu, Balkanlar ve Kafkaslar'dan gönderdiği binlerce asker aracılığıyla sürdürmüş ve merkeze uzak alanları yönetme kapasitesini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, Cezayir, Tunus ve Trablus gibi yerel eyaletler arasında zaman zaman

çatışmalar yaşanmış, bu durum kimi zaman askeri müdahaleye kadar varmıştır. Bu sebeple merkezi hükümet, çatışmaları önlemek amacıyla emir ve talimatlar çıkarmış, eyalet yöneticilerini İstanbul'a çağırarak uzlaşma sağlamaya çalışmış ve şehirleri korsan saldırılarından korumak için talimatlar vermiştir (Özkan, 2011: 291-292). Sonuç olarak, Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki yönetimi, merkezi askeri güç, yerel anlaşmazlıkların çözümüne müdahale ve deniz güvenliğinin sağlanması üzerine kurularak, hem iç hem de dış tehditlere karşı fiili kontrolün sürdürülmesini mümkün kılmıştır.

18. yüzyılın başlarından itibaren, Osmanlı Devleti yeni bir jeopolitik meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır. Çarlık Rusyası, sıcak denizlere inme hedefiyle güney yönlü bir genişleme politikasına girişmiş, bu bağlamda Osmanlı topraklarını doğrudan tehdit etmeye başlamıştır. Bu süreç, Osmanlı Devleti'nin zayıflama dönemine denk gelmiş ve özellikle Britanya ve Fransa gibi büyük Avrupa güçlerinin de artan baskılarıyla daha karmaşık bir hâl almıştır. Bu devletler, Osmanlı coğrafyasını "paylaşılabilecek miras" olarak görmekte ve aralarında etki alanları oluşturmayı hedeflemekteydiler.

19. yüzyıla gelindiğinde ise bu gelişmeler "Şark Meselesi (Doğu Sorunu)" adı altında uluslararası siyaset gündeminin merkezine oturmuştur. Bu kavram, başta Britanya ve Fransa olmak üzere Batılı güçlerin, Rusya'nın Osmanlı toprakları üzerindeki genişleme emellerine karşı duyduğu stratejik endişeyi yansıtmaktadır (Şahin, 2006: 219). Bu çelişkili çıkar ilişkileri, 1853–1856 yılları arasında gerçekleşen Kırım Savaşı ile zirveye ulaşmıştır. Bu savaşta Britanya ve Fransa, Osmanlı Devleti'ni destekleyerek Rusya'nın Akdeniz'e inmesini engellemeye çalışmışlardır (Şahin, 2006: 235). Böylece Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda uluslararası güç dengelerinde önemli bir rol oynamış ve Rusya'nın güney yönündeki yayılmacı politikalarına karşı bir tampon bölge işlevi üstlenmiştir.

Osmanlı topraklarının jeopolitik konumu, yalnızca dönemin askeri ve siyasi dengelerinde değil, aynı zamanda daha sonraki modern Türkiye'nin dış politika vizyonunda da belirleyici bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, tarihsel koşulların şekillendirdiği jeopolitik parametreler, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, uluslararası ilişkilerde stratejik dengeyi belirleyen temel unsurlar arasında yer almaya devam etmiştir (Davutoğlu, 2014: 87). Öte yandan, 18. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğu, içsel zayıflıklar ve idari bozulmalarla mücadele ederken, Avrupa'daki siyasi liderler Osmanlı'nın geleceğini ciddi biçimde sorgulamaya başlamışlardır. Bu süreçte Avrupa güçleri, Osmanlı Devleti'nin siyasi çöküşünü kaçınılmaz görmüş ve bu mirası nasıl paylaşacaklarını

hesaplamaya başlamışlardır. Ancak bu hesaplar yapılırken, aynı zamanda Avrupa'daki güç dengelerini koruma gerekliliği de dikkate alınmıştır (Al-Şazli, 1989: 119–126).

Son olarak, Osmanlı Devleti'nin reforme edilmesi gerektiği yönündeki fikirler, Batılı devletler tarafından hem açıkça dile getirilmiş hem de perde arkasında bu reform girişimlerinin yönü ve biçimi üzerinde etkin olunmaya çalışılmıştır. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında, bu devletler, Osmanlı Halifeliği'nin sonlandırılmasının ve imparatorluk topraklarının paylaşılmasının artık kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu düşünmüşlerdir (Yaghi, 1995: 159).

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ortaya çıkan Türk milliyetçiliği düşüncesi, İmparatorluğun çözülme sürecine paralel olarak gelişmiş ve etkisini giderek artırmıştır. Jön Türkler, İttihat ve Terakki gibi hareketler, Avrupa'daki ilerlemeci ve milliyetçi fikirleri örnek alarak, Osmanlı toplumunda özgürlük, demokrasi, egemenlik ve modernleşme taleplerini dile getirmeye başlamışlardır. Bu fikirlerin bazı çevrelerce “cesur ve alışılmadık” görülmesine rağmen, kısa sürede yaygınlık kazanmış ve özellikle genç aydınlar arasında geniş destek bulmuştur (Hasan, 2006: 21).

II. Abdülhamid'in (1876–1909) iktidarının son yılları, Osmanlı reform programlarını artan bir şekilde eleştiren muhalif düşünce akımlarının etkisinin yükselişe geçtiği bir dönem olmuştur. Bu entelektüel hareketler, toplumsal yapıda kök salmış ve etkileri Anadolu ile sınırlı kalmayarak Arap vilayetlerine kadar uzanmıştır. Yerel muhalefet, Batı destekli fikir akımlarıyla birleşerek Arap dünyasında devrimci eğilimlerin körüklenmesine ve ayrılıkçı yönelimlerin beslenmesine zemin hazırlamıştır (Gül, 2013: 32). Bu bağlamda, 1878 Anayasası'nın ilanı , Osmanlı'nın anayasal düzene geçme çabalarının bir parçası olarak değerlendirilse de, yirminci yüzyılın başlarına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu, art arda yaşanan iç ve dış krizlerle sarsılmıştır. Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve özellikle Şerif Hüseyin'in 1916'da başlattığı “Arap İsyanı”, merkezi otoriteyi zayıflatmış ve Osmanlı'yı fikirsel olarak da meşgul etmiştir. Bu gelişmeler, hem Türk milliyetçiliği hem de Arap milliyetçiliğinin yükselişine zemin hazırlamıştır (Farid, 1981: 702).

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Osmanlı Devleti'nin yenilgisi, Doğu Sorunu'nu yeni bir aşamaya taşımıştır. Müttefik Devletler, 1916 tarihli Sykes-Picot Anlaşması ile Osmanlı topraklarının paylaşım planlarını resmîleştirmiştir. Bu planlar kapsamında özellikle Mezopotamya bölgesi İngiltere ve Fransa arasında bölüştürülmüş, 1920 tarihli

Sevr Antlaşması ise yalnızca bir taslak niteliğinde olup resmi olarak yürürlüğe girmemiştir; uygulamada fiilen Mondros Mütarekesi geçerli olmuştur. Taslak Sevr Antlaşması, Anadolu'nun Fransa, İngiltere, İtalya, Yunanistan ve Ermenistan arasında paylaşılmasını ve güneydoğuda bir Kürt devletinin kurulmasını öngörmekteydi. Bu koşullar, sömürgeci güçlerin Osmanlı topraklarında etnik temelli parçalanmayı teşvik eden yaklaşımını ortaya koymaktadır. Ancak, bu planlar Türk milliyetçileri tarafından güçlü bir şekilde reddedilmiş ve Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde, Türk ordusunun başını çektiği direniş hareketi ile karşılık bulmuştur. Bu hareket, sadece toprak bütünlüğünü korumakla kalmamış, aynı zamanda ulusal egemenlik ilkesine dayalı yeni bir devletin temellerini atmayı hedeflemiştir. Sonuç olarak, Sevr Antlaşma taslağına karşı geliştirilen tepkiler, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yolunu açmıştır (Mahfuz, 2012: 41). Bu tarihsel bağlamda yaşananlar, sömürgeci güçler ile yerel halklar arasındaki gerilimi açık biçimde yansıtmaktadır. Bir yandan Osmanlı'nın çöküş süreci hızlanırken, diğer yandan bu süreç yerel halkların bağımsızlık taleplerini tetiklemiş ve yeni ulusal kimliklerin doğuşunu beraberinde getirmiştir. Bu olaylar, modern Türkiye'nin ulus-devlet formunu şekillendiren temel yapı taşları arasında yer almaktadır.

Son olarak, Osmanlı topraklarının işgal edilmesi, ülkenin kurtuluşu için çeşitli çözüm arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Bu sürecin baş aktörlerinden biri olan Mustafa Kemal Paşa, ulusal mücadeleyi başarıyla organize etmiş ve modern Türkiye'nin doğuşunu sağlamıştır (Ahmad, 2007:143).

1922 yılında Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Türkiye Büyük Millet Meclisi, Osmanlı Padişahı VI. Mehmed'in saltanatının sona erdirilmesini kararlaştırmış ve bir yıl sonra Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Kurtuluş Savaşı'nda elde edilen zaferlerin ardından, 24 Temmuz 1923'te İsviçre'nin Lozan kentinde imzalanan Lozan Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'na resmen son vermiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda tanınan bir devlet olarak doğuşuna zemin hazırlamıştır (Acar, 2021: 332-353).

Türk-Arap ilişkileri, İslam tarihinin en önemli dinamiklerinden biri olup, her iki toplumun kültürel, sosyal ve siyasi yapılarında derin etkiler bırakmıştır. Türklerin 8. yüzyıldan itibaren İslamiyet'i kabul etmeleri, Arap dünyasıyla olan ilişkilerin başlangıç noktasını oluşturmuş ve bu durum iki halk arasında zamanla güçlü bir bağın kurulmasına katkı sağlamıştır. Bu etkileşim, yalnızca dini düzeyde değil, aynı zamanda dil, bilim, sanat ve

yönetmel gelenekler üzerinden karşılıklı kültürel alışverişin oluşmasına da zemin hazırlamıştır.

Osmanlı Devleti, Arap topraklarını eyaletler biçiminde yönetmiş ve Arapları “kavm-i necip” olarak kabul ederek onlara nisbi bir özerklik tanımıştır. Bu yaklaşım, güvenlik ve istikrarı sağlayan devlet ile bağıllık ve sadakati gösteren toplum arasında dengeli bir ilişki kurulmasına imkân vermiştir. Ortak dinî inanç, İslâm, bu ilişkilerin temelini oluşturmuş ve I. Dünya Savaşı’na kadar devlet birliğine tehdit oluşturacak ciddi bir Arap meselesi yaşanmamıştır (Özcan, 2005: 78). Bu bağlamda, I. Dünya Savaşı’na kadar, devletin birliğini tehdit edecek ciddi bir Arap meselesi ile karşılaşılmağı olması, Osmanlı yönetim biçiminin hem esnek hem de yerel toplumsal dinamiklere duyarlı olduğunu göstermektedir.

İslam medeniyetinin yayılması sürecinde Türkler, Arap coğrafyasında çeşitli bilimsel ve kültürel faaliyetlerde bulunmuş; birçok Arap kentinde ilim ve irfan hayatına katkıda bulunmuşlardır. Bu etkileşim, iki toplumun tarihsel hafızasında köklü bir iz bırakmış ve günümüz Türk-Arap ilişkilerinin temel referans noktalarını oluşturmuştur. Öte yandan, I. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan siyasi kırılmalar, iki halk arasındaki güven ortamını zedelemiş; karşılıklı şüphecilik, komplo teorileri ve ihanet algıları toplumsal belleğe sirayet etmiştir. Bu gelişmeler, sosyal ve siyasi düzlemdeki etkileşimi azaltmış ve ilişkilerde belirgin bir mesafe oluşmasına neden olmuştur. Ancak tarihsel bağların ve ortak inanç dünyasının derinliği, bu geçici soğumanın ötesinde, ilişkilerin yeniden canlanması için güçlü bir zemin oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, Türk-Arap ilişkileri sadece dönemsel siyasi ittifaklarla sınırlı kalmamış; aksine, ortak bir medeniyet birikimine, dini ortaklıklara ve uzun vadeli kültürel etkileşime dayalı olarak şekillenmiştir. Aralarındaki tarihsel tecrübe, zaman zaman yaşanan gerilimlere rağmen, iki toplumu birbirine bağlayan çok katmanlı bir ilişki örüntüsünün varlığına işaret etmektedir.

Bu tarihsel derinlik, özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurumsallaşarak daha sistemli bir yapı kazanmıştır. Bu nedenle bir sonraki bölümde, Osmanlı yönetimi altındaki Türk-Arap ilişkilerinin nasıl yeniden şekillendiğı; bu ilişkilerin hangi siyasal, idari ve kültürel dinamiklerle biçimlendiğı ayrıntılı biçimde incelenecektir.

1.2.2. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Türk-Arap İlişkileri

1280 yılında Sultan Osman bin Ertuğrul tarafından kurulan Osmanlı Sultanlığı, ilk dönemlerinden itibaren genişleme stratejisini İslam ve cihat kavramları üzerine inşa etmiştir. Osmanlı Devleti, çevresindeki topraklarda etkin bir biçimde yayılmayı hedeflemiş ve bu doğrultuda askeri gücünü kullanarak sınırlarını genişletmiştir. Batı yönünde ilerleyen Osmanlı orduları, zamanla Avusturya'nın başkenti Viyana'ya kadar ulaşmış; bu durum, imparatorluğun hem askeri kapasitesini hem de siyasi etkinliğini gözler önüne sermiştir (Bin Ali, 2014: 36-40).

Sultan I. Selim'in tahta geçişiyle birlikte, Osmanlı dış politikasında önemli bir yön değişikliği yaşanmıştır. 16. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa'daki İslami fetihler durma noktasına gelirken, Osmanlı Devleti dikkatini Anadolu'yu Şiileştirmek isteyen Şah İsmail liderliğindeki Safevi Devleti'ne, daha sonra Suriye ve Mısır'a çevirmiştir. Bu yönelimin ardında yalnızca yeni topraklar kazanma arzusu değil, aynı zamanda Şii müdahalelerini önleme, İslam dünyasında liderliği üstlenme hedefi de yatmaktaydı. Bu bağlamda Osmanlı yönetimi, bölgede etkili olan güçlerle olan ilişkilerini yeniden değerlendirmeye başlamıştır (Harb, 1994: 61). O dönemde Arap coğrafyasının kontrolü için üç önemli yerel güç mevcuttu: Anadolu ve Kuzey Irak'ta hâkimiyet kurmuş olan Sünni Osmanlı Devleti, İran merkezli Şii Safevî Devleti ve Mısır, Suriye ve Arap Yarımadası'nda etkin olan Sünni Memlûk Devleti. Bu üç gücün rekabeti, Osmanlı'nın bölgedeki etkisini artırmasını zorlaştıran karmaşık bir ortam oluşturmuştur. Aynı zamanda Akdeniz'de Portekizliler, İspanyollar ve Avrupalı güçler, Osmanlı İmparatorluğu'na hem kuzeyden hem de güneyden ciddi tehditler teşkil etmekteydi. Bu çok katmanlı tehdit ortamında Osmanlı yönetimi, hem iç hem de dış dengeleri gözeterek stratejik adımlar atmak zorundaydı. Sultan I. Selim, özellikle Kuzey Afrika'daki Portekiz-İspanyol tehdidinin boyutunu fark ederek, Arap dünyasında bu tehlikelere karşı bir "kurtarıcı" rolü üstlenmiştir.

Nitekim 1551 yılında, Mağrip'teki Araplar, İspanyol saldırılarına karşı koruma sağlamak amacıyla Osmanlılardan yardım talep etmiştir. Osmanlı Devleti bu çağrıya olumlu yanıt vererek, bölgedeki güç dengesini yeniden kurmak ve İslam dünyasında liderliğini pekiştirmek adına önemli bir diplomatik ve askeri süreç başlatmıştır (Al-Daouki, 2001: 268). Böylece I. Selim döneminde Osmanlı İmparatorluğu, yalnızca askeri fetihlerle değil, diplomatik hamlelerle de Arap coğrafyasındaki nüfuzunu artırmış; bu yaklaşım

imparatorluğun İslam âlemindeki meşruiyetini güçlendirmiş ve gelecekteki yayılma stratejilerine yön vermiştir.

Osmanlıların Arap Doğusu'na yönelik fetihleri, askeri, siyasi ve ekonomik etkenlerin iç içe geçtiği çok yönlü bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Bazı tarihçiler, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinin, uzun vadeli bir genişleme stratejisinden çok, dönemin siyasi konjonktürüne bir tepki olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, diğer tarihsel yorumlar Osmanlıların genişleme gerekçelerini farklı açılardan ele alır. Örneğin, Portekizlilerin Hint Okyanusu'ndaki deniz yolları üzerindeki etkinliği ve İslam ticaretine yönelik tehditleri, Osmanlıları kutsal şehirleri koruma ve bölgesel dengeyi sağlama sorumluluğunu üstlenmeye itmiştir. Memlük Devleti'nin bu dönemdeki askeri zayıflığı da Osmanlıların bölgedeki liderliği devralmasını kolaylaştıran bir diğer faktör olmuştur (Garbi, 2011: 60). Ayrıca bazı görüşler, Osmanlıların 15. yüzyıl sonlarında batıda ulaştıkları genişleme sınırından dolayı, 16. yüzyılda yeni fetih alanları arayışına girdiklerini öne sürmektedir. Sonuç olarak, tarih yazımında hâkim olan genel kanaate göre, Osmanlıların doğuya yönelmesi; askeri zorunluluklar, siyasi meydan okumalar ve stratejik çıkarların bir araya geldiği çok boyutlu bir kararın sonucudur (Enis, 1993: 102-103).

1516 yılında Yavuz Sultan Selim, Memlükler üzerine bir askerî sefer düzenleyerek Halep yakınlarında gerçekleşen Mercidabık Muharebesi'nde kesin bir zafer elde etmiştir. Bu zafer, Osmanlıların bölge üzerindeki siyasi ve askerî hâkimiyetini pekiştirmesine zemin hazırlamıştır. Osmanlı ordusu, bu başarının ardından hızla Şam ve Kudüs üzerine ilerleyerek kısa sürede tüm Şam bölgesini Osmanlı topraklarına katmıştır. Böylece Osmanlı Devleti, İslam dünyasındaki kutsal mekânların korunmasını sağlamış ve bölgedeki Portekiz tehdidine karşı etkin bir şekilde mücadele etme imkânına sahip olmuştur (Şillik, 2002: 26).

Yavuz Sultan Selim'in Şam'ı fethetmesinde en önemli etkenlerden biri, Safevîlerin Şiî yayılmasını Arap topraklarında engelleme hedefiydi. Ayrıca Osmanlılar, Safevîler ile Memlükler arasında Osmanlı genişlemesini durdurmaya yönelik gizli temasların gerçekleştiğini tespit etmişlerdir. Tarihçi İbn Ebî's-Surûr el-Bekrî, el-Kevâkib es-Sâire fî Ahbârî Mısır adlı eserinde, 1516 yılında Memlük ordusunun Kahire'den Suriye'nin kuzey sınırlarına doğru hareket etmesinin, Mercidabık Muharebesi'ni tetikleyen doğrudan sebep olduğunu ifade etmektedir. Bu savaş sonucunda Memlük Sultanı Kansu Gavri hayatını

kaybetmiş ve Memlûk ordusu ağır bir yenilgiye uğramıştır. Osmanlılar, kazandıkları bu askerî zaferin ardından Humus, Şam ve Hama gibi önemli şehirleri hâkimiyetleri altına almışlardır. Bölge halkı, Osmanlı fetih ordusunu Mushaflar ve bayraklarla karşılamış; hutbelerde Osmanlı sultanı için kullanılan unvan, Yavuz Sultan Selim'in talebi doğrultusunda Hâkimü'l-Haremeyn yerine Hâdimü'l-Haremeyn olarak değiştirilmiştir (Bouslama, 2016: 181-182).

1517 yılında Yavuz Sultan Selim, Memlûk hâkimiyetindeki Mısır'ı fethetmeye karar vermiştir. Osmanlı ordusu önce Gazze Muharebesinde, ardından Kahirenin güneyindeki Ridaniye Muharebesinde kesin zaferler elde ederek Mısır'ı bir Osmanlı eyaleti hâline getirmiştir (Benhadda, 2008: 38). Osmanlıların Mısır üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmesinin ardından, dikkatleri Hicaz, Yemen ve Irak gibi komşu Arap topraklarına yönelmiştir. Hicaz, Osmanlı hâkimiyetine barışçıl yollarla dâhil olmuştur. Mekke Şerifi, Osmanlılara bağlılığını ilan etmiş ve kutsal mekânların anahtarlarını Sultan Selim'e göndermiştir. Osmanlılar da ona Hicaz yönetimini sürdürme yetkisi vermiştir (Bouslama, 2016: 182). Bu gelişmeyle birlikte, 1517 yılında Osmanlılar halifelik makamını resmen devralmış ve Kızıldeniz'deki Osmanlı varlığı güçlenerek Portekiz tehdidine karşı bölge korunmuştur.

Yemen'de ise iç çatışmalar Memlûk yöneticileri arasında büyük bir istikrarsızlığa yol açmıştır. Osmanlılar, Portekizlilerin bu durumdan faydalanmasını önlemek amacıyla Memlûk komutanlarına Osmanlı otoritesine boyun eğmelerini emreden fermanlar göndermiştir. Ancak bazı Memlûk liderleri bağımsızlıklarını korumakta ısrar edince, Osmanlılar Yemen'i askerî bir seferle kontrol altına almıştır (Abaza, 1986: 20). Irak'a gelince, Osmanlılar 1514'teki Çaldıran Muharebesi ile bölgenin kuzey kesimlerini ele geçirmiştir. Ancak Bağdat ve diğer bölgeler Safevî kontrolünde kalmaya devam etmiştir. 1534 yılında Kanunî Sultan Süleyman bir sefer düzenleyerek Bağdat'ı Osmanlı topraklarına katmıştır (Garbi, 2011: 66). Bununla birlikte, Safevî tehdidi ve yerel aşiret isyanları Osmanlı otoritesini sürekli tehdit etmiştir. Bu nedenle, Osmanlılar 1549 yılında yeni bir askerî harekât başlatarak tüm Irak'ta kesin kontrol sağlamış ve bölgedeki hâkimiyetlerini pekiştirmiştir (Ömer, 2000: 94).

Osmanlı fetihleri yalnızca doğu coğrafyasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Mağrip bölgesine de yönelmiştir. Bu fetihler, İslam tarihinin önemli bir parçasını oluşturmuş ve bölgenin siyasi ve toplumsal yapısını şekillendirmede büyük rol oynamıştır. Osmanlı

İmparatorluğu'nun en güçlü dönemlerinden biri olan 16. yüzyılda başlayan bu genişleme hareketleri, hem Osmanlı nüfuzunu Kuzey Afrika'ya taşımayı hem de Avrupa ile İslam dünyası arasındaki deniz ticaret yollarını güvence altına almayı amaçlamıştır.

Tunus, Osmanlıların bölgedeki stratejik hamlelerinin başlangıç noktalarından biri olmuştur. 1534 yılında, ünlü Osmanlı amirali Barbaros Hayreddin Paşa komutasındaki Osmanlı donanması Tunus'u ele geçirmiştir. Bu zafer, Tunus'un Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet hâline gelmesine yol açmış ve Akdeniz'deki Osmanlı varlığını pekiştirmiştir (Jabara, 2015: 130). Aynı zamanda, Osmanlıların Avrupa ve İslam dünyası arasındaki deniz ticaret yollarını koruma hedefine önemli katkılar sağlamıştır.

Cezayir'de ise Osmanlı fetihleri daha karmaşık ve çetin olmuştur. Tunus'un Osmanlı idaresine girmesinin ardından, Osmanlılar Cezayir'e yönelmişlerdir. 1516 yılında Barbaros Hayreddin Paşa, yerel kabilelerin desteğini alarak İspanyolları Cezayir'den çıkarmayı başarmıştır. Osmanlı sultanından aldığı askerî ve lojistik destek sayesinde Hayreddin Paşa, Tlemsen'i ele geçirerek Cezayir'in başkenti ile bütünleştirmiştir. Kendisine "Beylerbeyi" unvanı verilmiş ve böylece Cezayir, resmî olarak Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti hâline gelmiştir. Bunun sonucunda, Cezayir Osmanlı donanmasının Akdeniz'deki en önemli üslerinden biri olmuştur (Şerifoğlu, 2022: 258-259).

Fakat Fas, diğer Mağrip ülkelerinden farklı bir durum sergilemiştir. Osmanlıların Fas'ı kontrol altına alma girişimlerine rağmen, yerel direniş oldukça güçlü olmuştur. Bu durum, özellikle 1578 yılında gerçekleşen Vadi'l-Mehâzin Savaşı'nda belirginleşmiştir. Sultan II. Selim komutasındaki Osmanlı kuvvetleri ile Saadi Hanedanı'na bağlı Fas ordusu karşı karşıya gelmiştir. Savaş, Saadi ordusunun zaferiyle sonuçlanmış ve Fas'ın Osmanlı hâkimiyetine girmeksizin nispi bağımsızlığını korumasını sağlamıştır (Revabhi, 2020: 183-184).

Arap halkları, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, hem Şii tehdidi hem de Portekiz ve İspanyol tehlikesinin etkisi altında kalarak Osmanlı devletine bağlılık ve itaate zorunlu hale gelmişlerdir. Bu süreç, Türkler ve Araplar arasında uzun süreli bir kültürel etkileşimi beraberinde getirmiştir. Türklerin İslam dinini kabul etmelerinden itibaren, iki toplum arasında kurulan ilişki dil ve kültür alanında önemli gelişmelere yol açmıştır. Özellikle Arapça, 13.yüzyıla kadar Anadolu'da kurulan Türk devletlerinde bilim ve resmi dil olarak kabul edilmiştir (Al-Banna, 2015: 77).

Osmanlı hakimiyeti altında, 1516-1918 yılları arasında Araplar ve Türkler, tek bir İslam devleti çatısı altında yaşamışlardır. Bu dönem, iki toplum arasındaki ilişkilerin genel olarak olumlu bir seyir izlediği bir zaman dilimi olmuştur. İsyanlar ve ayrılıkçı hareketler yaşanmış olsa da bu durumların çoğu Arapçılık veya İslam ile doğrudan bağlantılı olmayan sosyo-politik nedenlerden kaynaklanmıştır. Örneğin, Sultan II. Abdülhamid döneminde Siyonizm ve Dünya Masonluğu gibi dış güçlerin etkisiyle oluşan olumsuz algılara rağmen, Araplar Anadolu Türklerinin kültürel ve sosyal yaşamından yararlanmaya devam etmişlerdir (Rıdvan, 2006: 18). Bu süreçte, Osmanlı İmparatorluğu'nun sağladığı siyasi ve sosyal istikrar, Arap toplumlarının refahını artırmış; ticaret, eğitim ve kültürel faaliyetler açısından zengin bir ortam oluşturmuştur. Arap ve Türk toplulukları arasında gelişen bu etkileşim, her iki tarafın kültürel miraslarını zenginleştirmiştir. Böylece, Osmanlı dönemi yalnızca siyasi bir birliktelik değil, aynı zamanda derin bir kültürel alışverişin yaşandığı bir dönem olarak kaydedilmiştir.

Arap-Türk ilişkileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde karmaşık bir dinamik içinde gelişmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in saltanatı boyunca, bu ilişkiler belirli bir istikrar ve işbirliği çerçevesinde sürdürülmüştür. Ancak, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki gibi milliyetçi hareketlerin ortaya çıkmasıyla birlikte bu istikrar bozulmaya başlamıştır. Bu siyasi oluşumlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi otoritesini güçlendirmeyi amaçlarken, aynı zamanda Osmanlı yönetimi altındaki farklı etnik ve dini gruplara karşı Türkleştirme politikalarını benimsemeye yönelmişlerdir. Bu dönemde, özellikle Arap nüfus üzerinde uygulanan asimilasyon politikaları, Arapların Osmanlı yönetimine karşı duyduğu rahatsızlığı artırmıştır. İttihat ve Terakki'nin benimsediği "Türkçülük" ideolojisi, Araplar ile Türkler arasındaki etnik ve kültürel ayrışmayı derinleştirmiştir. Arapların kendi kimliklerini ve özerklik taleplerini savunmaları, bu dönemdeki önemli bir toplumsal tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, Arap milliyetçiliği, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi otoritesine karşı gelişen bir karşıtlık olarak belirlenmiştir (Nawfal, 1993: 75).

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte, bu ilişkilerdeki gerginlik daha da artmıştır. Osmanlı Devleti'nin savaşta yaşadığı askeri yenilgiler ve iç siyasi çalkantılar, Arapların bağımsızlık taleplerini güçlendirmiştir. Özellikle Hüseyin-McMahon yazışmaları, bu süreçteki kritik bir dönüm noktası olmuştur. Bu yazışmalar, İngiltere'nin Araplara bağımsızlık vaadi ile Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kışkırtıcı bir politika

izlediğini göstermektedir. Bu durum, Arap liderlerinin bağımsızlık mücadelesine zemin hazırlamış ve Arap-Türk ilişkilerinin daha da kötüleşmesine yol açmıştır (Bin Ali, 2014: 59-63).

Şerif Hüseyin, 1916 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan ettikten sonra, Hicaz bölgesindeki Osmanlı güçlerine yönelik askerî harekâtlarını hızlandırmıştır. Bu bağlamda, Şerif Hüseyin'in kuvvetleri, Osmanlı'nın Hicaz üzerindeki kontrolünü zayıflatmak amacıyla stratejik noktaları hedef alarak Medine'yi kuşatma girişiminde bulunmuşlardır. Hicaz Demiryoluna gerçekleştirilen saldırılar, ulaşım yollarının kesilmesiyle birlikte Osmanlı'nın lojistik ve askeri hareket kabiliyetini önemli ölçüde sınırlamıştır. Bu durum, Arap milliyetçiliğinin yükselişi ve Osmanlı yönetimine karşı duyulan rahatsızlığın somut bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, 1918 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri yenilgisi, bölgedeki siyasi dinamikleri köklü bir şekilde değiştirmiştir. Savaşın ardından, Levant (Şam, Lübnan, Filistin), Hicaz ve Irak gibi stratejik bölgeler, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalıcı olarak ayrılmıştır. Bu ayrışma, Asya'daki Arap bölgeleri üzerindeki Türk etkisinin sona erdiğini göstermektedir (Al-Khaznadar, 2013: 7).

Osmanlıların Arap Topraklarındaki İdari, Ekonomik ve Kültürel Politikaları

Osmanlı Devleti, 16. yüzyıldan itibaren Arap topraklarında uyguladığı merkezîyetçi yönetim politikasıyla siyasi ve toplumsal istikrarı sağlamayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda, Arap coğrafyası “eyalet” veya “vilayet” olarak adlandırılan idari birimlere ayrılmış ve her bir vilayetin başına, doğrudan Babıali tarafından atanan bir vali getirilmiştir. Bu valiler, askeri, idari ve hukuki işlerden sorumlu olmuşlardır (Bayat, 2007: 125–126).

Bu idari yapı, Osmanlı hâkimiyetini Şam, Bağdat ve Kahire gibi önemli merkezlerde güçlendirmiş ve devletin bu bölgelerdeki kontrolünü pekiştirmiştir. Askeri alanda ise, Yeniçeriler Sultan'ın en büyük destekçisi olmuş, iç isyanların bastırılmasında ve eyaletlerin güvenliğinin sağlanmasında etkin rol üstlenmişlerdir. Ayrıca, Osmanlı'nın tımar sistemi, askerî hizmet ile yerel idareyi birleştirerek merkezi otoritenin devamlılığını sağlamıştır (Bayat, 2007: 127). Bu bağlamda, Osmanlı idaresi, askeri güç ile idari organizasyonu ustaca birleştirerek, farklı kültürel ve demografik yapılara rağmen uzun süreli bir düzen sağlamayı başarmıştır.

Ekonomik alanda, Osmanlı hâkimiyeti döneminde Arap topraklarında belirgin bir ekonomik canlanma yaşanmıştır. Özellikle ticaret sektöründe sağlanan gelişmeler, gümrük vergilerinin düşürülmesi ve altyapı çalışmalarının iyileştirilmesi ile desteklenmiştir. Osmanlı hükümeti, ticari faaliyetlere büyük önem vermiş ve ticaret yolları üzerinde hanlar inşa ederek bu güzergâhlarda askeri koruma sağlamıştır. Ekonomik politikalardaki bu yaklaşımın somut bir yansıması olarak, Arap şehirlerinde “Debbağlar Çarşısı”, “Bakırcılar Mahallesi” ve “Kasaplar Sokağı” gibi zanaat ve mesleklere göre adlandırılan mahallelerin varlığı dikkat çekmektedir (Bousslama, 2016: 185-186).

Tarım politikalarında ise Osmanlılar, “tımar sistemi” olarak bilinen askerî ikta düzenini uygulamışlardır. Bu sistemde, tarıma elverişli araziler, askeri hizmet karşılığında sipahilere verilmiş, geri kalan topraklar ise köylülerin kullanımına bırakılmıştır. Ancak bu model, uzun vadede tarımsal üretimde düşüşe sebep olmuştur. Üretim düşüşünün başlıca nedenleri arasında kuraklık, salgın hastalıklar, yüksek vergiler, güvenlik sorunları ve geleneksel tarım araçlarının kullanımı yer almaktadır (Garbi, 2011: 111).

Kültürel açıdan bakıldığında, Osmanlılar, El-Ezher ve Emevi Camii gibi geleneksel ilim merkezlerinin varlığını sürdürmesine olanak tanımışlardır. Ancak, bilimsel ve kültürel faaliyetlerin ağırlık merkezi giderek İstanbul’a kaymıştır. Arap topraklarında bilimsel hareketlilikte yaşanan bu görece gerilemeye rağmen, Osmanlı yönetimi bölgenin kültürel ve dini kimliğini korumasına katkı sağlamış ve siyasi istikrarı büyük ölçüde temin etmiştir (Bousslama, 2016: 188).

Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve siyasi zayıflığı, iç dinamikler ve dış müdahalelerle birleşerek Arap-Türk ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Bu tarihi dönüm noktası, Arap-Türk ilişkilerinin yanı sıra Orta Doğu'daki güç dengelerinin yeniden şekillenmesine de zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla, bu olaylar dizisi hem tarihsel hem de sosyolojik açıdan derinlemesine incelenmesi gereken karmaşık bir etkileşim sürecini temsil etmektedir.

1.2.3. Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Türk-Arap İlişkileri

Halifeliğin kaldırılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanının ardından, Türk dış politikası “Yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesi doğrultusunda şekillenmiştir. Bu ilke, öncelikli olarak iç istikrarın sağlanmasına odaklanan yeni bir politik yaklaşımın başlangıcını

simgelemekte ve Türkiye'nin uluslararası arenadaki rolünü belirleyen temel unsurlardan biri olarak öne çıkmaktadır (Rıdvan, 2006: 75).

İçeriye çekilme politikası, dış sınırlarını ihmal etmek anlamına gelmemiş, dolayısıyla Türkiye'nin izlediği dış politika Batı ile yakınlaşma ve sırtını Doğu'ya dönme eğiliminde olmuş, Tanzimat döneminde ve İttihat ve Terakki döneminde ondan kopma girişimleri sonrasında halifeliğin kaldırılmasından ve İslam mirasından ayrılmasından bu yana bu politikaya ve bu projeye ilk dokunuşlar yapılmış İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hakimiyeti döneminde ve bu dönemin başında Türkiye, Arap ve Balkan ülkelerindeki eski malları üzerindeki haklarından vazgeçmiş ve bu aşamada iç durumun ıslahı ve Batı Avrupa ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi üzerinde durulmuştur (Al-Khaznadar, 2010: 32).

Türkiye'nin egemen seçkinleri, bölgenin siyasi ve ekonomik kalkınmasına uygun bir siyasi model inşa ettiler. Türkiye'nin Arap ülkelerine bakışı, Türkiye'nin 28 Mart 1949'da İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olması ve 1950'de onunla diplomatik ilişkiler kurması nedeniyle Türkiye'nin Batı'ya bağlı stratejik tercihi tarafından yönetiliyordu (Khawaja, 2005: 156).

Bazı Arap ve Türk tarihçiler, birçok Türk çevresinin Araplara yönelik düşmanlık görüşünü, Şerif Hüseyin'in İngiltere ile ittifakı ve "Büyük Arap İsyanı"na (1916) liderliğinden sonra halifeliğin çöküşünün ana nedeninin Araplar olduğu öncülüne dayandırdığı şeklinde yorumlamaktadır (Hilal, 1999: 84).

1950'lerle birlikte Türkiye, Araplara karşı tutumunu kristalize etmeye devam etmiş, 1956'da Mısır'a karşı üçlü saldırıyı reddetmiş, ardından Haziran Savaşı'nın (1967) sonuçlarını reddetmiş ve Arapların pozisyonunu desteklemiş ve Ekim Savaşı'nda (1973) Siyonist varlığa ABD askeri yardımının gelmesi için bir köprü olmayı reddetmiştir (Hilal, 1999: 175).

Araplar ve Türkler arasında tarihsel anlaşmazlıkları aşmak ve karşılıklı saygı ile ortak çıkarlar temelinde yeni bir ilişki inşa etmek amacıyla birçok girişimde bulunulmuş olsa da bu çabalar çoğu zaman somut sonuçlara ulaşamamıştır. Bunun temel nedenleri arasında sınır ihtilafları, etnik ve dini azınlıklarla ilgili meseleler, su kaynaklarının paylaşımı konusundaki anlaşmazlıklar ve tarafların farklı bölgesel yönelimleri ile askeri ittifakları yer almaktadır. Bu faktörler bir araya geldiğinde karşılıklı güvensizlik ortamını beslemekte ve siyasi yakınlaşmaları çoğunlukla kırılgan ve geçici kılmaktadır.

Yukarıdakilerden, Türkiye'nin Arap dünyasına yönelik politikasındaki gelişmeye rağmen, Arap tarafının Türkiye'nin politikasını şüphe ve ihtiyat halinde görmesine neden olan Türkiye'nin siyasi ve güvenlik stratejisinde Batı boyutunun güçlü bir şekilde mevcut kalması nedeniyle, aralarındaki ilişkilerin şüphe ve olumsuzluk çemberinde kaldığı açıktır.

1.2.3.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Arap İlişkileri

1990'lar ve 21. yüzyılın başları, Türkiye'nin Ortadoğu ve Batı ile ilişkilerinde bir dönüşüm dönemini temsil ediyordu; Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Türkiye'nin eski Sovyetler karşısında bir Atlantik devleti olarak varlığını, Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu'da bu önemli coğrafi bölgelerin ortasında önemli bir bölgesel devlet rolünü arzulamaya yönelik daha önemli, kapsamlı ve karmaşık bir role güçlendirmiştir.

Bu dönemde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın iktidara gelmesiyle Türkiye siyasetinde önemli bir dönüm noktası oluşmuş; 1983-1989 yıllarında Başbakan, 1989-1993 yıllarında Cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır. Özal, Türkiye'yi siyasi ve ekonomik açıdan uluslararası alanda güçlendirmeyi hedeflemiş, dış politikada komşular, İslam ülkeleri ve Batı ile iş birliğine öncelik vermiştir. Avrupa Topluluğu ve Batı Avrupa kurumlarıyla ilişkileri geliştirmeyi amaçlamış, ekonomiye dayalı ikili ilişkiler ve iç refahın artırılmasını ön planda tutmuştur. Yeni-Osmanlılık perspektifi ve liberal ekonomik anlayışıyla çok yönlü bir siyaset izleyen Özal, Türk siyasal hayatında önceki liderlerden farklı olarak iddialı hedeflere odaklanmıştır. Medeniyetin belirli bir topluma ait olmadığı anlayışı, tüm ülkelerle hoşgörü ve işbirliği temelinde esnek bir dış politika izlenmesini sağlamıştır (Daban, 2017: 84-86).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ortaya çıkan yeni bölgesel ve uluslararası olaylar ve değişimler, Türk dış politikasının iki ana şeye odaklandığı 1991'den sonra Türk dış politikasının yeniden çizilmesinde kilit bir unsur olarak kendini dayatmıştır: Birincisi ulusal güvenliğin yeniden tanımlanması, ikincisi ise Türkiye'yi giderek aktif bir bölgesel güç olarak tanımlamaktadır (Şarki, 2019: 419).

Yugoslavya'nın ve Sovyetler Birliği'nin dağılması, Bosna Soykırımı ve Kürtlerin Kuzey Irak'ta özerklik kazanması gibi gelişmeler, Türkiye'deki karar vericiler arasındaki bu tür inançların (bölgesel meselelere aktif katılım) güçlendirilmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Bunların hepsi, egemen seçkinlerin Türkiye'nin komşu bölgelerdeki

güvensizliğe karşı daha savunmasız hale geldiğine dair inancını güçlendirmiştir. Ancak coğrafi ve bölgesel çevresindeki bu köklü değişimler, Türkiye'nin daha önce Türk dış politikasına kapalı olan yeni alanlar yaratmıştır (Şarki, 2019: 20).

Tüm bu değişimler sonucunda Türkiye, siyasi, ekonomik ve güvenlik çıkarlarını ve çıkarlarını etkileyen çeşitli konularla uğraşmak zorunda kalmış ve bu nedenle bölgede daha geniş, etkili ve etkili bir dış politika oluşturmaya başlamıştır.

Bu bağlamda Türkiye, komşularıyla, örneğin Irak ve Suriye ile siyasi ve ekonomik işbirliği yoluna girmiş, geniş bir ekonomik ve ticari değişim politikası benimsemiş ve bu çerçevede bu ülkelerin her biriyle kırktan fazla anlaşma imzalamıştır (Thabit, 1992: 107-120).

90'lı yıllarda Türkiye'nin Arap ve İslam dünyasına yönelik politikasının belirli konu ve meselelere dayandığı söylenebilir, bunlardan en önemlileri şunlardır(Mansır, 2014: 13-14):

- a. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması, Türkiye'nin eski Sovyetler Birliği'ne karşı Atlantik öncüsü olarak oynadığı rolü, Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu'da daha önemli, kapsamlı ve karmaşık bir role dönüştürmüş ve Türkiye'yi bu önemli coğrafi bölgelerin ortasında çok önemli bir bölgesel devlet rolünü üstlenmeye itmiştir.
- b. İkinci Körfez Savaşı, içinde bulunduğu koşullar ve sonuçlarla, Türkiye'yi su, petrol, güvenlik ve ulusal azınlık faktörleri üzerinden Ortadoğu'daki ulusların oyununun vazgeçilmez bir unsuru ve ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir.
- c. Araplar ve İsrail arasında barışçıl bir çözüm için müzakerelerin başlaması, İsrail Devleti'nin çoğu Arap ülkesi tarafından tanınması ve bir yandan Suriye ve Lübnan ile İsrail arasında bir barış anlaşmasına varma ihtimali, Türkiye'nin Ortadoğu ilişkilerinde, özellikle de Türkiye'nin İsrail'e karşı önyargılı olduğuna inanan Arap ilişkilerinde birçok ihtiyat ve hassasiyetin üstesinden gelmesini sağlamaktadır.
- d. Türkiye ise içeride hızlı değişimlere tanık olmuştur, bunlardan en önemlisi İslami akımın Türk siyasetinin ön saflarına yükselmesi ve büyük bir kamuoyu desteğine sahip olmasıdır. 1995-1996 yıllarında yapılan belediye ve parlamento seçimlerinde birinci sırada yer almıştır. Türkiye içindeki bu yeni faktör, İslami akımın İslam medeniyet çevresiyle bağlantı kurması, gelişmelerin Türk dış politikasında dikkate alınması ve ağırlığına sahip olmasıdır.

- e. İkinci Körfez Savaşı, içinde bulunduğu koşullar ve sonuçlarla, Türkiye'yi su, petrol, güvenlik ve ulusal azınlık faktörleri üzerinden Ortadoğu'daki ulusların oyununun vazgeçilmez bir unsuru ve ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir.

1.2.3.2. Arap Baharı ve Türk-Arap İlişkileri

1.2.3.2.1. Arap Baharının Sosyo-Politik Arka Planı ve Bölgesel Yansımaları

2010 yılı sonlarından itibaren Arap dünyasında meydana gelen kitlesel protesto dalgası, daha sonra “Arap Baharı” olarak adlandırılmıştır. Bu kavram, otoriter rejimlerden kurtulma, dönüşüm ve yenilenme anlamlarını içeren sembolik bir çağrışım taşımaktadır. “Arap Baharı” tanımı, yalnızca mevcut siyasi süreci değil, aynı zamanda 1848’deki “Milletler Baharı” veya 1968’deki “Prag Baharı” gibi tarihsel bağlamlarda da kullanılmış olması itibarıyla evrensel bir anlama sahiptir.

Ülkeden ülkeye farklılıklar gösterse de, bu halk hareketleri; onur, özgürlük, sosyal adalet ve yolsuzlukla mücadele gibi ortak talepler etrafında şekillenmiştir. Bu durum, Arap toplumlarında uzun süredir biriken ekonomik, siyasi ve sosyal dışlanmanın bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Yaşanan gelişmeler, Arap siyasal atmosferinde köklü bir zihniyet değişimini ortaya koymuş ve bölgesel aktörleri — başta Türkiye olmak üzere — daha kırılgan hale gelen jeopolitik ortamda stratejik sahayı yeniden değerlendirmeye ve gelecekteki rollerini yeniden tanımlamaya zorlamıştır (Duran & Özdemir, 2014: 185).

2010 yılında Tunus’ta Muhammed Buazizi’nin kendini yakmasıyla sembolik olarak başlayan Arap Baharı, kısa sürede yalnızca bir ülke sınırlarını değil, tüm Arap coğrafyasını etkileyen devrimci bir dalgaya dönüşmüştür. Bu olayın tetiklediği süreç, otoriter yönetimlerin yalnızca meşruiyetini değil, aynı zamanda bölgesel düzenin sürdürülebilirliğini de sorgulanır hale getirmiştir (Güvenç, 2021: 355). Bu halk hareketlerinin temelinde yalnızca siyasi baskı ve özgürlük talepleri değil; aynı zamanda derinleşen ekonomik eşitsizlikler, genç işsizliği, eğitilmiş ama işsiz kuşakların artışı ve devletin sosyal hizmetlerdeki yetersizliği gibi çok katmanlı yapısal krizler vardır (Ansarian, 2020: 45).

Arap Baharı, klasik anlamda bir "devrimler dönemin"den çok, otoriter rejimlerin değişimiyle birlikte siyasal toplumsallaşmanın yeniden biçimlendiği bir süreçtir. Bu bağlamda, modern iletişim teknolojilerinin (özellikle sosyal medyanın) mobilizasyon gücü, halk hareketlerinin örgütlenme biçimini değiştirmiş ve devlet-toplum ilişkilerinde

asimetrik bir denge doğurmuştur (Duran & Özdemir, 2014: 185). Facebook ve Twitter gibi platformlar yalnızca haberleşme araçları değil, aynı zamanda “direnişin mekânı” olarak işlev görmüştür.

Söz konusu halk hareketleri “yerli” motivasyonlarla başlasa da süreç çok geçmeden bölgesel ve uluslararası aktörlerin ilgisini çekmiş; bu da Arap Bahar’ını salt bir iç dinamik değil, aynı zamanda küresel düzeyde yankı uyandıran çok aktörlü bir kriz haline getirmiştir. Örneğin, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri statükoyu korumaya yönelik sert tepkiler verirken; Katar gibi bazı ülkeler daha reformist dalgaları destekleme eğilimi göstermiştir (Güvenç, 2021: 369). Batılı aktörler ise kendi çıkarları doğrultusunda bazen müdahil, bazen de sessiz kalmayı tercih etmiştir.

Bu bağlamda, Arap Baharı yalnızca iç siyasi değişim anı olarak kalmamış, aynı zamanda bölgedeki ittifakların ve jeopolitik denge ağlarının yeniden şekillendirilmesine zemin hazırlayan yapısal bir faktör hâline gelmiştir. Bazı ülkelerde ulus-devlet merkezinin zayıflaması ve geleneksel olmayan aktörlerin öne çıkmasıyla birlikte, birçok iç kriz artık çok katmanlı bölgesel ve uluslararası düzeylerde yönetilmektedir. Libya, Suriye ve Yemen gibi ülkelerdeki çatışmalar, bölgesel iradelerin kesiştiği, siyasi ve güvenlik projelerinin iç içe geçtiği açık birer laboratuvara dönüşmüştür. Bu durum, Türkiye gibi aktörleri sadece ilan edilen değerlerle değil, aynı zamanda ulusal güvenlik gerekçeleri ve stratejik çıkarlarla uyumlu dış politikalar geliştirmeye zorlamıştır.

Türkiye açısından bakıldığında, Arap Baharı yalnızca dış politikada bir kırılma değil; aynı zamanda ideolojik, normatif ve stratejik önceliklerin yeniden konumlandırıldığı bir dönemdir. Türkiye’nin “model ülke” olarak algılanması, başta demokratik geçişi ve ekonomik başarısıyla pozitif bir algı yaratsa da gelişmelerin seyri bu algının değişkenliğini de ortaya koymuştur. Türkiye’nin Arap Bahar’ına yönelik tutumu hem kimliksel referanslarını hem de dış politikadaki araçsal esnekliğini bir arada yansıtabilecek şekilde şekillenmiştir (Duran & Özdemir, 2014: 191).

Dolayısıyla, Arap Bahar’ının sosyo-politik arka planı sadece devrimlerin teknik analiziyle değil; aynı zamanda bu süreçte devletlerin toplumsal beklentilere nasıl yanıt verdiği, halkların taleplerini nasıl şekillendirdiği ve bölgesel düzenin nasıl yeniden kurulduğu bağlamında ele alınmalıdır. Türkiye’nin bu dönüşümle nasıl yüzleştiği ve kendi dış politikasını nasıl revize ettiği ise bu bağlamın anlaşılabilmesi için merkezi bir öneme sahiptir.

Tüm bu sosyo-politik dönüşümler ışığında, Türkiye'nin Arap Baharı sürecine verdiği tepkiler, sadece normatif değerlerle değil, aynı zamanda stratejik çıkarlarla nasıl bir denge kurmaya çalıştığını göstermektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Tunus, Mısır, Libya ve Suriye gibi ülkelerdeki devrimlere karşı takındığı tutum, dış politikasındaki dönüşümün somut örnekleri olarak analiz edilmeyi hak etmektedir.

Öte yandan, Türkiye'de AKP öncesinde de Arap dünyası ve Doğu ülkeleriyle ilişkileri geliştirme yönünde çeşitli girişimler yürütülmüştür. Bu dönemlerde Türkiye, ekonomik, diplomatik ve kültürel alanlarda iş birliğini artırmaya yönelik adımlar atmış, bölgesel ve uluslararası ilişkilerde dengeli bir yaklaşım sergilemeye özen göstermiştir. 1996 yılında dönemin başbakanlarından Tansu Çiller, Türkiye'nin hem Doğu hem Batı ile köprü konumunu vurgulayarak, ülkenin uluslararası ilişkilerdeki stratejik konumunu ön plana çıkarmıştır (Nureddin, 2010: 137). Bu örnekler, Türkiye'nin uzun vadeli dış politika vizyonunda, farklı bölgesel aktörlerle sürekli ve kurumsal ilişki geliştirme eğiliminin varlığını göstermektedir. Bu çerçevede, uygulanan politikalar, Türkiye'nin bölgesel ve küresel düzeyde dengeyi gözeten, istikrarlı ve sürdürülebilir bir dış politika izleme eğilimini ortaya koymaktadır.

2001 yılında gerçekleşen 11 Eylül saldırılarının ardından uluslararası sistemde yaşanan köklü dönüşümler, Türkiye'nin dış politikasında da yeni yönelimlerin önünü açmıştır. 2002 yılında AKP'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye, çok yönlü dış politika anlayışını benimseyerek yalnızca Batı'ya değil, Ortadoğu ve Arap coğrafyasına da stratejik bir açılım başlatmıştır (Musa, 2016: 136). Bu dönüşümde, Irak'ın işgali, Lübnan krizi ve Suriye ile ilişkilerin normalleşmesi gibi bölgesel gelişmeler belirleyici olmuştur (Zağdar & Ramli, 2014: 92).

Başbakan Erdoğan'ın liderliğinde Türkiye, yalnızca dış politikasını yeniden şekillendirmekle kalmamış; aynı zamanda bölgesel bir aktör olma yönünde diplomatik, ekonomik ve kültürel araçlarını kullanmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'nin Filistin meselesindeki arabuluculuk rolü, İsrail ve Arap liderlerle kurduğu doğrudan ilişkiler, Lübnan, Irak ve Suriye'deki krizlere yönelik girişimleri, Türkiye'nin yumuşak gücünün sahaya yansımalarını göstermiştir (Abdul Fattah, 2003: 68; Abu Khatla, 2013: 54).

Ayrıca, Türkiye'nin Arap ülkeleriyle imzaladığı serbest ticaret ve yatırım teşvik anlaşmaları, ekonomik ilişkilerin de stratejik boyut kazandığını ortaya koymuştur. 2008 yılı itibarıyla Türkiye'nin Arap dünyasıyla dış ticaret hacmi 17 milyar dolara ulaşmış;

ihracatın önemli kısmı BAE, Suudi Arabistan, Mısır, Cezayir ve Irak gibi ülkelere yoğunlaşmıştır (Al-Said, 2014: 477).

1.2.3.2.2. Türkiye'nin Arap Baharı Karşısında Tutumu

2010 yılında başlayan Arap Baharı, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki jeopolitik dengeleri sarsmış ve Türkiye'nin bölgedeki rolünü yeniden tanımlamasına neden olmuştur. Türkiye bu süreçte hem demokratikleşme taleplerine destek veren normatif bir söylem benimsemiş hem de ulusal çıkarlarını gözetken stratejik bir dış politika çizgisi izlemiştir. Bu bağlamda, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından formüle edilen "Komşularla Sıfır Sorun" stratejisi ciddi bir sınavdan geçmiştir. Türkiye, Suriye ile ortak bakanlar kurulu toplantıları ve ekonomik işbirliği projeleri gibi yakın ilişkiler geliştirmişken, Arap Baharı'nın etkisiyle Esad rejimine karşı muhalefeti desteklemiş ve diplomatik ilişkileri kesmiştir (Duran ve Özdemir, 2014: 186). Bu olaylar, Türkiye'nin bölgesel istikrar ve komşularla ilişkiler konusundaki politikalarının dinamik ve döneme bağlı olarak değiştiğini göstermektedir.

Arap Baharı'nın tetiklediği bölgesel dönüşümler, Türk dış politikasında daha net ve cesur tutumların benimsenmesine yol açmış; bu durum, özellikle 2013 Mısır darbesi ve bazı Körfez ülkeleriyle yaşanan diplomatik gerilimler sonrası, "komşularla sıfır sorun" politikasının sürdürülemez olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda, Türkiye, bölgede artan kriz ortamına rağmen demokratik değerleri savunan bir siyasi söylem geliştirerek, hem ahlaki hem de diplomatik ağırlığını korumaya çalışmıştır. Bu yaklaşım, Türkiye'nin bölgesel güç olma iddiasını güçlendirmiş ve geleneksel aktörlerin geri çekildiği alanlarda nüfuzunu artırma çabasının temelini oluşturmuştur. Türkiye, İslamî kimlik ile demokratik yönetişimi birleştiren bir "model ülke" olarak kendini sunmaya devam etmiş ve böylece dış politika vizyonunu yeniden tanımlamıştır (Taşpınar, 2012: 133).

Türkiye, Arap Baharı devrimlerinin patlak vermesinden sonraki dönemi, aynı anda hem zorluklar hem de fırsatlar barındıran tarihî bir dönüşüm anı olarak değerlendirmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında şekillenen dış politika yaklaşımı, normatif söylem ile pragmatik çıkarlar arasında belirgin bir ikili yapı sergilemiştir. Bir yandan Ankara, bölgedeki örnek bir Müslüman demokrasi olarak imajına uygun şekilde demokrasi, insan hakları ve halk iradesine saygı gibi değerlere vurgu yaparken; diğer yandan devletin

stratejik çıkarlarını da göz ardı etmemiş, özellikle bölgesel güvenliğine, siyasi nüfuzunu artırmaya ve hayati ekonomik çıkarlarını korumaya öncelik vermiştir (Saylık, 2022: 84). Bu çerçevede, Türkiye her ülkeye yönelik tek tip bir politika uygulamak yerine, her bir ülkenin kendi ulusal bağlamına uygun farklı stratejiler geliştirmiştir. Tunus ve Mısır gibi ülkelerde halk hareketlerini destekleyici bir söylem benimserken, Libya ve Suriye gibi daha karmaşık kriz bölgelerinde ise daha temkinli ve çıkar odaklı bir yaklaşım sergilemiştir. Türkiye'nin kendisini “demokratik bir model ülke” olarak sunması, yalnızca iç politikadaki söylemin bir yansıması değil, aynı zamanda dış politikasında bölgesel rolünü yeniden şekillendirmek için kullandığı bir araç olarak değerlendirilmiştir. Böylece, Türkiye, devrimlerin ardından yeniden şekillenen bölgesel dengeler içerisinde, demokratik meşruiyet ile jeopolitik çıkarları harmanlayabilen bir bölgesel güç olarak kendini konumlandırmaya çalışmıştır (Saylık, 2022: 90–95).

Bu dönem, Türkiye'nin bölgesel rolünün evriminde bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Zira Türkiye, sadece gözlemci değil; aynı zamanda bölgesel düzenin yeniden şekillendirilmesinde aktif bir aktör olma iddiasını taşımış ve bu yönde hem yumuşak güç hem de sert güç araçlarını kullanmaya başlamıştır. Dolayısıyla, Türkiye'nin her bir Arap devrimine karşı sergilediği tutumu ayrı ayrı analiz etmek, Ankara'nın bu karmaşık dönüşüm süreciyle nasıl başa çıktığını anlamak açısından büyük önem arz etmektedir.

Bu çerçevede, aşağıda Türkiye'nin öne çıkan Arap devrimlerine yönelik tutumu, her bir vakaya özgü bağlamlar ışığında ele alınacaktır.

1. Türkiye'nin Tunus Devrimine Yönelik Tutumu

Türkiye, 2010 yılının sonlarında patlak veren Tunus devrimini ve sonrasındaki köklü siyasi dönüşümü yakından izlemiş, ancak ilk haftalarda sessizliğini koruyarak temkinli ve tarafsız bir duruş sergilemiştir. Ankara, sahadaki gelişmelerin seyrini görmek adına herhangi bir aktöre açık destek vermekten kaçınmış; fakat devrimden yaklaşık dört hafta sonra dönemin dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından yapılan bir açıklama ile bu tutum değişmiştir. Davutoğlu, Türkiye'nin Tunus halkının demokratik taleplerine olan desteğini açıkça dile getirmiş; siyasi geçiş sürecinin çoğulculuk ve demokratik ilkeler çerçevesinde ilerlemesi gerektiğini vurgulamıştır (İbrahim, 2015: 17).

Bu açıklamaları izleyen süreçte, Türkiye'nin Tunus'taki demokratik dönüşüme verdiği destek sadece diplomatik söylemlerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda üst düzey

ziyaretlerle ve kurumsal iş birlikleriyle de somutlaşmıştır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 2011 yılında Arap Baharı ülkelerini kapsayan bölge turu çerçevesinde Tunus'u ziyaret etmiş; bu ziyaret sırasında kendisine gösterilen yoğun halk ilgisi, Türkiye'nin Tunus kamuoyundaki sembolik değerinin arttığını ortaya koymuştur. Ardından, dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül 2012 yılında Tunus'a resmi ziyarette bulunmuş ve devrim sonrası ülkeyi ziyaret eden ilk yabancı devlet başkanı olmuştur. Bu ziyaret kapsamında, 400 milyon doları kredi, 100 milyon doları ise doğrudan yardım olmak üzere toplam 500 milyon dolarlık mali destek sağlanacağı açıklanmıştır (Şemhi, 2024: 426).

Türkiye'nin desteği, 2013 yılında Erdoğan'ın iş insanlarından oluşan bir heyetle gerçekleştirdiği ikinci Tunus ziyaretiyle devam etmiştir. Bu ziyarette, ticaret, yatırım, tarım ve turizm alanlarını kapsayan dört iş birliği anlaşması imzalanmış, ayrıca Tunuslu gençlerin ekonomi ve uluslararası pazarlarda eğitimi amacıyla bir kapasite geliştirme programı hayata geçirilmiştir. Tüm bu adımlar, Türkiye'nin bölgesel etkinliğini artırmak amacıyla yumuşak güç unsurlarına dayalı bir dış politika vizyonunu benimsediğini ve demokratik dönüşüm süreçlerine kurumsal destek sunduğunu göstermektedir (Şemhi, 2024: 426–427).

Bu çok boyutlu hamleler, Türkiye'nin Tunus'a yönelik dış politikasının yalnızca siyasi söylem veya ahlaki destekle sınırlı kalmadığını, aksine Ankara'nın yumuşak güç araçları aracılığıyla bölgesel varlığını pekiştirmeyi ve demokratik dönüşüm deneyimlerinin başarısında etkin bir ortak olarak kendini konumlandırmayı hedeflediğini göstermektedir.

2. Türkiye'nin Mısır Devrimine Yönelik Tutumu

2011 yılında gerçekleşen Mısır devrimine yönelik Türkiye'nin tutumu, Arap Baharı'nın ilk aşamalarında Ankara'nın ilan ettiği ilkelerle kısmen tutarlı ve dikkat çekici olmuştur. Özellikle halkların özgürlük ve demokratik dönüşüm taleplerine verilen destek bu dönemde öne çıkmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti, protesto gösterilerinin ilk günlerinden itibaren kararlı bir tutum benimsemiş, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan açık bir şekilde değişim yanlısı gruplara destek vermiştir. Hatta Erdoğan, daha Hüsnü Mübarek rejiminin resmi olarak devrilmesinden önce, benzeri görülmemiş doğrudan bir çağrıyla, Mübarek'e görevini bırakma çağrısında bulunmuştur (Öniş, 2012: 31).

Bu sembolik ve fiili destek, devrim sonrası Erdoğan'ın Kahire'ye gerçekleştirdiği ziyarette de açıkça görülmüştür. Ziyaret sırasında Erdoğan, coşkulu halk gösterileriyle

karşılanmış; bu durum, Türkiye'nin Arap dünyasındaki sembolik değerinin arttığını ortaya koymuştur. Ziyaret sırasında Erdoğan, çoğulcu bir siyasal sisteme geçişi desteklediğini belirtmiş; Türkiye'nin "laik" ama demokratik yapısının, dini değerlerle demokratik yönetimi uzlaştıran bir model olarak önemine dikkat çekmiştir. Bu mesaj sadece Mısır'a değil, bölgedeki diğer ülkelere de hitap eden simgesel bir anlam taşımakta ve bir yandan Türkiye'nin etik söylemleriyle uyum içinde olurken, diğer yandan bölgesel nüfuzunu güçlendirme çabasının da bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Öniş, 2012: 31-32).

Söz konusu dönemde Türkiye-Mısır ilişkileri yalnızca siyasal değil, ekonomik ve kurumsal iş birlikleri açısından da önemli bir ivme kazanmıştır. Eylül 2011'de gerçekleştirilen Erdoğan'ın Kahire ziyareti sırasında düzenlenen Türkiye-Mısır Ekonomi Forumu'na her iki ülkeden 500'den fazla iş insanı katılmıştır. Erdoğan, burada yaptığı konuşmada, iki ülke arasındaki dış ticaret hacminin iki yıl içerisinde 5 milyar dolara çıkarılmasının hedeflendiğini açıklamıştır. Gerçekten de, 2012 yılı itibarıyla ticaret hacmi bu hedefi aşmış; devrim sonrası oluşan olumlu siyasi atmosferin katkısıyla dış ticaret hacmi 5 milyar dolar seviyesini geçmiştir. Ancak, 2013 yılındaki askerî darbenin ardından yaşanan siyasi gerilime rağmen, ticari ilişkiler tamamen kesilmemiş, yalnızca %3,8 oranında sınırlı bir düşüş yaşanmıştır (Sarıslan, 2019: 545).

2011 Mısır Devrimi'nin yarattığı siyasi momentum bağlamında, Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler kayda değer bir dönüşüme sahne olmuştur. Bu dönemde Ankara, Mısır'daki devrim sonrası süreci yalnızca söylemsel düzeyde desteklemekle kalmamış, aynı zamanda ikili iş birliklerini kurumsal temelde güçlendirmeye yönelmiştir. Üst düzey karşılıklı ziyaretler, imzalanan çeşitli anlaşmalar ve genişleyen ekonomik-kültürel iş birliği alanları, Türkiye'nin bölgedeki merkezi aktörlerle stratejik ortaklıklar kurma arzusunu yansıtmaktadır. Bu yaklaşım, Türkiye'nin Arap Baharı sonrasında ortaya çıkan jeopolitik boşlukta kendine etkili bir konum oluşturma çabasının bir parçası olarak okunabilir.

Ne var ki, bu dış politika ivmesi, 3 Temmuz 2013'te gerçekleşen Mısır'daki askeri darbe sonrasında değişime uğramıştır. Türkiye, darbe karşısında diplomatik bir tutum almış, seçilmiş yönetimin görevden uzaklaştırılmasına ilişkin görüşlerini resmi kanallardan açıklamıştır. Bu süreç, Türkiye'nin Arap Baharı bağlamındaki dış politikasında değerler ve çıkarlar arasındaki dengeyi sürdürme çabalarını göstermektedir. Bölgesel

gelişmeler ve siyasi değişimler, Ankara'nın normatif ilkelere ve stratejik ilişkilere dayalı yaklaşımlarını etkilemiştir.

3. Türkiye'nin Suriye Devrimine Yönelik Tutumu

Türkiye'nin 2011 Mart ayında başlayan Suriye devrimine yönelik tutumu başlangıçta temkinli ve gözlemci bir çizgide şekillenmiştir. Ankara, sürecin ilk aşamalarında Suriye halkının barışçıl siyasi dönüşüm ve reform taleplerine destek verirken, aynı zamanda Beşar Esed rejimiyle diplomatik ilişkilerini sürdürme yönünde çaba göstermiştir. Bu bağlamda, şiddetin durdurulması ve siyasi reformların hayata geçirilmesi amacıyla rejime çeşitli diplomatik heyetler gönderilmiştir. Ancak rejimin halk gösterilerine yönelik artan orantısız şiddeti ve talepleri görmezden gelen katı tutumu, Türk karar vericilerini politikalarını yeniden değerlendirmeye sevk etmiştir. Bu aşama, yalnızca diplomatik baskı araçlarının siyasi değişimi sağlamakta yetersiz kalacağının anlaşılmasıyla sonuçlanmıştır (Mursi, Mukalled & Bedavi, 2023: 174).

Kasım 2011 itibarıyla Türkiye, Esed rejimine karşı daha net ve kararlı bir tutum benimsemiştir. Bu çerçevede, Suriye muhalefetine ev sahipliği yapmış ve onlara hem siyasi hem de lojistik destek sağlamıştır. Ankara'nın bu politik değişimi, rejimin krizi yalnızca güvenlikçi yöntemlerle bastırmaya çalışması ve siyasi çözüm umutlarının giderek zayıflamasıyla doğrudan ilişkilidir. Aynı zamanda Türkiye, bölgesel ve uluslararası değişim yanlısı aktörlerle iş birliğini güçlendirmiş; bu sayede hem bölgesel istikrarı güvence altına almayı hem de demokrasi yanlısı bir aktör olarak uluslararası konumunu pekiştirmeyi hedeflemiştir (Babahanoğlu, 2023: 411).

Bu süreçte, Türkiye krize yönelik tüm çözüm girişimlerine açık tutum sergilemiştir. Bunların başında, 2012 yılında BM özel temsilcisi Kofi Annan tarafından sunulan ateşkes ve siyasi geçiş planı gelmektedir. Ancak rejimin bu planı ciddiye almaması ve ihlallerin sürmesi üzerine Türkiye tavrını sertleştirmiştir. Nisan 2012'de İstanbul'da düzenlenen "Suriye'nin Dostları" konferansı, 70'ten fazla ülkenin katılımıyla gerçekleşmiş; BM Güvenlik Konseyi'nde Rusya ve Çin'in vetosuyla ortaya çıkan tikanıklığın aşılmasını hedeflemiştir. Bu girişim, Türkiye'nin uluslararası camiada muhalefete desteği genişletme ve çözüm arayışlarını BM dışı platformlara taşıma iradesini göstermiştir (Mursi ve diğ., 2023: 176).

Sahadaki güvenlik tehdidinin artması, özellikle DEAŞ'ın ve PYD/YPG gibi silahlı Kürt unsurların güney sınırına yakın bölgelerde etkili olmaya başlamasıyla birlikte, Türkiye

askeri müdahale stratejisini devreye sokmuştur. 2014 yılından itibaren TBMM'den alınan yetkiyle Türk Silahlı Kuvvetleri, Suriye içinde bir dizi askeri operasyon gerçekleştirmiştir. Bu operasyonlar, hem DEAŞ'a hem de PYD'nin kontrolündeki alanlara yönelmiştir. "Fırat Kalkanı", "Zeytin Dalı" ve "Barış Pınarı" gibi harekâtlarla birlikte, Türkiye bir yandan sınır güvenliğini sağlamayı, diğer yandan güney sınırında bir terör devleti oluşumunu engellemeyi ve siyasi çözüm sürecinde elini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Böylece Türkiye'nin Suriye krizine yaklaşımı, zamanla diplomatik temkinlilikten, doğrudan siyasi ve askeri müdahaleye evrilmiştir (Mursi ve diğ., 2023: 177).

4. Türkiye'nin Libya Devrimine Yönelik Tutumu

2011 yılında patlak veren Libya devrimine karşı Türkiye'nin ilk tepkisi, insani sorumluluklar ile stratejik çıkarlar arasında bir denge gözetme arzusuyla şekillenen temkinli ve dengeli bir tutum olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin önceki Libya yönetimiyle enerji ve altyapı gibi sektörlerde önemli yatırımları kapsayan derin ekonomik ilişkileri bulunmaktaydı. Bu nedenle Türkiye, askeri müdahaleden uzak durarak, olası olumsuz sonuçların önlenmesi amacıyla öncelikle siyasi diyalog yolunu tercih etmiştir (Kihal & Gharib, 2021: 336). Ancak şiddetin artması ve sivillerin hedef alınması, Türkiye'nin tutumunu yeniden değerlendirmesine neden olmuştur. 2011 yılında Türkiye, "Libya'nın Dostları Grubu" toplantısına ev sahipliği yapmış ve Libya Ulusal Geçiş Konseyi'ni meşru temsilci olarak tanımıştır. Bu adım, Türkiye'nin insani değerlere dayalı bölgesel bir aktör olarak demokratik dönüşüm sürecine destek verme iradesini yansıtmaktadır (Al-Rentisi, 2014: 41-42).

Uluslararası toplumun, özellikle NATO ve Batılı aktörlerin Libya'ya müdahalesi, Türkiye'nin Libya Ulusal Geçiş Konseyi'ni tanıma kararını etkileyen çevresel faktörlerden biri olarak değerlendirilebilir; ancak Türkiye'nin nihai tutumu, büyük ölçüde kendi stratejik ve insani önceliklerine dayanmaktaydı.

Libya'daki çatışmaların genişlemesi, güvenlik tehditlerinin artması ve Halife Hafter'in tüm siyasi uzlaşma girişimlerini reddetmesi, Türkiye'nin dış politikasının yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmıştır. 2019 yılı Nisan ayında Hafter'in Trablus'a yönelik saldırısının başlaması ve bu saldırının bölgesel ile uluslararası aktörlerce desteklenmesi, Ankara'yı Ulusal Mutabakat Hükûmeti'ne doğrudan destek vermeye yönlendirmiştir. Bu çerçevede Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından insansız hava araçları ve zırhlı personel

taşıyıcılar gibi askeri ekipmanlar sevk edilmiş ve bu müdahale sahadaki güç dengelerinin Türkiye lehine yeniden şekillenmesini sağlamıştır (Haraş, 2022: 317).

2011 yılında patlak veren Arap Baharı, özellikle Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde hızlı dönüşümlere yol açmış, bu durum Türkiye'nin geleneksel dış politika yöntemlerini yeniden gözden geçirmesini gerektirmiştir. Türkiye, söz konusu süreçte farklı ülkelerle ilişkilerini değerlendirirken, hem siyasi hem ekonomik çıkarları, hem de bölgesel istikrar ve uluslararası ilişkilerdeki yükümlülüklerini göz önünde bulundurmıştır.

Türkiye'nin Arap Baharı sürecindeki çeşitli devrimlere yönelik tutumları değerlendirildiğinde, dış politikasının bağlama özgü dinamiklere, bölgesel güvenlik endişelerine göre şekillendiği görülmektedir. Libya örneği, Türkiye'nin bölgesel stratejik hedeflerini ve yeni yönetimlere yaklaşımını anlamak açısından özel bir önem arz etmektedir; Türkiye, temkinli bekleyişten etkin ortaklığa geçiş yaparak hem siyasi hem askeri açıdan yoğun şekilde müdahil olmuştur. Dolayısıyla bir sonraki bölümde, 2011 sonrası Türk-Libya ilişkilerinin seyrine ve bu ilişkinin dönüm noktalarına ayrıntılı biçimde eğilmek, dönüşüm sürecini kapsamlı şekilde anlamak açısından elzemdir.

Libya'daki çatışmaların genişlemesi, güvenlik tehditlerinin artması ve siyasi uzlaşma girişimlerinin etkisiz kalması, Türkiye'nin dış politika tercihlerini yeniden şekillendirmesine yol açmıştır. 2019 Nisan'ında Halife Hafter'in Trablus'a yönelik saldırısı ve bu girişimin bölgesel ve uluslararası aktörlerce desteklenmesi, Ankara'nın Ulusal Mutabakat Hükûmeti'ne doğrudan destek verme kararını tetiklemiştir. Bu çerçevede, Türk Silahlı Kuvvetleri sahadaki güç dengelerini etkileyecek şekilde insansız hava araçları ve zırhlı personel taşıyıcılar gibi ekipmanları kullanmıştır. Bu gelişmeler, Türkiye'nin Libya'daki dönüşüme yaklaşımının, uluslararası bağlam, bölgesel güvenlik ve ülke çıkarları gibi çok boyutlu kriterlere dayandığını göstermektedir.

Genel olarak, Türkiye'nin Arap Baharı sürecindeki tutumu, tek tip bir politika yerine bağlama özgü stratejilerin uygulandığını ortaya koymaktadır. Mısır, Tunus, Suriye ve diğer ülkelerde yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin hem diplomatik hem de güvenlik boyutunda esnek bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir. Mısır'da yaşanan askeri müdahale sonrası Türkiye, diplomatik kanalları kullanarak sürece yanıt vermiş ve ilişkilerini yönetirken tarihsel hassasiyetleri dikkate almıştır. Tunus'ta ise geçiş süreci, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik ilişkilerini dengeli biçimde sürdürmesini gerektirmiştir. Suriye bağlamında ise, Esad yönetimi ile yürütülen diplomatik ilişkiler ve bölgesel

güvenlik kaygıları, Türkiye'nin aldığı kararların çok boyutlu bir değerlendirmeye dayandığını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, Türkiye'nin dış politikasında gözlemlenen temel özellikler arasında esneklik, bağlama duyarlılık ve çok boyutlu değerlendirme öne çıkmaktadır. Arap Baharı süreci, Türkiye'nin hem bölgesel aktörlerle ilişkilerini yeniden değerlendirmesine hem de uluslararası ilişkilerdeki stratejik çıkarlarını gözetmesine imkân tanımıştır. Bu süreç, Türkiye'nin yalnızca siyasi aktörlerle değil, aynı zamanda ekonomik, diplomatik ve güvenlik boyutlarıyla da entegre bir politika izlediğini göstermektedir.

Dolayısıyla, Arap Baharı sürecinde Türkiye'nin tutumu, genel olarak tek boyutlu bir yaklaşım yerine, olayların bağlamına, bölgesel güvenlik koşullarına ve diplomatik ilişkilerin gerekliliklerine göre şekillenen bir dış politika modeli olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin farklı ülkelerdeki tutumu, hem mevcut ilişkilerin sürdürülmesi hem de yeni diplomatik ve stratejik fırsatların değerlendirilmesi amacına hizmet etmiştir. Bu durum, Türkiye'nin bölgesel stratejik hedeflerini göz önünde bulundurarak, yeni oluşan siyasi yapı ve aktörlerle ilişkilerini yönetme biçimini anlamak açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin Libya'ya yönelik yaklaşımı, Arap Baharı sonrası uyguladığı dış politikanın somut bir örneği olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin temkinli ve dengeli başlangıç stratejisinden, Ulusal Mutabakat Hükûmeti'ne etkin destek sağlama aşamasına geçişi, dış politikanın bağlam odaklı doğasını göstermektedir. Bu yaklaşım, Libya'daki gelişmelerin hem diplomatik hem de güvenlik boyutlarıyla ele alınmasını gerektirmiştir. Bir sonraki bölümde, 2011 sonrası Türk-Libya ilişkilerinin seyrine ve bu ilişkideki dönüm noktalarına ayrıntılı biçimde eğilmek, söz konusu dönüşüm sürecini kapsamlı bir şekilde anlamak açısından gerekli olacaktır.

2. BÖLÜM: TÜRKİYE-LİBYA İLİŞKİLERİ

Bu bölümde, Türkiye ile Libya arasındaki ilişkiler kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır. Özellikle 2011 öncesi dönemdeki tarihsel, siyasi ve ekonomik bağlar üzerinde durulacak ve bu ilişkilerin gelişim süreci değerlendirilecektir. Önceki bölümde incelenen Arap Baharı sürecindeki genel yaklaşım ışığında, Libya özelinde yaşanan olaylar ve Türkiye'nin bu ülkedeki rolü analiz edilecektir. Bu çerçevede, ilişkilerin tarihsel temellerini anlamak ve sonraki dönemdeki gelişmeleri yorumlamak için temel bir perspektif sunulmaktadır.

2.1. Devrimden Önceki Dönem (2011 öncesi)

2.1.1. Türkiye-Libya İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

Türkiye ile Libya arasındaki ilişkiler, 500 yılı aşkın köklü bir geçmişe dayanmaktadır. Bu tarihsel bağlar, Osmanlı İmparatorluğu dönemine ve özellikle Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki (Mağrip) siyasi ve askeri faaliyetlerine kadar uzanır. 16. yüzyılın başlarında, Libya toprakları İspanyolların kontrolüne geçmiş, ardından Malta Şövalyelerine devredilmiştir. Yerel halkın bu işgale karşı direnişi sonuçsuz kalınca, Osmanlı Devleti'nden yardım talep edilmiştir. Bu süreçte Osmanlı'nın bölgeye müdahalesi, hem İspanyol tehdidini bertaraf etme hem de Akdeniz'deki nüfuzunu artırma stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilebilir (İşler, 2020: 10-11).

Bu tarihsel süreç, Türkiye-Libya ilişkilerinin temelini oluşturan siyasi ve kültürel bağların anlaşılması açısından önemlidir. Ayrıca, bu dönem ekonomik ve diplomatik ilişkilerin şekillenmesine zemin hazırlamış, sonraki yüzyıllarda iki taraf arasında oluşacak işbirliklerinin tarihsel köklerini ortaya koymuştur. 2011 öncesi dönemdeki ilişkiler, Libya'daki yönetimlerle kurulan diplomatik temaslar, enerji ve altyapı yatırımları gibi alanlarda yoğunlaşmış ve Türkiye'nin bölgesel stratejik vizyonu ile uyumlu bir çerçevede sağlamıştır.

1550 yılında Osmanlı komutanı Murad Ağa, İstanbul'dan dönen Libya heyeti ile birlikte Trablusgarp'a ulaşmıştır. Çıkarmayı Tajura bölgesinde gerçekleştirmiş ve burada sistemli bir şekilde savaş hazırlıklarına başlamıştır. Trablusgarp'ı batıdan ele geçirmek amacıyla Malta kuvvetlerine karşı bir dizi askeri operasyon düzenlemiş, ancak bu girişimler beklenen başarıyı sağlayamamıştır. Bu durum üzerine Osmanlı merkezine başvurarak

deniz kuvvetlerinden destek talebinde bulunmuştur. Talebin ardından Kanuni Sultan Süleyman, Trablusgarp'ın Osmanlı topraklarına katılmasını onaylamış ve bu doğrultuda Sinan Paşa komutasında bir donanmayı görevlendirmiştir (İvanov, 2004: 256-266).

16. yüzyılın başlarında Trablusgarp (Libya), İspanya'nın işgaline uğramış ve bölge, Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki çıkarları açısından stratejik bir tehdit hâline gelmiştir. Bu durum karşısında Libyalılar 1519 yılında Osmanlı'dan yardım talep etmiş, ilk etapta sınırlı destek sağlanmışsa da, İspanyolların Trablusgarp'ı üs olarak kullanması üzerine Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle kapsamlı bir sefer başlatılmıştır. Kaptan-ı Derya Sinan Paşa komutasındaki Osmanlı donanması, yerel halkın desteğiyle Trablusgarp'ı kuşatmış ve 1551 yılında bölgeyi fethederek Osmanlı topraklarına katmıştır. Bu fetihle birlikte Trablusgarp, hem Osmanlı deniz gücünün önemli bir üssü hem de bölgedeki siyasi bütünlüğün teminatı hâline gelmiştir (Demir, 2020: 151).

Trablus'un Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra, Kanuni Sultan Süleyman tarafından kentin ilk beylerbeyi olarak Murad Ağa atanmıştır. Her ne kadar bu görevin daha önce Turgut Reis'e vaat edildiği bilinse de, onun ile Sinan Paşa arasındaki gergin ilişkiler nedeniyle bu atama Murad Ağa'nın vefatına kadar gerçekleşmemiştir. Göreve başladığında Murad Ağa, saldırılar nedeniyle harap olmuş ve kurumsal yapısı zayıflamış bir şehir devralmıştır. Bu doğrultuda, kentin yeniden imarına öncelik vermiş; Trablus Kalesi'ni onarmış ve muhtemel saldırılara karşı savunmayı güçlendirmek amacıyla yeni hisarlar inşa ettirmiştir. Ayrıca, Trablus'un doğusunda yer alan Tacura bölgesinde bir idari yapı kurmaya çalışmış ve bu idari sistemi Trablus merkezli olacak şekilde genişletmiştir. Murad Ağa, çevredeki kabileler ve bedevî topluluklarla ('urban) iyi ilişkiler kurarak bölgedeki toplumsal istikrarı sağlamaya özen göstermiştir. Yaptırdığı savunma yapılarının yanı sıra, Tacura'da mermer sütunlarla süslenmiş büyük bir cami (1552) ve bir medrese gibi önemli mimari eserler bırakmış; ayrıca Trablus yolu üzerinde bir su kuyusu açtırarak halkın temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik adımlar atmıştır. Bu faaliyetler, onun sadece askerî değil, aynı zamanda idarî ve sosyal alandaki etkinliğini de ortaya koymaktadır (Nehicüddin & Sâfi, 2013: 180).

Bu dönemde Murad Ağa'nın en önemli başarısı, batıda Trablusgarp garnizonunu Yeniçeri birlikleriyle takviye ederek, İspanyol Şövalyeleri'nden gelebilecek muhtemel saldırılara karşı bölgeyi güvence altına alması olmuştur. Bu askeri strateji, Osmanlı yönetiminin

bölgedeki kalıcılığını sağlama ve dış tehditleri bertaraf etme vizyonunun bir parçası olarak değerlendirilmiştir (İvanov, 2004: 226–227).

1556 yılında Murad Paşa'nın vefatının ardından Trablusgarp Beylerbeyliği, Turgut Reis'e verilmiştir. Bu dönemde, İspanyolların Trablusgarp'ı yeniden ele geçirmek amacıyla kara ve deniz kuvvetleri toplamaya başladıklarına dair haberler yayılmaktaydı. Turgut Reis'in bu bölgeyi bir deniz üssü olarak kullanması ve Akdeniz kentlerine düzenlediği sürekli akınlar, eyaletin ekonomik refah seviyesini gözle görülür biçimde artırmış; bu durum ise İspanyol tehdidini daha da ciddileştirmiştir. Öte yandan, Turgut Reis ile anlaşmazlık içinde olan bazı Arap liderlerinin isyan hazırlıkları da bölgedeki istikrarı tehdit eden başka bir unsur hâline gelmiştir. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Donanması, Piyale Paşa komutasında Akdeniz'e açılmıştır. 1560 yılında İspanyolların Cerbe Adası'nı ele geçirmesiyle birlikte, Osmanlı donanması Turgut Reis'in desteğiyle karşı saldırıya geçmiş ve Cerbe yeniden Osmanlı kontrolüne alınmıştır. Aynı yıl içerisinde, isyancı yerel unsurlar da itaat altına alınarak bölgede istikrar sağlanmıştır (Tabakoğlu, 2016: 155). Turgut Reis'in düzenlediği deniz seferleri, yalnızca Osmanlı hazinesine büyük miktarda ganimet kazandırmakla kalmamış; aynı zamanda Osmanlı donanması için gerekli insan gücünü de sağlamıştır. Trablusgarp'tan toplanan levantenlerin yanı sıra, akınlardan elde edilen köleler de bu gücün önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Bu köleler arasında, daha sonra Osmanlı donanmasının önde gelen kaptanlarından biri olacak olan Cigalazâde Sinan Paşa da bulunmaktadır. Turgut Reis'in Trablusgarp'ı üs hâline getirerek Osmanlı deniz gücünü nasıl ayakta tuttuğu, 1564 yılında İspanyol donanmasının komutanı Don Garcia de Toledo tarafından Kral II. Felipe'ye sunulan rapora da yansımıştır. Bu durum, Trablusgarp'ın Osmanlı Akdeniz stratejisi içindeki kritik rolünü açık biçimde ortaya koymaktadır (Tabakoğlu, 2016: 155).

Turgut Reis'in bölgedeki artan nüfuzu, hem İspanyol kraliyetini hem de Aziz Yuhanna Şövalyeleri'ni ciddi şekilde tedirgin etmiştir. Bu çerçevede, şövalyeler İspanyol ve diğer Avrupa güçleriyle ittifaka giderek Trablusgarp'ı yeniden ele geçirme planları yapmışlardır. 1560 yılında İspanyol ve St. John birlikleri Cerbe Adası'na askerî çıkarma düzenlemiş ve adayı geçici olarak kontrol altına almışlardır. Bunun üzerine, Turgut Paşa destek istemek amacıyla Kılıç Ali'yi İstanbul'a göndermiş; Osmanlı donanması yeniden organize edilerek bölgeye sevk edilmiş ve Turgut Paşa ile birleşerek Cerbe'yi geri almıştır

(Fero, 1994, s. 120-122). Bu gelişmeler, Osmanlı donanmasının bölgedeki caydırıcılığını pekiştirmiştir.

1565 yılı sonunda Aziz Yuhanna Şövalyeleri, Kuzey Afrika kıyılarındaki Filiz Kalesi'ni ele geçirmiş; aynı dönemde İspanyol gemileri Osmanlı gemilerine saldırılar düzenlemiştir. Bu saldırılar, Osmanlı devletinin Akdeniz'deki dengeyi koruma kararlılığını artırmış ve Müslümanlara karşı sistematik eylemlerini sürdüren St. John Şövalyeleri'ne yönelik bir askerî müdahale gerekliliği Kanuni Sultan Süleyman nezdinde daha da belirginleşmiştir (Fero, 1994, s. 125-126). Böylece, Osmanlı yönetimi, Akdeniz'deki stratejik üstünlüğünü koruma yolunda daha kurumsal adımlar atma ihtiyacı hissetmiştir.

Bu gelişmeler, Osmanlı'nın Libya üzerindeki kontrolünü yalnızca askerî yöntemlerle değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı yeniden düzenleyerek ve yerel halkla kurduğu siyasi-sosyal etkileşim aracılığıyla da pekiştirdiğini ortaya koymaktadır. Böylece, Osmanlı-Libya ilişkilerinin salt bir egemenlik meselesi olmaktan öte, karşılıklı dayanışma ve İslam coğrafyasının ortak savunusu temelinde şekillendiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki varlığının klasik sömürgecilik anlayışından farklı, çok katmanlı bir ilişki modeli oluşturduğunu göstermektedir.

1565 yılında Osmanlı Devleti, Akdeniz'de artan Şövalye tehdidine karşı kapsamlı bir askerî harekât başlatma kararı almıştır. 1551'de Trablus'u kaybeden Malta Şövalyeleri, bu tarihten itibaren Kuzey Afrika kıyılarına ve Akdeniz'deki Müslüman ticaret gemilerine yönelik sistematik saldırılar düzenlemeye başlamış; yağma ve esir alma faaliyetleriyle bölgedeki istikrarı ciddi biçimde tehdit etmiştir. Bu gelişmeler karşısında İstanbul'da yapılan değerlendirmeler sonucunda Malta'ya karşı sefer açılması kararlaştırılmış; Kanuni Sultan Süleyman ise seferin planlanmasında Turgut Paşa'nın tecrübesinden istifade edilmesini özellikle şart koşmuştur. Ancak bu tavsiyeye rağmen, kuşatma harekâtı hazırlıksız ve stratejik açıdan uygun olmayan bir mevkinden başlatılmıştır (Taş, 2016: 59).

Seferin başlamasının ardından Malta'ya ulaşan Turgut Paşa, harekâtın yürütülüş biçiminde ciddi hatalar bulunduğunu fark etmiş, ancak mevcut durumun gerektirdiği şekilde doğrudan muharebeye katılmıştır. Kuşatma sırasında başına isabet eden bir taş parçası nedeniyle ağır yaralanmış ve kısa süre sonra hayatını kaybetmiştir. Naaşı Trablusgarp'a getirilmiş ve kendi inşa ettirdiği caminin haziresine defnedilmiştir. Turgut

Paşa'nın bu son seferi, yalnızca bir komutanın vefatı olarak değil, aynı zamanda Osmanlı'nın Akdeniz'deki stratejik denge arayışında bir kırılma anı olarak değerlendirilmelidir (Taş, 2016 :60).

Turgut Reis'in vefatından sonra Trablusgarp'ta denizcilik faaliyetlerinin ve askerî seferlerin ön planda olduğu dönem yavaş yavaş sona ererken, yönetim yapısında yerel unsurların etkisi giderek artmaya başlamıştır. Osmanlı varlığı resmî olarak devam etse de, bölgenin yönetimi üzerindeki doğrudan kontrol zayıflamış; idarî inisiyatif büyük ölçüde yerel aktörlerin eline geçmiştir. Bu dönüşümün temelinde, yalnızca iç dinamikler değil, aynı zamanda uluslararası ticaretin yön değiştirmesiyle birlikte Akdeniz'in eski önemini kaybetmesi yatmaktadır.

17. yüzyıl boyunca Trablusgarp'ta hüküm süren dayılar, Osmanlı idaresine bağlılıklarını sürdürmekle birlikte, bölgeyi fiilen özerk bir şekilde yönetmişlerdir. Bu dönemde Akdeniz ticaret yollarının Atlantik'e kayması, yalnızca ekonomik yapıyı değil, siyasi ilişkileri de etkilemiş; Trablusgarp gibi Garp Ocakları derin bir ekonomik darboğaza girmiştir. Merkezi otorite, bu yapısal sorunlar karşısında bölgeye olan desteğini azaltmış, hatta kimi zaman tamamen çekilmiştir. Bu ortamda, dayılar kendi düzenlerini kurmuş ve Osmanlı ile gevşek bir bağlılık ilişkisi içinde özerk politikalar izlemeye başlamışlardır (Koloğlu, 2003: 179).

1711 yılında, Yeniçeri lideri Ahmed el-Karamanlı Trablusgarp'ta yönetimi ele geçirmiş ve iktidarını kalıtsal hale getirmiştir (Al-Cemel, 1977: 131-132).

1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması, Osmanlı tarihindeki ilk büyük toprak kaybına işaret etmiş; Macaristan ve Erdel gibi önemli bölgelerin elden çıkmasıyla birlikte devletin gerileme dönemi resmen başlamıştır. Bu gerileme, 1719'daki Pasarofça Antlaşması ile daha da derinleşmiştir. Devletin merkezindeki bu çözülme, özellikle uzak eyaletlerdeki hâkimiyetini önemli ölçüde zayıflatmıştır (Karasapan, 1960: 122).

Bu ortamda, Trablusgarp gibi Osmanlı'dan coğrafi olarak uzak bölgelerde yeni güç odakları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, Yeniçeri kökenli Ahmed Paşa'nın valilik makamına gelmesi ve kendi idarî düzenini tesis etmesi, Karamanlılar döneminin ilk adımı olarak kabul edilebilir. Böylece, Trablusgarp'ta yaklaşık bir asır sürecektir yeni bir idarî yapı şekillenmeye başlamıştır (İşler, 2020: 11).

Ahmed Paşa, Karamanlı hanedanlığının kurucu figürü olarak, Osmanlı otoritesine bağlılığını korurken aynı zamanda bölgesel gücü pekiştirmeye ve Trablusgarp'ı istikrarlı

bir yönetim merkezine dönüştürmeye büyük önem vermiştir. 1728 yılında Fransız kuvvetlerinin Trablusgarp'a yönelik saldırısı başarısızlıkla sonuçlanmış; bu gelişme Ahmed Paşa'nın siyasi ve askerî nüfuzunu daha da güçlendirmiştir. 1745 yılında vefat edene kadar yönetimde kalan Ahmed Paşa, eyalet genelinde güvenliği sağlayarak Osmanlı'dan görece bağımsız bir idari yapı kurmayı başarmıştır. Ölümüne kadar süren bu istikrarlı yönetim, Karamanlı hanedanlığının bölgedeki meşruiyetini pekiştirmiş ve yerel otoritenin kurumsallaşmasına zemin hazırlamıştır (Al-Cemel, 1977: 135).

Ahmed Paşa'nın yerine geçen oğlu Muhammed Paşa, babasının çizdiği siyaseti devam ettirmiştir. Muhammed Paşa, donanmayı yeniden yapılandırmış ve dış ilişkileri güçlendirme yönünde adımlar atmıştır. Özellikle İngiltere başta olmak üzere bazı Avrupa devletleriyle imzalanan deniz ticareti anlaşmaları, Trablusgarp'ın dışa açılma çabalarının bir göstergesi olmuştur. 1754 yılında vefat eden Muhammed Paşa'nın yerine oğlu Ali Karamanlı geçmiş, böylece hanedanlık yönetimi kesintisiz biçimde sürdürülmüştür (Karasapan, 1960: 125). Bu dönem, Trablusgarp'ın hem Osmanlı ile olan ilişkilerini dengelemeye hem de uluslararası ticaret ağlarına entegre olmaya çalıştığı bir geçiş süreci olarak değerlendirilebilir.

Ali Paşa döneminin sonlarına doğru, Karamanlı hanedanı içerisinde yaşanan iç çekişmeler, bölgenin siyasi istikrarını sarsmış ve komşu vilayetlerin iç işlerine müdahalesine açık bir zemin oluşturmuştur. Bu bağlamda, 21 Temmuz 1793 tarihinde Sultan III. Selim'in fermanı doğrultusunda, Cezayirli Ali Burghul komutasındaki bir Osmanlı filosu Trablusgarp limanına demirlemiş ve Ali Paşa'nın görevden alındığı ilan edilmiştir. Ali Paşa ailesiyle birlikte Tunus'a sığınmak zorunda kalmışsa da, 1794 yılında geri dönmeyi başarmıştır. Ancak hanedan içindeki çatışmalar devam etmiş ve nihayet 1795 yılında Yusuf Bey'in iktidarı ele geçirmesiyle bu karışık dönem sona ermiştir (Mantran, 2001: 452). Bu gelişmeler, Karamanlı hanedanlığının iç dinamiklerinin ne denli kırılgan olduğunu ve Osmanlı'nın bölgeye yönelik doğrudan müdahale kapasitesinin sınırlı kaldığını ortaya koymuştur.

19. yüzyıla gelindiğinde ise, Osmanlı Devleti'nin merkezî otoritesindeki zayıflama ile birlikte Avrupa devletlerinin Kuzey Afrika üzerindeki çıkarları giderek artmıştır. Özellikle Fransızların Cezayir'i işgali ve İtalyanların Libya'ya yönelik ilgisinin yoğunlaşması, Osmanlı hâkimiyeti açısından ciddi tehditler doğurmuştur. Bu dönemde Osmanlı ile Libya'daki yerel idareler arasında iş birliğini güçlendirme çabaları

gözlemlense de, sömürgeci baskılar bölgedeki dengeyi bozmuştur. Bu gelişmeler, Türk-Libya ilişkilerinin ilerleyen dönemlerde alacağı yönü belirleyen yapısal kırılmalardan biri olarak değerlendirilebilir.

1797 yılında Sultan III. Selim'in fermanıyla Yusuf Paşa, Trablusgarp valiliğine atanmıştır. Göreve geldikten sonra, seleflerinin deniz güvenliği ve korsan faaliyetlerinin denetimi konusundaki hassasiyetini sürdürmüş; bunun yanı sıra, dönemin büyük devletleriyle diplomatik ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Özellikle Napolyon'un Mısır Seferi sırasında, Osmanlı ve İngiliz yetkililerden gelen yoğun baskılara rağmen Fransa ile ilişkilerini kesmemesi dikkat çekmiştir. Bu durum, Yusuf Paşa'nın dış politikada zaman zaman merkezî otoriteye rağmen pragmatik tutumlar benimsediğini göstermektedir (Mantran, 2001: 452).

Ancak 1832 yılına gelindiğinde, bölgede artan vergi yükü halk nezdinde ciddi rahatsızlığa yol açmış ve geniş çaplı bir ayaklanmaya neden olmuştur. İsyancı gruplar Trablusgarp'ı kuşatma altına almış ve mevcut yönetimin değişmesini talep etmiştir. Bu süreçte, valilik makamı için Yusuf Paşa'nın oğlu Muhammed adı öne sürülmüş; ancak Yusuf Paşa, yalnızca diğer oğlu Ali'nin atanması şartıyla görevden çekileceğini bildirmiştir (Mantran, 2001: 452). Bu gelişmeler, Karamanlı hanedanı içindeki iktidar mücadelesinin toplumsal huzursuzlukla iç içe geçtiğini ve halk desteğinin, yerel meşruiyetin devamı açısından belirleyici bir unsur hâline geldiğini göstermektedir.

1834 yılında Osmanlı Devleti, Trablusgarp eyaletine vali olarak Ali Paşa'yı atamak üzere Şâkir Ağa'yı bölgeye göndermiştir. Resmî törenler düzenlenmiş ve şehir eşrafiyla görüşmeler yapılmış olsa da, yerel halk Karamanoğulları ailesinin yönetimine açıkça karşı çıkmıştır. Şâkir Ağa'nın İstanbul'a dönerek durumu bildirmesi üzerine, Osmanlı merkezi yönetimi bu yarı bağımsız hanedanlığı sona erdirmeye karar vermiştir. Bu doğrultuda, Trablus kıyılarına bir donanma gönderilmiş ve Karamanoğulları yönetimi resmen sona erdirilmiştir. Ali Paşa ve ailesi İstanbul'a geri götürülmüş ve böylece Osmanlı Devleti, eyalet üzerindeki doğrudan egemenliğini yeniden tesis etmiştir (Karasapan, 1960: 139-141).

Bu gelişmelerle birlikte Libya'da Osmanlı hâkimiyetinin ikinci dönemi başlamıştır (1835–1911). Bu dönem bazı araştırmacılar tarafından "ikinci Osmanlı yönetimi" olarak adlandırılmıştır (Al-Cemel, 1977: 143).

Osmanlı Devleti, 1835 yılında Mustafa Necib Paşa komutasındaki askerî bir çıkarma ile Trablusgarp üzerindeki egemenliğini yeniden tesis etmiş ve böylece Karamanlı ailesinin yönetimine son verilmiş, aile üyeleri tutuklanmıştır. Ancak Necib Paşa'nın İstanbul'un onayı olmadan para bastırmak gibi bağımsız eğilimleri nedeniyle görevi uzun sürmemiştir. Onun ardından gelen dönemde, " Süleyman Oğulları" ve "Muhamid" gibi kabilelerin ayaklanmaları sebebiyle vilayet sık sık karışıklık ve istikrarsızlık yaşamıştır. Bu isyanların bastırılmasının ardından bölgede yeniden kontrol sağlanabilmiştir. 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte Trablusgarp'a reformları uygulamak üzere Mehmet Emin Paşa vali olarak atanmıştır. 1864 yılında ise Osmanlı vilayet sistemi çerçevesinde Trablusgarp resmen bir vilayet hâline getirilmiş, Bingazi dâhil beş sancaktan oluşmuştur. 1877 yılında Bingazi ve Derne, merkeze doğrudan bağlı bağımsız sancaklara dönüştürülmüştür (Arık, 2019, ss. 27–28).

Bu döneme baktığımızda, Osmanlıların Libya'da idari ve ekonomik gelişime katkı sağlamak amacıyla çok sayıda reform yasası çıkardığı, ticari ve tarımsal faaliyetlerin istikrarını ve refahını destekledikleri görülmektedir. Özellikle reform ve modernleşme sürecinde, Osmanlılar medya alanına da önem vermiş; 1860'lı yıllarda ilk matbaayı kurmuş ve 1866 yılında "Trablusgarp el-Garb" adını taşıyan ilk gazeteyi yayımlamışlardır. Eğitim alanında ise 1877 yılında kız ve erkek çocuklara yönelik birçok ilkokul açılmış, ayrıca Trablusgarp'ta subay yetiştirmek amacıyla "Rüşdiye" Mektebi ile çeşitli idari okullar kurulmuştur. Tarım ve yükseköğrenim alanında ise, 1899'da Sanat ve Ticaret Okulu kurulmuş (Koloğlu,2003:180), inşaat ve şehirleşme kapsamında birçok cami, kale ve saray inşa edilmiştir. Osmanlılar ayrıca yollar inşa etmiş, ülkenin güneyindeki Murzuk'a kadar uzanan ilk telgraf hatlarını döşemiş ve posta iletişimini tesis etmişlerdir (Rüşdi, 1953: 113).

1835'te Osmanlı Sultanı'nın Trablusgarp üzerindeki doğrudan yönetimi tesis etmesinden sonra, ülkede idari, siyasi ve ekonomik alanda kapsamlı reformlar gerçekleştirilmiş; bu reformlar ülkenin kalkınmasına katkı sağlamış, aynı zamanda yeni bir siyasal entelijansiyanın ortaya çıkmasına olanak tanımış ve Libya'nın ulusal kimliklerini ifade etmelerine zemin hazırlamıştır.

1878 yılında Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında aldığı yenilgi ve ardından Tunus'un Fransa'ya (1881), Mısır'ın ise İngiltere'ye (1882) geçmesiyle birlikte, Libya Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki son toprak parçası olarak ön plana çıkmaya başladı. Bu durum,

Avrupalı devletlerin Libya üzerindeki çıkar çatışmalarını daha görünür hâle getirirken, Osmanlı yönetimini savunma planları geliştirmeye zorladı. Bu çerçevede, Trablus ile Sellum arasında uzanan sahil hattında cephanelikler kuruldu ve Kuloğulları ile göçebe aşiretlerden oluşan yarı düzenli Hamidiye birlikleri teşkil edilerek yerel halk askeri hazırlıklara alıştırılmaya çalışıldı. Ancak Sultan II. Abdülhamid'in temkinli yaklaşımı doğrultusunda silahların halka dağıtılmasına izin verilmedi; silahlar merkezden gönderilen birliklerin denetiminde muhafaza edildi. Öte yandan, bölgenin ileri gelenlerinin sadakatini kazanmak amacıyla unvan ve nişanlar verilerek bir nevi denge politikası izlenmiştir. Her ne kadar bu önlemler kısa vadede durumu kontrol altında tutmuş olsa da, özellikle İtalya'nın artan yayılmacı hırsı karşısında yetersiz kalmıştır (Koloğlu, 2003: 181).

Avrupalı güçlerin sömürge yarışına katılma hedefi doğrultusunda İtalya, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son toprağı olan Trablusgarp'a yönelmiştir. Bu doğrultuda, uluslararası destek sağlamak amacıyla kademeli ve diplomatik bir strateji benimsemiştir. Nitekim 1900 yılında Fransa'dan Trablusgarp üzerindeki taleplerine dair açık bir onay almış; 1902'de ise İngiltere, bu bölgedeki İtalyan faaliyetlerine karşı çıkmayacağını taahhüt etmiştir. Öte yandan Avusturya-Macaristan da İtalya'nın bölgede serbestçe hareket etmesine onay vermiştir. Bu diplomatik gelişmelerin yanı sıra, 1905-1911 yılları arasında yaşanan Fas buhranı ile 1908'de Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi gibi bölgesel dinamikler, İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'ye yönelik müdahale sürecini hızlandırmıştır. Söz konusu müdahale girişimleri, İtalyan basını tarafından da yayılmacı Fransız ve Avusturya politikalarına verilen stratejik bir karşılık olarak sunulmuş ve yoğun biçimde kamuoyuna meşrulaştırılmıştır (Hayta, 1994: 131).

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında ise İtalya, Trablusgarp'ı işgal etmeye yönelik adımlar atmaya başlamıştır. Fransa Tunus'u, İngiltere Mısır'ı işgal ederken, İtalya'ya yalnızca Libya kalmıştır. Bu bağlamda İtalya, Libya'daki işgal planını üç aşamalı olarak belirlemiştir: ilki, okul ve banka gibi kurumlarla barışçıl nüfuz kurmak; ikincisi, diplomatik yollarla işgali tanıtmak; ve üçüncüsü, Osmanlı'ya savaş ilan ederek fiili işgale başlamaktadır (Al-Sallabi, 2020: 18).

İtalya, askerî ve siyasî hazırlıklarını tamamladıktan sonra, 28 Eylül 1911 tarihinde Babiâli'ye bir ultiatom sunarak Osmanlı ordusunun Trablusgarp, Bingazi ve Derne'den çekilmesini, İtalyan subaylarının denetiminde bir polis gücü kurulmasını ve Osmanlı

valilerinin İtalya'nın onayı olmaksızın atanamamasını talep etti. Bu krize karşı Osmanlı Devleti barışçıl çözüm arayışına yönelmiş, İngiltere ve Almanya'ya gönderdiği telgraflarla arabuluculuk talebinde bulunmuştur. Bu çerçevede Sadrazam Mahmud Şevket Paşa Berlin'e gönderilmiş, Londra'daki Osmanlı sefiri aracılığıyla da İngiltere ile temas kurulmuştur. Ancak her iki devlet de Osmanlı'nın bu talebine olumlu yanıt vermemiştir. Bu durum, Avrupalı devletlerin Osmanlı toprak bütünlüğünü güvence altına alan önceki uluslararası anlaşmalarının artık geçerliliğini yitirdiğini açıkça ortaya koymuştur. Bununla birlikte Almanya Osmanlı Devleti ile doğrudan bir çatışmadan kaçınmıştır (Şeber, 2011: 238-239).

İtalya'nın ultimatom yoluyla taleplerini dayatmasına rağmen, Osmanlı Devleti aynı gün verdiği yanıtla bu iddiaları açıkça reddetmiştir. İstanbul yönetimi, Trablusgarp'ta güvenlik sorunları olduğuna dair İtalyan iddialarını asılsız bulmuş; bununla birlikte, İtalya ile dostane ilişkilerin korunmasına önem verdiğini vurgulamıştır. Ancak Osmanlı hükümeti, İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'ye yönelik müdahale taleplerini kabul etmeyeceğini net bir şekilde ifade etmiştir. Bu ret üzerine, İtalya 29 Eylül 1911 tarihinde Osmanlı Devleti'ne resmen savaş ilan etmiştir (Armaoğlu, 1997: 239).

Osmanlı subaylarının yerel halkla iş birliği içinde yürüttüğü direniş, Derne, Tobruk ve Bingazi hattında İtalyanlara karşı ciddi bir mücadele ortamı yaratmıştır. Özellikle Albay Neşet Bey, Trablus çevresinde savunmayı örgütlerken; Bingazi'ye 400 askerle gelen Binbaşı Enver Bey (daha sonra Enver Paşa), Bingazi-Derne Cephesi Komutanlığı görevini üstlenmiş ve bu bölgede yoğun çatışmalar yürütmüştür. Diğer yandan, Binbaşı Mustafa Kemal Bey (sonradan Gazi Mustafa Kemal Atatürk) ise Derne ve Tobruk'taki birliklerin komutasını üstlenerek İtalyan kuvvetlerine karşı etkili bir direniş sergilemiştir (Beydilli, 2019: 607-608).

İtalyan filosunun Trablusgarp'a yönelik kuşatmasının ardından, Osmanlı hükümeti bölge halkını cihada çağırmış; Enver Paşa, Mustafa Kemal, Nazım Bey gibi subaylar, yerel önderlerle iş birliği yaparak şehirde güvenliği sağlamak ve direnişi örgütlemek amacıyla harekete geçmiştir (Al-Zavi, 1984: 79-80). Ancak bu çabalara rağmen İtalyan kuvvetleri, kıyı şehirlerini birer birer ele geçirmiştir: 5 Ekim 1911'de Trablusgarp, 18 Ekim'de Derne, 19 Ekim'de Bingazi ve 20 Ekim'de ise garnizon bulunmayan Homs işgal edilmiştir. İtalya, bu askeri başarıların ardından 5 Kasım 1911 tarihinde Trablusgarp

vilayetini resmen ilhak ettiğini ilan ederek bölgeye "Libya" adını vermiştir (Al-Muzaffari, 2010: 39).

Osmanlı birlikleri, Trablusgarp'taki yerel direnişçilerin desteğiyle birçok cephede İtalyanlara karşı aktif mücadele yürütmüştür. 10 Ekim 1911 tarihinde gerçekleşen Pomliana çatışması ile 22 Ekim'deki Manşiyye muharebesi, bu direnişin en dikkat çeken örnekleri arasında yer almıştır. Her iki çatışmada da Osmanlı subayları ve Arap mücahitler, iyi organize edilmiş saldırı planları ve halkın gösterdiği yoğun katılım sayesinde İtalyan kuvvetlerine ağır kayıplar verdirerek önemli askeri başarılar kazanmıştır (Al-Zavi, 1984: 93–97).

İtalya, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ı savunacak yeterli askeri güce sahip olmadığını düşünerek, savaşı kısa sürede sonuçlandırmayı ve bölgeyi kolayca kontrol altına almayı planlamıştı. Ancak olayların seyri beklentilerinin aksine gelişmiştir. İtalyan kuvvetleri her ne kadar Trablus, Derne ve Bingazi gibi kıyı şehirlerini işgal etmeyi başarmış olsa da, ülkenin iç kesimlerine ilerlemekte ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Savaşın uzayacağı anlaşıldığında, İtalya Osmanlı Devleti'ni barış masasına oturtmak amacıyla bir dizi askeri baskı yöntemine başvurmuştur. Bu çerçevede, 23 Şubat 1912'de Beyrut'a, 18 Nisan'da Çanakkale Boğazı'na ve Mayıs ayında Rodos ile On İki Ada'ya yönelik saldırılar düzenlemiş; böylece Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakarak barışa zorlamayı hedeflemiştir (Karabulut, 2018: 191).

Bu dönemde Osmanlı Devleti, hem iç hem de dış sorunlarla ciddi şekilde boğuşmakta olup Trablusgarp'ı savunma kapasitesi oldukça sınırlıydı. Artan baskılar karşısında, merkeze oldukça uzak olan bu vilayetin terk edilmesi bir zorunluluk hâline gelmişti. Bu doğrultuda, Temmuz 1912'de İtalya ile gizli barış görüşmeleri başlatılmış; ancak bu görüşmeler, ancak Balkan Devletleri'nin Osmanlı'ya saldırıya geçmesi üzerine Ekim ayında sonuç vermiştir. 18 Ekim 1912 tarihinde İsviçre'nin Lozan şehrindeki Uşi Kalesi'nde imzalanan Uşi Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Bingazi'yi İtalya'ya bırakmayı kabul etmiş ve böylece 1 yıl 16 gün süren savaş sona ermiştir. Antlaşmanın tam metni ve maddeleri, 24 Ekim 1924 tarihinde Tanin Gazetesi'nde yayımlanarak kamuoyuna duyurulmuştur (Koloğlu, 2003: 182).

Öte yandan, Osmanlı liderleri Trablusgarp'a yönelik saldırılara yalnızca askeri bir refleksle değil, aynı zamanda İslami sorumluluk ve askerî şeref duygusuyla karşılık vermiştir. Enver Paşa'nın Libya'ya giderken yaptığı şu açıklama, bu anlayışı net bir

biçimde ortaya koymaktadır: “Artık barut kokusu almaya ve topların uğultusunu duymaya hevesliyim; bu şekilde Trablusgarp’a utanmadan dönebiliriz” (Al-Muzaffari, 2010: 41). Teslimiyet fikrine karşı duran Osmanlı komutanları ve askerleri, yerel halkla birlikte kararlı bir direniş sergilemiş; bu durum İtalya’nın savaş stratejisini genişletmesine yol açmıştır. Ege’deki bazı adaları, özellikle Rodos ve On İki Ada’yı işgal ederek Çanakkale Boğazı’na baskı kurmayı hedeflemişlerdir (Dris & Hıdır, 2020: 51).

1912 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun İtalya ile barış yapmak zorunda kalmasının arkasında, yaklaşan Balkan Savaşı’nın oluşturduğu askerî ve stratejik baskı, Avrupa devletlerinin İtalya ile doğrudan bir çatışmaya girmek istememesi, Osmanlı coğrafyasındaki iç isyanlar ve krizler ile İstanbul’daki siyasî istikrarsızlık gibi çok boyutlu nedenler yer almaktadır. Bu gelişmeler doğrultusunda, Osmanlı yönetimi sahadaki direnişini sonlandırma kararı almış ve 1912 yılında imzalanan Uşi (Lozan) Antlaşması ile İtalya ile resmî olarak barış sağlamıştır. Bu tespitler, Armaoğlu’nun *On Dokuzuncu Yüzyılın Siyasi Tarihi* adlı çalışmasında da geniş biçimde ele alınmaktadır (Armaoğlu, 1997: 634–642).

1912 Ekim ayında imzalanan Uşi Antlaşması’na rağmen Osmanlı subaylarının Libya’dan tamamen çekilmesi hemen gerçekleşmemiştir. Enver Paşa ve Mustafa Kemal Paşa, Bingazi ve Trablus’taki yerel halka karşı sorumluluk hissettiklerinden dolayı bölgede bir süre daha kalmışlardır. Aralık 1912’de bölgeden ayrıldıklarında, yaklaşık 800 kişilik bir Osmanlı birliğini Aziz Bey ve Yüzbaşı Reşit Bey’in komutasına bırakmışlardır. Bu birlik, 1913 yılının ortalarına kadar direnişi sürdürmüş; yerel halkı örgütleyerek İtalyanlara karşı mücadelenin devam etmesini sağlamıştır. Ayrıca Osmanlı birlikleri, bölgeden ayrılmadan önce sahip oldukları silah ve mühimmatın bir kısmını yerel direnişçilere devrederek direnişin sürmesine katkı sunmuşlardır (Üstün, 2020: 43).

Her ne kadar Uşi Antlaşması imzalanmış olsa da, İtalya özellikle On İki Ada’dan çekilme maddesini uygulamamış ve Osmanlı askerlerinin Libya’dan tamamen ayrılmamasını gerekçe göstermiştir. Buna rağmen Arap direnişi 1917 yılına kadar devam etmiş; bu süreçte Osmanlı subaylarının doğrudan ya da dolaylı desteğiyle, Senusi gibi yerel liderlerin önderliğinde sürdürülen silahlı mücadele, İtalya’nın Libya üzerinde tam hâkimiyet kurmasını 1932 yılına kadar geciktirmiştir. Trablusgarp Savaşı, Osmanlı için sadece bir toprak kaybı değil, aynı zamanda siyasi ve askerî çözülmenin başlangıcı olmuş;

bu gelişmeler Balkan Savaşları'nın patlak vermesine ve Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'na giden yolda ilerlemesine zemin hazırlamıştır (Üstün, 2020: 44).

Her ne kadar Osmanlı Devleti ile İtalya arasında imzalanan Uşi Antlaşması ile savaş sona ermiş gibi görünse de, Libya'daki direniş bu antlaşmayı tanımamış ve mücadele Ahmed Şerif es-Senusi başta olmak üzere yerel liderlerin omuzlarına yüklenmiştir (De Kandol, 1989: 15).

Bu gelişmeler, Osmanlı tarihindeki önemli bir kırılma noktasına işaret etmektedir. Trablusgarp Savaşı sadece sömürgeci bir güce karşı yürütülen askerî bir mücadele değil, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin zayıflık anında kimliğini yeniden tanımlama çabasının bir yansıması olmuştur. Bu savaş, özellikle genç Osmanlı subayları arasında yeni bir askerî ve siyasî bilinçlenmenin oluşmasına vesile olmuş; bu subaylar, ilerleyen yıllarda devletin kaderini belirleyecek dönüşümlerde kilit rol oynamışlardır. Senusi ve Baruni gibi yerel aktörlerle omuz omuza verilen bu mücadele, eksik kalmış olsa da Osmanlı-Arap dayanışmasına dayalı alternatif bir direniş modeli geliştirme potansiyelini ortaya koymuştur.

1912'de imzalanan Uşi Antlaşması'nın ardından Osmanlı Devleti, Libya'dan resmen çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak bu durum, Osmanlı etkisinin tamamen sona erdiği anlamına gelmemektedir. Özellikle Senusi hareketi öncülüğünde sürdürülen direniş, Osmanlı subaylarının dolaylı desteğiyle devam etmiştir. Trablusgarp Savaşı'nın fiilen sona ermiş olmasına rağmen, bölgedeki Osmanlı yanlısı yapılar, siyasi ve askeri açıdan varlıklarını korumuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte, Osmanlı-Alman ittifakının desteğiyle Senusiler, İtalyan ve İngiliz güçlerine karşı yeni cepheler açmıştır (Aydın, 2021: 55-65).

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte İtalya, daha önce uyguladığı dolaylı yönetim biçimlerini geride bırakarak Libya toprakları üzerinde doğrudan ve kapsamlı bir egemenlik kurma çabalarını yoğunlaştırmıştır. Bu girişimler, bölgede artan sömürgeci rekabetle aynı döneme denk gelmiştir. Bu bağlamda, İtalyan otoriteleri yerel direnişi bastırmak ve ülke üzerindeki hâkimiyetlerini pekiştirmek amacıyla zorlayıcı ve baskıcı politikalara başvurmuş; zorunlu tehcirler, toplama kamplarının inşası ve “yakılmış toprak” taktikleri gibi yöntemler sistematik biçimde uygulanmıştır (Di Pasquale, 2018: 212).

Bu sert sömürgeci politikalara karşı, özellikle Bingazi ve çevresini kapsayan Berka bölgesinde, Şeyh Ömer Muhtar liderliğinde yeni bir ulusal direniş dalgası başlamıştır. Ömer Muhtar, İtalyan işgaline karşı gösterdiği kararlılıkla Libya direnişinin sembolü haline gelmiştir. İtalyanların askerî donanım ve teşkilat açısından üstünlüğüne rağmen, bu direniş 1931 yılına kadar devam etmiş ve Berka'nın geniş bir kısmına yayılmıştır. Direnişin bu kararlılığı, İtalya'nın bölge üzerindeki tam egemenliğini kurma sürecini geciktirmiştir. Ancak 1932 yılında, Ömer Muhtar'ın şehit edilmesi ve baskı ile zorunlu göç politikalarının yoğunlaştırılması sonucunda, İtalya nihai kontrolü sağlamayı başarmıştır (Kavas, 2007: 76-78).

1939'da II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonra Mısır'da ikamet eden Libyalılar, İdris el-Senusi'nin evinde bir araya gelmişler ve aynı yılın 19 Ekim'inde El-Senusi'ye güvenmek ve ülkelerinin kaderini tartışmak için 7 Ağustos 1940'ta Kahire'de bir toplantı daha yapmışlardır. Bu toplantı İtalya'nın Müttefiklere karşı savaş ilan etmesinden sonra gerçekleşmiştir. Toplantıda El-Senusi'ye bağlılıklarını ve onun için bir Şura Konseyi atanmasını, savaşı Müttefiklerin yanında yürütmelerini ilan ettikleri bir bildiri yayınlanmış ve İtalyanlarla savaşmak üzere bir Libya gücü oluşturulmuştur. Libya topraklarında cereyan eden savaşlarda ve İngilizlerin tanınmasıyla başarılı olmuştur (Yaghi, 2000, 326-327).

1943 yılında İtalyan-Alman kuvvetlerinin yenilgiye uğrayarak Libya'dan çekilmesinin ardından, bölgede yerleşik bulunan İtalyan göçmenler de ülkeyi terk etmiştir. Bu gelişmeler sonrasında, barış anlaşmalarının imzalanmasına kadar geçen süreçte Libya'nın idaresi müttefik devletler arasında paylaştırılmış; Trablus ve Bingazi İngiltere'nin, Fizan ise Fransa'nın askeri yönetimi altına girmiştir (Koloğlu, 2003: 182).

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, büyük güçlerin dışişleri bakanları 1945'te Libya'nın geleceğini incelemeye başladılar ve Libya'nın bir tür vesayete tabi tutulması konusunda prensipte aynı fikirde olmasalar da çıkarlarına ve görüşlerine göre uygulama konusunda farklılık gösterdiler ve bu da davanın değerlendirilmek üzere Birleşmiş Milletler'e sevk edilmesine yol açmıştır (Yaghi, 2000: 335).

1939'da başlayan II. Dünya Savaşı sırasında Libya, Mihver Devletleri'nden İtalya ve Almanya ile Müttefik kuvvetler arasında cereyan eden yoğun çatışmalara sahne olmuştur. 1941 yılının sonlarına doğru üstünlüğün Müttefikler lehine değişmesiyle birlikte, Libya İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin işgali altına girmiştir. Savaşın sona ermesiyle birlikte,

İngiltere ve Fransa gibi klasik sömürgeci güçler küresel düzeyde eski etkilerini kaybetmiş; yeni dünya düzeninde ABD ve Sovyetler Birliği gibi iki süper güç ön plana çıkmıştır. Bu yeni konjonktürde, her iki güç de sömürge sistemine karşı çıkarak, bağımsızlık arayışındaki devletlerin taleplerine uluslararası meşruiyet sağlamaya yönelmiştir. Libya da bu süreçten doğrudan etkilenmiş; bölgenin statüsünün yeniden tanımlanması için konu 1945'teki Potsdam Konferansı'na, ardından Londra ve Paris görüşmelerine taşınmış, ancak uzun süre somut bir çözüme ulaşılamamıştır (Üstün, 2020: 57).

1947 yılında Paris Barış Antlaşması kapsamında İtalya'nın Libya üzerindeki tüm egemenlik haklarından feragat etmesi kararlaştırılmış; ancak Libya İngiliz ve Fransız vesayet yönetimine verilmiştir. Nihayet, konu 1949 yılında Birleşmiş Milletler'e taşınmış ve 21 Kasım 1949'da alınan kararla Libya'nın en geç 1 Ocak 1952'de bağımsızlığına kavuşması öngörülmüştür. Bu çerçevede, 1950 yılında Trablus'ta ilk Ulusal Meclis kurulmuş, anayasal monarşi kararı alınmış ve Emir İdris es-Senusi Libya Kralı ilan edilmiştir. Geçici hükümetin kurulmasının ardından, anayasa taslağı hazırlanmış ve 24 Aralık 1951 tarihinde Libya'nın bağımsızlığı ilan edilmiştir (Üstün, 2020: 58). Bu süreçte, Türkiye Cumhuriyeti doğrudan müdahil bir aktör olmamakla birlikte, tarihsel bağları ve Osmanlı mirasından kaynaklanan kültürel yakınlık sayesinde gelişmeleri yakından takip etmiştir. Bu miras, sonraki dönemlerde iki ülke arasındaki ilişkilerin temelini oluşturacak zeminlerden birini teşkil etmiştir.

1911 İtalyan işgali ile başlayan ve Libya'nın 1951'deki bağımsızlığına kadar uzanan dönem incelendiğinde, ulusal mücadelenin rastlantısal veya kendiliğinden bir süreç olmadığı, aksine Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde şekillenen tarihsel birikim üzerine inşa edildiği görülmektedir. Osmanlı subayları, özellikle Bingazi ve Trablus bölgelerinde direnişin örgütlenmesinde doğrudan rol oynamış, yerel halkla birlikte savunma hatlarını kurmuş, askerî tecrübelerini ve moral desteğini paylaşmışlardır. 1912'de imzalanan Uşi Antlaşması sonrası Osmanlı Devleti resmen çekilmiş olsa da, geride kalan toplumsal ve siyasal bağlar Libya'daki direnişi hem beslemiş hem de yönlendirmiştir. Bu tarihsel miras, bağımsızlık sonrası dönemde Türkiye'ye yönelik olumlu algının şekillenmesinde etkili olmuş; Türkiye, sömürgeciliğe karşı verilen mücadelede doğal bir müttefik ve tarihî bir ortak olarak görülmüştür.

24 Aralık 1951’de Libya’nın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte, Kral İdris es-Senusi liderliğinde federal monarşik bir sistem altında yeni bir devlet inşa süreci başlamıştır. Bu dönemde, Libya’nın dış politika öncelikleri yeniden şekillenmiş; ülke, tarihî ve kültürel bağlara sahip olduğu devletlerle dengeli ilişkiler kurma arayışına girmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı geçmişinden kaynaklanan ortak tarihsel miras, Türkiye ile ilişkilerin canlandırılmasında önemli bir temel oluşturmuştur. İki ülke arasında bu yeni dönemde başlayan etkileşim, öncelikle diplomatik yakınlaşma ve uluslararası platformlarda karşılıklı destekle kendini göstermiş; sonrasında ise ekonomik ve kalkınmaya yönelik iş birliklerine evrilmiştir.

2.1.2. Monarşi Döneminde Türkiye-Libya İlişkileri 1951-1969

Libya'nın 24 Aralık 1951 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte, Osmanlı sonrası dönemde iki ülke arasında şekillenen tarihsel bağlar yerini, modern devletler arası ilişkilere bırakmıştır. Kral I. İdris es-Senusi’nin liderliğinde kurulan Libya Krallığı, Türkiye ile diplomatik ilişkilerini yeniden yapılandırmaya yönelmiş; bu süreçte Osmanlı döneminden miras kalan tarihsel ve kültürel yakınlık, taraflar arasında önemli bir referans noktası olmaya devam etmiştir. Bu bölümde, 1951–1969 yılları arasında Türkiye ile Libya arasındaki ilişkiler ele alınacak ve dönemin uluslararası ve bölgesel dinamikleri çerçevesinde analiz edilecektir.

II. Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru, Senusi lideri Seyyid İdris el-Senusi, Mısır’dan ülkesine dönerek Sirenayka’da siyasi varlığını yeniden inşa etmeye başlamıştır. Süreç içerisinde, bölgedeki otoritesini kademeli olarak pekiştiren Senusi, Sirenayka’da fiili bir bağımsız yönetim tesis etmiştir. Bu yapılanma zamanla genişlemiştir. Bingazi’nin bu yönetime katılımı ve ardından Fransız denetimindeki Fizan bölgesinin de dâhil edilmesiyle, gelecekteki Libya devletinin sınırları büyük ölçüde belirginlik kazanmıştır (Turan & Tüylü Turan, 2011: 197).

1949 yılında Libya’nın bağımsızlık mücadelesi yeni bir evreye girerken, Libyalı yetkililer uluslararası toplum nezdinde tanınma ve destek arayışına yönelmişlerdir. Bu çerçevede, Libya Kuruluş Murahhas Heyeti Başkanı Mansour Kaddara liderliğinde New York’ta BMnezdinde diplomatik temaslar yürütülmüştür. Kaddara, bu süreçte Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye bir telgraf göndererek, Libya’nın bağımsızlık çabalarına destek talebinde bulunmuştur. Ayrıca, 16 Nisan 1949 tarihinde Trablus’tan Abulasaad

Müfti imzasıyla yine Cumhurbaşkanı İnönü'ye hitaben bir mektup iletilmiştir. Bu belgeler, Libya'nın bağımsızlık sürecinde Türkiye ile diplomatik bağ kurma çabalarının somut örneklerini teşkil etmektedir. Tüm bu gelişmelerin sonucunda, 21 Kasım 1949 tarihinde BMGenel Kurulu, Bingazi, Fizan ve Trablusgarp bölgelerinden oluşacak birleşik bir Libya Krallığı'nın kurulmasına karar vermiştir. Bu karar, Libya'nın bağımsız bir devlet olarak uluslararası sistemde yerini alma sürecinde dönüm noktası olmuştur (Arslan, 2025: 188). Bu girişimler, Libya'daki siyasi elitin, davalarına uluslararası düzeyde ivme kazandırmak adına Türkiye'nin desteğinin önemini fark ettiğini göstermektedir. Nitekim Türkiye'ye yönelen bu diplomatik çağrı, Osmanlı geçmişinin bıraktığı mirasın, II. Dünya Savaşı sonrasındaki yeni siyasi bağlamda yeniden anlamlandırılmaya çalışıldığını ortaya koymaktadır.

Türkiye, Libya'nın bağımsızlığını destekleme yönünde resmi bir tutum sergilemiş ve bu kapsamda diplomatik girişimlerini sürdürmüştür. Dönemin Türkiye BM Daimi Temsilcisi Adnan Kural ise, İngiltere'nin Libya'nın bağımsızlığına yönelik olumsuz yaklaşımını eleştirerek Türkiye'nin bağımsızlık yanlısı duruşunu uluslararası platformlarda vurgulamıştır (İşler, 2020: 13).

1949 yılında BMGenel Kurulu'nda Türkiye adına konuşan delege üyesi Adnan Kural, Türk Hükümeti'nin Libya'nın bağımsızlığına yönelik tutumunu açık bir şekilde dile getirmiştir. Kural, Libya'nın uzun süre Osmanlı egemenliğinde kaldığını ve bu halkın Osmanlı Meclisi'nde temsil edildiğini hatırlatarak, bağımsızlık haklarının tarihi ve meşru bir zemin üzerine kurulu olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, Türk kamuoyunun Libya'nın bağımsızlığını heyecanla beklediğini belirtmiş ve İngiltere'nin, Libyalıların kendi kendini yönetmeye hazır olmadıkları yönündeki iddialarının gerçekliği yansıtmadığını savunmuştur. Konuşmasında, Türkiye'nin Libya'nın bağımsızlığını desteklediğini ve bunun kısa sürede gerçekleşmesini ümit ettiğini açıkça beyan etmiştir (Karasapan, akt. Üstün, 2020: 75).

Kural'ın konuşması ve sömürge ülkelere yönelik eleştirileri, Türkiye'nin Libya'nın birliğini ve bağımsızlığını destekleyen pozisyonunu göstermektedir ve bu pozisyon, Türkiye'nin ortak tarih vizyonu ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde Libya ve Türkiye'yi birleştiren güçlü ilişkiler ve bağlarla uyumludur.

Nihayet, büyük güçlerin Libya'nın kaderi konusundaki anlaşmazlıklarına ve BMkoridorlarında yapılan çeşitli tartışmalardan sonra, Genel Kurul 21 Kasım 1949'da,

bağımsızlık tarihinin Ocak 1952'nin ilk gününü geçmemesi koşuluyla, Libya'nın bir yıl içinde bağımsızlığını öngören kararını yayınladı (Habib, 1981, 76). Nitekim İngiliz ve Fransız sakinlerinin son yetkilerinin Libya Geçici Hükümeti'ne devredilmesinden sonra Libya'nın bağımsızlığı 24 Aralık 1951'de ilan edilmiştir (Abu Bekir, 2016: 216).

1951 yılı Aralık ayında Türkiye, Libya'nın bağımsızlık sürecini büyük bir memnuniyetle karşılamıştır. Bu çerçevede, dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, 19 Aralık 1951 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı dış politika konuşmasında, Birleşmiş Milletler'in yoğun ve yapıcı çalışmaları sonucunda 1952 yılında bağımsız bir devlet olarak uluslararası sisteme katılacak Libya'yı, "hür devletler camiasının yeni ve değerli bir üyesi" olarak selamlayacaklarını ifade etmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin Libya ile diplomatik ilişkiler kuracak ilk ülkelerden biri olacağını vurgulamıştır. Köprülü'nün bu açıklamaları, TBMM üyeleri tarafından alkışlarla karşılanmış ve Türkiye'nin Libya'ya yönelik sıcak yaklaşımını göstermesi açısından sembolik bir anlam taşımıştır (TBMM, 1951: 233).

1952 yılında Türkiye, Birleşik Libya Krallığı'nı resmen tanımış ve iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin başlatılmasına karar vermiştir. Bu gelişmeyle birlikte, Türkiye ile Libya arasında dostane ilişkiler kurularak, başta ekonomi, ticaret, denizcilik, enerji (özellikle petrol), sosyal kalkınma ve güvenlik olmak üzere çeşitli alanlarda iş birliği süreçleri başlatılmıştır. Türkiye'nin bu yakınlaşmasında, Libya ile olan ortak tarihî geçmişinin yanı sıra, her iki ülkenin Doğu Akdeniz'de birbirine komşu olması da stratejik bir unsur olarak rol oynamıştır (Demir, 2020: 160).

Libya'nın bağımsızlığından sonra Türkiye-Libya ilişkileri hızla gelişmiş, Libya'nın yönetim tecrübesinin yeniliği nedeniyle Libya, Türkiye'nin devlet yönetimindeki tecrübesinden faydalanmak istemiş ve bu bağlamda ilişkiler sağlam bir zemin üzerine oturtulmuştur.

Libyalılar ilk geçici ulusal hükümeti 5 Mart 1951'de kurdular ve hükümet, bazıları diğer ülkelerin kurumlarında çalışan ve devletin inşasına katkıda bulunmaya çağrılan bir dizi önemli şahsiyeti içeriyordu. Türk devletinin kurumlarında çalışan ve daha sonra Saadallah Kuloğlu ve Mustafa bin Halim hükümetinde (1954-1957) Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Abdul Salam El-Busayri de dahil olmak üzere kraliyet döneminde bakanlar, büyükelçiler, askeri liderler ve danışmanlar olarak inşasına katkıda bulunmak

için Libya'ya dönmüştür. El- Busayri, Türk devletinde çeşitli görevlerde bulundu ve Türk hükümetinin rızasıyla Libya'ya çağırılmıştır (Al-Muzaffari, 2014: 33).

Libya'nın bağımsızlığını kazanmasının ardından Türkiye-Libya ilişkileri resmî bir zemine oturmuş ve hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Libya'nın yeni dış politikasında Batı'ya yönelme eğilimi, tarihsel ve coğrafi yakınlıkla birleşerek Türkiye ile diplomatik ilişkilerin kurulmasını hızlandırmıştır. Bu çerçevede, 1953 yılında Trablus'ta Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği açılmış; aynı yıl 29 Ekim'de düzenlenen Cumhuriyet Bayramı resepsiyonuna Libya devlet protokolü eksiksiz katılım göstermiştir. Bu yüksek düzeydeki ilginin bir yansıması olarak, büyükelçiliğin bulunduğu caddeye "Türkiye Caddesi" adı verilmiş; Trablus Belediyesi ise şehrin dört ana caddesine İstanbul, Ankara, Atatürk ve Fatih Sultan Mehmet gibi Türkiye'yi simgeleyen isimler vermiştir.

Aynı dönemde kültürel bağları güçlendirmek amacıyla Türkiye-Libya Dostluk ve Kültür Cemiyeti kurulmuş, iki ülke arasında temaslar üst düzey ziyaretlerle pekişmiştir. 1954 yılında Libya Başbakanı Mustafa b. Halim'in Ankara ziyareti ile başlayan diplomatik temaslar, 1956 yılında Kral I. İdris es-Senusi'nin Türkiye'ye gerçekleştirdiği resmî ziyaretle yeni bir ivme kazanmıştır. Kral İdris'in resmî görüşmelerin ardından Yalova'da ağırlanması ise, iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin samimiyetini ve karşılıklı itibarı ortaya koyan sembolik bir gelişme olarak değerlendirilmiştir (Ceviz, 2011: 17).

Bu resmî tedbirler, cadde isimlendirmeleri ve kültürel kurumların kurulması, Libya'nın Türkiye Cumhuriyeti'ne duyduğu derin minnettarlığı ifade etme arzusunu yansıttığı gibi; aynı zamanda modern devlet inşa sürecinde Türkiye'nin güvenilir bir ortak ve kültürel bir kardeş olarak görüldüğünü de ortaya koymaktadır.

Libya'nın bağımsızlığından sonra Türkiye-Libya ilişkileri özellikle diplomatik ve askerî alanlarda hızla gelişmiştir. Haziran 1952'de Libya Savunma Bakanı Ali Gerby Türkiye'yi ziyaret ederek askerî iş birliği imkânlarını görüşmüştür. 14 Eylül 1953'te Türkiye'nin ilk büyükelçisi Celal Tefvîk Karasapan, Kral İdris'e güven mektubunu sunarak resmî ilişkileri başlatmıştır. 1954'te Kral İdris Türkiye'nin davetini kabul etmiş, 1956'da Başbakan Mustafa bin Halim Ankara'yı ziyaret etmiştir. 1958'de ise Cumhurbaşkanı Celal Bayar Libya'ya resmî bir ziyarette bulunmuş ve Trablus'ta büyük bir törenle karşılanmıştır. Bu temaslar, iki ülke arasındaki ilişkilerin kısa sürede yüksek düzeyli bir dostluk temelinde şekillendiğini göstermektedir (Turan & Tüylü Turan, 2011: 203).

1950’li yıllarda gerçekleşen üst düzey karşılıklı ziyaretler, Türkiye ile Libya arasındaki diplomatik ilişkilerin hızla geliştiğini göstermektedir. Bu temaslar, iki ülkenin tarihî ve kültürel bağlara dayalı stratejik bir ortaklık kurma arzusunu yansıtmıştır. Libya, yeni bağımsız bir devlet olarak Türkiye’yi güvenilir bir müttefik olarak görmüş; Türkiye ise Libya’nın Akdeniz ve Kuzey Afrika’daki önemini erken dönemde fark etmiştir. Devlet başkanları ve bakanlar düzeyinde gerçekleşen bu yoğun temaslar, uzun vadeli iş birliğinin temellerini atarken, Türkiye’nin Libya’nın kurumsallaşma sürecine verdiği teknik ve diplomatik destek de bu süreci pekiştirmiştir.

İki ülke arasındaki resmi ziyaretler, bağımsızlığın ikinci on yılında, Türkiye’nin Arap meselelerindeki tutumu nedeniyle ikili ilişkilerdeki soğukluğa rağmen devam etmiştir. Bunlardan en önemlisi Türkiye Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın Kral İdris el-Senussi’nin resmi daveti üzerine ikili ilişkileri güçlendirmek amacıyla 27 Nisan 1968’de Libya’ya yaptığı ziyarettir (Uluslararası Siyaset, 1968: 201).

Böylece, 1951-1969 yıllarını kapsayan monarşi döneminde Türkiye ile Libya arasındaki ilişkiler, ortak tarihsel mirasa ve karşılıklı çıkarlara dayalı olarak siyasi, diplomatik ve kültürel alanlarda dostane ve istikrarlı bir seyir izlemiştir. Ancak 1969 yılında Kral İdris’in askeri bir darbe ile devrilmesi ve Albay Muammer Kaddafi’nin iktidara gelmesi, iki ülke ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten itibaren, Libya’nın iç ve dış politikasındaki köklü değişiklikler, Türkiye ile ilişkilerin seyrini de derinden etkilemiş ve bu ilişkiler, sonraki kırk yıl boyunca yeni bir çerçeve içinde şekillenmiştir.

2.1.3. Kaddafi Döneminde Türkiye-Libya İlişkileri (1969-2011)

Albay Muammer Kaddafi’nin iktidarda olduğu dönem (1969–2011), Türkiye-Libya ilişkilerinin tarihinde önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Bu dönem, monarşi rejiminin sona ermesinden sonra Libya dış politikasında meydana gelen köklü değişimlerin bir yansıması olarak, değişken özellikler göstermiştir. Kaddafi liderliğindeki Libya, sömürgeciliğe karşı bir söylem benimseyerek “Üçüncü Evrensel Teori” adı verilen devrimci bir model inşa etmeye yönelmiştir. Bu yaklaşım ülkenin hem bölgesel hem de uluslararası ilişkilerine, Türkiye ile olan ilişkiler dahil, doğrudan etki etmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler bu süreçte zaman zaman gerginlik ve yakınlaşma, mesafe ve iş birliği gibi farklı aşamalardan geçmiş; bu durum, bölgesel ve uluslararası değişkenlerin yanı sıra her iki ülkenin iç politik bağamlarıyla da şekillenmiştir. Bu bölümde, Kaddafi

döneminde Türkiye ile Libya arasındaki etkileşim dinamiklerini ortaya koymak üzere ikili ilişkilerin genel karakteri analiz edilecektir.

Kral İdris saltanatının sonlarında, Kral İdris döneminde ortaya çıkan birçok siyasi, sosyal, ekonomik ve idari sorun nedeniyle krala ve hükümete yönelik eleştiriler artmış, Libya rejimi olumsuz uygulamalarına devam etmiştir. Mısır'ın Haziran 1967'de yaşadığı gerileme ile birlikte hayal kırıklığı yaratan politikasını izlemeye devam etmiş, Mısır'a destek yönünde olumlu bir pozisyon almamış, bu nedenlerle Muammer Kaddafi, Eylül 1969'dan itibaren El-Fetih Devrimi olarak bilinen devrimci bir hareketle Libya ordusunun Senusi hanedanının egemenliğine son vermesine öncülük etmiştir (Hadi, 2017: 3).

1969 yılının 1 Eylül tarihinde Libya'da gerçekleştirilen askerî müdahale, ülkenin siyasi tarihinde yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır. Genç subaylardan oluşan bir grup tarafından düzenlenen bu müdahale sonucunda Senusi monarşisi sona ermiş ve ülke yönetimi Muammer Kaddafi'nin liderliğinde şekillenmeye başlamıştır. "El-Fetih Devrimi" olarak adlandırılan bu hareket, Kaddafi'nin Arap milliyetçiliği fikrine duyduğu derin hayranlıkla birlikte Mısır lideri Cemal Abdünnasır'ın siyasal vizyonunu örnek alarak gelişmiştir. Kaddafi, iktidarının ilk yirmi yılında Arap dünyasında ortak bir siyasi yapı oluşturma hedefiyle çeşitli birlik girişimleri ortaya koymuş; ancak sonraki yıllarda bu doğrultudaki çabalarını geri plana iterek Afrika kıtasında bütünleşme fikrine yönelmiştir. Devrim süreci, "Kudüs Operasyonu" ismiyle anılmasına rağmen herhangi bir silahlı çatışma ya da kan dökülmeden sonuçlanmıştır. Ne halktan ne de kralcı kuvvetlerden ciddi bir direnişle karşılaşılması, toplumun krallık rejiminin yolsuzluklarına ve kötü yönetimine karşı duyduğu memnuniyetsizliği yansıtmaktadır (Baltalı, 2019: 15-16).

1969 Devrimi'nin ardından Kaddafi hükümeti, Arap birliği projesine coşkulu bir şekilde yönelmiş ve İsrail'in baskıcı politikalarını sert bir şekilde eleştirmiştir. Bu durum, söz konusu politikaların başlıca destekçisi olan ABD ile Libya arasındaki ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. Aynı dönemde, Türkiye de 1964 yılında gelen "Johnson Mektubu"ndan bu yana Washington ile ilişkilerinde gerginlik yaşamış ve 1969-1971 yılları arasında çok yönlü bir dış politika benimsemiştir. Bu durumsal yakınlığa rağmen, Kaddafi'nin Arap milliyetçiliğine yoğunlaşması nedeniyle Libya-Türkiye ilişkileri görece durağan kalmıştır. Ancak Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdünnasır'ın ölümü ve Mısır'ın ABD yanlısı bir dış politika benimsemesiyle birlikte, Kaddafi Arap birliği

hayalinden vazgeçerek İslam birliği fikrine yönelmiş; bu da Trablus ile Ankara arasındaki ilişkilerin yeniden ivme kazanmasına zemin hazırlamıştır (Üstün, 2020: 114).

Bu dönemde Türkiye'de de siyasi ve askeri tansiyon yükselmiş; Kıbrıs'ta Rum kesiminin Türk halkına yönelik yürüttüğü sistematik saldırılar neticesinde, Türkiye 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Barış Harekâtı'nı başlatmak zorunda kalmıştır. Harekât sırasında birçok ülke Türkiye'ye karşı ambargo uygularken, Libya bu baskılara boyun eğmeyerek Ankara'ya destek veren sayılı ülkelere biri olmuştur. Libya lideri Muammer Kaddafi, Türkiye'ye gönderilen askeri yardımlarla şahsen ilgilenmiştir. Libya yönetimi ise bu süreçte kritik bazı kararlar alarak desteğini somutlaştırmıştır. Bu kapsamda, Libya Silahlı Kuvvetleri'nin Türk Genelkurmay Başkanlığı emrine hazır olduğu bildirilmiş, ham petrol sevkiyatının Türkiye'nin belirleyeceği limanlara kesintisiz şekilde ulaştırılması taahhüt edilmiştir. Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu tüm silah sistemleri için yalnızca bildirimde bulunmasının yeterli olacağı açıklanmıştır (Turan & Tüylü Turan, 2011: 203). Bu adımlar, Libya'nın Türkiye'ye yönelik o dönemdeki kararlı dayanışmasını açıkça ortaya koymaktadır.

1975 yılında imzalanan Ekonomik İşbirliği ve Ticaret Anlaşması, Türkiye-Libya ilişkilerinde yeni bir dönemin kapılarını aralamış ve Libya'daki Türk firmalarına büyük çaplı ihaleler verilmesine zemin hazırlamıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin Libya'ya yaptığı ihracat artarken, ülkede çalışan Türk iş gücü sayısı 120 bine kadar yükselmiştir. Aynı yıl Libya Başbakanı Abdüsselam Callud'un Türkiye ziyareti kapsamında Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Başbakan Sadi Irmak ve Genelkurmay Başkanı Semih Sencer ile yapılan görüşmelerde, iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da güçlendirilmesi yönünde ortak irade ortaya konmuştur. Callud, ayrıca Bülent Ecevit ile görüşmek için ziyaretini uzatmış ve bu temaslar yalnızca Türkiye-Libya bağlamında değil, Arap kamuoyunda da dikkatle takip edilmiştir. 1976 yılında Bülent Ecevit'in Libya ziyareti ise, ikili ilişkilerin karşılıklı güven temelinde derinleşmesine katkı sağlamıştır (Ceviz, 2011: 19).

1977-1982 yılları arasında Türkiye ile Libya arasındaki olumlu ilişkiler ivme kazanmış, bu dönemde iki ülke arasındaki ticaret hacmi dört katına çıkmış, Türk inşaat şirketlerinin Libya'daki faaliyetleri önemli ölçüde artmış ve 1984 yılı itibarıyla ülkede 120.000 Türk işçi istihdam edilmiştir (İşler, 2020: 13). Ancak bu yükselişin ardından kısa bir durgunluk dönemi yaşanmıştır. 1980 yılında Başbakan Turgut Özal'ın Libya ziyareti ile ikili ilişkiler yeniden canlanmıştır. Bu ziyaret, ekonomik iş birliğine yeni bir ivme kazandırmış, birçok

alandaki ortak şirketlerin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Özal, ilerleyen yıllarda Libya'ya yaptığı tekrar ziyaretlerle bu sürecin devamlılığını sağlamıştır (Ceviz, 2011: 19).

Türkiye ile Libya arasındaki ikili ilişkiler, 1970'lerin sonları ile 1980'lerin başlarında, karşılıklı diplomatik ve ekonomik iş birliğini güçlendirme arzusuyla şekillenen olumlu ve stratejik bir nitelik kazanmıştır. 1981 baharında dönemin Türkiye Başbakan Yardımcısı Turgut Özal'ın Libya'ya gerçekleştirdiği resmî ziyaret sırasında, iki ülke arasında “ekonomik ve hizmet iş birliğine dair kapsamlı bir protokol” imzalanmıştır. Bu protokol, sürdürülebilir ve etkin bir ortaklığın kurumsal temelini oluşturan önemli belgelerden biri olarak kabul edilmektedir (Dinçer, 2012: 476).

Mithat Dinçer'in “Planlı Dönemde Libya Ekonomisi ve Türkiye–Libya Ekonomik İlişkileri” başlıklı makalesinde (2012) belirttiği üzere, Türk müteahhitlerinin Libya'daki projeleri yalnızca petrol sektörüyle sınırlı kalmamış; altyapı, karayolları, enerji santralleri gibi toplum ve ekonomi üzerinde doğrudan etkisi olan birçok alana da yayılmıştır. 1982 yılı itibarıyla Libya'da faaliyet gösteren Türk müteahhitlik firmalarının sayısı 100'ü aşarken, bölgesel ekonomik zorluklara rağmen bu büyüme eğilimi devam etmiştir (Dinçer, 2012: 478–480).

1981 yılında Libya ile ABD arasındaki gerilim artarken, Mehmet Ali Ağca'nın Papa'ya yönelik suikast girişiminden önce Kaddafi'nin ajanlarıyla görüştüğü iddia edilmiş, fakat bu iddiayı destekleyen somut bir delil bulunamamıştır. Aynı dönemde Kaddafi, ABD'nin Akdeniz'deki askeri varlığını tehdit olarak tanımlamış ve Türkiye dâhil bazı ülkelerdeki Amerikan üslerinin hedef alınabileceği yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamalar Türkiye'de iç kamuoyuna yönelik söylemler olarak değerlendirilmiş ve resmi tepki verilmemiştir. Ayrıca İngiliz BBC televizyonunda, Kaddafi'nin Türkiye'deki bazı sol örgütlere mali ve lojistik destek verdiği iddiası kamuoyuna yansımıştır. Libya'nın dünya kamuoyunda “terörü destekleyen ülke” imajı zaman zaman Türkiye ile ilişkilerini gölgelemiş olsa da bu durum ilişkilerin kopmasına neden olmamıştır. 1983'te Mümtaz Soysal'a verdiği bir röportajda Kaddafi, Türk müteahhitlerin Libya'daki etkin rollerinden duyduğu memnuniyeti dile getirerek, Türkiye'nin ABD ve NATO ile olan yakın ilişkilerini sert şekilde eleştirmiştir (Üstün, 2020: 146).

İki taraf arasındaki karşılıklı bakanlık ziyaretlerine rağmen, ilişkiler durgun ve akışlıydı, Albay Kaddafi Türk yetkililerle her diyalog açtığında, NATO'dan çıkma ihtiyacını talep etmek ve iki ülke arasındaki ilişkinin gelişmesinde tökezleyen bir engel olarak kalan

Türkiye'deki Amerikan üslerini kapatmak için ısrar etti. 14 Nisan 1986'da Libya'ya yapılan Amerikan baskını, Libya'nın Kürt meselesindeki pozisyonuna ek olarak, iki ülke arasındaki ilişkiyi etkileyen bir kilometre taşı oldu. Ağustos 1986'da Kaddafi, Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve Başbakan Turgut Özal'a yazdığı ve Türk makamlarını Kürtlere karşı soykırım yapmakla suçlayan güçlü bir şekilde ifade edilen bir mektuba, iki ülke arasındaki ilişki, Türkiye'nin çözme çabalarına rağmen, Türkiye cumhurbaşkanının Trablus'u ziyaret ettiği ve çıkmazı kırmayı ve iki ülke arasındaki ilişkiyi özellikle ekonomik alanda daha iyi bir duruma getirmeyi başardığı 1987 yılına kadar gergin kalmıştır (Muftah, Mayıs 2018).

1970'lerin başlarından 1980'lerin ortalarına kadar uzanan süreç, Türkiye ile Libya arasındaki ilişkilerin yalnızca diplomatik nezaket ziyaretleriyle sınırlı kalmadığını, aksine iki ülkenin karşılıklı çıkar ve ihtiyaçları doğrultusunda stratejik bir yakınlaşma benimsediklerini göstermektedir. Bu dönemde gerçekleşen üst düzey temaslar ve akabinde imzalanan çeşitli ekonomik ve ticari anlaşmalar, ilişkilerin yapısal bir nitelik kazandığını ve taraflar arasında sürdürülebilir bir iş birliği zemini oluşturulduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle altyapı projeleri ve kamu hizmetlerine yönelik Türk firmalarının Libya'da üstlendiği roller, bu ortaklığın sadece ekonomik değil aynı zamanda kalkınma temelli bir yönü olduğunu da göstermektedir. Bu bağlamda, söz konusu dönem, bölgesel belirsizlikler ve uluslararası gerginlikler karşısında, her iki ülkenin de güvenilir ve karşılıklı faydaya dayalı dış ortaklıklara yönelme eğilimini yansıtan kritik bir kesit olarak değerlendirilebilir.

1988 yılında Başbakan Turgut Özal'ın Libya'ya gerçekleştirdiği ziyaret, iki ülke arasındaki ilişkilerde somut adımların atıldığı bir dönüm noktası olmuştur. Bu temas kapsamında, Libya'da çalışan Türk işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi yönünde mutabakata varılmış, ayrıca Türk Hava Yolları'nın Bingazi uçuşlarına başlaması ve karşılıklı vize prosedürlerinin kolaylaştırılması kararlaştırılmıştır. Öte yandan, daha önce Türkiye'yi Osmanlı döneminde Libya'yı İtalyanlara terk etmekle eleştiren Kaddafi'nin, 1989 yılında bu söyleminden farklı bir tutum sergileyerek, İtalya'dan sömürge dönemine dair tazminat talebinde bulunacaklarını ilan etmesi ve bu girişim için Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duyduklarını açıklaması, ikili ilişkilerde yeni bir diplomatik yönelimin işareti olarak değerlendirilebilir (Üstün, 2020: 148).

1990'lı yıllara gelindiğinde Türkiye ile Libya arasında bir yakınlaşma süreci başlamıştır. Türkiye'nin Libya'dan alacaklarını tahsil etmek isteyen iş insanlarının da desteğiyle, 4–6 Ekim 1996 tarihlerinde Libya'ya üst düzey bir ziyaret gerçekleştirilmiş ve bu ziyaret sırasında Başbakan Necmeddin Erbakan tarafından bir Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Bu gelişme, iki ülke ilişkilerinde olumlu bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir. Ancak, Libyalı yetkililerin bazı açıklamaları ve medyadaki olumsuz yansımaları ilişkilerde ani bir gerilime yol açmıştır. Takip eden aylarda resmi söylemler ve basın açıklamalarıyla kriz daha da derinleşmiş, Türkiye 13 Haziran 1997 tarihinde Trablus Büyükelçisi Ateş Balkan'ı geri çağırmıştır. Türkiye'nin Libya'ya yeni büyükelçi göndermesi ancak 1998 yılı Şubat ayında mümkün olabilmıştır (Kavas, 2011:51).

Türkiye'nin beklentisinin aksine, Libya Devrimi'nin yıl dönümü törenlerinde PKK mensuplarının resmî geçit törenine katılması Türkiye'nin tepkisine neden olmuş, bu durum Türkiye'nin Trablus Büyükelçisini geri çağırmasına yol açmıştır. Libya ise buna karşılık olarak Ankara'daki büyükelçisini geri çekmiştir. Ekim 1998'de ise Kaddafi, Türkiye'nin Suriye'ye askerî bir operasyon düzenlemesi hâlinde karşısında Libya'yı bulacağını belirterek gerginliği tırmandırmıştır. Aynı dönemde, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın İtalya'dan sınır dışı edilmesinin ardından Libya'ya gidebileceği iddiaları Türk kamuoyunda tartışılmıştır. Ancak 1999 yılında Birleşmiş Milletler'in Libya'ya uyguladığı ambargonun kaldırılmasıyla birlikte, Libya yönetimi Türkiye ile ilişkileri yeniden düzeltme yoluna gitmiştir (Üstün, 2020: 159).

1980'li yılların ortalarından itibaren Türkiye-Libya ilişkileri, ideolojik ve politik farklılıkların gölgesinde dalgalı bir seyir izlemiştir. Kaddafi yönetiminin sert ve zaman zaman provokatif açıklamaları ile Türkiye'nin Batı eksenli dış politikası arasında yaşanan gerilimler, ikili ilişkilerin istikrarsız ve kırılgan bir zeminde ilerlemesine neden olmuştur. 1990'ların ortasında ekonomik çıkarlar doğrultusunda kısmi bir yumuşama yaşansa da 1996 sonrası gelişmeler –özellikle PKK'nın Libya'daki resmî törenlere katılması ve Kaddafi'nin Türkiye karşıtı söylemleri– ilişkilerin yeniden bozulmasına yol açmıştır. 1999'da BM ambargosunun kalkmasıyla Libya, ilişkileri onarma yönünde adım atsa da, bu döneme genel olarak karşılıklı güvensizlik, diplomatik krizler ve sınırlı iş birliği damgasını vurmuştur.

Tüm bu dalgalı ve kırılgan seyirden sonra, 2000'li yılların başlarında Türkiye-Libya ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmıştır. 2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma

Partisi'nin dış politikada benimsediği çok boyutlu ve açılımcı yaklaşım, Libya ile ilişkilerin yeniden canlandırılmasına zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede, 2002–2011 dönemi, karşılıklı ziyaretlerin yoğunlaştığı, ekonomik ve diplomatik iş birliğinin derinleştiği görece istikrarlı bir dönem olarak öne çıkmaktadır.

2002 Öncesi ve Sonrası Türkiye'nin Libya'ya Yönelik Politikalarının

Karşılaştırılması

2002 – 2011 yılları hem Türkiye hem de Libya açısından köklü değişimlerin ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Türkiye'de sivil otorite, askeri vesayetten giderek kurtulurken; Libya'da ise Albay Muammer Kaddafi'nin otoriter yönetimi sona ermiştir (Üstün, 2020: 167). Bu bağlamda, iki ülke arasındaki ilişkiler, söz konusu dönemde sadece diplomatik değil, aynı zamanda ideolojik ve ekonomik düzeylerde de yeniden şekillenmeye başlamıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle birlikte, Türkiye'nin Libya'ya yönelik dış politikasında belirgin bir dönüşüm yaşanmış ve ikili ilişkiler gözle görülür şekilde gelişmiştir. Bu dönemde Libya Halk Komitesi Genel Sekreteri başkanlığındaki bir heyet, protokol imzalamak üzere Türkiye'yi ziyaret etmiş; bu ziyaret, iki ülke arasındaki yeni dönemin teyidi niteliğindedir (Öniş, 2012: 46). Aynı dönemde Trablusgarp'ta düzenlenen bir sergiye çok sayıda Türk firması davet edilmiş ve Libya, bu firmaların tüm aidat ve giderlerini karşılamıştır (Üstün, 2020: 168).

2002 yılında ilişkilerin yeniden canlanmasıyla birlikte, Kaddafi Bingazi'deki Osmanlı dönemi yapılarından biri olan Türk kışlasının restorasyonu için 5 milyon dolar tahsis etmiş ve sürecin Türk uzmanlar denetiminde yürütülmesini talep etmiştir. 2004 yılında ise Libya'yı vuran çekirge felaketi sonrasında Türkiye, Libya, Mali ve Senegal'e toplam 8 tarım uçağı göndermiştir (Üstün, 2020: 168). Ancak aynı yılın sonunda, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği süreci Libya tarafından olumsuz karşılanmış ve Kaddafi "Türkiye AB için bir Truva atı olacak" çıkışıyla sert eleştirilerde bulunmuştur (Ömer ve Afın, 2023: 296). 2005 yılında da BM Güvenlik Konseyi'ne üye seçilmesi tartışılan Türkiye'ye karşı Kaddafi olumsuz görüş bildirirken, 2006'da Arap Zirvesi'ne ev sahipliği yapan Başbakan Erdoğan da Kaddafi'ye "diktatör" diyerek yanıt vermiştir.

Tüm bu gerilimlere rağmen, 2010 yılına kadar olan süreçte ikili ilişkiler ticari ve ekonomik alanlarda büyük bir ivme kazanmış, Türk firmaları Libya'da 20 milyar dolar değerinde 300'den fazla projede yer almış ve 2010 yılında iki ülke arasındaki ticaret

hacmi 1.935 milyar dolara ulaşmıştır (İşler, 2020: 13). 2010 yılında Başbakan Erdoğan'ın Sirte'deki Arap Zirvesi'ne davet edilmesi, Kaddafi tarafından Erdoğan'ın "Arap, Afrikalı ve İslami" boyutları olan liderliğine sembolik bir destek olarak yorumlanmıştı (Mohammed, 2012: 153).

Tüm bu gelişmeler ışığında, 2002-2011 dönemi Türkiye-Libya ilişkileri açısından istikrara yaklaşan, ekonomik ve siyasi anlamda güven tazeleyen bir dönem olmuştur. Bu dönemde Türkiye, Libya ile olan ilişkilerini Soğuk Savaş ya da 1980'lerdeki ideolojik ittifak yaklaşımından uzaklaşarak, pragmatik ve çok boyutlu bir stratejiyle yönetmeye başlamıştır. Bu bağlamda, dış politikada ekonomik çıkarlara dayalı yeni bir ortaklık modeli inşa edilmiştir.

Bu stratejik yaklaşım, Libya krizinin patlak verdiği 2011 yılında da kendini göstermiş, Türkiye bir yandan dış müdahalelere ilkesel olarak karşı çıkarken, diğer yandan Libya'daki vatandaşlarını tahliye etmiş ve sonrasında Ulusal Geçiş Konseyi'ni tanıyan ilk ülkeler arasında yer almıştır (Üstün, 2020: 171-172).

2002 sonrası dönemde Türkiye'nin Libya politikasında gözlemlenen dönüşüm, sadece yönetsel değil, aynı zamanda içeriksel bir farklılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş döneminde ideolojik eksenle şekillenen ve 1980'li yıllarda dalgalı bir seyir izleyen ilişkiler, 2000'li yıllarda daha çok karşılıklı çıkarlara dayalı, çok boyutlu ve pragmatik bir yapıya evrilmiştir. Bu yeni yaklaşım, Türkiye'ye yalnızca ekonomik anlamda değil, bölgesel düzeyde diplomatik etki alanı kazandırmıştır. Özellikle Libya gibi otoriter rejimlerle ilişkilerde daha açık ve eleştirel bir dilin benimsenmesi, dış politika söylemindeki kayda değer değişimi gözler önüne sermiştir.

Tuna'ya (2019: 83-84) göre, Doğu Akdeniz'de enerji rekabetinin yoğunlaştığı bu dönemde Türkiye, Libya ile olan ilişkilerini ekonomik düzlemin ötesine taşıyarak jeopolitik bir derinlik kazandırmaya çalışmış ve bu doğrultuda deniz yetki alanları anlaşması gibi hamlelerle dış politikasını pekiştirmiştir. Böylece, Türkiye-Libya ilişkileri, yüzeysel diplomatik etkileşimlerin ötesine geçerek stratejik ortaklık zemininde gelişmiş; kalkınma odaklı, bölgesel vizyonla şekillenen ve çok katmanlı bir dış politika anlayışının ürünü hâline gelmiştir. Bu süreç, aynı zamanda Türkiye'nin 2011 yılında patlak verecek olan Libya krizine daha hazırlıklı ve etkili bir pozisyondan müdahil olmasının zeminini hazırlamıştır.

2.2. Devrimden Sonraki Dönem (2011 sonrası)

2011 yılında Arap Baharı ile başlayan bölgesel sarsıntılar, Libya'da köklü bir siyasal dönüşümün önünü açmış ve Türkiye-Libya ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu gelişmeler, daha önceki yıllarda inşa edilen ilişkilerin niteliğini dönüştürmüş, Türkiye'nin bölgeye yönelik yaklaşımında da farklı önceliklerin ve stratejik değerlendirmelerin öne çıkmasına neden olmuştur. Bu çerçevede, 2011 sonrası dönemde Türkiye'nin Libya ile ilişkileri yeni koşullara uyum sağlama arayışı içinde gelişmiş, farklı alanlarda yeniden şekillenmeye başlamıştır.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde, bu yeni dönemin genel çerçevesi ele alınacak, Türkiye'nin Libya politikasında ortaya çıkan değişim dinamikleri incelenecektir.

2.2.1. Türkiye'nin Devrim Konusundaki Tutumu

2010 yılı sonlarından itibaren Arap coğrafyası, Tunus'ta başlayan ve kısa sürede Mısır, Libya, Yemen ve Suriye gibi ülkelere yayılan halk hareketleri dalgasına sahne olmuştur. Bu hareketlerin arkasında, ilgili ülkelerde uzun yıllardır hüküm süren otoriter yönetimlerin halk iradesini bastırması, ekonomik kaynakları tekelleştirmesi ve siyasi-sosyal alanlarda ciddi tikanıklıkların yaşanması gibi yapısal nedenler bulunmaktaydı. Halklar, bu rejimleri sona erdirerek yerlerine halkın iradesine dayanan demokratik sistemler kurmayı hedeflemişlerdir.

Libya özelinde, Şubat 2011 ortasında barışçıl protestolarla başlayan süreç, kısa sürede rejim ile halk ayaklanması arasındaki silahlı çatışmalara evrilmiştir. Bu protestolar, sadece siyasi baskılara değil; yolsuzluk, gelir dağılımındaki adaletsizlik, yaygın geri kalmışlık, iletişim kanallarının tıkanması ve ordunun sivillere karşı uyguladığı yoğun baskı gibi çok boyutlu sorunlara da tepki niteliği taşımaktaydı. Bu bağlamda Libya rejimi, kimi çalışmalarda "örnek bir baskı rejimi" olarak tanımlanmıştır (Al-Rentisi, 2014: 38). Sahadaki gelişmeler, uluslararası toplumda da ciddi endişelere yol açmış ve BMGüvenlik Konseyi ivedilikle toplanarak Libya ile ilgili 1970 ve 1973 sayılı kararları kabul etmiştir. İlk karar, rejime karşı diplomatik ve mali yaptırımlar öngörürken; ikincisi, ülkede uçuşa yasak bölge ilan edilmesini ve sivillerin her türlü araçla korunmasını içermekteydi (Yasin, 2017: 101).

Libya halkı, tüm baskılara rağmen devrim sürecini sürdürmüştü; muhalif unsurlar, ülkenin çeşitli kentlerinde rejim güçleriyle şiddetli çatışmalara girmiştir. Zamanla çatışma

dengesi devrimciler lehine değişmiş ve şehirler birbiri ardına muhaliflerin kontrolüne geçmiştir. Son olarak, 20 Ekim 2011 tarihinde Sirte’de yaşanan çatışmalarda Albay Muammer Kaddafi’nin öldürölmesiyle birlikte rejimin resmen sona erdiği ilan edilmiş ve böylece Libya’da yeni bir dönem başlamıştır (Ömer ve Afın, 2023: 299).

2011 yılında Libya’da başlayan devrimin ilk haftalarında Türkiye’nin tutumu kararsız ve belirsiz bir çizgide seyretmiştir. Ankara, atışmanın taraflarından herhangi birini açıkça desteklemekten kaçınmış, bekle-gör politikasını benimsemiştir. Bu temkinli yaklaşım birkaç ay boyunca devam etmiş ve nihayet olayların başlamasından yaklaşık üç ay sonra Türkiye, dönemin lideri Muammer Kaddafi’ye görevi bırakması çağrısında bulunmuştur (Bozkurt, 2013: 12-13).

Türkiye’nin bu tereddütlü tutumu, siyasi ve ekonomik birçok gerekçeyle açıklanabilir. Her şeyden önce Türkiye, Kaddafi rejimiyle güçlü ilişkiler kurmuş ve Libya’da önemli yatırımlar gerçekleştirmişti. Bu nedenle, sahnede ani bir değişim olması durumunda ekonomik çıkarlarının zarar görebileceği endişesi hakimdi. Ayrıca, muhalefete erken destek verilmemesi durumunda, devrim sonrasında kurulacak yeni yönetim ile ilişkilerde dışlanma ve Libya’nın yeniden yapılandırılmasında söz hakkı elde edememe riski bulunuyordu. Türkiye’nin bu ihtimalleri dikkate alarak ihtiyatlı bir siyaset izlediği, aynı zamanda bölgedeki artan etkisini koruma arayışı içinde olduğu söylenebilir.

Kaddafi rejiminin kendi halkına karşı daha fazla suç işlemesi, isyancılara karşı aşırı güç kullanması ve çok sayıda ölüme neden olmasıyla Arap Birliği, BM Güvenlik Konseyi’ni, Kaddafi’nin ülkesindeki devrimi bastırmak için başvurduğu hava bombardımanından sivilleri korumak için Libya üzerinde uçuşa yasak bölge ilan etme kararı almaya çağırmıştır (Kihal, & Gharib, 2021: 336).

Türk hükümetinin Libya’daki halk ayaklanmasına yönelik tutumu yalnızca bir tereddüt veya çekingenlik olarak kalmamış, bunun ötesine geçerek dış askeri müdahalelere, özellikle de NATO üyesi bazı ülkelerin –başta Fransa’nın– ısrarla talep ettiği operasyonlara karşı açık bir şekilde muhalefetini ortaya koymuştur. Ankara, bu tutumunu Libya’daki kan dökölmesini önlemek ve ülkenin istikrarını korumak amacıyla benimsediğini ifade etse de bu yaklaşım Türkiye’nin kamuoyuna sunduğu ahlaki ve demokratik ilkelere ne ölçüde uygun olduğu yönünde çeşitli soru işaretlerini de beraberinde getirmiştir (Gürleyen, 2013: 126).

Türkiye, NATO'nun ya da herhangi bir dış gücün Libya'ya askeri müdahalesinin ters etki doğurabileceğini ve ciddi riskler barındırabileceğini değerlendirmiştir. Ankara ayrıca, özellikle Fransa öncülüğünde gündeme gelen NATO müdahalesi arayışlarını, büyük güçlerin Kuzey Afrika'daki geleneksel etkilerini yeniden kazanma çabası olarak yorumlamış ve bunun Türkiye'nin çıkarlarını ile özellikle Libya'daki bölgesel rolünü tehdit ettiğini düşünmüştür (Mohammed, 2012: 152).

Olaylardaki gelişmeler ve özellikle Fransa'nın askeri müdahalesi, Türkiye'yi 1970 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı'nı destekleyerek, askeri müdahalenin işgale dönüşmesini istemediğini, 1973 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı ile sivilleri koruyarak çalışmak istediğini belirterek askeri harekât yönünde ancak BM talimatıyla hareket etmeye sevk etmiştir (İşler, 2020: 14).

Libya krizinin ilk aşamalarında Türkiye, önceliği sivillerin korunmasına ve barışçıl bir çözümün teşvik edilmesine vermiştir. Ancak Kaddafi yönetiminin muhaliflere yönelik artan şiddeti ve sivillere karşı uyguladığı baskılar sonucunda, Türkiye BM Güvenlik Konseyi'nin 1970 ve 1973 sayılı kararlarını desteklemiş ve bu çerçevede NATO'nun başlattığı müdahaleye katkı sunmuştur. 24 Mart 2011'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden geçen tezkere ile Türk Silahlı Kuvvetleri'ne sınırlı müdahale yetkisi verilmiş; Türkiye uçuşa yasak bölgenin denetlenmesi görevini üstlenerek harekâta pasif ve dengeleyici bir rol oynamıştır. Aynı zamanda silah ambargosunun uygulanması, insani yardımların ulaştırılması ve sivillerin korunması yönünde çabalara katkı sağlamıştır. Türkiye, NATO'nun iç savaşa taraf olmamasını önemsemiş ve müdahalenin kapsamının sınırlandırılması için diplomatik düzeyde aktif rol üstlenmiştir (Kibar Önder, 2021: 145). 23 Mayıs tarihinde Türkiye'yi ziyaret eden Libya Ulusal Geçiş Konseyi Başkanı Mustafa Abdülcélil, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanı ile gerçekleştirdiği görüşmelerin ardından, dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile ortak bir basın toplantısı düzenlemiştir. Abdülcélil, konuşmasında Libya halkının, yaşanan gelişmelerin başından itibaren Türkiye'nin desteğini beklediğini, bu beklentinin iki ülke halkları arasındaki köklü tarihî bağlara dayandığını vurgulamıştır. Ayrıca, koalisyon ülkeleri tarafından üzerinde mutabık kalınan yol haritasının, Libya halkının temel taleplerini yansıttığını ve somutlaştırdığını ifade etmiş; bu taleplerin başında Kaddafi ailesi ile çocuklarının ülkeyi terk etmesinin geldiğini belirtmiştir. Abdülcélil, Türkiye'nin bu

talepleri destekleyen ve hayata geçirilmesine katkı sunan etkin bir rol üstlenmesini beklediklerini de dile getirmiştir (T.C Dışışleri Bakanlığı, 2011).

4 Temmuz 2011’de, devrimciler Trablus’a varmadan önce, Türkiye Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Türkiye’nin Libya Ulusal Geçiş Konseyi’ni Libya halkının meşru temsilcisi olarak tanıdığını duyurmuş ve Ankara’nın Libya’daki krizi çözme planına bağlı olduğunu vurgulamıştır. Bu adım, Türkiye’nin yeni yönetimi destekleme ve Libya halkının sorunlarının çözümüne katkıda bulunma iradesinin bir göstergesidir (Aljazeera, Temmuz 2011). Türkiye sadece yeni yönetimi tanımakla kalmadı, aynı zamanda Libya'daki krizin üstesinden gelmek ve halkın sorunlarının çözümüne katkıda bulunmak için 300 milyon dolarlık yardım açıkladı (İşler, 2020: 15). Ayrıca, Trablusgarp’a büyükelçi atayan ilk ülke Türkiye olmuş ve Kaddafi döneminin sona ermesinin ardından da Libya ile dostane ilişkilerin sürdürülmesi ve geliştirilmesi amaçlanmıştır (Üstün, 2020: 170).

2011 Libya Devrimi’nin ardından, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, 16 Eylül 2011 tarihinde bakanlar ve üst düzey bürokratlardan oluşan geniş bir heyetle birlikte Trablus ve Bingazi’yi ziyaret etmiştir. Erdoğan, ziyaret kapsamında Libya Ulusal Geçiş Konseyi liderlerinden Mustafa Abdülcelil ve Mahmud Cibril başta olmak üzere birçok yetkili ile görüşmüş; bu temaslar, Türkiye’nin Libya Devrimi’ne duyduğu derin ilgiyi ve sürece verdiği güçlü desteği açık bir biçimde ortaya koymuştur (Kekilli, 2017: 8).

Başkent Trablus’un Ulusal Geçiş Konseyi’nin kontrolüne geçmesinin ardından, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Arap Baharı sürecini yaşayan ülkelere yönelik bir ziyaret turu gerçekleştireceğini açıklamış; bu çerçevede önce Mısır’ı, ardından 16 Eylül 2011 tarihinde Libya’yı ziyaret etmiştir. Söz konusu ziyarette Erdoğan, Ulusal Geçiş Konseyi Başkanı Mustafa Abdülcelil ve Konsey’in bazı üst düzey yetkilileri ile görüşmeler yapmış; bu görüşmelerde devrim sürecinde hayatını kaybedenler ile yaralananların durumu ele alınmış ve ülkenin devrim sonrası geleceği üzerine istişarelerde bulunulmuştur (Bozkurt, 2013, 16-17). Bu ziyaret, Türkiye’nin Libya’daki geçiş sürecine verdiği güçlü desteğin ve ülkenin siyasi ve güvenlik istikrarının şekillendirilmesine katkı sağlama iradesinin somut bir göstergesi olmuştur.

Libya devriminin ilk başarısı ve hükümetin kurulmasından sonra, Libya ve Türkiye'nin Mart 2012'de diplomatik alanda bir mutabakat zaptı imzalaması ve Türkiye'nin 2014 yılı başında Libya hükümeti ile temaslarını yoğunlaştırması ve güvenlik gerginliğine rağmen,

Libya ve Türkiye'nin iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik alanlarda ikili ilişkileri geliştirmek amacıyla üst düzey bir stratejik işbirliği konseyi oluşturmayı kabul etmesiyle Türkiye-Libya ilişkileri güçlenmiştir (Al-Rentisi, 2014: 44).

2014 yılında, Libya siyasetinde ilerleyen süreçte önemli bir aktör hâline gelecek olan eski general Halife Hafter sahneye çıkmıştır. Hafter, ülkenin meşru hükümetine karşı bir darbe girişiminde bulunmuş ve “Libya’nın Onuru” (Karama) adıyla bilinen, İslamcı gruplara yönelik kapsamlı bir askerî operasyon başlatmıştır. Hafter güçlerinin başkent Trablus’a doğru ilerlemesi üzerine, “Libya Şafağı” adı altında bir koalisyon oluşturularak bu harekâta karşılık verilmiştir. Aynı yılın Haziran ayında gerçekleştirilen parlamento seçimleri sonucunda, Temsilciler Meclisi Tobruk’ta toplanmış ve Hafter’e destek vermiştir. Libya Yüksek Mahkemesi seçimleri anayasal açıdan geçersiz ilan etmesine rağmen, bu tarihten itibaren ülke iki ayrı siyasi ve askerî otorite arasında bölünmüştür: Trablus merkezli Genel Ulusal Kongre ile Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi (Güneş, 2018: 281-282).

2014 sonrasında Libya’da iç savaşın başlamasıyla ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanmak isteyen Halife Hafter, bölgedeki etkinliğini artırma çabalarında Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Fransa ve Rusya gibi ülkelerden kayda değer ölçüde siyasi, askerî ve lojistik destek elde etmiştir (Gülbakan, 2021: 111).

Türkiye, 2014 yılında Hafter tarafından gerçekleştirilen başarısız darbe girişimi sürecinde Genel Ulusal Kongre’ye desteğini sürdürmüş ve bu yapıyla yakın ilişkilerini korumuştur. Ayrıca, 2016 yılında Libya Siyasi Anlaşması uyarınca kurulan Ulusal Mutabakat Hükümeti’ne destek vermiş; söz konusu anlaşma sonucunda oluşan Libya Başkanlık Konseyi’ni ziyaret eden ilk ülke olmuştur (Uzunöner & Çıkrıkçı, 2023: 16).

Türkiye, Libya halkının siyasi geçiş ve ulusal diyalogdaki tercihlerini desteklemeyi kendine görev edinmiş ve bu nedenle Aralık 2015’te Fas’ta BM himayesinde Ulusal Mutabakat Hükümeti’ni getiren Skhirat Anlaşması’nı desteklemiş, silahlı milisler karşısında BM tarafından tanınan Ulusal Mutabakat Hükümeti’nin yanında yer almıştır. Türkiye demokratik sürecin tek çözüm olduğunu vurgulamış, Libya’nın toprak bütünlüğü ve egemenliği ile halkının meşru değişim, bağımlılık ve demokrasi hakkını vurgulamıştır (Al-Sallabi, 2020: 36)

2.2.2. Türkiye-Libya Mutabakat Zaptı Anlaşması Kapsamında Türkiye-Libya İlişkileri

Libya’da söz konusu dönemde yaşanan gelişmeler, iç bölünmeyi sona erdirmeyi hedefleyen uluslararası siyasi bir sürecin ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bu süreç, ülkedeki çatışmalara dışarıdan müdahil olan aktörlerin artan etkisiyle eş zamanlı olarak ilerlemiştir. BM öncülüğünde barışın tesis edilmesi ve ulusal uzlaşının güçlendirilmesine yönelik bir dizi girişim başlatılmış, bunların en önemlisi Aralık 2015’te Fas’ın Suheyraat kentinde imzalanan “Libya Siyasi Anlaşması” olmuştur. Söz konusu anlaşma, çatışmaların durdurulması, DEAŞ ve diğer radikal gruplara karşı mücadelenin güçlendirilmesi ve geçiş sürecini yönetecek bir Ulusal Mutabakat Hükümeti’nin kurulması gibi temel hedefleri içermektedir (Güneş, 2018: 282).

Aralık 2015’te BM himayesinde imzalanan Suheyraat Anlaşması, Libya’nın siyasi sürecinde bir dönüm noktası oluşturmuş ve uluslararası toplum tarafından meşru otorite olarak tanınan Ulusal Mutabakat Hükümeti’nin (UMH) Fayeza al-Sarraaj başkanlığında kurulmasına zemin hazırlamıştır. Türkiye, bu gelişmeye uluslararası çerçeveye uyumlu bir şekilde tepki göstermiş; Trablus’taki diplomatik ilişkilerini yeniden canlandırmış ve yeniden inşa, yatırım ve sağlık hizmetleri gibi alanlarda çeşitli ikili mutabakatlara gitmiştir (Narsh, 2020: 417).

Türkiye, 2014 yılında Halife Hafter tarafından gerçekleştirilen başarısız darbe girişimi sürecinde Genel Ulusal Kongre (GUK) hükümetinin yanında yer almaya devam etmiş ve bu hükümet ile yakın ilişkilerini sürdürmüştür. Ayrıca, 2015 yılında imzalanan Libya Siyasi Anlaşması çerçevesinde 2016 yılında kurulan Ulusal Mutabakat Hükümeti’ne (UMH) destek vermiş; söz konusu anlaşma sonucunda teşkil edilen Libya Başkanlık Konseyi’ni ziyaret eden ilk ülke olmuştur. Bu durum, Türkiye’nin Libya iç savaşındaki pozisyonunu ve siyasi tercihini açık bir şekilde ortaya koymuştur (Uzunöner & Çıkrıkçı, 2023: 30). Bu süreçte Libya’daki doğu-batı ayrılığı devam etmiş; Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Fransa gibi bazı bölgesel aktörlerin, emekli General Halife Hafter’e verdiği destek artarak sürmüştür. Özellikle 4 Nisan 2019’da Hafter güçlerinin başkent Trablus’a yönelik başlattığı saldırının ardından çatışma ivme kazanmış; bunun üzerine Sarraaj hükümeti Türkiye’den askeri destek talebinde bulunmuştur. Türkiye, çatışmaların ilk aşamalarında sınırlı da olsa askeri destek sağlamış ve bu kapsamda UMH’ye askeri araç ve teçhizat göndermiştir. Bu destek, daha sonra imzalanan askeri iş birliği anlaşmasıyla

resmiyet kazanmıştır (Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi, Ocak 2020). Sağlanan bu askeri ve stratejik destek, sahada güç dengesini UMH lehine çevirmiş ve Hafter güçlerinin Libya'nın batısından püskürtülmesinde belirleyici rol oynamıştır. Bu bağlamda Ankara, UMH'ye verdiği destekle Libya'daki çatışmaların seyrini değiştirmiş; ülkedeki iki kutuplu yapı ile ilişkilerini sürdüren bazı devletlerin UMH'ye yönelmesini sağlayarak meşru hükümetin konumunu güçlendirmiştir. Türkiye'nin bu yöndeki hamleleri, onu Libya'da güç dengelerini değiştiren ve sahada oyun kurucu bir aktör olarak nitelendirilmesine zemin hazırlamıştır (Gülbakan, 2021: 111).

Yunanistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır ve İsrail, Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin jeopolitik ve stratejik etkinlik alanını daraltmak amacıyla eşgüdümlü bir şekilde hareket etmiştir. Böylece Türkiye'yi yalnızca sınırlı bir kıyı şeridinde hapsedecek ve bölgedeki kaynaklar ile manevra kabiliyetinden yararlanma imkânlarını kısıtlayacak bir konumda bırakmayı hedeflemişlerdir (Çoruh, 2024: 36). Bu durum karşısında Türkiye, Doğu Akdeniz'deki haklarını, çıkarlarını ve stratejik menfaatlerini korumak, ayrıca bölgedeki kuşatma girişimlerini bertaraf etmek amacıyla, Libya'nın meşru yönetimi olan Ulusal Mutabakat Hükûmeti (UMH) ile 27 Kasım 2019 tarihinde “Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası” ve “Güvenlik ve Askerî İş Birliği Antlaşması”nı imzalamıştır. Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan bu anlaşmalar, 6 Aralık 2019 tarihinde resmen yürürlüğe girmiştir (Demir, 2020: 161).

Türkiye ve Libya arasında imzalanan protokol, Türkiye açısından çeşitli hukuki, siyasi ve stratejik kazanımlar sağlamıştır. İlk defa Türkiye, bir kıyıdaş ülke ile Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) sınırlarını belirleyen bir anlaşma imzalamış ve böylece bu konuda yasal ve meşru bir temel oluşturmuştur. Bu protokol, Türkiye'nin deniz yetki alanlarının uluslararası hukuk çerçevesinde tanımlanmasını ve haklarının hukuki altyapısının güçlendirilmesini mümkün kılmıştır. Aynı zamanda, protokol Türkiye'ye siyasi üstünlük kazandırmış ve uluslararası platformlarda diplomasinin etkin araçları aracılığıyla ülkenin çıkarlarını savunma imkânı tanımıştır. Avrupa Birliği ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi(GKRY) ile Yunanistan'ın Türkiye'yi sınırlı deniz alanına hapsedmeye yönelik girişimleri, protokolün yürürlüğe girmesiyle etkisiz hâle gelmiş, bölgedeki en olumsuz senaryolardan biri olan Yunanistan-GKRY arasında deniz yetki sınırlandırması yapılması ihtimali ortadan kaldırılmıştır (Kanık, 2021: 48).

Sonuç olarak, Türkiye ve Libya tarafından imzalanan MEB protokolü, her iki ülkenin parlamento onayından geçerek hem ulusal hukukta hem de uluslararası alanda geçerliliğe kavuşmuş, tarafların hak ve yükümlülüklerini hukuken güvence altına almıştır.

Türkiye ile Libya arasında imzalanan deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin mutabakat, iki ülke arasındaki stratejik iş birliğini derinleştirmenin yanı sıra, Doğu Akdeniz’de uluslararası hukuktan kaynaklanan hakların korunmasını hedeflemiştir. Hakkaniyet ilkesine uygun biçimde gerçekleştirilen bu anlaşma, bölgesel dengeleri Türkiye lehine değiştiren önemli bir diplomatik adım olmuştur. Söz konusu mutabakat ile Türkiye’nin Yunanistan dışında kalan batı sınırları netlik kazanmış; Libya’nın Derne, Tobruk ve Bardiyah kıyı şeridinden Türkiye’nin Marmaris, Fethiye ve Kaş kıyı hattına uzanan deniz alanları, tarafların kıta sahanlığı olarak tanımlanmıştır (Özekin, 2020: 40). Bu anlaşmalar, Libya’da Ulusal Mutabakat Hükûmeti yönetimi ile Doğu Akdeniz’de Türkiye’nin etkisini ve varlığını güçlendirerek siyasi üstünlük sağlamıştır. Özellikle güvenlik mutabakatı, Türkiye’ye Libya hava sahasını kullanma ve askerî üsler kurma imkânı tanımış; bu durum UMH’nin güçlenmesine ve iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Başlangıçta askeri müdahale niyetinde olmayan Türkiye, dış güçlerin sahaya müdahil olmasıyla harekete geçmek zorunda kalmıştır. Hafter’e verilen yoğun dış destek karşısında UMH’nin askerî yardıma ihtiyaç duyması üzerine, savunma sanayii alanında imzalanan anlaşmalar kapsamında Libya’ya zırhlı araçlar, insansız hava araçları ve füze sistemleri sağlanmış; böylece Türkiye’nin Libya’daki etkinliği belirgin biçimde artmıştır (Duman, 2022: 33).

Anlaşmanın ardından Halife Hafter’e bağlı güçler operasyonlarını yoğunlaştırmış ve çatışmalar Trablus’un yerleşim alanlarına kadar ilerlemiştir. Bu gelişmeler üzerine Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, “Libya’ya asker gönderebiliriz” şeklinde bir açıklama yapmış; 30 Aralık 2019’da Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne (TBMM) sunulan tezkere, 2 Ocak 2020’de kabul edilerek Türk Silahlı Kuvvetleri’nin (TSK) Libya’ya asker göndermesinin önü açılmıştır. Tezkerenin kabulünü takiben TSK, farklı rütbelerden personeli Libya’ya sevk etmiş, Ulusal Mutabakat Hükûmeti’ne silah tedarik etmiş ve kara operasyonlarını insansız hava araçlarıyla desteklemiştir. Kısa süre içerisinde Türkiye destekli güçler, Hafter’e bağlı birlikleri Sirte’ye kadar geri püskürtmüş; ardından gerçekleştirilen hava harekâtlarının sonucunda bölgede ateşkes ilan edilmiştir (Taşçı, 2024).

Bu stratejik iş birliği, Türkiye'ye hem enerji kaynakları hem de bölgesel güç dengesi açısından önemli kazanımlar sağlamıştır. Ardından Ocak 2020'de TBMM tarafından Libya tezkeresinin kabul edilmesiyle, Hafter'ın sahada hedeflediği sonuçlara ulaşması engellenmiştir. Türkiye'nin sahadaki varlığı, UMH'nin Hafter karşısındaki elini güçlendirirken, aynı zamanda Rusya'nın bölgede artan etkinliğini de sınırlandırıcı bir işlev görmüştür (Çoruh, 2024: 36).

Nihayetinde 30 Eylül 2020'de BM, Türkiye ile Libya arasında imzalanan deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin anlaşmayı tescil etmiş ve BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, bu anlaşmayı BM Şartı'nın 102'nci maddesi uyarınca onaylamıştır (Taşçı, 2024).

Türkiye'nin müdahalesi, Libya halkı tarafından seçilen, BM ve çoğu ülke tarafından tanınan meşru hükümeti korumak ve Libya'yı istikrarsızlaştırmayı amaçlayan Batılı ve bölgesel ülkelerin iradelerini ve gündemlerini empoze etmeye çalışan birçok silahlı grup karşısında Libya hükümetine yardım etmek içindi. Türkiye'nin desteği, Libya'daki meşru hükümetin gücünün ve varlığının güçlendirilmesine katkıda bulundu. Siyasi, ekonomik ve güvenlik istikrarının sağlanmasını ve 2011'deki kriz olayları sırasında tahrip edilen altyapının yeniden inşası aşamasının başlamasını engellemeyi amaçlayan tüm girişimlerin önünde zapt edilemez bir engel oluşturdu (Efendioğlu, 2019).

Türkiye'nin Libya politikasına bakıldığında, başlangıçta Şubat Devrimi karşısında temkinli ve bekle-gör yaklaşımı sergilediği, ancak kısa sürede bu tavrını gözden geçirerek devrimi olumlu bir gelişme olarak değerlendirdiği görülmektedir. Bu değişim, sahadaki dengelerin ve uluslararası konjonktürün hızla farklılaşmasıyla doğrudan bağlantılıdır. General Halife Hafter liderliğindeki Haysiyet Güçleri'nin başlattığı isyan ve Trablus'u ele geçirme girişimi, Türkiye açısından hem bölgesel hem de uluslararası düzeyde yeni bir güvenlik ve istikrar denkleminde zemin hazırlamıştır.

Türkiye, bu süreçte BM kararları çerçevesinde meşruiyeti uluslararası alanda tanınan Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni (UMH) açık şekilde destekleyerek, hem Libya'daki meşru siyasi aktöre güç kazandırmış hem de kendi bölgesel stratejik çıkarlarını koruma altına almıştır. Bu yaklaşım, Türkiye'nin müdahalesine uluslararası hukuk açısından meşruiyet kazandırmasının yanı sıra, sahada denge değiştirici bir rol üstlenmesini sağlamıştır.

Askeri iş birliği, güvenlik desteği ve stratejik mutabakatlar aracılığıyla Türkiye, sadece UMH'nin askeri kapasitesini artırmakla kalmamış, aynı zamanda Libya'daki güç mücadelesinde kendi diplomatik ve jeopolitik etkinliğini de pekiştirmiştir. Bu doğrultuda izlenen politika, Türkiye'yi Libya krizinde pasif bir izleyici konumundan çıkararak, sonuçları doğrudan etkileyen aktif bir oyun kurucu haline getirmiştir.

Bu çerçevede Türkiye'nin Libya'daki varlığı, yalnızca ülke içindeki meşru yönetimin desteklenmesiyle sınırlı kalmamış; Doğu Akdeniz'deki jeopolitik mücadelede de kritik bir kaldıraç işlevi görmüştür. Deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin mutabakat ve güvenlik iş birliği adımları, Türkiye'ye hem deniz hukuku açısından güçlü bir zemin sağlamış hem de enerji kaynakları ve deniz ticaret yolları üzerindeki stratejik etkinliğini artırmıştır. Dolayısıyla Libya politikası, Ankara'nın Doğu Akdeniz'deki kuşatma girişimlerini kırma, bölgesel nüfuzunu pekiştirme ve uzun vadeli çıkarlarını koruma yönündeki bütüncül dış politikasının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

2.2.3. Türkiye-Libya Mutabakat Zaptı Anlaşması Kapsamında Türkiye-Libya İlişkileri Konusunda Libya'nın Tutumu

Türk-Libya ilişkileri, Libya'nın iç durumundaki krizler ışığında yaşanan siyasi, ekonomik ve güvenlik temelli zorlukları yansıtan, karmaşık ve çok boyutlu bir konudur. 2011 yılında başlayan Libya kriziyle birlikte, ülke siyasi ve askeri yapısında önemli dönüşümler yaşamış ve bu durum, Türkiye dahil olmak üzere bölgesel ve uluslararası aktörlerle olan ilişkilerini derinden etkilemiştir.

2019 yılında, o dönemde uluslararası alanda tanınan Libya UMHile Türkiye arasında, iki ülke arasında deniz yetki alanlarının belirlenmesi ve güvenlik ile askeri işbirliğinin tesis edilmesi amacıyla bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Bu anlaşma, Libya'nın birden fazla siyasi ve askeri aktörün iktidar üzerinde çatıştığı devam eden iç savaşa karşı karşıya olduğu son derece hassas bir dönemde gerçekleştirilmiştir.

Mutabakat Zaptı, UMH tarafından resmî olarak desteklenmiş olmasına rağmen, özellikle Tobruk merkezli Parlamento ve Libya Ulusal Ordusu tarafından olmak üzere bazı Libya siyasi ve askeri güçleri tarafından şiddetli bir muhalefetle karşılanmıştır. Bu farklı tutumlar, Libya içindeki Türkiye ile ilişkiler konusundaki derin bölünmeleri yansıtmaktadır ve bu anlaşmaya yönelik çeşitli yaklaşımların arka planını ve siyasi sahne üzerindeki etkilerini anlamının önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın bu bölümü, Libya taraflarının Türkiye ile Mutabakat Zaptı'na yönelik benimsedikleri farklı tutumları detaylı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Böylece, deniz sınırlarının belirlenmesi ve güvenlik işbirliği çerçevesinde ortaya çıkan tartışmaların ve siyasi dinamiklerin daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir.

Uluslararası alanda tanınan Libya Ulusal Mutabakat Hükûmeti (UMH), Türkiye ile imzalanan Mutabakat Zaptı'nı destekleyen ilk taraflardan biri olmuştur. Söz konusu mutabakat, 6 Aralık 2019 tarihinde Trablus'taki Libya Temsilciler Meclisi tarafından onaylanmış ve Resmî Gazete'de yayımlanarak ülke iç hukukunun bir parçası hâline getirilmiştir. Ayrıca, mutabakatın Birleşmiş Milletler'e duyurulmasıyla uluslararası alanda da tanınması sağlanmıştır (Paralı, 2020: 58).

Libya UMH(UMH) Dışişleri Bakanlığı, Türkiye ile imzalanan deniz sınırlarının belirlenmesi ve güvenlik iş birliğine ilişkin mutabakat zaptının, Libya'nın egemenlik haklarını korumaya yönelik hukuki ve teknik bir adım olduğunu, siyasi nitelikte olmadığını vurgulamıştır. Bakanlık, 5 Aralık 2019 tarihinde yaptığı açıklamada, sınırların belirlenmesinin "tekelleşmeyi kırma ve fiili durumların dayatılmasını önleme adımı" olduğunu belirtmiş ve mutabakatın tüm ülkelerin bilgisine sunulmak üzere Birleşmiş Milletler'e iletileceğini ifade etmiştir (Al-Araby Al-Jadeed, 2019).

Mutabakatın hukuki geçmişine bakıldığında, sınırların belirlenmesine ilişkin görüşmelerin 2007 yılında başladığı ve 2014 yılına kadar sürdüğü; Libya'nın iç koşulları nedeniyle sürecin durakladığı, ardından 2018 yılında yeniden başladığı ve 2019 Kasım ayında imzalanan nihai metne ulaşıldığı görülmektedir (Kreikesh, 2019: 61). Uluslararası düzeyde, mutabakat UMH'ye bağlı Libya Temsilciler Meclisi tarafından onaylanmış ve Resmî Gazete'de yayımlanarak iç hukuki bağlayıcılığa kavuşturulmuştur. Ayrıca, mutabakatın Birleşmiş Milletler'e bildirilmesi ile uluslararası düzeyde tanınması sağlanmıştır (Gürdal, 2024: 58).

Hükûmetin Türkiye'nin müdahalesine yönelik resmi tutumuna gelince, Libya UMHBaşbakanı Abdülhamid Dbeibeh, Libya ile Türkiye arasında imzalanan anlaşmaların sağlam hukuki temellere dayandığını ve her iki ülkenin çıkarlarına hizmet ettiğini belirtmiştir (Al Jazeera, 2021). Hükûmet ayrıca, Türk desteğinin bir işgal olmadığını, aksine Hafter güçlerinin darbeci ve isyancı unsurlarıyla mücadele etmek amacıyla Libya hükûmetinin Türkiye'den talepte bulunması sonucunda sağlandığını ifade etmiştir (Mustafa, 2019). Libya UMHDestek Gücü Komutanı Naser Ammar, Türk

desteğinin, karıştırma sistemleri, hava savunma sistemleri, radarlar ve çeşitli lojistik ekipmanların kurulması için gönderilen uzman ve teknisyenleri kapsadığını belirtmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın tutumunu ve Türk halkına mesajını övmüş, iki halkın birliği vurgulanmıştır (Al-Quds, 2020).

Buna karşın, Tobruk merkezli Libya Temsilciler Meclisi, Türkiye'nin müdahalesini açıkça reddetmiş ve Türkiye ile diplomatik ilişkileri kesme kararı almıştır. Meclis, Libya Ulusal Mutabakat Hükûmeti'ni ihanetle suçlamış ve deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin anlaşmayı imzalayan sorumluların, bunlar arasında Başkanlık Konseyi Başkanı ile Dışişleri ve İçişleri Bakanlarının, yargılanmasını talep etmiştir. Bu girişimler, Ulusal Mutabakat Hükûmeti'nin uluslararası meşruiyetini zayıflatmayı ve yerine alternatif bir Ulusal Birlik Hükûmeti kurulmasını amaçlayan siyasi hamleler olarak değerlendirilmiştir (Şabane, 2020).

Bu bağlamda, Temsilciler Meclisi, Libya Ulusal Ordusu'na Trablus'u silahlı gruplardan temizleme, stratejik liman ve hava üslerini devre dışı bırakma ve Ulusal Mutabakat Hükûmeti'nin zor kullanarak devirmek için yetki vermiştir. Ayrıca, silah taşıyabilecek tüm Libya vatandaşları, "Türk saldırısına karşı ulusal seferberlik" kapsamında gönüllü olmaya çağırılmıştır (Şabane, 2020).

Bu sert tutum, Temsilciler Meclisi Başkanı Akile Salih'in açıklamalarında da açıkça görülmektedir. Salih, Aralık 2019'da Atina'daki ziyareti sırasında Türkiye ile UMHarasında imzalanan münhasır ekonomik bölge anlaşmasını reddetmiş ve anlaşmayı imzalayanların yasal yetkiye sahip olmadığını vurgulamıştır (Reuters, 2019). Ayrıca, Ocak 2020'de Sputnik ile yaptığı röportajda, Türkiye'nin Libya'daki askeri müdahalesini "Arap topraklarının işgali" olarak nitelendirmiş ve bu durumda Arap ülkelerinin desteğiyle bir karşılık verileceğini ifade etmiştir (Sputnik, 2020).

Bu resmi tutum ve siyasi tartışmaların ardından, Mutabakat Zaptı'nın Libya'ya sağladığı kazanımlar da önem kazanmıştır. Ekonomik açıdan, Libya yaklaşık 39.000 kilometrekarelik deniz yetki alanını geri kazanarak deniz kaynakları üzerindeki kontrolünü yeniden tesis etmiştir. Bu alan, 2014 yılında Yunanistan ile yapılan sınırlandırma girişimleri sırasında, Doğu Akdeniz'de doğal gaz sektöründe geniş haklar elde etme amacı güden Yunan tarafınca tehdit altındaydı. Mutabakat Zaptı, Libya'ya deniz sınırlarını açık ve net bir şekilde belirleme imkânı tanımış; böylece "Mavi Vatan"

stratejisi çerçevesinde derinlik kazanılmış, doğal kaynakların yönetiminde ve stratejik deniz yollarının denetiminde aktif rol sağlanmıştır (El-Toumi, 2019).

Siyasi açıdan, bu adım Libya'nın Doğu Akdeniz'deki jeostratejik önemini yeniden ön plana çıkarmış, ülkenin bölgesel ve uluslararası alanda görünürlüğünü artırmış ve deniz yetki alanı müzakerelerini yeniden gündeme taşımıştır. Anlaşma, Libya'nın egemenlik haklarını koruma kapasitesini güçlendirmiş; sınırların ve deniz geçişlerinin güvenliğini sağlamış, bölgesel aktörlerin olası müdahale veya kaynak istismar girişimlerine karşı hukuki ve siyasi bir dayanak oluşturmuştur (El-Toumi, 2019).

Genel olarak, Mutabakat Zaptı, Libya'nın siyasi ve ekonomik güçlerini pekiştiren, deniz haklarını güvence altına alan ve ulusal egemenliğini güçlendiren stratejik bir araç olarak değerlendirilebilir. Anlaşma, uluslararası hukuk temelli net bir çerçeve sağlayarak Libya'nın gelecekteki müzakere süreçlerinde karşılaşılabileceği olası zorluklara karşı elini güçlendirmekte ve ülkenin pozisyonunu sağlamlaştırmaktadır.

Bu bağlamda, Libya ile Türkiye arasındaki Mutabakat Zaptı ve buna bağlı siyasi gelişmeler, ülkenin hem ulusal çıkarlarını koruma hem de bölgesel ve uluslararası dengelerle etkileşim kurma kapasitesini ortaya koymaktadır. Bu stratejik adımların ve siyasi dinamiklerin anlaşılması, Libya medyasının Türkiye'nin dış politikasını nasıl yorumladığını ve kamuoyuna nasıl yansıttığını inceleyeceğimiz bir sonraki bölüm için de temel teşkil etmektedir.

3. BÖLÜM: ANALİTİK ÇALIŞMANIN SONUÇLARI

Bu bölümde, (El-Marsad, Ayn-Libya ve Libya Alahrar) sitelerinin temsil ettiği Libya haber sitelerindeki Türkiye'nin imajını belirlemek için yapılan analiz çalışmasında elde edilen bulgular sergilenmekte ve tartışılmaktadır.

Burada, 1 Kasım 2019 -31 Mayıs 2022 aralığında olmak üzere iki buçuk yıla yayılan araştırma döneminde belirtilen haber sitelerinde yayınlanan Türkiye ile ilgili yazıların nitel ve nicel içerik çözümlemesinin sonuçları sunulmaktadır. Burada, içerik, veriliş biçimi ve ilgi açısından "Türkiye" imajını iletmede araştırma konusu olan siteler arasındaki farklılıklar ortaya çıkarılmaya ve araştırma konusu olan sitelerin çizdiği imajlar arasındaki benzerlik ve farklılık derecesi belirlenmeye çalışılmaktadır.

Bu bölüm, üç konu başlığı altında analitik çalışmanın sonuçlarını sunmaktadır. Birinci konu, Libya haber sitelerindeki Türkiye ile ilgili konu başlıklarının içerik özelliklerini açıklamaktadır. İkinci konu, Libya haber sitelerindeki Türkiye ile ilgili konu başlıklarının biçim özelliklerini ele almaktadır. Üçüncü konu ise çalışmanın sonuçlarının özetini ve önerilerini içermektedir.

Bu çerçevede, analiz kapsamındaki haberlerin seçimi ve veri toplama süreci aşağıda özetlenmiştir.

Bu çalışmada içerik analizine konu olan haberlerin seçiminde, zaman örnekleme yöntemi olarak "inşa edilmiş hafta örnekleme" tercih edilmiştir. Bu yöntem, analiz sürecinde haftanın tüm günlerinin temsiliyetini sağlamayı ve içeriklerin zamana bağlı dalgalanmalarını dengelemeyi amaçlamaktadır. Örneklem kapsamına alınacak ilk gün rastgele belirlenmiş, 5 Kasım 2019 Salı günü ile çalışmaya başlanmıştır. Takip eden haftalarda sistematik biçimde birer gün ileri gidilerek örneklem süreci devam ettirilmiştir. Her bir örneklem gününde, çalışmaya dâhil edilen üç haber sitesinde Türkiye'nin Libya'ya yönelik dış politikasıyla doğrudan ilgili olan ilk üç haber belirlenerek analiz kapsamına alınmıştır. Bazı günlerde bu konuya ilişkin yalnızca bir veya iki haber bulunması durumunda, mevcut tüm uygun haberler değerlendirmeye dâhil edilmiştir. Bu yaklaşım, yöntemin tutarlılığını ve analiz edilen içeriğin temsil gücünü korumaya yönelik olarak benimsenmiştir.

İçerik çözümlemesi süreci, çalışmanın kapsamı ve niteliği gereği manuel olarak gerçekleştirilmiştir.

Uygulanan bu yöntem, örneklemin homojenliğini ve sistematikliğini sağlarken; haber sayılarındaki değişkenlik ise seçilen yöntemin değil, ilgili haber sitelerinin konuya ayırdığı yayın yoğunluğunun bir yansıması olarak değerlendirilmiştir.

Bu analiz, araştırmacı tarafından önceden geliştirilmiş olan ve hem içeriksel hem de biçimsel boyutları kapsayan altı ana kategoriye dayanan bir sınıflandırma modeline dayanmaktadır. Her bir kategori için operasyonel tanımlar oluşturulmuş ve bu modelin ayrıntılı açıklaması EK 1’de sunulmuştur. Bu sınıflandırma modeli, bu bölümdeki içerik analizinin temelini oluşturmakta ve çalışmanın amacına uygun olarak en yüksek düzeyde doğruluk ve nesnellik sağlamak üzere özel olarak tasarlanmış bir analiz aracı ile uygulanmıştır.

3.1. Libya Haber Sitelerinde Türkiye ile İlgili İçeriklerin Özellikleri

3.1.1. Sitelerin Türkiye ile İlgili Konu Sayısı

Belirli bir konunun medyada yoğun biçimde yer alması, söz konusu konunun ilgili medya kuruluşunun gündeminde ne derece yer tuttuğunun ön göstergelerinden biridir. Bu bağlamda, tekrar sayıları, medyanın gündeminde o konunun ne ölçüde yer aldığını yansıtan temel göstergelerdendir. Gündem Belirleme Teorisi’ne (Agenda Setting Theory) göre, bir meselenin yoğun biçimde ele alınması, kamuoyunun o meseleye dair farkındalık düzeyini artırmakta ve bu durum, izleyen süreçte söz konusu aktöre dair imajın inşasında etkili olmaktadır. Bu çerçevede, analiz dönemi boyunca çalışmaya dâhil edilen üç Libya medya kuruluşunda “Türkiye” konusunun kaç kez yer aldığı incelenmiş ve böylece Türk dış politikasının Libya bağlamında ne düzeyde ilgi gördüğü ölçülmeye çalışılmıştır.

Birinci tablo, “El-Marsad”, “Ain Libya” ve “Libya Al-Ahrar” haber sitelerinde Türkiye ile ilgili toplam haberlerin nispi dağılımını göstermektedir. Bu dağılım, üç medya kuruluşunun Türkiye’ye yönelik gösterdiği nicel ilgiyi karşılaştırma imkânı sunmaktadır. Çalışma, Türkiye ile ilgili tüm konuları, haber içerikleri veya diğer türden olanlar, reklamlar hariç olmak üzere listeledi. Libya haber sitelerindeki Türkiye ile ilgili konuların toplam sayısı (209 konu) aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Site	Tekrar Sayısı	Oranı
El-Marsad	95	45.5%
Ayn Libya	65	31.1%
Libya Alahrar	49	23.4%
Toplam	209	100%

Tablo 1: Libya Haber Sitelerinde Türkiye ile İlgili Konuların Sayısı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’den anlaşılacağı üzere, inceleme süresince Türkiye ile ilgili konulara dikkat gösteren bir site olan El-Marsad, yayınladığı konuların yüzdesini (%45.5) oluşturmuştur. Onu, Ayn-Libya (%31.1) ve Libya Al-ahrar (%23.4) siteleri takip etmiştir.

Tablodaki bulgular, Türkiye’nin Libya dış politikasına ilişkin konuların üç haber sitesinde farklı sıklıklarla yer aldığını göstermektedir. Bu niceliksel farklılık, sitelerin editoryal eğilimleri, haber üretim kapasiteleri ve içerik öncelikleri gibi çeşitli faktörlerle açıklanabilir. El-Marsad sitesi, Türkiye'nin politikalarına karşı genellikle eleştirel bir tutum sergilemesine rağmen, en fazla haber içeriğine sahip platform olarak öne çıkmıştır. Bu durum, haber sayısının fazlalığının her zaman olumlu bir tutumu yansıtmadığını göstermektedir. Türkiye’ye en fazla destek verdiği bilinen Libya Al-Ahrar sitesi, haber sayısı bakımından ikinci sırada yer alırken; daha çok iç meselelere odaklanan ve görece tarafsız bir çizgide duran Ayn-Libya ise son sırada yer almıştır. Bu niceliksel farklılıklar, üç haber sitesinin ilgi alanlarındaki çeşitliliği ve editoryal bağlamdaki ayrışmaları ortaya koymakta olup, sonraki bölümlerde yapılacak nitel analizler için bir zemin oluşturmaktadır.

İçerik analizi formunda belirtilen farklı kategorilere göre yayınlanan gazete materyallerinin bölünmesi, her türün tekrar sayısını ve diğer türlerle oranını belirlemek amacıyla gerçekleştirildi. Bir türün diğer türlerle oranını ve türler arası oranın toplu olarak incelendiği Tablo 3.2'deki veriler tarafından açıklanmıştır:

3.1.2. Sitelerin Ele Aldığı Türkiye Meseleleri

Medya kapsamının yoğunluğunu analiz etmek yalnızca tekrar sayılarıyla sınırlı değildir; aynı zamanda “Türkiye” başlığı altında yer alan içeriklerin konusal sınıflandırılmasıyla da derinleştirilmelidir. Bu analiz, Libya medyasında Türkiye’ye atfedilen temel meseleleri belirlemeyi ve bu meselelerin çeşitliliğini ya da belirli alanlara olan eğilimi ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu türden bir sınıflandırma, Türk dış politikasının Libya’ya yönelik yansımalarının hangi siyasi, ekonomik, güvenlik veya kültürel boyutlarda ele

alındığını anlamak açısından kritiktir. Böylece, medya söyleminin öncelikleri ve Türkiye imajının inşasında izlenen yönelimler hakkında çıkarımlarda bulunmak mümkün olur.

İkinci tablo, Türkiye ile ilgili haberlerin her bir medya kuruluşunda hangi konular etrafında şekillendiğini göstermektedir. Bu tablo, Türkiye'ye dair ele alınan meselelerin niteliksel dağılımını ortaya koyarak, medya gündeminde hangi konuların öne çıktığını karşılaştırmalı bir perspektifle değerlendirme imkânı sunmaktadır.

Konu	Site Meseleler	El-Marsad		Ayn Libya		Libya Alahrar		Genel Eğilim	
		Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %
Libya meselesi (Libyalılarla birlikte)	Türkiye'nin Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne (Trablus Hükümeti) Siyasi Destek	5	4.7	11	12.2	8	12.9	24	9.3
	Türkiye'nin Çözüm Müzakerelerindeki Çabaları	2	1.9	8	8.9	13	21	23	8.9
	İki ülke arasındaki ekonomik işbirliği	-	-	4	4.4	3	4.8	7	2.7
	Güvenlik ve Askeri İşbirliği Anlaşmaları	5	4.7	8	8.9	10	16.1	23	8.9
	Türkiye'nin Libya Çatışmasındaki Müdahaleleri	14	13.2	12	13.3	14	22.6	40	15.5
	Türk insani yardımları	1	0.9	1	1.1	-	-	2	0.8
	Türkiye'nin Silahlı Gruplar ve Paralı Askerlerle İlişkisi	24	22.6	1	1.1	2	3.2	27	10.5
	Diğeri	7	6.6	1	1.1	6	9.6	14	5.4
	Toplam	58	54.7	46	51	56	90.3	160	62
Dış ilişkiler (Dünya ile birlikte)	Türkiye'nin Amerika ile ilişkileri	2	1.9	5	5.6	1	1.6	8	3.1
	Arap ve İslam Ülkeleri ile ilişkiler	16	15.1	13	14.4	-	-	29	11.2
	Dünya ülkeleri ile ilişkiler	16	15.1	13	14.4	3	4.8	32	12.4
	Diğeri	-	-	5	5.6	-	-	5	1.9
	Toplam	34	32.1	36	40	4	6.5	74	28.7

İç ilişkiler (Türkiye içinde)	Hükümetle ilgili konuları	-	-	-	-	1	1.6	1	0.4
	Partilerle ilgili konuları	-	-	-	-	-	-	-	-
	Toplumsal konuları	1	0.9	1	1.1	-	-	2	0.8
	Ekonomik konuları	7	6.6	4	4.4	1	1.6	12	4.6
	Spor konuları	3	2.8	1	1.1	-	-	4	1.5
	Diğeri	3	2.8	2	2.2	-	-	5	1.9
	Toplam	14	13.2	8	8.9	2	3.2	24	9.3
Diğeri		-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam*		106	100	90	100	62	100	258	100

Tablo 2: Libya Haber Sitelerinde Türkiye ile İlgili Meselelerin Konusal Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

* Buradaki toplam, analiz edilen konu sayısına eşit değil çünkü bir konu, Türk meselelerine ait birden fazla değeri içerebilmektedir.

Önceki tablonun verileri aşağıdaki sonuçları göstermektedir:

1- Genel Eğilim

Çalışma sitelerinde Türkiye ile ilgili konular çeşitlendi; Libya meselesi (Libyalılarla birlikte) %62 oranında ilk sırayı aldı ve Libya meseleleri içinde Türkiye'nin Libya'daki çatışmaya müdahaleleri %15.5 oranında birinci sıraya yerleşti. Onu, Türkiye'nin silahlı gruplar ve paralı askerlerle ilişkisi %10.5 ile takip etti, ardından Türkiye'nin Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne destek oranı %9.3 ile geldi. Türkiye'nin çözüm müzakerelerindeki çabaları %8.9 oranında ve aynı oranda güvenlik işbirliği anlaşmaları geldi. Ardından iki ülke arasındaki (Türkiye ve Libya) ekonomik işbirliği %2.7 oranında, en sonunda ise Türkiye'nin yardım çalışmaları %0.8 oranında yer almıştır.

İkinci sırada, dış konular (%28.7) yer almıştır; Türkiye'nin dünya ülkeleriyle ilişkileri (%12.4) birinci sırada bulunurken, Arap ve İslam ülkeleriyle ilişkiler (%11.2) ikinci sırada gelmiştir. Bu sıralamayı Amerika ile ilişkiler (%3.1) ve diğerleri (%1.9) takip etmiştir.

Türkiye içindeki konular arasında (%9.3) üçüncü sırada yer almıştır; Türkiye içindeki iç konular arasında ekonomi (%4.6) birinci sırada yer almıştır, onu spor konuları (%1.5) takip etmiştir, sosyal konular (%0.8) ve devlet konuları (%0.4) geldi ve diğerleri (%1.9) olarak belirtildi, siyasi konularda tekrar olmadığı vurgulanmıştır.

2- Haber Sitelerinin Karşılaştırılması

a- El-Marsad Sitesi

Libya meselesi (Libyalılarla birlikte) Türkiye meseleleri içinde El-Marsad Sitesi'nde %54.7 oranında birinci sırada geldi, onu %32.1 oranında dış ilişkiler (dünya ülkeleriyle) takip etmiştir, ardından %13.2 oranında iç olaylar (Türkiye içinde) gelmiştir.

b- Ayn-Libya Sitesi

Türkiye'nin konuları arasında Libya meselesi (Libyalılarla birlikte) Libya sitesinde ilk sırada %51 oranında yer aldı, onu dünya ülkeleri ile dış ilişkiler %40 oranında takip etti, ardından Türkiye içindeki iç olaylar %8.9 oranında gelmiştir.

c- Libya Al-ahrar Sitesi

Libya'nın meseleleri (Libyalılarla birlikte), Libya Al-ahrar web sitesinde Türk meseleleri konuları arasında %90.3 ile birinci sırada yer aldı, onu %6.5 ile dış ilişkiler (dünya ülkeleri ile) takip etti ve ardından iç olaylar (Türkiye içinde) %3.2 ile gelmiştir.

Çalışma, Türkiye ile Libya arasındaki konulara ilgi gösteren araştırma sitelerinin nedenini, Türkiye'nin Libya'da etkin dış politika izlemesine ve bu politikanın Libya'daki siyasi ve operasyonel sahneyi değiştirmesinde büyük etkisi olmasına bağlıyor. Özellikle Türkiye'nin askeri müdahalesi ve çatışmanın taraflarından biri olan Trablus Hükümeti'nin yanında yer alması, Trablus Hükümeti'nin Hafter'in saldırısını püskürtmesine ve başkent Trablus'un kontrolünü ele geçirmesini engellemesine olanak tanımıştır.

3- Anlaşma ve Farklılık Yönleri

- a- Konu Sıralaması Benzerlikleri: Libya konusunda (Libyalılarla birlikte) çalışma sitelerinde konu sıralaması benzerlikleri gözlemlendi: Elmarsad, Ayn-Libya ve Libya Alahrar, farklı yüzdelerle listelendi. Elmarsad sitesinde %54.7, Ayn-Libya sitesinde %51 ve Libya Al-ahrar sitesinde ise %90.3 oranında yer almıştır.
- b- Konu Sıralaması Benzerliği: Türkiye'nin Libya'daki müdahaleleri, Libya meseleleri içinde (Libyalılarla birlikte) birinci sırada yer aldı; Ayn-Libya %13.3, Libya Al-ahrar %22.6 oranında, gözlemcinin konumunda ise ikinci sırada %13.2 oranında yer almıştır.
- c- Konu Sıralama Benzerliği: Ekonomik konular, iç konular (Türkiye içinde) içindeki konular arasında çalışma sitelerinde birinci sıraya yerleşti ve Elmarsad sitesinde %6.6, Ayn-Libya sitesinde %4.4 ve Libya Al-ahrar sitesinde %1.6 oranında yer almıştır.

d- Konu sıralaması benzerliği: Türkiye'nin Amerika ile ilişkileri, Elmarsad sitesi, Ayn-Libya ve Libya Al-Ahrar sitelerinde incelendi ve en son sırada yer aldı. Elmarsad sitesinde %1.9, Ayn Libya'da %5.6 ve Libya Al-Ahrar'da %1.6 oranında yer almıştır.

4- Sonuçların Tartışılması ve Yorumlanması

Çalışma sitelerindeki önceki sonuçlarla karşılaştırıldığında, Libya meselesine odaklanan en önemli konunun (Libyalılarla birlikte) Türkiye'nin Libya çatışmasındaki müdahaleleri olduğu ortaya çıkmıştır. Ayn-Libya ve Libya Al-ahrar sitelerinde büyük bir oranda yer almıştır, ancak Elmarsad sitesinde ikinci sırayı almıştır.

Bu çalışma, Türkiye'nin Libya'ya yaklaşımının çoğunlukla Libya'daki çatışmaya müdahaleleri ile ilişkilendirildiğini ve bu müdahalelerin çalışma sitelerinde öncelikli konularda yer aldığını gözlemlemektedir.

Çalışma, Türkiye'nin Libya toplumuna yönelik insani yardım ve kalkınma yardımlarıyla ilgili konulara çalışma sitelerin neden yeterince ilgi göstermediğini, ülkenin içindeki siyasi olayların gerginliği ve politik manzaranın gelişmeleri ile Türkiye'nin etkili rolü nedeniyle açıklamaktadır.

Ayrıca, sadece Elmarsad sitesinin Türkiye ve Libya arasındaki ekonomik işbirliği konularına değinmeyen tek çalışma siteleri olduğuna dikkat çekmek önemlidir. Aynı şekilde, Libya Al-ahrar sitesinin de Libya ile Türkiye arasındaki yardım faaliyetlerine dair konulara değinmediğini belirtmek önemlidir.

Çalışma, çalışma sitelerin iç konulardaki (Türkiye içinde) olaylar ve gerçekler konusundaki sonuçlarının büyük ölçüde hükümet konularına odaklandığını ve sonuçların büyük ölçüde benzer olduğunu fark etmektedir. Araştırmacı, çalışma sitelerin parti meselelerine değinmemesinin nedeninin, bu sitelerin bu tür konulara ilgi göstermemesi ve Türk parti figürlerinin ve partilerinin dış olaylara nadiren müdahale etmeleri, kararın çoğunlukla hükümet tarafından alınması nedeniyle olduğunu belirtmektedir.

Türkiye'nin Arap ve İslam dünyası ile diğer dünya ülkeleri ile olan ilişkileri, genel olarak Libya haber siteleri ve özellikle çalışma siteleri ilgilendiren konulardan biridir. Bu konu, özellikle Elmarsad ve Ayn-Libya sitelerinde büyük ölçüde yer bulmuş ve her ikisinde de birinci sıraya yerleşmiştir. Buna karşılık, Libya Al-ahrar sitesi Arap ve İslam dünyası ile ilişkilere dair konulara değinmemiştir. Bu durum, Türkiye'nin Libya'daki siyasi sahaya müdahalesinin artmasına, güvenlik ve askeri anlaşmaların yanı sıra Libya ile deniz

sınırlarını belirleyen bir anlaşmanın imzalanmasına denk gelmesiyle açıklanabilir. Bu durum, bölgede Türkiye ile rekabet eden birçok ülkenin hoşnut olmadığı bir gelişmedir. Çalışma, iç olaylardaki (Türkiye içindeki) ekonomik konuların öne çıkmasının, Türk karar alıcısının önem verdiği konulardan biri olan ekonomik meselelerin, Türk politikasının belirleyicilerinden önemli bir parçası olmasından kaynaklandığını belirtmektedir.

Türkiye'nin Libya'ya yönelik dış politikasına dair yayımlanan içeriklerin konu dağılımı, incelenen üç haber sitesinin belirli temalara farklı derecelerde yoğunlaştığını ve bunun genellikle editoryal çizgileriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle El-Marsad ve Libya Al-Ahrar sitelerinde askerî işbirliği ve güvenlik temalarının öne çıkması dikkat çekicidir. Bu durum, söz konusu iki platformun Türkiye'nin Libya'daki askerî varlığını önemli bir unsur olarak değerlendirdiklerini ortaya koymaktadır. El-Marsad bu konuları daha çok eleştirel bir dille işlerken, Libya Al-Ahrar daha olumlu bir yaklaşım sergilemektedir. Öte yandan, kültürel ve toplumsal temalara yönelik içeriklerin oldukça sınırlı kalması, medya söyleminin siyasi ve askerî boyutlara yoğunlaştığını ve daha geniş bir perspektiften yoksun olduğunu göstermektedir. Bu dağılım, haber sitelerinin editoryal öncelikleri veya hedef kitlelerinin beklentileri doğrultusunda belirlenen haber gündemlerinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

3.1.3. Etkili Aktörler

Medya, yalnızca olayları sunmakla kalmaz; aynı zamanda bu olayların arkasındaki aktörleri tanımlayarak kamuoyunun algılarını şekillendirir. Bu nedenle, medya söyleminde yer alan aktörlerin tespiti, Türkiye'nin dış politikasının Libya medyasındaki sunumunu anlamak açısından kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda “aktör” kavramı, haber metinlerinde belirli eylemlerle ilişkilendirilen devletleri, hükümetleri, uluslararası örgütleri veya bireysel figürleri ifade etmektedir.

Bu çerçevede hazırlanan üçüncü tablo, Libya medya kuruluşlarında Türkiye ile ilgili haberlerde öne çıkan başlıca aktörleri göstermektedir. Tablo, Türkiye'nin bu haberlerde hangi rollerle temsil edildiğini, yani etkin bir aktör olarak mı yoksa pasif bir unsur olarak mı yansıtıldığını analiz etmeye olanak tanır. Ayrıca Türkiye'nin bağımsız bir özne mi yoksa başka aktörlerle etkileşim içinde mi sunulduğu konusunda da ipuçları sağlar.

Site Aktörler	El-Marsad		Ayn Libya		Libya Alahrar		Genel Eğilim	
	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %
Türk hükümeti	56	36.8	28	21.2	28	18.7	112	25.8
Türk muhalefeti	-	-	-	-	-	-	-	-
Türk Ordusu	10	6.6	3	2.3	2	1.3	15	3.5
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı	8	5.3	13	9.8	8	5.3	29	6.7
Ulusal Mutabakat Hükümeti (Trablus Hükümeti)	19	12.5	23	17.4	34	22.7	76	17.5
Silahlı Gruplar ve Paralı Askerler	5	3.3	5	3.8	9	6	19	4.4
Tobruk Hükümeti	10	6.6	9	6.8	11	7.3	30	6.9
Arap ve İslam ülkeleri	13	8.6	13	9.8	18	12	44	10.1
Batı ülkeleri	18	11.8	21	15.9	24	16	63	14.5
ABD	7	4.6	12	9.1	9	6	28	6.5
Diğeri	6	3.9	5	3.8	7	4.7	18	4.1
Toplam*	152	100	132	100	150	100	434	100

Tablo 3: Libya Haber Sitelerinde Türkiye Meselelerinde Etkili Aktörlerin Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

*Toplamda, burada toplam sayı ve analiz edilen konu sayısı arasında bir çelişki olduğu görünüyor. Bir madde birden fazla etki faktörü değerini içerebileceği için, bu durum toplam sayı ile konu sayısı arasında farklılıklara neden olabilir.

Önceki tablo verileri aşağıdaki sonuçları göstermektedir:

1- Genel Eğilim:

Türkiye hükümeti, Libya haber sitelerinde Türkiye konulu konularda etkili aktörler kategorisinde %25.8 oranında birinci sıraya yerleşti ve onu Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti (Trablus hükümeti) %17.5 oranında ikinci sıraya yerleşti. Ardından, Batılı güçler %14.5 oranında, Arap ve İslam ülkeleri %10.1 oranında gelmiştir. Sırasıyla Tobruk hükümeti (Haftar) %6.9, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı %6.7, ABD %6.5 oranında yer almıştır. En sonunda, silahlı gruplar ve paralı askerler %4.4 oranında, Türk ordusu ise %3.5 oranında yer almıştır.

2- Haber sitelerinin arası Karşılaştırma

a- El- Marsad Sitesi

Türkiye'nin Libya haber sitelerindeki Türkiye konulu konularda etkili güçler kategorisinde %36.8 oranında birinci sıraya yerleşti, ardından Libya Ulusal Uzlaş

Hükümeti (Trablus hükümeti) %12.5 oranında ikinci sıraya yerleşti. Onu, %11.8 oranında Batılı güçler takip etmiştir. Arap ve İslam ülkeleri %8.6 oranında gelmiştir. Türk ordusu ve Tobruk hükümeti güçleri, her ikisi de %6.6 oranında, bunları sırasıyla Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı %5.3, ABD güçleri %4.6 takip etmiştir. En sonuncusu, silahlı gruplar ve paralı askerler %3.3 oranında yer almıştır.

b- Ayn-Libya Sitesi

Türk hükümeti, Libya haber sitelerinde Türkiye'nin iç meselelerinde etkili güçler kategorisinde %21.2'lik bir oranla birinci sırada yer almıştır. Ulusal Mutabakat Hükümeti (Trablus Hükümeti) %17.4 ile ikinci sırada gelmiştir, bunu %15.9 ile Batı ülkeleri takip etmiştir. Arap ve İslam güçleri %9.8'lik bir oranla gelmiştir, Türkiye Cumhurbaşkanı aynı oranda yer almıştır. Ardından %9.1 ile ABD güçleri gelmiştir, Tobruk Hükümeti %6.8 ile izledi, silahlı gruplar ve paralı askerler %3.8 oranında yer almış ve en son sırada Türk ordusu %2.3 ile gelmiştir.

c- Libya Al-ahrar

Ulusal Mutabakat Hükümeti (Trablus Hükümeti), Libya haber sitelerinde Türkiye ile ilgili konularda etkili güçler kategorisinde %22.7 oranında birinci sıraya yerleşmiş. Türkiye Hükümeti ise %18.7 oranında ikinci sıraya geldi. Ardından, Batı ülkeleri %16, Arap ve İslam güçleri %12, Tobruk Hükümeti %7.3, silahlı gruplar ve paralı askerler %6, ABD güçleri ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı %5.3, en sonunda ise Türk Ordusu %1.3 oranında yer almıştır.

3- Anlaşma ve Farklılık Yönleri

Türk hükümeti, "Elmarsad" ve "Ayn Libya" sitelerinde Türk meselelerine dair etkili güçler kategorisinde birinci sırada yer almıştır, ancak "Libya Alahrar" sitesinde ikinci sıraya gerilemektedir.

Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti (Trablus Hükümeti), "Elmarsad" ve "Ayn Libya" sitelerinde Türk meselelerine dair etkili güçler kategorisinde ikinci sıraya yerleşmiş, ancak "Libya Alahrar" sitesinde birinci sıraya yükselmektedir.

Çalışma siteleri, Türk muhalefetini etkili güçler kategorisinde belirtmemiştir.

Ayn-Libya ve Libya Al-ahrar çalışma sitelerinde Türk ordusu oranları benzerken, Elmarsad sitesinde oranlar bir miktar yükselmiştir.

Cumhurbaşkanının oranları Elmarsad ve Libya Al-ahrar sitelerinde benzerken, Ayn-Libya sitesinde bir miktar yükselmiştir.

Silahlı gruplar ve paralı askerlerin oranları Elmarsad ve Ayn-Libya çalışma sitelerinde bir miktar yaklaşırken, Libya Al-ahrar sitesinde oranlar bir miktar yükselmiştir.

Tobruk Hükümeti'nin oranları Elmarsad ve Ayn-Libya çalışma sitelerinde benzerken, Libya Al-ahrar sitesinde oranlar bir miktar yaklaşmıştır.

Arap ve İslam devletlerinin etkili güçler kategorisindeki sıralaması çalışma sitelerinde benzerdi ve dördüncü sırada yer almıştır.

Batı devletlerinin etkili güçler kategorisindeki sıralaması çalışma sitelerinde benzerdi ve üçüncü sırada yer almıştır.

ABD'nin oranları araştırma sitelerinde bir miktar farklılık göstermektedir.

4- Sonuçların Tartışılması ve Yorumlanması

Önceki tablodan, Türkiye hükümetinin Türk meseleleriyle ilgili konulardaki beklenen sonuçlarda öne çıktığı görülmektedir ve araştırmacı, konuların temel olarak Türkiye meseleleriyle ilişkili olması nedeniyle bunun doğal bir sonuç olduğunu düşünmektedir. Araştırmacı, bunu Türkiye'nin Libya'ya müdahalesine, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın açıklamalarına ve Türk ordusunun Libya'daki askeri varlığına bağlamaktadır; bu nedenle, çalışma sitelerinin Türkiye'nin bağlamında etkili bir güç olarak Türkiye hükümetine odaklandığını belirtmektedir.

Çalışma, tüm çalışma sitelerinin Türk muhalefetine hiçbir şekilde atıfta bulunmadığını fark etmektedir. Araştırmacı, bu durumu Türkiye'nin dış politikasını etkileme konusundaki muhalefetin zayıf rolüne ve Türkiye'nin imajını etkileme konusundaki önemine bağlamaktadır.

Çalışma, Elmarsad sitesinin, Türk ordusu hakkında biraz düşük bir oranda bahsettiğini, ancak bu oranın Ayn-Libya ve Libya Al-ahrar sitelerine kıyasla daha yüksek olduğunu belirtir ve bunu Elmarsad sitesinin Libya muhalefetine yakın olmasına bağlamaktadır.

Libya Al-ahrar sitesinin, Trablus Hükümeti (Ulusal Mutabakat Hükümeti) oranını Elmarsad ve Ayn-Libya sitelerine kıyasla daha yüksek bir oranla belirttiğini ve Araştırmacı, sitenin Türkiye hükümeti ile güçlü ilişkilere sahip olan Ulusal Uzlaş Hükümeti'ne yakın olması nedeniyle sitenin taraflı olduğuna dikkat çekmektedir.

Türkiye'nin Libya'daki dış politikasına dair aktörlerin dağılımı, Türk hükümetinin yüksek oranda yer almasının medya tarafından olumlu bir yansıma olarak değil, daha çok Türkiye'nin Libya'daki belirleyici rolünün bir sonucu olduğunu göstermektedir. Türk ordusunun sahadaki doğrudan varlığına rağmen, düşük oranda yer alması, medyanın

askeri boyuttan çok siyasi söylem ve aktörlere odaklandığını göstermektedir. Diğer yandan, Libya Al-ahrar sitesinde Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin yüksek oranla yer alması, bu sitenin hükümetle olan yakın ilişkisine işaret etmekte ve aktörlerin seçimi ve sıralamasında belirgin bir editoryal eğilimi yansıtmaktadır. Bu durum, medya içeriklerinin yalnızca niceliksel değil, aynı zamanda ideolojik yönelimlerle de şekillendiğini ortaya koymaktadır.

3.1.4. Etkili Figürler

Medya içerik analizinde etkili figürlerin incelenmesi, gündemdeki meselelerin hangi aktörler üzerinden temsil edildiğini ortaya koymak açısından büyük önem taşımaktadır. Haberlerde adı geçen figürler, yalnızca bilgi veren unsurlar değil; aynı zamanda politik söylemin yönünü belirleyen ve okuyucunun zihinsel imgelerini şekillendiren unsurlar olarak değerlendirilir. Bu bağlamda, Libya'daki haber sitelerinde Türkiye ile ilişkilendirilen konulara dair haberlerde hangi aktörlerin öne çıktığı analiz edilmiştir. Bu aktörler; Türk figürleri (resmi, siyasi, askeri/güvenlik), Libya kökenli aktörler, uluslararası figürler ve Arap-İslam dünyasından gelen figürler olarak kategorize edilmiştir. Aşağıdaki Tablo 3.4, her bir haber sitesine göre bu aktörlerin tekrar sayılarını ve oranlarını göstermektedir. Böylece, Türkiye'nin medya temsiline ilişkin hangi aktörlerin daha sık kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Site Figürler		El-Marsad		Ayn Libya		Libya Alahrar		Genel Eğilim	
		Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %
Türk	Resmi	50	32.7	32	27.4	20	22	102	28.2
	Parti	1	0.7	1	0.9	-	-	2	0.6
	Askeri ve Güvenlik	27	17.6	10	8.5	2	2.2	39	10.8
Toplam		78	52	43	36.8	22	24.2	143	39.7
Libya		30	19.6	30	25.6	36	39.5	96	26.6
Uluslararası		29	19	33	28.2	28	30.8	90	24.9
Arap ve İslam		16	10.5	11	9.4	5	5.5	32	8.9
Toplam*		153	100	117	100	91	100	361	100

Tablo 4: Libya Haber Sitelerinde Türkiye Meselelerine Odaklanan Etkili Figürlerin

Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

*Buradaki toplam, analiz edilen konu sayısı ile eşit değildir, çünkü her bir madde, anahtar figürlerin değerlerinden birden fazla değere sahip olabilir.

Önceki tablonun verileri şu sonuçları göstermektedir:

1- Genel Eğilim

Önceki tablonun verilerinden Türk kişiliklerinin, Libya haber sitelerinde Türkiye'nin görüntüsü konusundaki öne çıkan kişilikler olduğu görülmektedir. Bu kişilerin oranı %39.7 olup, resmi kişilikler %28.2 oranında, ardından askeri ve güvenlik kişilikleri %10.8 oranında yer almıştır. En son sırada ise parti kişilikleri %0.6 oranında bulunmaktadır. İkinci sırada, Libya kişilikleri %26.6 oranında yer almıştır, onu uluslararası kişilikler %24.9 oranında takip etmektedir, ve Arap ve İslam kişilikleri %8.9 oranında gelmektedir.

2- Haber Sitelerinin Karşılaştırma

a- El-Marsad Sitesi:

El-Marsad sitesinde, Türk kişilikleri %51'lik bir oranla birinci sırayı almıştır; ikinci sırada %19.6 ile Libya kişilikler gelmiştir, onları %19'luk oranla uluslararası kişilikler izlemiştir ve Arap ve İslam kişilikleri %10.5'lik bir oranla dördüncü sırada yer almıştır.

b- Ayn-Libya Sitesi

Türk kişilikleri Ayn-Libya sitesinde %36.8'lik bir oranla birinci sırayı almıştır; ikinci sırada %28.2'lik bir oranla uluslararası kişilikler gelmiştir, onları %25.6'lık oranla Libya kişilikler izlemiştir ve Arap ve İslam kişilikleri %9.4'lük bir oranla dördüncü sırada yer almıştır.

c- Libya Al-ahrar Sitesi

Libya Al-ahrar sitesinde, Libya kişilikler %39.5'lik bir oranla birinci sırayı almıştır; ikinci sırada %30.8'lik bir oranla uluslararası kişilikler gelmiştir, onları %24.2'lik oranla Türk kişilikler izlemiştir ve Arap ve İslam kişilikleri %5.5'lik bir oranla dördüncü sırada yer almıştır.

3- Anlaşma ve Farklılık Yönleri

- a- Türk kişilikleri, Libya haber sitelerinde Türk meseleleri konusunda etkili kişilikler kategorisinde sırasıyla göz önünde bulunduğu iki site olan El-Marsad ve Ayn Libya'da birinci sırada yer almıştır, ancak Libya Al-ahrar sitesinde üçüncü sıraya düşmüştür.
- b- Tüm çalışma sitelerinde resmi, askeri ve güvenlik kişilikleri etkili kişilikler kategorisinde birinci ve ikinci sıraları elde etmiştir.
- c- Libya Al-ahrar sitesi, Türk kişilikleri arasında parti bağlantılı kişilikleri belirtmedi, bu da diğer iki siteden farklılık göstermektedir.

- d- Libyalı kişilik oranları, Libya Al-ahrar sitesinde %39.5, Ayn Libya'da %25.6 ve El-Marsad'te %19.6 olmak üzere farklılık göstermiştir.
- e- Etkili kişilikler kategorisinde uluslararası kişilik oranları Libya Ayn Libya'da %28.2 ve Libya Alahrar'da %30.8'di, ancak El-Marsad'te %19'a düşmüştür.
- f- Etkili kişilikler kategorisinde Arap ve İslam kişilikleri oranları Ayn Libya'da %9.4, El-Marsad'te %10.5'te birleşmiştir, ancak Libya Alahrar'da %5.5'e düşmüştür.

4- Sonuçların Tartışılması ve Yorumlanması

Çalışmanın siteler arasındaki sonuçlarının karşılaştırılmasına göre, Türkiye'nin meselelerine dair en önemli etkili figürlerin yüksek bir orana sahip olan Türk figürleri olduğu görülmektedir.

Çalışma, bu oranın, Türkiye'nin Libya haber sitelerindeki imajının bir sonucu olarak doğal olduğunu düşünmektedir.

Çalışma, çalışma sitelerinin, yayınlanan haberlerin doğruluğunu ve hassasiyetini değerlendirmek için resmi, askeri ve güvenlikle ilgili figürler aracılığıyla Türkiye'deki güncel olayları ve gerçekleri aktardığını belirtmektedir.

Çalışma, çalışma sitelerinin, Türkiye'deki olayları ve gerçekleri aktarırken partiye bağlı figürleri çok fazla vurgulamadığına dikkat çekmektedir; çünkü partiye bağlı figürlerin dış politika düzeyindeki olaylara çok fazla müdahale etmedikleri, rolünün sadece iç düzeyde olduğu sonucuna varmıştır.

Çalışma, çalışma sitelerinde Libya figürlerinin çalışma alanlarında ikinci sırayı almalarını doğal olarak değerlendirmektedir; çünkü Libya'da gerçekleşen siyasi veya saha olayları, resmi veya fraksiyonel veya halk düzeyinde Libya vatandaşlarıyla olmaktadır.

Çalışma, çalışma sitelerinde Libya ve uluslararası figürlerin oranlarının birbirine yakın olduğunu fark etmektedir; çünkü Türkiye ile ilişkili olan olaylar ve gerçekler, sınırlı bir şekilde Libya ve uluslararası figürlerle bağlantılıdır.

Türkiye'nin dış politikasıyla ilgili olarak Libya medyasında yer alan etkili figürlerin büyük ölçüde resmi ve askeri kişilerden oluşması, bu medya organlarının Türkiye'nin kurumsal rolüne odaklandığını göstermektedir. Bu yaklaşım, Türkiye'nin dış politikasının partisel değil, daha çok devlet merkezli bir yapı olarak sunulduğunu ima etmektedir. Diğer yandan, Libyalı ve uluslararası figürlerin oranlarındaki farklılıklar, her haber sitesinin yerel ve uluslararası aktörlere yönelik duruşunu ve ideolojik yönelimini yansıtmaktadır. Arap ve İslam figürlerinin sınırlı temsili ise, Türkiye'nin Arap-İslam

dünyasıyla olan ilişkilerinin medya söyleminde ikincil düzeyde kaldığını ve daha çok Libya'daki yerel ve uluslararası aktörlerle olan pragmatik ilişkilerinin öne çıkarıldığını göstermektedir.

3.1.5. Sitelerde Türkiye Temsili

Uluslararası aktörlere atfedilen nitelikler ve özellikler, medyada sunulan temsillerin kamuoyundaki algıyı nasıl şekillendirdiğini anlamada kritik bir rol oynamaktadır. İmge teorisi (Image Theory) çerçevesinde, bir devlete yönelik olumlu veya olumsuz sıfatlar, medyanın söz konusu ülkeye ilişkin genel tutumunu ve değer yargılarını yansıtmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada yer alan üç Libya haber sitesindeki Türkiye temsili analiz edilmiş; olumlu (dost ve destekleyici, bölgesel olarak güçlü, ekonomik olarak gelişmiş vb.) ve olumsuz (bölgeye karşı tehdit, terörü destekleyen, Arap ülkelerinin iç işlerine karışan vb.) özellikler ayrı başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Aşağıda sunulan Tablo 3.5, Türkiye'ye atfedilen bu özelliklerin her bir medya kuruluşuna göre tekrar sayılarını ve oranlarını göstermektedir. Bu tablo, Türkiye'nin medya temsiline dair değer yargılarının yönünü belirlemede önemli bir göstergedir.

Bu çalışmanın temel taşlarından biri, çalışma sitelerinde Türkiye'nin özelliklerini tanımlamaktır. Bu, pozitif ve negatif özelliklerin araştırılması yoluyla gerçekleştirilir ve araştırmacı, özellik kategorilerini (Pozitif Özellikler ve Negatif Özellikler) olmak üzere iki gruba ayırır. Bu, aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir:

Site		El-Marsad		Ayn Libya		Libya Alahrar		Genel Eğilim	
		Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %
Türkiye Temsili									
Olumlu Özellikleri ve Nitelikleri	Dost ve destekleyici	12	10.7	24	30	20	37.7	56	22.9
	Ekonomik olarak güçlü	1	0.9	4	5	1	1.9	6	2.4
	Askeri ve teknolojik olarak gelişmiş	3	2.7	2	2.5	-	-	5	2
	İnsan hakları ve özgürlükleri destekleyen demokratik bir devlet	-	-	2	2.5	-	-	2	0.8
	Bölgesel olarak güçlü ve etkili	9	8	31	38.8	20	37.7	60	24.5
	Diğer	11	9.8	5	6.3	3	5.7	19	7.8

Toplam olumlu özellikler		36	32.1	68	85	44	83	148	60.4
Olumsuz Özellikleri ve Nitelikleri	Bölgeye karşı düşmanca ve tehlikeli	19	17	1	1.3	2	3.8	22	9
	Ekonomik olarak zayıf	1	0.9	1	1.3	-	-	2	0.8
	Askeri ve teknolojik olarak geri kalmış	2	1.9	-	-	-	-	2	0.8
	Demokratik olmayan ve insan hakları ile özgürlükleri ihlal eden bir devlet	4	3.6	1	1.3	-	-	5	2
	Terörü destekleyen bir devlet	23	20.5	1	1.3	-	-	24	9.8
	Arap ülkelerinin iç işlerine müdahale ediyor	16	14.3	1	1.3	1	1.9	18	7.3
	Bölgesel olarak zayıf ve etkisiz	2	1.8	1	1.3	-	-	3	1.2
	Diğer	9	8	6	7.5	6	11.3	21	8.6
Toplam olumsuz özellikler		76	67.9	12	15	9	17	97	39.6

Tablo 5: Libya Haber Sitelerinde Türkiye Temsiline İlişkin Dağılım

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Önceki tablonun verileri şu sonuçları göstermektedir:

1- Genel Eğilim

Önceki tablonun verileri, çalışma sitelerinde Türkiye'nin konularının çoğunluğunun olumlu bir imaj içerdiğini (%60,4), geri kalan oranın ise negatif imajı içerdiğini (%39,6) göstermektedir. Ancak, olumsuz ve olumlu özelliklerin sunumu konusunda çalışma siteleri arasında belirgin bir farklılık bulunmaktadır.

Yukarıdaki tablo, Türkiye'nin özelliklerinin ve niteliklerinin tekrarları ve oranlarını genel olarak göstermektedir. Türkiye'nin "Bölgesel olarak güçlü ve etkili bir devlet" olarak tasvir edilmesi en yüksek oranla (%24,5) birinci sıradadır ve bu olumlu bir niteliktir. Onu "Türkiye'nin dostça ve destekleyici bir devlet olduğu" görüntüsü (%22.9) ile ikinci sırada yer alır, ve üçüncü sırada, "Türkiye'nin terörü destekleyen bir devlet olduğu" (%9.8)

niteliği, olumsuz bir özelliktir. Dördüncü sırada, "Türkiye'nin bölgeye karşı tehdit oluşturan ve düşmanca bir devlet olduğu" (%9) niteliği, olumsuz bir özelliktir. Beşinci sırada ise "Türkiye'nin Arap ülkelerinin iç işlerine müdahale ettiği" (%7.3) niteliği, negatif bir özelliktir.

2- Haber Sitelerinin Arası Karşılaştırma

a- El-Marsad Sitesi

El-Marsad sitesinde, konularının çoğunluğu olumsuz niteliklerle karakterize edildi ve bu niteliklerin üçte ikisinden fazlası olumsuz niteliklerle ilişkilendirildi (%67.9), olumlu nitelikler ise daha az oranda (%32.1) bulunmuştur.

Türkiye'nin terörü ve teröristleri destekleyen bir ülke olduğu imajı, olumsuz nitelikler arasında (%20.5) birinci sırada yer almıştır. Ardından, Türkiye'nin bölgeye tehdit oluşturan bir düşman ülke olduğu imajı (%17) geldi ve üçüncü sırada, Türkiye'nin Arap ülkelerinin işlerine müdahale ettiği imajı (%14.3) yer almıştır.

Çalışma, çalışmanın yapıldığı zaman diliminin, Türkiye'nin Libya'daki Ulusal Mutabakat Hükümeti (Trablus Hükümeti) ile yan yana durmasının etkisi olduğunu belirtmektedir. Bu hükümet, BM tarafından meşru olarak tanınan Libya'daki çatışmanın taraflarından biridir ve bu, Libya'nın iç işlerine müdahale türlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin Libya ile güvenlik ve deniz yetki alanlarını belirleyen bir anlaşma imzalaması, bazıları tarafından Libya'nın iç durumunu kullanarak siyasi ve ekonomik kazançlar elde etme girişi olarak görülmektedir. Türkiye'nin Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne maddi, askeri ve lojistik destek sağlaması da bazı resmi ve resmi olmayan kurumlar ile bazı Libya medya kuruluşları tarafından terörü ve teröristleri desteklemek olarak yorumlanmaktadır. Özellikle Suriye'den Libya'ya, Hafter liderliğindeki Libya Ordusu'na karşı savaşmak üzere yabancı savaşçıların Türkiye tarafından taşınmasıyla ilgili bazı haberler ve raporlar gelmiştir. Bu haberlerin ve raporların doğruluğu konusundaki belirsizliklere rağmen, Türkiye'nin Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne (Trablus Hükümeti) karşı savaşan güçlerle savaşmak üzere Suriyeli savaşçıları desteklediği iddiaları gündeme gelmiştir. Ancak Türkiye'nin dost ve destekleyici bir ülke olduğu niteliği %10.7 oranında belirtilmiş ve bu olumlu bir özellik olarak kaydedilmiştir. Onu takiben, Türkiye'nin bölgesel olarak güçlü ve etkili bir ülke olduğu özelliği %8 oranında belirtilmiştir.

b- Ayn-Libya Sitesi

Ayn-Libya sitesinin konularında olumlu özelliklerin üstünlüğü göze çarpıyor; çünkü konularının üçte ikisinden fazlası olumlu nitelikler taşıyor ve bu oran %85'i buluyor. Buna karşılık, negatif özellikler taşıyan konuların oranı ise %15 olarak belirlenmiştir.

Türkiye'nin bölgesel olarak güçlü ve etkili bir ülke tasvir edilmesi, olumlu özellikler arasında ilk sırada yer almıştır, bu özellik oranıyla (38.8%) öne çıkmıştır. Onu takiben, Türkiye'nin dostane ve destekleyici bir ülke olarak nitelendirilmesi %30'luk bir oranla ikinci sırada yer almıştır. Araştırmacı, bunun, Türkiye hükümeti ile Libya hükümeti arasında büyük ölçekli güvenlik ve siyasi işbirliğine dayandığını belirtiyor. Bu işbirliği, güvenlik ve askeri alanlarda ikili işbirliği anlaşmalarının yanı sıra deniz sınırlarının belirlenmesine yönelik bir anlaşmanın imzalanmasıyla somutlaşmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin Libya'daki iç çatışmanın çözümü için bölgesel ve uluslararası konferanslara etkin bir şekilde katılımı da önemlidir. Bunun yanı sıra, Libya ve Türkiye hükümetleri arasındaki olumlu ikili ilişkiler, bazı gazete ve haber sitelerinde Türkiye'yi dostane ve destekleyici bir ülke olarak yansıtmaktadır.

c- Libya Al-ahrar sitesi

Libya Al-ahrar sitesinde Türkiye'nin olumlu özellikleri ön plandaydı, çünkü konularının üçte ikisinden fazlası olumlu özelliklerle (83%) nitelendirildi, olumsuz özelliklere sahip konular ise (17%) olarak belirlenmiştir.

Türkiye'nin dostane ve destekleyici bir ülke olarak nitelendirilmesi, olumlu özellikler arasında ilk sırada yer almıştır, bu özellik oranıyla (37.7%) öne çıkmıştır. Aynı oranda, Türkiye'nin bölgesel olarak güçlü ve etkili bir ülke olduğu görüşü de paylaşılmaktadır.

3- Sonuçların Tartışılması ve Yorumlanması

Çalışma, bu durumu Libya Al-ahrar sitesinin Müslüman Kardeşler ile yakın ilişkisine bağlıyor. Bu grup, Arap Baharı devrimlerinin yaşandığı Arap ülkelerinde seçimlerde önde gelen bir rol oynamış ve Türkiye hükümeti ile iyi ilişkiler kurmuştur. Türkiye'nin, Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne siyasi ve askeri destek sağlaması, iki ülke arasındaki iyi diplomatik ilişkilerin yanı sıra medya tarafından Türkiye'nin dostça ve destekleyici bir ülke olarak nitelendirilmesine neden olmuştur.

Yukarıdaki verilerden, Türkiye'ye karşı genel olarak olumlu bir eğilim olduğu ve çeşitli kaynaklar arasında Türkiye'nin olumlu özellikleri konusunda nispeten bir uzlaşma olduğu görülmektedir. Bu kaynaklar, Türkiye'nin ekonomik ve askeri desteğini vurgulayarak ve

bölgesel gücünü belirtmek, Türkiye'nin dostluğunu teyit etmektedirler. Bu durum, kaynaklar arasında Türkiye ile bazı ittifak ve işbirliği yönlerinde ortak görüşlerin olduğunu işaret edebilir.

Olumsuz özelliklerle ilgili olarak, özellikle Türkiye'nin düşmanca bir ülke olarak ve tehdit olarak değerlendirilmesi konusunda net bir görüş ayrılığı olduğu gözlemlenebilir. Bu durum, bölgedeki siyasi ve ekonomik gerilimlerin ve Türkiye'nin çeşitli etkilerinin yansıtılması olabilir. İnsan hakları ve demokrasi konusundaki endişelerde farklı değerlendirmeler dikkat çekmektedir, bu da Türkiye'nin demokratik olmayan bir ülke olarak görüldüğünü ve insan haklarını ihlal ettiğini düşünen bazı kaynakların olduğunu göstermektedir, ancak bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır.

Tablo, Türkiye'nin bölgesel olarak nasıl değerlendirildiği konusundaki farklılıklara dikkat çekiyor ve bu, bölgedeki farklı siyasi pozisyonlar ve ittifaklarla ilişkilendirilebilir. Görüşler arasındaki farklar, bölgesel meselelerin Türkiye'ye genel bakışı nasıl etkilediğini göstermektedir. Değerlendirmeler arasındaki bu ayrılığın, medyanın ve siyasi manipülasyonun etkisi olabilir, çünkü farklı yorumlar olaylar ve gelişmeler için sunulmaktadır.

Bu, medyanın algıların şekillendirilmesindeki rolünü açıklayan gündem kuramıyla uyumludur. Bu teoriye göre, medya alıcıların zihnindeki imajı çizer ve oluşturur ve izleyicilerin tepkisi, medya tarafından çizilen bu imaja ve gerçek olaylara değil, çevrede gerçekleşen olayların basit bir modeline yöneliktir (Nasrallah, 2007: 39).

Tablo, farklı taraflar arasında bölünmelerin üstesinden gelmek ve zorluklar ile fırsatları anlama temelinde diyalog ve anlayışa olan acil ihtiyacı göstermektedir. Karşılıklı anlayış ve uluslararası iletişimin iyileştirilmesi, Türkiye ile ilgili ülkeler arasındaki ilişkileri güçlendirmek için temel olabilmektedir.

Sonuç olarak, tablo Türkiye'nin karşılaştığı genel olarak karmaşık bölgesel ilişkileri ve artan zorlukları yansıtmaktadır. Analiz, farklı bakış açılarını anlamamanın ve ortak bir anlayış ve işbirliği kurmanın bölgenin istikrarını sağlama açısından önemini vurgulamaktadır.

Tablo verileri, Türkiye'nin Libya mediasındaki temsiliyetinin, medya kuruluşlarının siyasi pozisyonlarıyla doğrudan ilişkili olduğunu açıkça göstermektedir. “Bölgesel olarak güçlü ve etkili bir devlet” ile “dost ve destekleyici” gibi olumlu özellikler, Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne yakın medya organlarında sıkça yer alırken; “terörü destekleyen

devlet” ve “Arap ülkelerinin iç işlerine müdahale eden devlet” gibi olumsuz nitelikler daha çok muhalif medya platformlarında öne çıkmaktadır. Bu durum, medya söyleminin yalnızca olgusal gerçeklere değil, aynı zamanda ideolojik ve politik duruşlara göre şekillendiğini ortaya koymaktadır. Öte yandan, “bölgesel güç” özelliği, farklı medya aktörleri arasında kısmi bir uzlaşma alanı olarak değerlendirilebilir. Bu ortak payda, Türkiye’nin dış politika imajında etkili olan yumuşak güç unsurlarına ve bölgesel liderlik söylemine işaret etmektedir. Medya söylemindeki bu farklılıklar, yalnızca içerik üretiminde değil, kamuoyunun algı düzeyinde de Türkiye’nin nasıl konumlandırıldığını etkileyen temel faktörlerden biridir.

3.1.6. Yaklaşım Biçimi Kategorisi

Medyanın bir ülkeye yönelik haberleri sunma biçimi, o ülkeye ilişkin genel tutumun ve imajın oluşumunda belirleyici bir göstergedir. Olumlu, olumsuz veya nötr olarak sınıflandırılan yaklaşım biçimi; haberlerin içeriğinde kullanılan dil, vurgu yapılan noktalar ve sunulan bağlam üzerinden değerlendirilir. Medya söylemi literatüründe, bu tür analizlerin kamuoyunun algılarını yönlendirme gücüne sahip olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda, çalışmada yer alan El-Marsad, Ayn-Libya ve Libya Al-ahrar sitelerinde Türkiye ile ilgili haber içerikleri; olumsuz, olumlu ve nötr olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Aşağıda sunulan Tablo 3.6, bu yaklaşım biçimlerinin site bazında dağılımını göstermekte olup, Libya medyasının Türkiye’ye bakış açısını anlamada önemli bir referans sunmaktadır.

Türkiye’nin Libya haber sitelerinde yayınlanan konularındaki yaklaşım biçimi kategorisi, Türkiye hakkında çizmeye çalıştıkları imajı anlamak için önemli göstergelerden biridir. Araştırma, yaklaşım biçimini olumsuz, olumlu ve nötr olmak üzere üç kategoriye ayırdı. Bu, aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir:

Site Yaklaşım Biçimi	El-Marsad		Ayn Libya		Libya Alahrar		Genel Eğilim	
	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %
Olumsuz	39	41.1	2	3.1	1	2.1	42	20.1
Olumlu	4	4.2	19	29.2	20	40.8	43	20.6
Nötr	52	54.7	44	67.7	28	57.1	124	59.3
Toplam	95	100	65	100	49	100	209	100

Tablo 6: Libya Haber Sitelerinde Türkiye’ye Yaklaşım Biçimlerinin Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Önceki tablonun verileri aşağıdaki sonuçları göstermektedir:

1- Genel Eğilim

Yukarıdaki tablo, araştırma konusu olan haber sitelerindeki Türkiye meselelerine yaklaşım biçimi kategorisinin genel eğiliminin çoğunlukla (%59.3) nötr eğilim olduğunu ve olumlu eğilimin (%20.6) oranında olduğunu göstermektedir, bunu (%20.1) oranında olumsuz eğilim takip etmektedir.

2- Haber Sitelerinin Arası Karşılaştırma

a- El-Marsad Sitesi

El-Marsad sitesi: sitenin Türkiye ile ilgili yazılarının yaklaşım biçimi açısından, nötr eğilimin %54,7 ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Onu sırasıyla %41,1 ile olumsuz eğilim ve %4,2 ile olumlu eğilim takip etmektedir.

b- Ayn Libya

Ayn-Libya sitesi: sitenin Türkiye ile ilgili yazılarının yaklaşım biçimi açısından, nötr eğilimin %67,7 ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Onu sırasıyla %29,2 ile olumlu eğilim ve %3,1 ile olumsuz eğilim takip etmektedir.

c- Libya Alahrar

Libya Al-ahrar sitesi: sitenin Türkiye ile ilgili yazılarının yaklaşım biçimi açısından, nötr eğilimin %57,1 ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Onu sırasıyla %40,8 ile olumlu eğilim ve %2,1 ile olumsuz eğilim takip etmektedir.

3- Anlaşma ve Farklılık Yönleri

- a- Libya sitelerinin Türkiye'ye karşı nötr eğiliminde benzerlik, çalışma sitelerinde birinci sırada geldiği görüldü, ancak oranlarda küçük farklılıklar mevcuttur; Ayn-Libya sitesinde (%67.7), El-Marsad sitesinde (%54.7), ve Libya Al-ahrar sitesinde (%57.1).
- b- Libya'daki haber sitelerinin Türkiye'ye yönelik olumlu eğilimi ikinci sırada yer almıştır, ancak siteler arasında oranlar farklılık göstermiştir. Libya Al-ahrar sitesinde olumlu eğilim oranı %40.2, Ayn-Libya sitesinde %20.9 ve El-Marsad sitesinde %4.2 olarak kaydedilmiştir.
- c- Negatif eğilim üçüncü sırada yer almıştır, ancak oranlar arasında önemli farklar bulunmaktadır. El-Marsad sitesinde negatif eğilim oranı %41.1, Ayn-Libya sitesinde %3.1 ve Libya Al-ahrar sitesinde %2.1 olarak kaydedilmiştir.

4- Sonuçların Tartışılması ve Yorumlanması

- a- Önceki tablodan açıkça görüldüğü üzere, çalışma sitelerinin Türkiye'ye yönelik eğilimi farklılık göstermiştir ve Türkiye'nin konularını ele alırken farklı görüşleri ve görüşleri ortaya koymuştur. Araştırmacı, El-Marsad sitesinin diğer çalışma sitelerinden daha yüksek olumsuz duygu oranına sahip olmasının nedenini, El-Marsad Mısır'dan çalışması ve Libya'da meşhur diplomat ve iş adamı olan "Aref Al-Nayed" tarafından kurulmuş olmasına bağlamaktadır. Al-Nayed, General Khalifa Haftar ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne yakınlığı ile bilinir ve Trablus hükümetine karşı sert bir düşmanlığı vardır ve ona karşı kampanyalara katılmıştır. Al-Nayed, Türkiye'nin Trablus hükümetini desteklemesini, Türkiye'nin Libya'nın zenginliklerini yağmalama hedeflerini gerçekleştirmek için geldiği bir çerçevede görür ve Libya'ya askeri müdahalesi bir işgal olarak kabul eder; bu nedenle Türkiye'nin olumsuz görüntüsü, diğer sitelere kıyasla oldukça yüksektir.
- b- Önceki tablodan açıkça görüldüğü üzere, Ayn-Libya sitesinde Türkiye'ye karşı olumlu duyguların, olumsuz duygulara kıyasla önemli ölçüde daha yüksek olduğu görülmektedir. Araştırmacı, bunun nedenini Türkiye'nin meşru Hükümeti desteklemesine, Libya ile güvenlik, askeri ve siyasi işbirliği anlaşmaları imzalamasına, Türkiye'nin Libya'daki iç anlaşmazlıkları çözme çabalarında kilit bir rol oynamasına bağlamaktadır. Bu durum, olumlu duyguların olumsuz duygulara kıyasla neden daha yüksek olduğunu açıklamaktadır.
- c- Libya Al-ahrar sitesindeki olumlu duyguların ortalaması (%40.8) Ayn-Libya ve El-Marsad sitelerinden daha yüksektir. Bu durum, Libya Alahrar'ın Müslüman Kardeşler hareketine yakınlığından kaynaklanabilir. Bu hareket, Türk hükümeti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan ile güçlü bağlar kurmuştur. Ayrıca, Libya Alahrar'ın faaliyetlerine İstanbul'dan başlamış olması, Türkiye'nin Libya'nın geleceği için bir güç olduğunu düşündüğünü yansıtabilir.

Tablo sonuçları, analiz edilen üç medya kuruluşunda Türkiye ile ilgili haberlerin çoğunlukla “nötr” bir yaklaşımla ele alındığını göstermektedir. Ancak bu nötr yaklaşımın gerçek bir tarafsızlık mı, yoksa yalnızca haberin teknik aktarımı mı olduğu sorusu önem kazanmaktadır. Öte yandan, “olumlu” ve “olumsuz” yaklaşımlar, medya kuruluşlarının siyasi eğilimleriyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Örneğin, El-Marsad'ın olumsuz eğilim oranının yüksek olması, kuruluşun Türkiye karşıtı bir duruş sergileyen gruplara (örneğin Haftar yanlılarına) yakınlığıyla açıklanabilir. Buna karşılık, Libya Alahrar'da Türkiye'ye

yönelik olumlu tutumun ön planda olması, bu medyanın Türkiye ile yakın ilişkiler içerisinde olan İslami hareketlere yakın durmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, medyanın sadece haber değil, aynı zamanda politik pozisyon taşıyan bir aktör olduğunu ve kamuoyunun Türkiye'ye yönelik algısının bu çerçevede şekillendiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, çalışmada kullanılan gündem belirleme kuramı açısından, bu eğilimler, Türkiye'nin imajının hangi konular ve hangi bakış açılarıyla kamuoyuna sunulduğunu göstermesi açısından önemlidir.

3.1.7. Çalışma Sitelerinin Türkiye ile İlgili Konuları ele Almak İçin Kullandığı Haber Kaynakları

Çalışma, Türkiye ile ilgili haberleri aktarmak için belirli medya kaynaklarına büyük önem vermiştir. Çalışma, Türkiye ile ilgili haber materyallerini iletmek için çalışma sitelerinin kullandığı medya kaynaklarına büyük bir ilgi gösterdi, çünkü bu materyalleri medya malzemesi üzerinde büyük bir etkiye sahiptir; çünkü haber materyalini üreten ve başkalarına ileten kaynağın politikasına göre etkilenir.

Haber kaynakları, medyada sunulan içeriklerin güvenilirliği ve nesnelliği üzerinde belirleyici bir role sahiptir. Medya araştırmalarında, iç kaynakların (muhabirler ve özel yazarlar) kullanımı genellikle editoryal özerkliğe işaret ederken; dış kaynaklara (yerel, Türk veya uluslararası ajanslar ile diğer medya araçları) dayalı içerikler, ideolojik yönelimleri veya politik hassasiyetleri yansıtabilir. Bu bağlamda, çalışmada incelenen üç Libya haber sitesinin Türkiye ile ilgili konularda hangi tür haber kaynaklarını kullandığı analiz edilmiştir. Kaynaklar; iç kaynaklar (muhabir ve özel yazar) ve dış kaynaklar (Libya, Türk, uluslararası ajanslar, diğer medya kuruluşları, çoklu kaynaklar, kaynak belirtilmemiş olanlar) şeklinde kategorize edilmiştir. Aşağıda sunulan Tablo 3.7, bu haber kaynaklarının site bazında nasıl dağıldığını göstermekte olup, medya üretiminin özgünlüğü ve çeşitliliğini değerlendirme açısından önemli veriler sunmaktadır.

Çalışma sitelerinin kullandığı medya kaynaklarının doğasını gösteren aşağıdaki tablo:

Kaynaklar \ Site		El-Marsad		Ayn Libya		Libya Alahrar		Genel Eğilim		
		Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	
İç Kaynaklar	Muhabir veya Temsilci	-	-	-	-	3	6.1	3	1.4	
	Özel Yazman	1	1.1	1	1.5	2	4.1	4	1.9	
Dış Kaynaklar	Haber ajansı	Libya	-	-	1	1.5	-	-	1	0.5
		Türk	11	11.6	15	23.1	4	6.2	30	14.4
		Uluslararası	29	30.5	7	10.8	9	18.4	45	21.5
	Diğer medya araçları		36	37.9	13	20	10	20.4	59	28.2
	Daha fazla kaynak		-	-	2	3.1	1	2	3	1.4
	Kaynak Yok		10	10.5	18	27.7	15	30.6	43	20.6
	Diğer		8	8.4	8	12.3	5	10.2	21	10.1
	Toplam		95	100	65	100	49	100	209	100

Tablo 7: Libya Haber Sitelerinde Türkiye Konularında Kullanılan Haber Kaynaklarının Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

1- Genel Eğilim

Sonuçlar, araştırma konusu olan haber siteleri tarafından en çok kullanılan iki kaynağın "Diğer medya araçları" ile "Uluslararası Haber Ajansları" olduğunu göstermiştir. Siteler tarafından pek kullanılmayan kaynak ise, temel olarak Libya Haber Ajansları.

2- Haber Sitelerinin Arası Karşılaştırma

a- El-Marsad Sitesi

El-Marsad sitesi: Bu sitede, "Diğer medya araçları" %37,9 ile ilk sırada yer almıştır. Onu sırasıyla %30,5 ile "Uluslararası Haber Ajansları" ve %11,6 ile "Türk Haber Ajansları" takip etmektedir. "Kaynak Yok" seçeneğinin %10,5 ile dördüncü sırada yer alması dikkat çekicidir.

b- Ayn Libya

Ayn-Libya sitesi: Bu sitenin kullandığı kaynaklar açısından, "Kaynak Yok" kaynağının %27,7 ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Onu sırasıyla %23,1 ile "Türk Haber Ajansları", %20 ile "Diğer medya araçları" takip etmektedir.

c- Libya Alahrar

Libya Al-ahrar sitesi: Bu sitenin kullandığı kaynaklar açısından, "Kaynak Yok" kaynağının %30,6 ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Onu sırasıyla %20,4 ile "Diğer medya araçları" ve %18,4 ile "Uluslararası Haber Ajansları" takip etmektedir.

3- Sonuçların Tartışılması ve Yorumlanması

- a- Medya, araştırma konusu olan sitelerde ilk sırada yer almıştır. Bu durum, haberlere özellikle Türk medyası aracılığıyla kolayca erişilebilmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü siteler, Türkiye ile ilgili konuları araştırmaktadır.
- b- Türkiye'nin "yabancı bir ülke" olarak Arap topraklarında sahip olduğu siyasi ve saha etkileşimini göz önünde bulundurarak, uluslararası haber ajanslarının, haberlerinin temel kaynaklarından biri olarak kabul edilmesi mantıklıdır. Bu nedenle, araştırmanın konusu olan sitelerde kullanılan kaynaklar arasında uluslararası haber ajanslarının ikinci sırada olması mantıklıdır.
- c- Türk haber ajansı (Anadolu Ajansı), haber ajansları kategorisinde araştırma konusu olan sitelerde ikinci sırada yer almıştır. Bunun nedeni, araştırmanın esas olarak Türkiye ile ilgili olmasından kaynaklanmaktadır. Arap basınının Türkiye ile ilgili olay ve meseleleri aktarmak için Türk medyasına yönelmesi doğaldır.

4- Haber Kaynağı Kullanımının Anlamı: Eleştirel Bir Değerlendirme

Tablo sonuçları, çalışmada incelenen üç haber sitesinin büyük ölçüde dış kaynaklara dayandığını ortaya koymaktadır. Özellikle “diğer medya araçları” ve “uluslararası haber ajansları” en sık başvurulmuş kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu durum, söz konusu sitelerin yerel muhabir ya da temsilciye sahip olmamasını veya sahadan doğrudan bilgi elde etme olanaklarının kısıtlı olmasını göstermektedir. Aynı şekilde, Türk haber ajanslarının (özellikle Anadolu Ajansı) bazı sitelerde önemli bir yer tutması, hem konunun Türkiye ile doğrudan ilgili olmasından hem de Türk medyasına kolay erişim sağlanmasından kaynaklanabilir. Ancak dikkat çeken bir diğer husus ise, haberlerin kaynağının belirtilmediği (“Kaynak Yok”) oranının oldukça yüksek oluşudur. Bu oran Libya Al-ahrar sitesinde %30,6, Ayn Libya’da ise %27,7’dir. Bu durum, haberlerin şeffaflığı ve gazetecilik etiği açısından soru işaretleri doğurabilir. Ayrıca, kaynak belirtilmemesi, haberin manipülasyona açık olmasına ya da belirli bir siyasi yönlendirme taşımasına da zemin hazırlayabilir.

3.2. Türkiye ile İlgili Konuların Biçim Kategorileri

Bu bölüm, çalışmanın örneklemini oluşturan Libya haber sitelerinde, Türkiye ile ilgili konuların biçim özelliklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Türkiye ile ilgili konuların haber sitelerinde nasıl sunulduğuna, hangi sanatların kullanıldığına, ne kadar ilgi gördüğüne ve etkileşimli öğelerin nasıl kullanıldığına odaklanmaktadır.

3.2.1. Haber Biçimleri

Medyanın haber içeriklerini sunma biçimi, ilgili konunun nasıl işlendiğine dair önemli ipuçları sunar. Haberin yalnızca aktarılması mı yoksa analiz edilerek derinlemesine yorumlanıp sunulması mı, medya kuruluşlarının editoryal tercihlerine göre şekillenir. Bu bağlamda, çalışmada Libya'daki haber sitelerinin Türkiye ile ilgili içerikleri hangi gazetecilik türlerinde sundukları analiz edilmiştir. İçerikler; haber, makale, rapor, röportaj, araştırma gibi farklı biçimlere ayrılarak değerlendirilmiştir. Aşağıda sunulan Tablo 3.8, El-Marsad, Ayn-Libya ve Libya Al-Ahrar sitelerinin Türkiye konularında hangi tür gazetecilik formlarını tercih ettiğini göstermekte olup; sunum derinliği, habercilik yaklaşımı ve içerik çeşitliliği açısından karşılaştırmalı bir analiz yapılmasına olanak tanımaktadır.

Site Haber Biçimleri	El-Marsad		Ayn Libya		Libya Alahrar		Genel Eğilim	
	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %
Haber	86	90.5	47	72.3	35	71.4	168	80.4
Hikâye	-	-	-	-	-	-	-	-
Rapor	3	3.2	2	3.1	8	16.3	13	6.2
Makale	-	-	9	13.8	6	12.2	15	7.2
Röportaj	5	5.2	4	6.2	-	-	9	4.3
Araştırma	-	-	2	3.1	-	-	2	0.9
Karikatür	-	-	-	-	-	-	-	-
Bağımsız gazete fotoğrafı	-	-	1	1.5	-	-	1	0.5
Diğer	1	1.1	-	-	-	-	1	0.5
Toplam	95	100	65	100	49	100	209	100

Tablo 8: Libya Haber Sitelerinde Türkiye Konularında Kullanılan Gazetecilik Türlerinin Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Önceki tablonun verileri aşağıdaki sonuçları göstermektedir:

1- Genel Eğilim

Haberler, Türk meseleleri konularında çalışma sitelerinde gazete türleri içinde %80.4 oranıyla ilk sırada yer almıştır, ikinci sırada büyük farkla %7.2 oranıyla gazete makalesi gelmiştir, onu %6.2 oranıyla rapor izlemiştir, ardından %4.3 oranıyla söyleşi gelmiştir, %0.9 oranıyla araştırma takip etmiştir, %0.5 oranıyla bağımsız gazete fotoğrafı gelmiştir.

2- Haber Sitelerinin Arası Karşılaştırma

a- El-Marsad Sitesi

El-Marsad sitesi: "Haber" türünün %90.5 ile ilk sırada yer aldığı, bunu sırasıyla %5.2 ile "Röportaj", ve "Rapor" türünün %3.2 ile son sırada yer aldığı görülmektedir.

b- Ayn Libya

Ayn-Libya sitesi: "Haber" türünün %72.3 ile ilk sırada yer aldığı, bunu sırasıyla %13.8 ile "Makale", %6.2 ile "Röportaj" ve %3.1 ile "Rapor ve Araştırma" türlerinin takip ettiği ve " Bağımsız gazete fotoğrafı " türünün %1.5 ile son sırada yer aldığı görülmektedir.

c- Libya Alahrar

Libya Al-ahrar Sitesi: Görüldüğü gibi, "Haber" %71.4'lük bir oranla birinci sırada gelirken, onu %16.3'lük bir oranla "Rapor" izlemekte ve %12.2'lik bir oranla "Makale" gelmektedir.

3- Sonuçların Tartışılması ve Yorumlanması

a- Türkiye'nin Arap olmayan bir ülke olduğu ve bölgesel olarak etkili bir aktör olduğu göz önüne alındığında, ve araştırma konusu olan gazetelerin esas olarak Türk medyası ve uluslararası haber ajanslarına bağımlı oldukları düşünüldüğünde, söz konusu gazetelerin Türkiye konularını ele alırken "haber" yazı türünü büyük ölçüde kullanması (El-Marsad %90.5, Ayn-Libya %72.3, Libya Al-ahrar %71.4), mantıklı ve doğaldır.

b- Makalelerin ikinci sırada ve rapor haberlerin üçüncü sırada yer almasına gelince, daha önce de belirtildiği gibi, genel olarak Arap Baharı ve özellikle Libya Devrimi'nin yarattığı atmosfer, ve Türk-Arap ilişkileri, yorum yazarlarını Türkiye ile ilgili meselelere daha fazla önem vermeye itmiştir.

c- Gazetecilik biçim türlerinin geri kalanının araştırma konusu olan siteler tarafından az kullanılması ise, söz konusu sitelerin haber çıkarma yöntemlerini gözden geçirmelerini gerektiren olumsuz bir husustur.

Her ne kadar üç sitede de haber türü açık bir şekilde baskın olsa da, diğer gazetecilik biçimlerinin kullanımındaki farklılıklar dikkat çekicidir. Özellikle Ayn-Libya ve Libya

Al-ahrar siteleri, El-Marsad’a kıyasla daha fazla çeşitlilik göstermekte; bu durum, editoryal politikaların farklılığına veya özgün içerik üretebilecek nitelikli insan kaynağına işaret edebilir. Ayrıca karikatür, hikâye ya da bağımsız gazete fotoğrafları gibi etkileşimli ve görsel öğelerin tamamen yokluğu, söz konusu haber sitelerinin daha çok resmi ve geleneksel bir yayın çizgisine sahip olduğunu ya da çağdaş katılımcı medya araçlarından yeterince faydalanmadığını göstermektedir.

3.2.2. Etkileşimli Öğeler Kategorisi

Etkileşimli öğeler, dijital medyanın öne çıkan özelliklerinden biri olarak, okuyucunun içerikle ne ölçüde etkileşim kurabildiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, çalışmada incelenen Libya haber sitelerinde Türkiye ile ilgili haberlerde hangi etkileşimli unsurların kullanıldığı analiz edilmiştir. Sosyal medya paylaşım butonları, yorum yapma imkânı, e-posta ile gönderim gibi unsurların yer alıp almadığı incelenmiş ve bu sayede medya organlarının okuyucularını içeriğe ne derece dahil ettikleri değerlendirilmiştir. Aşağıdaki Tablo 3.9, ilgili haber sitelerinde Türkiye konularına dair sunulan etkileşimli unsurların dağılımını göstermektedir.

Site Etkileşimli öğeler	El-Marsad		Ayn Libya		Libya Alahrar		Genel Eğilim	
	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %	Tekrar Sayısı	Tekrar Oranı %
Sosyal medya ağları	95	100	65	100	49	100	209	100
Yayınlama ve paylaşma	95	100	65	100	-	-	160	76.6
Yorumlar ve cevaplar	-	-	65	100	-	-	65	31.1
E-posta ile konuyu gönderme	95	100	65	100	-	-	160	76.6
Anket	-	-	-	-	-	-	-	-
Hashtag/Etiket	-	-	-	-	49	100	49	2.3
Diğer	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	95		65		49		209	

Tablo 9: Libya Haber Sitelerinde Türkiye Konularında Etkileşimli Öğelere Yer Verme Oranı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Önceki tablonun verileri aşağıdaki sonuçları göstermektedir:

1- Genel Eğilim

Çalışma siteleri Türk meselelerinde çeşitli etkileşim öğelerini kullandılar. En belirgin olanı sosyal medya ağları oldu ve %100 oranında birinci sırada yer almıştır. Onu, yayınlama ve paylaşma ile e-posta yoluyla konuyu gönderme takip etmiştir, ikinci sırada %76.6 oranında. Ardından, cevaplar ve yorumlar %31.1 oranında gelmiştir, hashtag/etiket ise %2.3 oranında yer almıştır. Anket yapısında tekrarın olmadığına dikkat çekilmelidir.

Çalışma, sitelerin sosyal medya ağlarına öncelik vermesinin, çoğu web sitesinin iletişim teknolojilerine dayanmasıyla uyumlu olduğunu düşünüyor. Bu, sitelerin uzmanlık alanlarından bağımsız olarak haberleri mümkün olduğunca geniş kitlelere ulaştırma çabasıyla ilgilidir. Bu etkileşimli öğeler, haberin sosyal medya platformlarında yayılmasını ve tanıtılmasını sağlamak için geniş bir izleyici kitlesi tarafından paylaşılmasını hedeflerdir.

2- Haber Sitelerinin Arası Karşılaştırma

a- El-Marsad Sitesi

Sosyal medya ağları, içerik paylaşımı ve konunun e-posta yoluyla gönderimi gibi etkileşimli öğeler, El-Marsad sitesinde, Türkiye'nin meselelerini ele alırken en öncelikli etkileşim biçimleridir ve bu durum oranlarına yüzde 100'de ulaşmıştır. Ayrıca, yorumlar ve anketlerde tekrar olmadığını belirtmek önemlidir.

b- Ayn-Libya Sitesi

Sosyal medya ağları, içerik paylaşımı ve konunun e-posta yoluyla gönderimi gibi etkileşimli öğeler, yorumlar ve cevaplar, incelenen konularda Türkiye'nin meselelerini ele alırken en öncelikli etkileşim biçimleridir ve bu durum Ayn-Libya sitesinde oranlarına % 100'de ulaşmıştır. Ayrıca, anketlerde tekrar olmadığını ve hashtag/etiket kullanımının olmadığını belirtmek önemlidir.

c- Libya Al-ahrar Sitesi

Sosyal medya platformları ve etiketler/hashtagler, Libya Al-ahrar sitesinde Türk meselelerini ele alırken en öncelikli etkileşim biçimleri olarak %100 oranında kullanılmıştır. Ayrıca, paylaşım ve katılım, cevaplar ve yorumlar, konunun e-posta ile gönderimi ve anketlerde tekrar olmadığını belirtmek önemlidir.

3- Sonuçların Tartışılması ve Yorumlanması

Önceki tablodan, çalışma sitelerinin Türk meselelerine ilişkin etkileşimli hizmetlere ne derece önem verdiği açıkça görülmektedir. Araştırmacı, sosyal medya unsurunun yüksek oranında olduğunu görmektedir. Bu durumu, sitelerin bu unsura önem vermesine ve içeriklerini farklı platformlarda yaymak ve okuyucuların yeni bilgilere erişmesini sağlamak için mümkün olduğunca geniş bir kitleye ulaşmak istemelerine bağlamaktadır. Çalışma, çalışma sitelerinin sosyal medya ağlarına büyük ilgi gösterdiğini belirtmektedir. Bu ilgiyi, sosyal medya ağlarının haber içeriğini pazarlamadaki önemli rolü ve geniş erişim potansiyelleri ile açıklamaktadır. Sosyal medya ağlarının, halkın ilgi alanlarını ölçmek ve içeriğe verdikleri tepkileri ölçmek için bir araç olarak kullanılması önemlidir. Yayınlama, paylaşma ve içeriği e-posta ile gönderme öğelerinin, araştırma sitelerinde %76.6 oranında benzerlik gösterdiği belirlenmiştir.

Çalışma, çalışma sitelerinin içeriklerinin okuyucu kitlesine ulaşmasını sağlamak için etkileşimli öğelere olan ilgisini vurgulamaktadır.

Sosyal medya bağlantılarının ve e-posta ile gönderme gibi etkileşimli öğelerin yaygın kullanımı, çalışmada incelenen bazı sitelerin teknik olarak güncel araçlara açık olduğunu göstermektedir. Ancak, etkileşimli öğelerin çeşitliliğinin sınırlı olması, bu medya kuruluşlarının hâlâ okuyucularla tek yönlü bir iletişim kurduklarını düşündürmektedir. Örneğin, yorum yapma, anket kullanımı veya oylama gibi araçların tamamen yokluğu, okuyucuların görüşlerinin toplanması veya katılımının teşviki açısından ciddi bir eksikliktir. Ayrıca, bazı sitelerin yalnızca belirli bir aracı (örneğin, Libya Alahrar'ın hashtag kullanımına odaklanması) tercih etmesi, bu sitelerin teknik politikaları ya da hedef kitle stratejileriyle ilişkilendirilebilir.

SONUÇ

Bu çalışma, 1/11/2019 - 31/5/2022 tarihleri arasındaki dönemde, Libya haber sitelerinde Türkiye'nin imajıyla ilgili araştırmanın sonuçlarını özetliyor. Çalışmanın örneklemini oluşturan Libya haber sitelerinde Türkiye ile ilgili konuları ele alan gazete makalelerinin sayısı şunlardır: El-Marsad (95), Ayn-Libya (65), ve Libya Al-ahrar (49).

Çalışmada tablolarla sunulan veriler, nicel bir analizle Türkiye'nin Libya'daki medya temsiline ilişkin genel eğilimleri ortaya koymuştur. Ancak bu verilerin anlamlı ve bütüncül bir şekilde değerlendirilebilmesi için, sadece istatistiksel oranlarla değil, aynı zamanda kuramsal çerçeve ve bölgesel bağlamlar ışığında yorumlanması gerekmektedir. Bu doğrultuda, aşağıda sunulan sonuçlar; Türkiye'nin Libya'daki medya görünürlüğü, kamu diplomasisi araçlarının etkinliği ve Türkiye imajının şekillenme dinamiklerine dair derinlemesine bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'nin dış politikasının ve uluslararası imajının, farklı ideolojik yönelimlere sahip üç Libya haber platformunda nasıl sunulduğu analiz edilmiştir. Tablolarla sunulan nicel veriler, yalnızca betimsel nitelik taşımamakta; aynı zamanda medya temsilleri üzerinden Türkiye'nin Libya'daki görünürlüğüne, kamu diplomasisi araçlarının etki düzeyine ve medya gündeminin Türkiye algısının oluşumuna katkılarına dair kuramsal bir değerlendirme imkânı sunmaktadır. Aşağıda sunulan sonuçlar, bu çerçevede şekillendirilmiştir:

Analizler, Libya'daki Türk müdahalesinin çoğunlukla “girişim” veya “hegemonya” bağlamında haberleştirildiğini ortaya koymuştur. Bu durum, Libya medyasının Türkiye'yi geniş jeostratejik etki alanına sahip bölgesel bir güç olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Böylece, Türk güvenlik stratejisinin bölgesel medyada nasıl temsil edildiğine dair önemli ipuçları elde edilmiştir.

TRT Arabi, Anadolu Ajansı, Yunus Emre Enstitüsü ve TİKA gibi kamu diplomasisi araçlarının Libya medyasındaki görünürlüğü oldukça sınırlı kalmıştır. Bu da Türkiye'nin hedef kitleye ulaşma konusunda yapısal bir boşlukla karşı karşıya olduğunu ve Libya'ya yönelik kitle iletişim stratejisinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini göstermektedir. Türkiye'nin Libya'daki faaliyetlerinin medya içeriğinde büyük ölçüde “Türk müdahalesi” çerçevesinde ele alındığı görülmüştür. Siyasi, askerî ve ekonomik boyutlar dahil olmak üzere, Türkiye'nin varlığı genellikle bu perspektiften değerlendirilmiştir. Bu yönelim, Libya medya gündeminin Türk dış politikasına dair konuları nasıl

önceliklendirdiğini ve bu önceliklerin halkın Türkiye algısını şekillendirmedeki rolünü ortaya koymaktadır. Bu durum, çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan Gündem Belirleme Teorisi'nin varsayımlarıyla örtüşmektedir.

Haber içeriklerinin büyük kısmının, yerel muhabir faaliyetlerinden ziyade, ulusal ve uluslararası haber ajanslarından aktarıldığı belirlenmiştir. Bu durum, Libya medyasında Türkiye'ye ilişkin özgün içerik üretiminin sınırlı olduğunu ve haber ajanslarının içerik üretiminde belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. Böylece, haberin kaynağının içeriğin yönünü ve çerçevesini nasıl etkilediği sorusu gündeme gelmektedir.

Eğitim, kültür ve insani yardım gibi Türkiye'nin yumuşak güç araçları, Libya medyasında yeterince yer bulamamıştır. Oysa Joseph Nye'nin teorileştirdiği yumuşak güç yaklaşımı çerçevesinde bu alanlar, dış politikanın tamamlayıcı unsurlarıdır. Bu boşluk, Türkiye'nin bölgeye yönelik iletişim stratejisinde önemli bir zaafa işaret etmektedir.

Türkiye'nin Arap Baharı sürecindeki tutumu, başlangıçta halk iradesine vurgu yapan normatif bir söylemle şekillenmiş; ancak süreç içinde bu söylem yerini daha güvenlik temelli ve pragmatik bir yaklaşıma bırakmıştır. Bu geçiş, Türkiye'nin dış politikasında normatif değerler ile stratejik zorunluluklar arasında esnek bir denge kurma kapasitesine dair örnek teşkil etmektedir.

Bu çerçevede, çalışmanın bulguları Türkiye'nin Libya'daki medya görünürlüğü ile bölgedeki jeopolitik stratejileri arasındaki bağlantıyı ortaya koyarken, aynı zamanda kamu diplomasisi araçlarının Libya kamuoyunu etkilemedeki etkinliğini sorgulamaya imkân tanımaktadır.

Bu kapsamda, elde edilen veriler ışığında, Türkiye'nin Libya politikası ve Arap Baharı sürecindeki genel tutumu üzerine bazı stratejik çıkarımlarda bulunmak mümkündür:

Türkiye, Arap Baharı sürecinde izlediği dış politika stratejisinde normatif değerler ile stratejik çıkarlar arasında bir denge kurma arayışı içinde olmuştur. Özellikle Libya örneğinde, Türkiye'nin müdahalesi yalnızca ideolojik bir tercih ya da insani sorumluluk bağlamında değil; aynı zamanda Doğu Akdeniz'deki enerji rekabeti, deniz yetki alanları ve Kuzey Afrika'daki jeopolitik konumlanma açısından stratejik bir adım olarak değerlendirilmelidir. Türkiye, Libya'daki Ulusal Mutabakat Hükümeti ile yaptığı askeri ve deniz yetki alanı anlaşmaları sayesinde hem Akdeniz'deki çıkarlarını koruma hem de Kuzey Afrika'da etkisini artırma hedefi gütmüştür.

Bununla birlikte, Türkiye'nin Libya'ya yönelik politikası, Arap Baharı sürecinde benimsediği genel yaklaşımla da uyumludur. Türkiye, özellikle Libya devriminde, halkın iradesini destekleyen bir tutum sergilemiş; ancak süreç ilerledikçe, güvenlik kaygıları ve bölgesel denge arayışları doğrultusunda daha pragmatik ve müdahaleci bir politikaya yönelmiştir. Bu durum, Türkiye'nin dış politikasında normatif söylemlerle stratejik gereklilikler arasında nasıl esnek bir denge kurabildiğinin somut bir örneğidir.

Yukarıda sunulan bulgular ışığında değerlendirildiğinde, bu çalışmada elde edilen veriler Türkiye'nin bölgedeki yumuşak güç stratejisinin Libya medyasındaki yansımalarını ortaya koymaktadır. Ancak, bu yansımaların medya kuruluşlarının ideolojik duruşlarına göre önemli ölçüde farklılık göstermesi, Türkiye'nin yumuşak gücünün Libya'da homojen bir etki yaratamadığını düşündürmektedir. Özellikle "Türk müdahalesi" söyleminin ön planda yer alması, Türkiye'nin kamu diplomasisi araçlarının ve uluslararası iletişim stratejilerinin Libya'daki etkisinin sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu durum, Türkiye'nin Libya'daki medya algısını daha etkin yönetebilmesi için stratejik iletişim ve hedef odaklı medya politikalarına ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın bulgularından hareketle, Libya medyasında Türkiye'nin imajının dengeli bir şekilde ele alınmasının teşvik edilmesi ve Türkiye'nin kamu diplomasisi araçlarının Libya bağlamına uygun şekilde geliştirilmesi amacıyla, ilgili taraflara yönelik aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

TRT Arapça, Anadolu Ajansı gibi Arapça yayın yapan Türk medya kurumlarından doğrudan bilgi ediniminin artırılması ve Türkiye'deki gelişmeleri yerinden izleyebilmek için sahada görev yapan muhabirlerin sayısının artırılması gerekmektedir.

Türkiye ile ilgili konular, Libya ile Türkiye arasındaki ilişkileri ve iki ülkenin ortak çıkarlarını göz önünde bulunduran nesnel bir medya söylemi inşa edilmesine katkı sağlayacak şekilde mesleki ve etik ilkelere uygun olarak ele alınmalıdır.

Türk meselelerine dair derin bilgiye sahip editoryal kadroların görevlendirilmesi ve Türkiye siyasetini dengeli biçimde analiz edebilecek uzmanların istihdam edilmesi gerekmektedir.

Libya ve Türkiye'deki medya kuruluşları arasında ortak projeler, eğitim atölyeleri ve deneyim paylaşımı yoluyla medya iş birliği geliştirilmelidir.

Türkiye'nin yalnızca siyasi veya askerî müdahale perspektifiyle temsil edilmesini aşan; kültür, ekonomi, eğitim ve insani yardım gibi farklı boyutları da kapsayan bir yaklaşım benimsenmelidir.

Libya-Türkiye ilişkilerinin çeşitliliğini yansıtan ve iki halk arasındaki tarihî ve kalkınmaya dayalı ortaklıkları öne çıkaran medya içerikleri üretilmelidir.

Sadece acil haberler veya yüzeysel anlatımlarla sınırlı kalmadan; makaleler, soruşturma yazıları ve analitik gazetecilik gibi türlere de yer verilerek gazetecilik çeşitliliği artırılmalıdır.

Haber kaynakları çeşitlendirilmeli, yayımlanmadan önce bilgiler doğrulanmalı ve Libya veya Türkiye gerçekliğini doğru şekilde yansıtmayan uluslararası medya anlatılarına sorgulayıcı bir yaklaşım benimsenmelidir.

Libya toplumuyla etkili bir iletişim kurmak üzere, kültürel ve siyasi çeşitliliği gözeten, hedef odaklı ve Arapça içeriklere dayalı özel bir medya stratejisi geliştirilmelidir.

TRT Arapça, Anadolu Ajansı, Yunus Emre Enstitüsü ve TİKA gibi kamu diplomasisi kurumları arasında daha etkili bir koordinasyon sağlanmalı, böylece Türkiye'nin Libya dış politikasına ilişkin tutarlı ve bütüncül bir anlatı inşa edilmelidir.

Libya kamuoyuna yönelik dijital medya içerikleri ve kamu diplomasisi araçlarına yapılan yatırımlar artırılmalı, bazı bölgesel medya anlatılarının oluşturduğu olumsuz etkilerin hafifletilmesi hedeflenmelidir.

Libya'daki gazetecilerle iş birliği programları geliştirilmeli; eğitimler, deneyim paylaşımı ve mesleki konferanslar yoluyla medya diyalogu güçlendirilmelidir.

Türkiye'nin Libya'daki varlığı sadece güvenlik veya askerî boyutla sınırlandırılmamalı; kültürel, insani ve eğitsel yönleri de kapsayan daha geniş bir iletişim vizyonu oluşturulmalıdır.

Yerel medya kuruluşlarıyla ortak içerik üretimi desteklenmeli ve böylece çoğulculuğu yansıtan ve karşılıklı etkileşimi artıran medya ürünleri geliştirilmelidir.

Türkiye'nin Arap medyasında genel olarak ve Libya medyasında özel olarak nasıl temsil edildiğine dair saha araştırmaları ve derinlemesine içerik analizleri teşvik edilmelidir.

Libya ve Türkiye üniversitelerinde medya ve kamu diplomasisi perspektifinden ikili ilişkileri inceleyen yüksek lisans ve doktora tezleri desteklenmelidir.

Libya medyasında Türkiye'nin sunuluş biçimini, bölgedeki diğer aktörlerin temsilleriyle karşılaştırmalı olarak ele alan geleceğe dönük çalışmalar teşvik edilmelidir.

Türkiye ile ilgili Libya medya içeriğini derleyen akademik veri tabanları oluşturulmalı, böylece söylem analizi ile nicel ve nitel içerik analizlerini kolaylaştıracak bir zemin hazırlanmalıdır.

Türk ve Libyalı araştırmacılar arasında ortak çalıştaylar ve bilimsel sempozyumlar düzenlenerek, akademik iş birliği güçlendirilmeli ve ortak konulara yönelik eleştirel düşünce geliştirilmeye çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

- أباطة، فاروق. (1986). *الحكم العثماني في اليمن 1872-1918*. القاهرة: الهيئة المصرية العامة للكتاب.
- Abaza, F. (1986). *Yemen'de Osmanlı Hakimiyeti 1872-1918*. Kahire: Mısır Genel Kitap Kurumu.
- عبد، عزيزه. (2004). *الإعلام السياسي والرأي العام: دراسة في ترتيب الأولويات*. القاهرة: دار الفجر للنشر والتوزيع.
- Abdu, A. (2004). *Siyasi Medya ve Kamuoyu: Önceliklerin Sıralanmasına Dair Bir Çalışma*. Kahire: Fajr Yayınevi.
- عبد العزيز، لزه، وسولي، خالد. (2020). التدخل التركي في الأزمة الليبية وأثره على مشروع بناء الدولة بعد 2011. *مجلة الحقوق والحريات*، 8(3)، 77-98.
- Abdulaziz, L., & Suli, K. (2020). Libya krizine Türk müdahalesi ve 2011 sonrası devlet inşasına etkisi. *Hukuk ve Özgürlükler Dergisi*, 8(3), 77-98. <https://asjp.cerist.dz/en/article/131608>
- عبد الباقي، عيسى. (2013). *الصحافة الاستقصائية-أطر نظرية ونماذج تطبيقية*. ط1، القاهرة: دار العلوم للنشر.
- Abdul Baki, I. (2013). *Araştırmacı gazetecilik: Kuramsal çerçeveler ve uygulamalı modeller*. (1. bs.), Kahire: Dar Al-Ulum Yayınları .
- عبد الفتاح، نبيل. (1993). العرب من النظام العربي إلى النظام الشرق أوسطي تحت التشكيل. *مجلة السياسة الدولية*، ع 111، ص 46-69. <https://search.mandumah.com/Record/313701>
- Abdul Fattah, N. (1993). Araplar: Arap Sistemi'nden Doğu Akdeniz Sistemi'ne Dönüş. *Uluslararası Siyaset Dergisi*, Sayı 111, ss 46-69. <https://search.mandumah.com/Record/313701>
- عبد الحميد، محمد. (1983). *تحليل المحتوى في بحوث الإعلام*. ط1، جدة: دار الشروق للنشر.
- Abdul Hamid, M. (1983). *Medya Araştırmalarında İçerik Analizi*. (1. bs.), Cedde: Elşoruk Yayınevi.
- عبد الحياي، أمير. الكاكائي، وحيد. (2015). الموقع الجغرافي لتركيا وأهميته في الشرق الأوسط: دراسة في الجغرافيا السياسية. *مجلة العلوم القانونية والسياسية*، المجلد 4 (2)، ص 2-44.
- Abdul Hayali, & A. El-Kekai, V. (2015). Türkiye'nin coğrafi konumu ve Ortadoğu'daki önemi: Siyasal coğrafya açısından bir inceleme. *Hukuk ve Siyaset Bilimleri Dergisi*, 4(2), ss2-44. <https://lawjur.uodiyala.edu.iq/index.php/jjps/article/view/94/78>
- عبد المجيد، ليلى، وعلم الدين، محمود. (2012). *فن التحرير الصحفي*. (الطبعة الأولى). القاهرة: الدار العربية للنشر.
- Abdul Mecid, L. & Alamuddin, M. (2012). *Gazetecilikte yazı işleri sanatı*. (1. bs.), Kahire: Arap Yayınevi .

- عبد المعطي، عبد الباسط. (1979). *الإعلام وتزييف الوعي. القاهرة: دار الثقافة الجديدة.*
- Abdul Moty, A. (1979). *Medya ve Bilinç Yanıltması*. Kahire, Yeni Kültür Yayınları .
- عبدالمغيث، أشرف. (1993). *دور الإعلام في تكوين الصورة الذهنية لدى الشباب المصري عن العالم الثالث*. (رسالة ماجستير غير منشورة)، جامعة القاهرة، كلية الإعلام، قسم العلاقات العامة والإعلان.
- Abdulgith, A. (1993). *Mısır gençlerinin üçüncü dünya hakkındaki zihinsel imajını şekillendirmede medyanın rolü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Kahire Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Kahire .
- عبد الرزاق، انتصار، والساموك، صمد. (2011). *الإعلام الجديد: تطور الأداء والوسيلة والوظيفة*. (الطبعة الأولى). بغداد: الدار الجامعية للطباعة والنشر.
- Abdul Razzaq, İ. & Al-Samuk, S. (2011). *Yeni medya: Performans, araç ve işlevin evrimi*. (1. bs.), Bağdat: Üniversite Basım ve Yayınevi .
- عبد الوهاب، عبد المنعم. (1977). *جغرافية العلاقات السياسية: دراسة وتحليل تطبيقي لعلم الجيوبوليتكس والجغرافيا السياسية*. الكويت: وكالة المطبوعات للنشر.
- Abdul Vahhab. A. (1977). *Siyasi İlişkiler Coğrafyası: Jeopolitik ve Siyasi Coğrafya Biliminin Uygulamalı Bir İncelemesi ve Analizi*. Kuveyt: Matbûât Vekâletı Yayınları .
- عابد، زهير. (2018). *الرأي العام وطرق القياس*. عمان: دار البازوري العلمية للنشر.
- Abid, Z. (2018). *Kamuoyu ve ölçme yöntemleri*. Amman: El-Yazuri Bilimsel Yayıncılık .
- أبو الحمام، عزام. (2020). *مراجعة لنظرية الترتيب الأجندة في سياق السياق البيئية الرقمية للاتصال*. مجلة لباب للدراسات الاستراتيجية، ع (7)، ص 181-159.
- Abu Alhamam, A. (2020). *Gündem belirleme teorisinin dijital iletişim ortamı bağlamında eleştirel bir incelemesi*. *Lubab Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı 7*, ss 159-181. <https://online.flippingbook.com/view/267506/2/>
- أبو بكر، علي. (2016). *ليبيا والأمم المتحدة: الاستقلال واكتساب العضوية*. مجلة العلوم الاقتصادية والسياسية، ع 8، ص 229-197.
- Abu Bekir, A. (2016). *Libya ve Birleşmiş Milletler: Bağımsızlık ve Üyelik Kazanımı*. *İktisat ve Siyasal Bilimler Dergisi, Sayı 8*, 197-229. <https://journals.asmarya.edu.ly/econ/index.php/epj/article/view/205/186>
- أبو علبة، فارس. (2018). *التحول في مسارات السياسات التركية في الشرق الأوسط وأثره على الدور الإقليمي التركي 2011-2017* (رسالة ماجستير غير منشورة). قسم التخطيط والتنمية السياسية، جامعة النجاح الوطنية، نابلس، فلسطين.
- Abu Elba, F. (2018). *2011-2017 yılları arasında Ortadoğu'daki Türk dış politikası rotasındaki değişim ve Türkiye'nin bölgesel rolüne etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Siyasi Planlama ve Kalkınma Bölümü, En-Necah Üniversitesi, Nablus, Filistin.

أبو هجرس، أحمد. (2014). *العلاقات التركية الأمريكية وأثرها على منطقة الشرق الأوسط (2002-2012)* (رسالة ماجستير غير منشورة). قسم العلوم السياسية، كلية الاقتصاد والعلوم الإدارية، جامعة الأزهر، غزة، فلسطين.

Abu Hacrass, A. (2014). *2002-2012 yılları arasında Türk-Amerikan ilişkileri ve Orta Doğu üzerindeki etkileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Siyaset Bilimi Bölümü, İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi, El-Ezher Üniversitesi, Gazze, Filistin.

أبو ختلة، صلاح. (2013). *السياسة الخارجية التركية والثورات العربية. مجلة البحوث والدراسات الإنسانية الفلسطينية، ع 20، ص 42-70.*

Abu Khatla, S. (2013). Türkiye'nin dış politikası ve Arap devrimleri. *Filistin İnsanî Araştırmalar ve İncelemeler Dergisi*, Sayı 20, ss 42-70. <https://search.mandumah.com/Record/721364>

أبو مزيد، رجاء. (2013). *الخطاب الصحفي الفلسطيني نحو قضية المصالحة الفلسطينية*. (رسالة ماجستير غير منشورة). قسم الصحافة، كلية الآداب، الجامعة الإسلامية، غزة.

Abu Mazyad. R. (2013). *Filistin Uzlaşısı Meselesine Yönelik Filistin Basın Söylemi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazetecilik Bölümü, Edebiyat Fakültesi, İslamî Üniversite, Gazze.

أبو أصبع، ص. (2006). *الاتصال والإعلام في المجتمعات المعاصرة*. (الطبعة الخامسة). عمان: دار مجدلاوي للنشر والتوزيع.

Abu Osba, S. (2006). *Toplumda İletişim ve Medya*. (5. bs.), Amman: Dar Majdalawi Yayınları.

أبو شملة، عبد الكريم. (2017). *صورة المقاومة الفلسطينية في الصحافة العربية: دراسة تحليلية مقارنة*. (رسالة ماجستير غير منشورة). قسم الصحافة، كلية الآداب، الجامعة الإسلامية، غزة.

Abu Şamla, A. (2017). *Arap Basınında Filistin Direnişinin Görüntüsü: Bir Analiz Çalışması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazze, İslami Üniversite, Edebiyat Fakültesi, Gazetecilik Bölümü.

أبو شباك، علي. (2016). *صورة إيران في الصحف العربية اليومية* (رسالة ماجستير غير منشورة). الجامعة الإسلامية، غزة، فلسطين.

Abu Şbak, A. (2016). *Arap günlük gazetelerinde İran imajı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İslam Üniversitesi, Gazze, Filistin.

أبو وردة، أمين. (2008). *أثر المواقع الإلكترونية الإخبارية الفلسطينية على التوجه والانتماء السياسي: طلبة جامعة النجاح الوطنية نموذجاً (2000-2007)*. (رسالة ماجستير غير منشورة)، جامعة النجاح الوطنية، كلية الدراسات العليا، فلسطين.

Abu Warda, A. (2008). *Filistin'deki Elektronik Haber Sitelerinin Politik Yönelim ve Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Al-Najah Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Model (2007-2000)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Al-Najah Ulusal Üniversitesi, Planlama ve Siyasi Gelişme Bölümü, Filistin.

- أبو زيد، فاروق. (1990). *فن الكتابة الصحفية*. (الطبعة الرابعة). القاهرة: عالم الكتب.
- Abu Zeyd, F. (1990). *Gazetecilik Yazma Sanatı*. (5. bs.), Kahire: Kitap Dünyası Yayınevi.
- Acar, H. (2021). Lozan Barışı'nın Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundaki Önemi. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9(2), ss 331-353. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1683083>
- عجوة، علي. (1983). *العلاقات العامة والصورة الذهنية*. (الطبعة الأولى). القاهرة: عالم الكتب.
- Acve, A. (1983). *Halkla ilişkiler ve imaj*. (1. bs.), Kitap Dünyası Yayınevi.
- أحمد، نهى حلمي، شنودة، إميل فهمي، & شهاب، نصر الدين. (2022). دور الإعلام الجديد كأحد أطر التنشئة السياسية في إعادة تشكيل الوعي المجتمعي. *مجلة دراسات تربوية واجتماعية*, 28(42)، 179-228.
- Ahmed, Ş., Shenouda, C., & Şihab, R. (2022). Yeni medyanın ideolojiyi yeniden üretimindeki rolü: Medya sürecinin pedagojik ve politik yönleri. *Eğitim ve Sosyal çalışmalar Dergisi*, 28(42), 179-228. https://jsu.journals.ekb.eg/article_293516.html
- Ahmed, F. (2006), *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. (S. C. Karadeli, Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. <https://gaziakademi.wordpress.com/wp-content/uploads/2016/04/feroz-ahmad-bir-kimlik-pec59finde-tc3bcrkiye.pdf>
- صحيفة عين ليبيا. (2023، 10 مايو). *الموقع الرسمي الإلكتروني*.
- Ain Libya Gazetesi. (2023, 10 Mayıs). *Resmî internet sitesi*. Erişim tarihi: 10 Mayıs 2023, adresinden alındı: www.eanlibya.com
- العيساوي، طارق. (2015). صناعة الصورة الذهنية في وسائل الإعلام: صورة الرسول محمد صلى الله عليه وسلم في الإعلام الأمريكي. *مجلة مداد الآداب*, 10(10)، 749-800.
- Aisavi, T. (2015). Medyada imaj oluşturma: Hz. Muhammed'in Amerikan medyasındaki imajı. *Medad el-Edeb Dergisi*, 10(10), 749-800. <https://digitalcommons.aaru.edu.jo/midad/vol10/iss1/17/>
- Akdağ, M. (2020). Medya Siyaset Etkileşimi Bağlamında Türkiye'de Siyasetin Medya Alanındaki Düzenlemeleri Üzerine Bir İnceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(2), ss1173-1197. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.724441>
- Ansarian, Mohammad. (2020). Arap Baharı'nın ekonomik etkileri. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 43-51. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1184736>
- عياش، محمود. (2014). صورة "حماس" في الصحافة المصرية بعد ثورة يناير 2011م (رسالة ماجستير غير منشورة). الجامعة الإسلامية، غزة، فلسطين.
- Ayyaş, M. (2014). *Ocak 2011 devriminden sonra Mısır basınında "Hamam" imajı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İslam Üniversitesi, Gazze, Filistin.

Al-Araby Al-Jadeed. (2019, 5 Aralık). *Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti: Türkiye ile deniz sınırlarının belirlenmesi meşru bir haktır.* <https://www.alaraby.co.uk/%22%D8%A7%D9%84%D9%88%D9%81%D8%A7%D9%82%22-%D8%A7%D9%84%D9%84%D9%8A%D8%A8%D9%8A%D8%A9-%D8%AA%D8%B1%D8%B3%D9%8A%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%AF%D9%88%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%AD%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%D9%85%D8%B9-%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%8A%D8%A7-%D8%AD%D9%82-%D9%85%D8%B4%D8%B1%D9%88%D8%B9>, (Erişim tarihi: 1 Ağustos 2025).

العقاد، أحمد. (1997). من نسق الانغلاق إلى نسق الانفتاح عن التواصل الثقافي في القنوات الفضائية العربية. *المجلة العربية للثقافة*، مج 16، ع 33، ص 68-82.

Al-Aqed, A. (1997). Kapalı Sistemden Açık İletişim Kültürüne: Uydu Kanalları. *Arap Kültürü Dergisi*, 16 (33), ss 68-82. <https://search.mandumah.com/Record/211184>

العتوم، نبيل، وعبدالله، عادل. (2012). *صورة العرب والشعوب في الكتب المدرسية الإيرانية* (ط. 1). لندن: مركز العصر للدراسات الاستراتيجية والمستقبلية.

Al-Atoum, N., & Abdullah, A. (2012). *İran ders kitaplarında Arap ve halklarının imajı* (1. bs.). Londra: Çağdaş Araştırmalar ve Stratejik Gelecek Merkezi.

البلعكي، منير. (2008). *المورد الحديث*. لبنان: دار العلم للملايين.

Al-Baalbaki, M. (1986). *El-Mevrid el-Hadîs*. Lübnan: Dar El-İlmi Lilmalayeen.

البناء، ياسر. (2015). *صورة تركيا في الصحف اليومية الفلسطينية*. (رسالة ماجستير غير منشورة). قسم الصحافة والاتصال، الجامعة الإسلامية، غزة.

Al-Banna, Y. (2015). *Filistin Günlük Gazetelerinde Türkiye İmajı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazetecilik ve İletişim Bölümü, İslam Üniversitesi, Gazze.

البطريق، نسمة. (1989). *نظرية الاعلام المرئي المسموع: دراسة في قضايا البحث الاجتماعي*. ط 1، القاهرة: مكتبة مدبولي.

Al-Batrik, N. (1989). *Görsel ve İşitsel Medya Teorisi: Sosyal Girişim Üzerine Bir Çalışma*. (1. bs.), Kahire: Madbouly Kütüphanesi .

البشر، محمد سعود. (2003). *قصور النظرية في الدراسات الإعلامية*. *المجلة العربية للعلوم الإنسانية*، 21(83)، 85-114.

Al-Beşar, M. S. (2003). İletişim Çalışmalarında Kuramların Yetersizliği. *Arap Beşerî Bilimler Dergisi*, 21(83), 85-114. <https://doi.org/10.34120/ajh.v21i83.1913>

الجمال، شوقي. (1977). *المغرب العربي الكبير في العصر الحديث*. (ط. 1). القاهرة: مكتبة الأنجلو المصرية.

Al-Cemel, Ş. (1977). *Modern Çağda Büyük Mağrip Bölgesi*. (1. bs.). Kahire: Mısır Anglo kütüphanesi.

- 161-176. (9/10). مفهوم الصورة الذهنية في العلاقات العامة. مجلة الباحث الإعلامي، 2010 الجبوري، إرادة.)
- Al-Cubouri, İ. (2010). Halkla İlişkilerde Zihinsel Görüntü Kavramı. *Medya Araştırmacısı Dergisi*, 9(10), ss 161-176. <https://www.researchgate.net/publication/325106297>
- الداقوقي، إبراهيم. (2001). صورة الأتراك لدى العرب. (الطبعة 1)، بيروت: مركز دراسات الوحدة العربية.
- Al-Daouki, İ. (2001). *Arapların Gözünde Türk İmajı*. (1. bs.) . Beirut: Arap Birliği Çalışmaları Merkezi.
- الدليمي، كامل. (2008). اتجاهات التغطية الإخبارية لصحيفتي الرأي والعرب اليوم إزاء الاحتلال الأمريكي للعراق. (رسالة ماجستير غير منشورة). جامعة الشرق الأوسط، كلية الإعلام، قسم الإعلام، الأردن.
- Al-Dulaimi, K. (2008). *El-Rai ve El-Arab El-Yevm Gazetelerinin Irak'taki Amerikan İşgaline Yönelik Haber Sunum Eğilimleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Orta Doğu Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bölümü. Ürdün.
- الفلحي، صهيب. (2011). التغطية الإخبارية لموقعي الجزيرة والـ BBC العربية لمعركتي الفلوجة عام 2004 - دراسة تحليلية. (رسالة ماجستير غير منشورة)، كلية الإعلام، جامعة الشرق الأوسط، الأردن.
- Al-Falahi, S. (2011). *El-Cezire ve BBC Arapça'nın 2004 Felluce Savaşları'ndaki haber sunumu – Analitik bir çalışma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ortadoğu Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Ürdün.
- الحضيف، محمد. (1998). كيف تؤثر وسائل الإعلام: دراسة في النظريات والأساليب. (الطبعة الثانية). الرياض: مكتبة العبيكان.
- Al-Huzayf, M. (1998). *Medya Nasıl Etki Eder: Kuramlar ve Yöntemler Üzerine Bir İnceleme*. (2. bs.). Riyad: Obeikan Kitabevi.
- الغيساوي، نجم. (2015). العوامل المؤثرة في تشكيل الصورة الذهنية للحزب السياسي في العراق كما يراها الإعلاميون العراقيون المقيمون في عمان. (رسالة ماجستير غير منشورة). كلية الإعلام، جامعة الشرق الأوسط، عمان، الأردن.
- Al-Isawi, N. (2015). *Ürdün'ün Amman kentinde yaşayan Iraklı gazetecilerin bakış açısından Irak'taki siyasi parlamento partisine ilişkin zihinsel imajın oluşumunu etkileyen faktörler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Orta Doğu Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Amman, Ürdün.
- الغيساوي، فاطمة. (2013). الإعلام الانتقالي في ليبيا: هل تحرر أخيراً؟. مؤسسة كارنيغي للسلام الدولي.
- Al-Isawi, F. (2013). *Libya'da geçiş dönemi medyası: Nihayet özgür mü?*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/research/2013/05/transitional-libyan-media-free-at-last?lang=ar>
- الجزيرة. (2011، 4 يوليو). تركيا تعلن اعترافها بالحكومة الانتقالية. تم الاطلاع عليه من <https://www.aljazeera.net/news/2011/7/4>

Aljazeera. (2011, 4 Temmuz). *Türkiye'nin Geçiş Hükümeti'ni Tanıdığını Bildiriyor*. Erişim tarihi: 10 Mayıs 2023, Aljazeera.net üzerinden alındı. <https://www.aljazeera.net/news/2011/7/4>

الكفارنة، أحمد. (2009). العوامل المؤثرة في عملية اتخاذ القرار في السياسة الخارجية. مجلة دراسات دولية، ع 42، جامعة بغداد، مركز الدراسات الدولية، ص 13-44.

Al-Kafarne, A. (2009). Dış politikada karar alma sürecini etkileyen faktörler. *Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Sayı 42, Bağdat Üniversitesi, Uluslararası Araştırmalar Merkezi, ss 13-44. <https://jcis.uobaghdad.edu.iq/index.php/politics/article/view/166/136>

الخزندار، محمد. (2010). الأبعاد السياسية والثقافية في الاستراتيجية التركية تجاه المنطقة العربية 1996-2006. (رسالة ماجستير غير منشورة). جامعة الدول العربية، قسم الدراسات السياسية، القاهرة.

Al-Khaznadar, M. (2010). *1996-2006 Yılları Arasında Türkiye'nin Arap Bölgesine Yönelik Stratejisinde Siyasal ve Kültürel Boyutlar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Arap Ülkeleri Üniversitesi, Siyaset Bilimleri Bölümü, Kahire.

القضاة، علي، وخير، محمد. (2011). صورة إيران في الصحافة الأردنية: دراسة تحليلية. مجلة اتحاد الجامعات العربية للأدب، 8(2)، 369-398.

Al-Kudat, A., & Khair, M. (2011). Ürdün basınında İran imajı: Analitik bir çalışma. *Arap Üniversiteleri Birliği Edebiyat Dergisi*, 8(2), 369-398.

<https://aauja.yu.edu.jo/IMAGES/DOCS/V8N2A/V8N2AR1.PDF>

القدس. (2020، يناير). ليبيا.. قائد عسكري بـ"الوفاق" يعلن بدء انسحاب المرتزقة الروس.

/Alquds. (2020, Ocak). Libya... Bir askeri lider "Uzlaş Hükümeti" tarafından Rus paralı askerlerin çekilmesinin başladığını duyurdu. Erişim tarihi: 21 Mayıs 2023, <https://www.alquds.co.uk/%d9%84%d9%8a%d8%a8%d9%8a%d8%a7-%d9%82%d8%a7%d8%a6%d8%af-%d8%b9%d8%b3%d9%83%d8%b1%d9%8a-%d8%a8%d9%80%d8%a7%d9%84%d9%88%d9%81%d8%a7%d9%82-%d9%8a%d8%b9%d9%84%d9%86-%d8%a8%d8%af%d8%a1-%d8%a7%d9%86/>

المدني. غازي. (1985). العربي في الصحافة الأمريكية. ط1. جدة: تهامة للنشر.

Al-Madani, G. (1985). *Amerikan Basınında Araplar*. (1. bs.), Cidde: Tuhama Yayınevi.

المحمودي. محمد. (2019). *مناهج البحث العلمي*. الطبعة الثانية، صنعاء: دار الكتب.

Al-Mahmoudi, M. (2019). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Sanaa. Daru'l Kütüb yayınevi.

المظفري، نبيل. (٢٠١٤). نصف قرن من العلاقات الليبية - التركية 1949-1999. السليمانية: مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية.

- Al-Muzaffari, N. (2014). *Libya-Türkiye ilişkilerinin yarım asrı 1949-1999*. Süleymaniye: Kürdistan Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- المظفري، نبيل. (2011). ليبيا وتركيا: دراسة في العلاقات السياسية والاقتصادية خلال تسعينيات القرن العشرين. *مجلة الدراسات الإقليمية*، 23(8)، 110-150.
- Al-Muzaffari, N. (2011). Libya ve Türkiye: 20. yüzyılın son on yılında siyasi ve ekonomik ilişkiler üzerine bir inceleme. *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 23(8), 110-150. <https://search.mandumah.com/Record/420488>
- المظفري، نبيل. (2010). *العلاقات الليبية التركية 1969-1989: مراجعة سياسية واقتصادية* (الطبعة الأولى). عمان: دار غيداء للنشر والتوزيع.
- Al-Muzaffari, N. (2010). *Libya-Türkiye İlişkileri 1969-1989: Siyasi-Ekonomik Bir İnceleme*. (1. bs.). Amman: Gıda Yayın Dağıtım.
- العويني، محمد. (1981). *الإعلام الدولي بين النظرية والتطبيق*. (الطبعة الثانية)، القاهرة: مكتبة الأنجلو المصرية.
- Al-Oveyni, M. (1981). *Teori ve Uygulama Arasında Uluslararası Medya*. (2. bs.). Kahire: Anglo Mısır Kitabevi.
- الرنيتسي، محمود. (2014). السياسة الخارجية التركية تجاه ليبيا 2011-2014. *مجلة رؤية تركية*، عدد 3، الصفحات 37-50. تم الاسترجاع من: <https://rouyaturkiyyah.com/file/202%السياسة%الخارجية%التركية%20%تجاه%ليبيا%202%105/2014-011>
- Al-Rentisi, Mahmud. (2014). Türkiye'nin 2011-2014 Arası Libya'ya Yönelik Dış Politikası. *Türk Vizyonu Dergisi*, Sayı 3, ss. 37-50. Erişim adresi: <https://rouyaturkiyyah.com/file/202%السياسة%الخارجية%التركية%20%تجاه%ليبيا%202%105/2014-011>
- Alriteemi, A. (2021). *sosyal, siyasi ve ekonomik yönüyle libya (1951-1969)*. (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük Üniversitesi, Türkiye.
- الربيعي، وسام. (2020). الرأي العام وأثره في السياسة العامة للدولة: دراسة تحليلية. *مجلة العلوم الإنسانية*، 27(4)، 1-16. جامعة بابل، كلية التربية للعلوم الإنسانية.
- Al-Rubaie, W. (2020). Kamuoyunun devletin kamu politikaları üzerindeki etkisi: Analitik bir inceleme. *Beşeri Bilimler Dergisi*, Beşeri Bilimler Fakültesi, Babil Üniversitesi, 27(4), 1-18. <https://search.mandumah.com/Record/1175842>.
- السعيد، سعيد. (2014). سياسة تركيا الخارجية في ظل حزب العدالة والتنمية وانعكاساتها على العلاقات التركية-العربية. *مجلة المفكر*، (10)، 469-479.
- Al-Said, S. (2014). Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında Türkiye'nin dış politikası ve Türk-Arap ilişkilerine yansımaları. *El-Mufekir Dergisi*, (10), 469-479. <https://asjp.cerist.dz/en/article/39497>.

الصلابي، علي. (2020). العلاقات التركية الليبية منذ 1510 م وحتى الوقت الحاضر. مركز إدراك للدراسات والاستشارات.

Al-Sallabi, A. (2020). *1510'dan Günümüze Türkiye-Libya İlişkileri*. İdrak Araştırma ve Danışmanlık Merkezi. <https://idraksy.net/wp-content/uploads/2020/04/Lybia-Turkey-Relationship.pdf>.

الشنقيطي، سيد. (1993). مدخل إلى الإعلام. الرياض: دار علم الكتب.

Al-Şanqeeti, S. (1993). *Medya'ya Giriş*. Riyad: Dar Alam Al-Kutub.

الشاذلي، محمود. (1989). المسألة الشرقية: دراسة بالوثائق عن الخلافة العثمانية (1299-1923). (الطبعة الأولى). القاهرة: مكتبة وهبة.

Al-Şazli, M. (1989). *Doğu Meselesi: Osmanlı Hilafeti Üzerine Belgelerle Bir İnceleme (1299-1923)*. (1. bs.), Kahire: Wahba Kütüphanesi.

الشناوي، عبد العزيز. (1980). الدولة العثمانية دولة إسلامية مقترى عليها (الجزء الثاني). القاهرة: مكتبة الأنجلو المصرية.

Al-Şennawi, A. (1980). *Osmanlı Devleti: Üzerine İftiralar Atılan Bir İslam Devleti (Cilt 2)*. Kahire: Anglo Mısır Kütüphanesi.

Althusser, L. (2010). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Çev: Tümertekin, A), (4. bs.). İstanbul: İthaki Yayınları.

الوسط. (2021، أبريل). تركيا وليبيا يحددان التزامهما باتفاق تحديد الحدود البحرية في شرق البحر المتوسط. تم الاطلاع عليه من <https://alwasat.ly/news/libya/317177>

Alwasat. (2021, Nisan). *Türkiye ve Libya, Doğu Akdeniz'deki Deniz Sınırlarını Belirleme Anlaşmasına Bağlılıklarını Yeniliyor*. Erişim tarihi: 21 Mayıs 2023, <https://alwasat.ly/news/libya/317177>

الزاوي، طاهر. (1984). جهاد الأبطال في طرابلس الغرب. (الطبعة 3)، لندن: دارف المحدودة.

Al-Zavi, T. (1984). *Trablus'un Kahramanlarının Cihadı*. (3. bs.), Londra: Darf, Birleşik Krallık.

الزعيبي، سلافة. (2006). صورة العرب في الإعلام الأمريكي. عمان: دار ورد للنشر.

Al-Zoubi, S. (2006). *Amerikan Medyasında Arapların İmajı*. Amman: Ward Yayınevi.

أمين، رضا. (2007). الصحافة الإلكترونية. (الطبعة الأولى). القاهرة: دار الفجر للنشر.

Amin, R. (2007). *Elektronik Gazetecilik*. (1. bs.). Kahire: Dar el-Facr Yayıncılık.

Anderson, L. (2011). Arap Baharı'nı Anlamak. *Foreign Affairs*, 90(3), 2–7. <https://www.foreignaffairs.com/articles/libya/2011-04-03/demystifying-arab-spring>

المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات. (2020، 7 يناير). تصاعد الدور التركي في ليبيا: الأسباب والخلفيات وردات الفعل. سلسلة تقدير موقف، وحدة الدراسات السياسية.

Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi. (2020, 7 Ocak). *Libya’da Türkiye’nin rolünün artışı: Nedenler, arka plan ve tepkiler*. Durum Değerlendirmesi Serisi, Siyasi Araştırmalar Birimi, erişim: <https://www.dohainstitute.org/ar/PoliticalStudies/Pages/The-Growing-Turkish-Role-in-Libya-Background-and-Responses.aspx>

Arı, T. (2017). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. (11. bs.), Alfa Akademi Yayınevi ve Dağıtım.

Arık, M. (2019). *Trablusgarp Vilâyeti Üzerinde İtalya Tehdidinin Ortaya Çıkışı ve Osmanlı Devleti’nin Aldığı Askerî-Siyasî Tedbirler (1881–1911)* (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Armaoğlu, F. (1997). *19. yüzyılın siyasi tarihi (1789–1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

عوض الله، غازي. (1996). *الأسس الفنية للحديث الصحفي*. (ط. 1). القاهرة: الهيئة العامة للكتاب في مصر.

Avadallah, G. (1996). *Gazetecilik Röportajının Teknik Temelleri*. (1. bs.), Kahire: Mısır Genel Kitap Kurumu.

Aydın, Y. (2021). Cihâd-ı Ekber Bağlamında I. Dünya Savaşı’nda Libya’da Türk-Alman-İtalyan Faaliyetleri ve Senûsî Direnişi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (39), 39–74. DOI: 10.26650/YTA2021-790609

Babahanoğlu, V. (2023). Suriye Krizi ve Dış Politika: Türkiye ve Rusya Arasında Geçişken İlişkiler, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 59, Denizli, ss. 407-421. DOI:10.30794/pausbed.1324444

باكير، علي حسن. (2010). *تركيا بين تحديات الداخل ورهانات الخارج* (ط. 1). بيروت: الدار العربية للعلوم "ناشرون" ومركز الجزيرة للدراسات.

Bakir, A. H. (2010). *Türkiye: İç Zorluklar ile Dış Bahisler Arasında* (1. bs.). Beyrut: Al Arabiya Bilim Yayınları ve El Cezire Araştırma Merkezi.

Baltalı, M. (2019). Libya’da Kaddafi Dönemi: Yönetim Tarzı ve Yarattığı Sorunlar. (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi), Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İnönü Üniversitesi, Malatya.

بركات، نظام، والرواف، عثمان، والحلوة، محمد. (1989). *مبادئ علم السياسة* (الطبعة 3). عمان: دار الكرمل للنشر.

Barakat, N., Ravaf, O., & Helva, M. (1989). *Siyaset Biliminin İlkeleri*. Amman: Dar Al-Karmel Yayınları.

- بيات، فاضل. (2007). *الدولة العثمانية في المجال العربي: دراسة تاريخية في الأوضاع الإدارية في ضوء الوثائق والمصادر العثمانية*. (ط. 1). بيروت: مركز دراسات الوحدة العربية.
- Bayat, F. (2007). *Arap Coğrafyasında Osmanlı Devleti: Osmanlı Belgeleri ve Kaynakları Işığında İdari Durumlara Tarihi Bir Bakış*. (1. baskı). Beyrut: Arap Birliği Çalışmaları Merkezi.
- بنحادة، عبد الرحيم. (2008). *العثمانيون: المؤسسات والاقتصاد والثقافة*. (ط. 1)، الدار البيضاء: مطبعة النجاح.
- Benhadda, A. (2008). *Osmanlılar: Kurumlar, Ekonomi ve Kültür*. (1 baskı), Dar al-Bayda, Matbaat al-Najah.
- بن صغير، زكرياء. (2020). دور الإعلام في التحول الديمقراطي نحو مقاربة لفهم إشكالية بناء الدولة. *مجلة الباحث في العلوم الإنسانية والاجتماعية*، 12(5)، 407-414.
- Ben Sağır, Z. (2020). Demokrasiye geçişte medyanın rolü: Devlet inşası sorununu anlama yaklaşımı. *İnsan Bilimleri ve Sosyal Bilimler Araştırmacısı Dergisi*, 12(5), ss. 407-414. <https://asjp.cerist.dz/en/article/127702>
- Beydili, K. (2019). Trablusgarp Savaşı. *TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: Ek-2*, ss 608-609.
- بن علي، ياسين. (2014). خروج الوهابية على الخلافة العثمانية: قراءة تاريخية ومناقشة شرعية. *مجلة الزيتونة*.
- Bin Ali, Y. (2014). Vahhabilerin Osmanlı Hilafetine Başkaldırısı: Tarihsel Bir Okuma ve Meşruiyet Tartışması. *Zeytune Dergisi*. <https://ia803406.us.archive.org/6/items/khourouj-wahabia/khourouj-wahabia.pdf>
- بن سعود، سعود. (2006). *الاتصال السياسي في وسائل الإعلام وأثره على المجتمع السعودي*. (رسالة دكتوراه غير منشورة)، قسم الإعلام، جامعة محمد بن سعود، المملكة العربية السعودية.
- Bin Suud, S. (2006). *Medyada siyasi iletişim ve bunun Suudi toplumu üzerindeki etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora tezi), Medya Ana Bilim Dalı, Muhammed Bin Suud Üniversitesi, Suudi Arabistan.
- بوسلامة، محمد. (2016). المشرق العربي في ظل الحكم العثماني. *مجلة الخلدونية*، (10)، 178-192.
- Bousslama, M. (2016). Osmanlı Hakimiyetinde Arap Doğusu. *El-Hulduniyye Dergisi*, Sayı 10, ss. 178-192. <https://asjp.cerist.dz/en/article/91541>
- بوثلجي، إلهام. (2021). *الصحافة الإلكترونية وأولوية الرأي العام: دراسة تحليلية ميدانية لعينة من الصحف الإلكترونية الجزائرية (الشروق أون لاين، المساء، Liberté)*، (أطروحة دكتوراه غير منشورة)، جامعة الجزائر 3، كلية الإعلام والاتصال، قسم الإعلام: الجزائر.
- Bouthalji, I. (2021). *Elektronik Gazetecilik ve Kamuoyunun Önceliği: Cezayir'in çevrim içi gazetelerinden (Echorouk Online, El Massa, Liberté) bir örneklem üzerine alan analizi çalışması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İletişim Bölümü, Cezayir Üniversitesi (3), Cezayir. <https://dspace.univ-alger3.dz/jspui/handle/123456789/1667>

- Bozkurt, A. (2013). Türkiye'nin Libya olaylarında izlediği politikayı realizmin insan doğası, güç ve ahlak tanımları üzerinden açıklamak. *Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 7, 1–23. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/84408>
- بودان، يامين. (2005). تشكيل الصور النمطية عن الإسلام والمسلمين في الإعلام الغربي. *مجلة الوسيط للدراسات الإعلامية*، (12)، 37–50.
- Budan, Y. (2005). Batı medyasında İslam ve Müslümanlara dair kalıp yargıların inşası. *El-Vesit Medya Araştırmaları Dergisi*, sayı 12, ss. 37–50. <https://www.researchgate.net/publication/376600594>
- Cengiz, M. Şen, O. (2021). Ülke İmajı Bağlamında Türkiye’de Amerika Birleşik Devletleri İmajı Üzerine Bir Analiz. *İletişim ve Diplomasi Dergisi*, (6), 3-27. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iletisimvediplomasi/issue/66125/1015573>
- Ceviz, N. (2011). *Tarihten günümüze Libya* (Rapor No: 37). Ortadoğu stratejik araştırmalar merkezi (ORSAM). https://orsam.org.tr/dosya/Analiz_39_tr.pdf
- Chong, D., & Druckman, J. N. (2007). Framing theory. *Annual Review of Political Science*, 10(1), 103–126. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.10.072805.103054>
- Çınar, B. (2014). Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Jeopolitiğinin Rolü. *Akademik Bakış*, 8(15), 41–44. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/73851>
- Çoruh, K. (2024). Libya Krizi: Stratejik-Diyalog Modeli. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 27-43. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3302217>
- Daban, C. (2017). Turgut Özal dönemi Türkiye dış politikası. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 77–96. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/323621>
- داود أوغلو، أحمد. (2014). *العمق الاستراتيجي: موقع تركيا في الساحة الدولية* (ترجمة محمد جابر ثلجي وطارق عبد الجليل، ط. 3). الدوحة: مركز الجزيرة للدراسات.
- Davutoğlu, A. (2014). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu* (Çev. M. Cabir Thalci & T. Abdül Celil, 3. Baskı). Katar, Doha: Al Jazeera Araştırma Merkezi.
- دي كاندول، ئي. آ. ف. (1989). *الملك إدريس عاهل ليبيا: حياته وعصره*. (ترجمة محمد عبده بن غلبون). لندن.
- De kandol, E. A. F. (1989). *Libya Kralı İdris: Hayatı ve Dönemi*. (çev. Muhammed Abdu bin Ghalbun), Londra. <https://www.libyanconstitutionalunion.net/kingidris1.pdf>
- Demir, E. (2020). Libyan'nın (Trablusgarp) Türkiye Açısından Tarihsel ve Stratejik Önemi. *Türk Dünyası Araştırmaları* 125(246), 149-66. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1167770>

- Demir, Y. (2017). Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Bizans-Avrupa Ekseninde Cereyan Eden Münasebetler. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 55-91. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/335373>
- Dinçer, M. (2012). Planlı Dönemde Libya Ekonomisi ve Türkiye-Libya Ekonomik İlişkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (31), 469-513. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/922/10442>
- Di Pasquale, F. (2018). Deportation and Transportation of Libyans to Italy During the Colonial Era (1911-1943). *International Review of Social History*, 63(S26), 211-231. <https://doi.org/10.1017/S0020859018000299>
- دريس، ميمونة وخضره، رملي. (2021). ليبيا والحرب العالمية الأولى في الفترة 1911-1918. (رسالة ماجستير غير منشورة). تخصص تاريخ العالم العربي المعاصر، كلية العلوم الإنسانية والاجتماعية، قسم التاريخ، جامعة محمد بوضياف، المسلة، الجزائر.
- Dris, M. & Hıdır, R. (2021). 1911-1918 Döneminde Libya ve Birinci Dünya Savaşı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muhammed Boudiaf Üniversitesi, Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Modern Arap Dünyası Tarihi Anabilim Dalı, Msila, Cezayir.
- Duman, Ö. (2022). Uluslararası hukuk açısından Libya'daki istikrar arayışları ve demokrasi deneyimi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 12(2), 21-43. <https://doi.org/10.55024/buyasambid.1166806>
- Duran, H., & Özdemir, Ç. (2014). Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(2), 181-198. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17753>
- معهد الدوحة للدراسات السياسية. (2021). حكومة الليبية: حيثيات التشكيل وتحديات الإنجاز. الدوحة: معهد الدوحة للدراسات.
- Doha Institute for Political Studies. (2021). *Hükümet-i Dübeybe: Kuruluş Koşulları ve Zorluklar*. Doha: Doha Siyasi Araştırmalar Enstitüsü. <https://www.dohainstitute.org/ar/PoliticalStudies/Pages/The-New-Dbeibeh-Cabinet-Formation-and-Challenges.aspx>
- دويدري، رجاء. (2000). البحث العلمي: أساسياته النظرية وممارساته العملية. (ط. 1)، دمشق: دار الفكر.
- Duweydarî, R. (2000). *İlmî Araştırma: Kuramsal Temelleri ve Uygulamalı Yönleri*. (1. Bakı), Şam: Dar al-Fikr Yayınları.
- التومي، خ. (2019). مذكرة التفاهم بين حكومة الجمهورية التركية وحكومة الوفاق الوطني الليبية: الأثر القانوني وإشكالية التنفيذ. تحليلات سياسية، المعهد المصري للدراسات.
- El-Tümy, H. (2019). Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Libya Ulusal Mutabakat Hükûmeti Arasındaki Mutabakat Zaptı: Hukuki Etki ve Uygulama Sorunu. *Siyasal Analizler, Mısır Araştırmaları Enstitüsü*. <https://portal.arid.my/Publications/d601575c-3f31-4698-860e-20bc3f6c809e.pdf>

صحيفة المرصد. (بدون تاريخ). الموقع الرسمي الإلكتروني.

El-Marsad gazetesı. (Mayıs, 2023). Resmî internet sitesi. Erişim tarihi: 10 Mayıs 2023, <https://almarsad.co>

Emecen, F. (2007). *I. Siyasi Tarih*. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 33, 487–496. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/33/C33015768.pdf>

إنالجيک، خليل. (2002). *تاريخ الدولة العثمانية: من النشوء إلى الانحدار*. (ترجمة محمد الأرناؤوط)، ط. 1، بيروت: دار المدار الإسلامي.

Enalcık, H. (2002). *Osmanlı Devleti Tarihi: Kuruluştan Gerilemeye Kadar*. (Çev: M. Arnavutoğlu, 1. bs.), Beyrut: Dar al-Madar al-Islami.

أنيس، محمد. (1993). *الدولة العثمانية والشرق العربي (1514-1914)*. القاهرة: مكتبة الأنجلو المصرية.

Enis, M. (1993). *Osmanlı Devleti ve Arap Doğusu (1514–1914)*. Kahire: Anglo Mısır Kütüphanesi.

Entman, R. M. (1993). Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>

فهيم، عبد القادر. (2015). *مدخل إلى دراسات الاستراتيجية*. (الطبعة الثانية). عمان: دار مجدلاوي للنشر والتوزيع.

Fahmi, A. (2015). *Strateji Çalışmalarına Giriş*. (2. bs.), Amman: Majdalawi Yayıncılık ve Dağıtım.

فريد، كريمان، وعجوة، علي. (2008). *إدارة العلاقات العامة بين الإدارة الاستراتيجية وإدارة الأزمات*. القاهرة: عالم الكتب.

Farid, K., & Acve, A. (2008). *Stratejik yönetim ve kriz yönetimi arasındaki halkla ilişkiler Yönetimi*. Kahire: Kitap Dünyası.

فريد، محمد. (1981). *تاريخ الإمبراطورية العثمانية*. (الطبعة الأولى). بيروت: دار النفائس.

Farid, M. (1981). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. (1. bs.), Beyrut: Dar el-Nefais Yayınevi.

فيرو، شارل. (1994). *تاريخ ليبيا من الفتح العربي إلى الاحتلال الإيطالي*. (الطبعة الثالثة، ترجمة محمد الوفي). بنغازي: منشورات جامعة قاروينيس.

Fero, Şarl (1994). *Arap fethinden İtalyan istilasına Libya tarihi*. (3. bs; çev. Muhammed el-Vafi). Bingazi: Garyounis Üniversitesi Yayınları.

فلوس، مسعودة؛ وفلوس، ياسين. (2019). دور الإعلام في تعزيز الرأي العام. *مجلة دراسات الإعلام، المركز العربي الديمقراطي، العدد 9، ص 228–244*.

Flos, M. Flos, Y. (2019). Medyanın kamuoyunu teşvik etmedeki rolü. *Medya Araştırmaları Dergisi, Arap Demokratik Merkezi, Berlin, Almanya, Sayı 9, ss 228-244*. <https://democraticac.de/?p=63680>

فريجات، نسيبة. (2013). *أولويات القضايا البيئية لدى إذاعة الوادي المسموعة وجمهورها*. (رسالة ماجستير غير منشورة)، كلية الاتصال والإعلام، جامعة الجزائر، الجزائر.

Frijat, N. (2013). *Vadi Radyosu ve Dinleyicileri Arasındaki Çevresel Sorunların Öncelikleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İletişim ve Medya Bilimleri Fakültesi, Cezayir Üniversitesi (3), Cezayir. <https://dspace.univ-alger3.dz/jspui/handle/123456789/5474>

Gadarian, S. K. (2010). The politics of threat: How terrorism news shapes foreign policy attitudes. *The Journal of Politics*, 72(2), ss 469–483. <https://doi.org/10.1017/S0022381609990910>

غربي، الغالي. (2011). *دراسات حول تاريخ الدولة العثمانية والمشرق العربي 1288–1916* (الطبعة الثانية). الجزائر: ديوان المطبوعات الجامعية.

Garbi, G. (2011). *Osmanlı Devleti ve Arap Doğusu Tarihi Üzerine Araştırmalar 1288-1916*. (2. bs.), Cezayir: Diwan el-Matbuat el-Camiiyya.

Gönenç, Ö. (2005). Medyanın toplum üzerindeki etkileri. *İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi Dergisi* (21), ss 57-62. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/212342>

جول، محمد زاهد. (2013). *التجربة النهضوية التركية*. (الطبعة الأولى). بيروت: مركز نماء للأبحاث والدراسات.

Gül, M. (2013). *Türk Modernleşme Deneyimi*. (1. bs.), Beyrut, Namaa Araştırma ve Geliştirme Merkezi.

Gülbakan, B. (2021). *Türk dış politikasındaki dönüşüm: Libya iç savaşı ve Doğu Akdeniz bağlamında konjonktürel bir inceleme (2010-2020)*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Türkiye.

Güneş, B. (2018). Libya İç Savaşı ve Kriz Yönetimi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(2), 263-291. <https://doi.org/10.28956/gbd.482076>

Gürdal, T. (2024). *Türkiye–Libya Deniz Yetki Alanı Mutabakatı'nın TürkiyeYunanistan İlişkilerine Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Gürleyen, I. (2013). Turkish media framings of the NATO-led intervention in Libya. *Ortadoğu Etütleri*, 5(1), 117–139. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/886931>

Güvenç, C. (2021). Arap Baharı öncesi ve sonrasına yönelik Türk dış politikası: Tunus, Mısır, Bahreyn ve Yemen örneği. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi*, (5), 354–381. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1358550>

حبيب، هنري. (1981). *ليبيا بين الماضي والحاضر*. (ترجمة: شاكرا إبراهيم). الطبعة الأولى، ليبيا: منشورات الشعب.

Habib, H. (1981). *Geçmiş ve Günümüz Arasında Libya*. (Çev: Şakir İbrahim, 1. bs.), Libya, Halk Yayınevi.

حاج، كمال. (2007). *نظريات الإعلام والاتصال*. سوريا: منشورات الجامعة الافتراضية السورية.

Hac, K. (2020). *İletişim ve Medya Kuramları*. Suriye: Suriye Sanal Üniversitesi.

هادي، منير. (2017). *مداخل ثورة سبتمبر 1969*. مجلة بحوث علمية، 18(1)، جامعة عين شمس.

Hadi, M. (2017). Eylül 1969 Devrimi'nin Girişleri. *İlim Araştırmaları Dergisi*, 18(1), Ain Shams Üniversitesi. https://jsa.journals.ekb.eg/article_10750.html

حمّاد، حامد إبراهيم. (1986). *صورة الولايات المتحدة الأمريكية في الصحافة المصرية اليومية: دراسة مقارنة بين حقبتَي الستينيات والسبعينيات*. (رسالة ماجستير غير منشورة)، جامعة القاهرة، كلية الإعلام، قسم الصحافة، القاهرة.

Hammad, H. İ. (1986). *Mısır Günlük Basınında Amerika Birleşik Devletleri'nin İmajı: 1960'lar ve 1970'ler Dönemlerinin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahire Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Kahire.

حراش، عفاف. (2021). *الدور التركي في ليبيا من اتفاق الصخيرات 2015 إلى جنيف 2021*. دفاتر السياسة والقانون، 14(2). تم الاسترجاع من: <https://search.mandumah.com/Record/1271597>

Haraş, Afaf. (2021). 2015 Suheyra Anlaşması'ndan 2021 Cenevre Görüşmelerine Kadar Türkiye'nin Libya'daki Rolü. *Siyaset ve Hukuk Defterleri*, 14(2). Erişim adresi: <https://search.mandumah.com/Record/1271597>

حرب، محمد. (1994). *العثمانيون: التاريخ والحضارة*. سلسلة دراسات عثمانية (الجزء الأول). القاهرة: المركز المصري للدراسات العثمانية وبحوث العالم التركي.

Harb, M. (1994). *Osmanlılar Tarih ve Medeniyette*. *Osmanlı Araştırmaları Serisi (1)*, Kahire: Mısır Osmanlı Araştırmaları ve Türk Dünyası Araştırmaları Merkezi.

حسن، حسام، & دابخ، و داد. (2022). *صورة الجمهورية الإسلامية الإيرانية في الصحافة العراقية المستقلة: دراسة تحليلية لصحف (الزمان – الدستور – المدى)*. مجلة الباحث الإعلامي، (57)، 65-80.

Hasan, H., & Debeh, W. (2022). Irak Bağımsız Basınında İran İslam Cumhuriyeti İmajı: El-Zaman, Ed-Dustur ve El-Meda Gazetelerinin Analitik İncelemesi. *El-Bahis El-İlami Dergisi*, (57), 65-80. <https://abaa.uobaghdad.edu.iq/index.php/abaa/article/view/923/507>

حسن، حمدي. (1991). *الوظيفة الاخبارية لوسائل الإعلام*. القاهرة: دار الفكر العربي.

Hasan, H. (1991). *Medya Kuruluşlarının Haber Fonksiyonu*. Kahire: Dar Al-Fikir Al-Arabi yayınları.

حسن، ياسر. (2006). *تركيا: البحث عن المستقبل*. القاهرة: الهيئة العامة للكتاب.

Hasan, Y. (2006). *Türkiye: Geleceği Aramak*. Kahire: Mısır Genel Kitap Kurumu.

- حسون، علي. (1994). *تاريخ الدولة العثمانية وعلاقاتها الخارجية*. (ط3). بيروت: المكتب الإسلامي.
- Hassoun, A. (1994). *Osmanlı Devleti Tarihi ve Dış İlişkileri*. (3. bs.), Beyrut: İslam Bürosu.
- حاتم، محمد. (1978). *الإعلام والدعاية: نظريات وتجارب*. القاهرة: مكتبة الأنجلو المصرية.
- Hatem, M. (1978). *Medya ve Propaganda: Teoriler ve Deneyimler*. Kahire: Anglo Mısır Kitabevi.
- Hayta, N. (1994). Rodos ile 12 Ada'nın İtalyanlar tarafından işgali ve işgalden sonra adaların durumu (1912-1918). *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 5(5), 131-144. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000208
- هلال، رضا. (1999). *السيف والهلال: من أتاتورك إلى أربكان - الصراع بين المؤسسة العسكرية والإسلام السياسي في تركيا*. (ط1). القاهرة: دار الشروق.
- Hilal, R. (1999). *Kılıç ve Hilal: Atatürk'ten Erbakan'a Türkiye -Askeri Kurum ve Siyasi İslam Arasındaki Çatışma-*. (1. bs.), Kahire, Dar Al- Şorouk.
- خسيم، مصطفى. (2004). *موسوعة علم العلاقات الدولية*. الطبعة 2، مصراتة: دار الجماهيرية للنشر والتوزيع والإعلان.
- Huşim, M. (2004). *Uluslararası İlişkiler Bilim Ansiklopedisi*. (2. bs.). Mısırata: El-Cemahiriye Yayıncılık, Dağıtım ve Reklam Evi.
- حسين، سمير. (1995). *بحوث الإعلام: الأسس والمبادئ*. الطبعة ٢، القاهرة: دار عالم الكتب.
- Hüseyin, S. (1995). *İletişim Araştırmaları: Temeller ve İlkeler*. (2. bs.). Kahire: Dar Alemü'l-Kütüb.
- إبراهيم، إبراهيم أحمد. (2009). *فن كتابة الخبر والمقال الصحفي*. (الطبعة الأولى). القاهرة: دار العربي.
- İbrahim, İ. (2009). *Haber ve Gazete Makale Yazma Sanatı: Teorik ve Pratik*. (1. bs.), Kahire: El- Arabi Yayınevi.
- إبراهيم، محمد، & خليل، حمزة. (2020). *تقنيات التأطير الإعلامي وبناء المعنى*. (ط. 1). عمان: دار العلوم للنشر والتوزيع.
- İbrahim, M., & Halil, H. (2020). *Medya Çerçeveleme Teknikleri ve Anlam İnşası*. (1. bs.). Amman: Dar Al-Ulum Yayıncılık.
- إمام، إبراهيم. (1975). *الإعلام والاتصال بالجماهير*. (ط2)، القاهرة: مكتبة الأنجلو.
- İmam, İ. (1975). *Halkla İletişim ve İletişim*. (2. bs.), Kahire: Anglo Kütüphanesi.
- إمام، إبراهيم، وعزت، محمد. (2006). *وكالات الأنباء المعاصرة: التكوين، التطور، الدور والأنشطة*. (الطبعة الأولى). القاهرة: دار الفكر العربي.

İmam, İ. İzzet, M. (2006). *Çağdaş Haber Ajansları: Oluşum, Gelişim, Rol ve Faaliyetler*. (1.bs.), Kahire: Arap Düşünce Yayınevi.

إسكندر، مروان. (1997). *موقع قطر في الاستراتيجية الأمريكية*. بيروت: دار النهار.

İskandar, M. (1997). *Katar'ın Amerikan Stratejisindeki Yeri*. Beyrut: Dar al-Nahar.

عيساني، رحيمة. (2008). *مدخل إلى الإعلام والاتصال: المفاهيم الأساسية والوظائف الجديدة في عصر العولمة الإعلامية*. عمان: دار عالم الكتب.

Issani, R. (2008). *Medya ve iletişime giriş: Küresel medya çağında temel kavramlar ve yeni işlevler*. Amman: Dar Alemü'l-Kütüb.

إيشلر، أمر الله. (2020). *العلاقات التركية الليبية منظور تاريخي وتحليل حديث*. مجلة رؤية تركية، مج 9، ع 2.

İşler, E. (2020). Türk-Libya İlişkileri: Tarihsel Bir Bakış ve Güncel Analiz. *Türk Vizyon Dergisi*, 9 (2), Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1710884>

إيفانوف، نيقولا. (2004). *الفتح العثماني للأقطار العربية 1516-1574*. (الطبعة الثانية، ترجمة يوسف عطالله). بيروت: دار الفارابي.

İvanov, N. (2004). *Osmanlıların Arap Ülkelerini Fethi 1516-1574*. (Çev: Atallah.Y, 2. bs), Beyrut: Dar el-Farabi.

İyigüngör, T. (2024). *Yeni medyanın kültürel diplomasiye etkisi: Yunus Emre Enstitüsünün yeni medya aracılığı ile Mısır ve Macaristan'da gerçekleştirdiği kültürel diplomasi faaliyetleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

جبارة، تيسير. (2015). *تاريخ الدولة العثمانية 1280-1924*. جامعة القدس المفتوحة، عمادة البحث العلمي والدراسات العليا، فلسطين.

Jabara, T. (2015). *Osmanlı Devleti Tarihi 1280-1924*. Kudüs Açık Üniversitesi, Bilimsel Araştırmalar ve Lisansüstü Çalışmalar Dekanlığı, Filistin.

Kanık, A. (2021). *Doğu Akdeniz Bağlamında Türkiye – Libya İlişkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ufuk Üniversitesi, Ankara.

Karabulut, S. (2018). Osmanlı Devleti'nin 'Muhasım Devlet' Politikasına Bir Örnek: Trablusgarp Savaşı ve İzmir'deki İtalyanlar. *Recent Period Turkish Studies*, 17(34), 185-205.

Karadoğan, E. (1996). Medya ve Dış Politika. *İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi* (3), ss 53-57. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/212983>

Karasapan, C. (1960). *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*. Ankara: Resimli Posta Matbaası Yayınevi.

كيالي، عبد الوهاب. (1991). *موسوعة السياسة*. (المجلد 2). المؤسسة العربية للدراسات، بيروت: دار الهدى للنشر.

- Kayalı, A. (1991). *Siyaset Ansiklopedisi*. (Cilt 2), Arap Araştırmalar ve Yayıncılık Kitabevi, Lübnan: Dar al-Huda.
- Kavas, A. (2011). *Türkiye - Libya ilişkileri*. TASAM | Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi. S 46-56. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/3145/turkiye_-_libya_iliskileri
- Kavas, A. (2007). *Ömer Muhtar*. Diyanet İslam Ansiklopedisi, Ankara, Cilt: 34, s. 76-78.
- القيداني، وليد. (2022). العوامل المؤثرة في تشكيل الرأي العام اليمني. *مجلة الأندلس للعلوم الإنسانية والاجتماعية*، 9(53)، ص 196-254.
- Kaydani, V. (2022). El-Yemen kamuoyunun şekillenmesinde etkili olan faktörler. *El-Andalus İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(53), ss. 196-254. <https://aust.uni.ye/magazine/sh/2022/9/53/9f45f475a79f4bf80f7f90d676a848c1.pdf>
- Kekilli, E. (2017). *Türkiye-Libya İlişkileri: Kriz Alanları ve İş Birliği İmkanları*. Mart 2017 SAYI: 191, SETA, <https://setav.org/assets/uploads/2017/03/191.Tu%CC%88rk-Libya-Analizi.pdf>
- خواجة، محمد. (2005). المثلث العربي الإيراني التركي: واقع وآفاق. *مجلة شؤون الشرق الأوسط*، العدد 119، ص 175-156.
- Khawaja, M. (2005). Arap-İran-Türk Üçgeni: Mevcut Durum ve Gelecek Perspektifleri. *Şuûn el-Evsat Dergisi*, Sayı 119, ss. 156-175. <https://search.mandumah.com/Record/586770>
- Kibar Önder, N. (2021). Kaddafi Dönemi Libya İç ve Dış Siyaseti: Libya Arap Baharında Türkiye Politikası. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 136-148.
- كيحال، صبرينة، وغريب، حكيم. (2021). التدخل التركي في ليبيا: كولونيالية جديدة أم تعاون اقتصادي. *مجلة السياسة العالمية*، 5(3)، 333-350.
- Kihal, S., & Gharib, H. (2021). Libya'ya Türk müdahalesi: Yeni sömürgecilik mi yoksa ekonomik iş birliği mi?. *El-Siyasa El-Alemiyeye Dergisi*, 5(3), 333-350. <https://asjp.cerist.dz/en/article/172090>
- Koloğlu, O. (2003). Libya Kuzey Afrika'da bir ülke. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/libya#2>
- Kreikesh, N. (2020). Libya bağlamında Türkiye-Libya Mutabakat Muhtırası: Bir Türk perspektifi. *Rouya Turkiyyah Dergisi*, 9(2), 57-70. Ankara: SETA Vakfı.
- كوش، عمر. (2020، 28 يونيو). العلاقات التركية الليبية بين الماضي والحاضر: المصالح والاستراتيجيات. تم الاطلاع في 30 أبريل 2023، من موقع العربي الجديد.
- Kuş, Ö. (2020). *Geçmiş ve Günümüz Arasında Türk-Libya İlişkileri: İlgi Alanları ve Stratejiler*. (Al Arabi Al Jadid), 28 Haziran 2020, Erişim tarihi: 30 Nisan 2023, erişim: <https://www.alaraby.co.uk/%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%84%D8%A7%D>

9%82%D8%A7%D8%AA-
%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%8A%D8%A9-
%D8%A7%D9%84%D9%84%D9%8A%D8%A8%D9%8A%D8%A9-
%D8%A8%D9%8A%D9%86-
%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%A7%D8%B6%D9%8A-
%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%A7%D8%B6%D8%B1-
%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B5%D8%A7%D9%84%D8%AD-
%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%B1%D8%A
7%D8%AA%D9%8A%D8%AC%D9%8A%D8%A7%D8%AA

Küçükcan, T. (2010). *Arab image in Turkey* (SETA Research Report). SETA Foundation for Political, Economic and Social Research. İstanbul, Türkiye.
<https://file.setav.org/Files/Pdf/arab-image-in-turkey.pdf>

صحيفة ليبيا الأحرار. الموقع الرسمي الإلكتروني. تم الاطلاع عليه من [/https://libyaalahrar.tv](https://libyaalahrar.tv)

Libya Al-Ahrar gazetesi. Resmî internet sitesi. Erişim tarihi: 10 Mayıs 2023,
<https://libyaalahrar.tv/>

ليتيم، فتيحة. (2010). تركيا والدور الإقليمي الجديد في الشرق الأوسط. مجلة المفكر، العدد 5، ص 209-224.

Litim, F. (2010). Türkiye ve Orta Doğu'daki Yeni Bölgesel Rol. *Düşünce Dergisi*, Sayı 5, ss. 209-224. <https://asjp.cerist.dz/en/article/62665>

لبد، عبير. (2014). إخراج مواقع الصحف الفلسطينية اليومية على شبكة الإنترنت: دراسة تحليلية مقارنة (رسالة ماجستير غير منشورة). قسم الصحافة، كلية الآداب، الجامعة الإسلامية، غزة.

Lubbad, A. (2014). *Filistin Günlük Gazetelerinin İnternet Sitelerinin Yönetimi: Karşılaştırmalı Analiz Çalışması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazetecilik Bölümü, Edebiyat Fakültesi, İslami Üniversite, Gazze.

ماكولا، فرانسيس. (1991). حرب إيطاليا من أجل الصحراء. (ترجمة: عبد المولى الحرير). طرابلس: منشورات مركز جهاد الليبيين للدراسات التاريخية.

Macula, F. (1991). *Çöl İçin İtalya'nın Savaşı*. (Çeviri: Al-Hariri, A. M.) Libya Cihadı Tarihi Çalışmalar Merkezi, Trablus: Dar Al-Kitab.

مدوخ، نداء. (2018). صورة المرأة الفلسطينية في مواقع القنوات الفضائية الأجنبية الإلكترونية باللغة العربية: دراسة تحليلية مقارنة (رسالة ماجستير غير منشورة). كلية الآداب، الجامعة الإسلامية، غزة، فلسطين.

Maddokh, N. (2018). *Arapça yayın yapan yabancı elektronik televizyon kanallarında Filistinli kadının imajı: Karşılaştırmalı bir analiz çalışması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Edebiyat Fakültesi, İslam Üniversitesi, Gazze, Filistin.

محفوظ، عقيل سعيد. (2012). السياسة الخارجية التركية: الاستمرارية-التغيير. (الطبعة الأولى). بيروت: المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات.

Mahfuz, A. (2012). *Türk Dış Politikası: Süreklilik-Değişim*. (1. bs), Beyrut: Arap Araştırmaları ve Politika Çalışmaları Merkezi.

- محفوظ، عقيل سعيد. (2008). *نقاشات المجتمع والدولة في تركيا: المؤسسة العسكرية والسياسات العامة*. (الطبعة الأولى). أبو ظبي: مركز الإمارات للدراسات والبحوث الاستراتيجية.
- Mahfuz, A. (2008). *Türkiye'de Toplum ve Devlet Tartışmaları: Askeri Kurum ve Kamu Politikaları*. (1. bs), Abu Dabi: Birleşik Arap Emirlikleri Stratejik Araştırmalar ve Çalışmalar Merkezi.
- محمود، سيد. (2007). *تاريخ الدولة العثمانية: النشأة والازدهار*. (الطبعة الأولى). القاهرة: مكتبة الآداب.
- Mahmoud, S. (2007). *Osmanlı Devleti Tarihi: Oluşumu ve Yükselişi*. (1. bs), Kahire: Eladab kütüphanesi.
- منصر، جمال. (2014). العلاقات العربية التركية في مطلع القرن الحادي والعشرين: تقاطع القيم والمصالح. *مجلة دفاتر المتوسط، المجلد 1، ص 9-21*.
- Mansır, C. (2014). Yirmi Birinci Yüzyılın Başında Arap-Türk İlişkileri: Değerler ve Çıkarların Kesişimi. *Akdeniz Defterleri Dergisi*, cilt 1, ss 9-21. <https://asjp.cerist.dz/en/article/80822>
- Mantran, R. (2001). *Karamanlı Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp eyaletini 1711-1835 yılları arasında idareleri altında bulunduran Türk asıllı aile*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 24, ss 451-453. <https://islamansiklopedisi.org.tr/karamanli>
- مانتران، روبر. (1993). *تاريخ الدولة العثمانية*. (ترجمة: بشير السباعي)، الطبعة 1، الجزء 1، القاهرة: دار الفكر.
- Mantran, R. (1993). *Osmanlı Devleti Tarihi*. (Çev: Beşir el-Sabai, 1. Baskı), cilt 1, Kahire: Dar el-Fikir Yayınevi.
- مصالحة، محمد. (1986). *السياسة الاعلامية الاتصالية في الوطن العربي*. (الطبعة الأولى). لندن: دار الشروق الدولية.
- Masalha, M. (1986). *Arap dünyasında iletişim medya politikası*. (1. bs), Londra: Şorouq Uluslararası Yayınevi.
- معط الله، أحمد. (2022). أثر وسائل الإعلام على الوعي المجتمعي. *مجلة الرسالة للدراسات الإعلامية، مج 6، ع 3، ص 306-317*.
- Ma'tallah, Ahmed. (2022). Medyanın toplumsal bilinç üzerindeki etkisi. *El-Risale İletişim Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 306–317. <https://asjp.cerist.dz/en/article/202210>
- المزاهرة، منال. (2012). *نظريات الاتصال*. (الطبعة الأولى). عمان: دار المسيرة للنشر والتوزيع.
- Mazahra, M. (2012). *İletişim Teorileri*. (1. bs), Amman: Dar Al-Maseera Yayınevi.
- McCombs, M. E., ve Shaw, D. L. (1972). Kitle iletişim araçlarının gündem belirleme işlevi. *Public Opinion Quarterly*, 36(2), 176–187. <https://doi.org/10.1086/267990>
- محمد، أحمد سلمان. (2012). الموقف التركي من التغييرات في المنطقة العربية. *مركز المستنصرية للدراسات العربية والدولية، ص 151 – 178*.

Mohammed, A. (2012). Arap Bölgesindeki Değişikliklere Türk Tutumu. *El-Mustansiriya Arap ve Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, ss. 151-178. <https://search.mandumah.com/Record/520773>

Moore, M. (2013). Muhafız mı yoksa dalkavuk mu? ABD medyasının Libya'daki uluslararası insani müdahaledeki rolü. *Exchange: The Journal of Public Diplomacy*, 4(1), Makale 4. <https://surface.syr.edu/exchange/vol4/iss1/4/>

Morin, J.-F., & Paquin, J. (2018). *Foreign policy analysis: A toolbox*. Palgrave Macmillan. https://ww4.ticaret.edu.tr/siy/wp-content/uploads/sites/108/2020/03/Jean-Fr%C3%A9d%C3%A9ric-MorinJonathan-Paquin-auth.-Foreign-Policy-Analysis_-A-Toolbox-2018-Palgrave-Macmillan-4.pdf

مفتاح، حسين. (2018). العلاقات الليبية-التركية: من التقلبات إلى التسونامي حتى 2011. بوابة أفريقيا الإخبارية. تاريخ الاطلاع: 20 مايو 2023، <https://www.afrigatenews.net>

Muftah, H. (2018). *Libya-Türkiye İlişkileri: Gelgitlerden Tsunamisine 2011'e Kadar*. Africa Gate Haber Portalı. Erişim tarihi: 20 Mayıs 2023, <https://www.afrigatenews.net/article/%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%84%D8%A7%D9%82%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D9%84%D9%8A%D8%A8%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%8A%D8%A9-%D9%85%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AF-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%AC%D8%B2%D8%B1-%D8%A5%D9%84%D9%89-%D8%AA%D8%B3%D9%88%D9%86%D8%A7%D9%85%D9%8A-2011/>

محمد، علاء عبد الحفيظ. (2013). النسق السياسي العقدي لرجب طيب أردوغان. مجلة رؤية استراتيجية، 1(3)، مركز الإمارات للدراسات والبحوث الاستراتيجية، أبو ظبي، الإمارات العربية المتحدة.

Muhammed, A. A. (2013). Recep Tayyip Erdoğan'ın ideolojik siyasal modeli. *Stratejik Vizyonlar Dergisi*, 1(3), BAE Stratejik Araştırmalar Merkezi, Abu Dabi.

<https://search.mandumah.com/Record/482938>

مرسي، رباب، مقلد، إسماعيل، وبدوي، منير. (2023). السياسة الخارجية التركية وتطورات الأزمة السورية. *المجلة العلمية لكلية التجارة، كلية التجارة، جامعة أسيوط*, 43(78)، 159-191.

Mursi, R. Mukalled, İ. S. & Bedav., M. (2023). Türkiye dış politikası ve Suriye krizinin gelişmeleri. *Assiut Üniversitesi Ticaret Fakültesi Bilimsel Dergisi*, 43(78), 159-191. <https://doi.org/10.21608/sjcf.2023.144500.1006>

مصطفى، حسين. (2019، ديسمبر). هذا شكل الدعم العسكري التركي المتوقع للحكومة الليبية. عربي21. تاريخ النشر 27 ديسمبر 2019، تاريخ الاطلاع: 21 مايو 2023، من <https://arabi21.com/story/1232908>

Mustafa, Hüseyin. (2019, Aralık). *Bu, Türk hükümetinin Libya'ya beklenen askeri desteğinin şeklidir*. Arabi21. Erişim tarihi: 21 Mayıs 2023, <https://arabi21.com/story/1232908/>

موسى، بيسان. (2016). الدور الاقليمي لتركيا في ظل الثورات العربية. *مجلة دفاتر البحوث العلمية*، ع 8، ص 131-147.

Musa, B. (2016). Türkiye'nin Arap Devrimleri Sürecindeki Bölgesel Rolü. *Bilimsel Araştırmalar Defteri Dergisi*, Sayı 8, ss 131-147. <https://asjp.cerist.dz/en/article/113014>

مجاهد، جمال. (٢٠١٤). *الرأي العام وقياسه: الأسس النظرية و المنهجية*. الطبعة الأولى، مصر: دار المعرفة.

Mücahid, C. (2014). *Kamuoyu ve ölçümü*. (1 bs), Mısır. Bilgi Yayınevi .

ندا، أيمن. (2004). *الصورة الذهنية والإعلامية: عوامل التشكيل واستراتيجيات التغيير*. (الطبعة الأولى). القاهرة.

Nada, A. (2004). *Zihinsel ve Medyatik Görüntüler: Şekillendirme Faktörleri ve Değişim Stratejileri*. (1 bs), Kahire.

نعيرات، رائد. (2014). *أثر الإعلام المجتمعي على تشكيل الرأي العام*. ورقة نقدية للمؤتمر الدولي الرابع بكلية الشريعة – جامعة النجاح الوطنية. <https://repository.najah.edu/server/api/core/bitstreams/95754bd0-7700-4f5e-ae59-fb2def2808ab/content>

Nairat, R. (2014). *Topluluk medyasının kamuoyunu şekillendirme üzerindeki etkisi*. Paper presented at the 4th International Conference of Sharia College: Modern Communication Tools and their Impact on Society. <https://repository.najah.edu/server/api/core/bitstreams/95754bd0-7700-4f5e-ae59-fb2def2808ab/content>

نرش، بشار. (2020). *تموضع ليبيا في الإدراك الاستراتيجي لتركيا*. *دراسات الشرق الأوسط*، 12 (2)، 428-409.

Narsh, B. (2020). Türkiye'nin Stratejik Algılamasında Libya'nın Konumlandırılması. *Ortadoğu Etütleri*, 12(2), 409-428. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1046480>

نصر، حسني وعبد الرحمن، سناء. (2014). *التحرير الصحفي في عصر المعلومات: الخبر الصحفي*. (الطبعة الرابعة). الإمارات: دار الكتاب الجامعي.

Nasır, H. & Abdurrahman, S. (2014). *Bilgi Çağında Gazetecilik: Haber Editörlüğü*. (4. bs), BAE: Üniversite Kitap Evi.

نوفل، ميشال. (1993). *العرب والأترك في عالم متغير*. (المجلد 1). بيروت: مركز الأبحاث والوثائق الاستراتيجية.

Nawfal, M. (1993). *Türk Dış Politikasında Orta Doğu: Değişen Dünyada Araplar ve Türkler*. (Cilt 1). Beyrut: Stratejik Araştırmalar ve Belgeler Merkez.

Nehicüddin, E & Safi, H. (2013). *Tarih-i İbn-i Galbûn der-Beyân-ı Trablusgarb & Trablusgarp Tarihi* (Ed.; A. E. Taş, M. Tandoğan & A. Özkan, Yay. haz.). ORDAF Yayınları.

Noelle-Neumann, E. (1984). *The Spiral of Silence: Public Opinion – Our Social Skin*. University of Chicago Press. <https://labiblioteca.mx/llyfrgell/2576.pdf>

- نور الدين، محمد، وآخرون. (2010). *تركيا بين تحديات الداخل ورهانات الخارج*. (ط1، تحرير: محمد عبد العاطي). بيروت: مركز الجزيرة للدراسات، الدار العربية للنشر.
- Nureddin, M., ve diğerleri. (2010). *Türkiye'de İç Zorluklar ve Dış Bahisler*. (1. Baskı, Ed. M. Abdül Ati). Beyrut: El Cezire Araştırma Merkezi, Dar el-Arabiyye Yayınları.
- عبيد، عاطف عدلي. (2007). *مدخل إلى الاتصال والرأي العام*. (الطبعة الأولى). القاهرة: دار الفكر العربي.
- Obeyd, A. (2007). *İletişim ve Kamuoyuna Giriş*, (1. bs.), Kahire: Arap Düşünce Yayınevi.
- Oğuzoğlu, Y. (2022). *Sultan Selim'in Memluk Seferi'nin arka planı*. In S. Nurdan & M. Özler (Haz.) *XVIII. Türk Tarih Kongresi: Osmanlı Tarihi ve Medeniyeti* (Cilt III, s. 1501–1518). Türk Tarih Kurumu. <https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2022/03/Cilt-03-1.pdf>
- عمر، عمر عبد العزيز. (2000). *تاريخ المشرق العربي 1516–1922*. بيروت: دار النهضة العربية.
- Ömer, A. (2000). *Arap Doğusu Tarihi 1516–1922*. Beyrut: Dar el-Nahda el-Arabiyye.
- عمر، جفال. (2024). الاحتلال الإيطالي للبييا وردود الفعل الدولية. *مجلة دراسات تاريخية*، مج9، العدد 1، ص 168–180.
- Ömer, C. (2024). Libya'nın İtalya Tarafından İşgali ve Uluslararası Tepkiler. *Tarihî Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 168–180. <https://asjp.cerist.dz/en/article/250586>
- عمر. السيد أحمد. (1994). *البحث العلمي: مفهومه وإجراءاته ومناهجه*. ط1، جامعة قار يونس، بنغازي.
- Ömer, S. (1994). *Bilimsel Araştırma: Tanımı, Uygulamaları ve Yaklaşımları*. Birinci Baskı, Gar Yunus Üniversitesi, Bingazi.
- عمر، صبا وعفين، محمد. (2023). العلاقات السياسية التركية الليبية بين عامي 2002-2011 م. *مجلة آداب الرفادين*، مج53، ع92، كلية الآداب، جامعة الموصل، ص 342 – 358.
- Ömer, S. Afın, M. (2023). 2002-2011 Yılları Arasında Türk-Libya Siyasi İlişkileri. *Adab Al-Rafidain Dergisi*, 53(92), ss. 294-306. <https://search.mandumah.com/Record/1500517/Description#tabnav>
- Öniş, Z. (2012). Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest. *Insight Turkey*, 14 (3), ss. 45-63. <https://papers.ssrn.com/abstract=2017639>.
- Özcan, A. (2005). Osmanlı Devletinin Son Döneminde Araplar Arasında Hilâfet Karşıtı Faaliyetler (1877-1909). *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 12, 77–100. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3172688>
- Özekin, M, K. (2020). Doğu Akdeniz’de değişen enerji jeopolitiği ve Türkiye. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 1-53. <https://doi.org/10.17752/guvenlikstrjt.719964>
- Özkan, S. H. (2011). XVIII. Yüzyılın Başlarında Kuzey Afrika. *Avrasya Etüdleri*, 40(2), 287-300. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/421965>

أوزتونا، يلماز. (1988). *تاريخ الدولة العثمانية*. مج 1، (ترجمة: عدنان محمود سلمان)، تركيا: منشورات فيصل للتمويل.

Öztuna, Y. (1988). *Osmanlı Devleti Tarihi*. (Çev: Adnan Mahmoud Salman), Cilt 1, Türkiye: Faysal Finans Kurumu.

Paralı, Z. (2020). Türkiye Cumhuriyeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında imzalanan Akdeniz’de deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin mutabakat muhtırasının uluslararası politikaya etkileri. *Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 49–64. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/niibfd/issue/55259/744608>

Parker, M. (2012). *Journalism and economics: The tangled webs of profession and public perception*. Shorenstein Center on Media, Politics and Public Policy . https://shorensteincenter.org/wp-content/uploads/2012/03/d25_parker.pdf

راضي، وسام فاضل. (2008). دور القنوات الفضائية في تشكيل الصورة الإعلامية والسياسية. *مجلة بحوث الاتصال*، (5)، ص 4–33.

Radi, W. (2008). Uydu Kanallarının Medya ve Siyasi Görüntüyü Şekillendirme Rolü. *İletişim Araştırmaları Dergisi*, (5), ss 4-33.

الرننيسي، محمود. (2014). السياسة الخارجية لتركيا تجاه ليبيا 2011–2014. *مجلة رؤية تركية*، العدد 3، ص 37–50.

Rantisi, M. (2014). Türkiye'nin 2011-2014 Libya'ya Yönelik Dış Politikası. *Türk Rouya Dergisi*, Sayı 3, Bahar 2014, ss. 37-50. <https://rouyaturkiyyah.com/file/%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%A7%D8%B3%D8%A9%20%D8%A7%D9%84%D8%AE%D8%A7%D8%B1%D8%AC%D9%8A%D8%A9%20%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%8A%D8%A9%20%D8%AA%D8%AC%D8%A7%D9%87%20%D9%84%D9%8A%D8%A8%D9%8A%D8%A7%202011-2014/105>

رويترز. (2019، ديسمبر 12). رئيس برلمان شرق ليبيا: اتفاقية ترسيم الحدود البحرية مع تركيا باطلة. رويترز. تاريخ الاسترجاع: 20 مايو 2023، من <https://www.reuters.com/article/eastlibya-turkey-ea6-idARAKBN1YG2EH>

Reuters. (2019, Aralık 12). *Doğu Libya Parlamentosu Başkanı: Türkiye ile Deniz Sınırlarını Belirleme Anlaşması Geçersiz*. Erişim tarihi: 20 Mayıs 2023, <https://www.reuters.com/article/eastlibya-turkey-ea6-idARAKBN1YG2EH>

روابي، نذير وشبوب، محمد. (2020). استراتيجية الدولة العثمانية تجاه المغرب الأقصى خلال عهد السلطان سليمان القانوني (1520–1566). *مجلة الباحث في العلوم الإنسانية والاجتماعية*، 12(4)، ص 171–188.

Revabhi, N. & Şebbûb, M. (2020). Kanuni Sultan Süleyman Döneminde (1520-1566) Osmanlı Devleti'nin Fas'a Yönelik Stratejisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmacısı Dergisi*, 12(4), ss. 171-188. <https://asjp.cerist.dz/en/article/140173>

رضوان، وليد. (2006). *العلاقات العربية التركية*. ط1، بيروت: شركة المطبوعات للتوزيع والنشر.

- Rıdvan, W. (2006). *Arap-Türk İlişkileri*. (1. bs.), Beyrut: Dağıtım ve Yayıncılık Şirketi.
- رشدي، راسم. (1953). *طرابلس الغرب في الماضي والحاضر*. (ط1). طرابلس، ليبيا.
- Rüşdi, R. (1953). *Geçmiş ve Günümüzde Trablusgarb*. (1. bs.), Trablus, Libya.
- رشتي، جيهان أحمد. (1987م). *الأسس العلمية لنظريات الإعلام*. ط 1. القاهرة: دار الفكر العربي.
- Rüşti, C. (1987). *Medya teorilerinin bilimsel temelleri*. Kahire. (1. bs.), Arap Düşünce Yayınevi.
- صادق، حيدر. (1996). *مستقبل الدبلوماسية في ظل الواقع الإعلامي والاتصالي الحديث: البعد العربي*. دراسات استراتيجية، ع 5، ط 1، أبو ظبي: مركز الإمارات للدراسات والبحوث الاستراتيجية.
- Sadık, H. (1996). *Modern Medya ve İletişim Gerçeği Altında Diplomasinin Geleceği: Arap Boyutu*. Stratejik Araştırmalar, Sayı 5, (1. bs.), Abu Dabi: Emirates Stratejik Araştırmalar ve Araştırma Merkezi.
- صادق، ريز لطيف. (2011). *العلاقات الأمريكية-التركية في ظل عهد حزب العدالة والتنمية (2003-2011)* (رسالة ماجستير غير منشورة). قسم العلوم السياسية، كلية الآداب والعلوم، جامعة الشرق الأوسط، عمان، الأردن.
- Sadiq, R. L. (2011). *Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde Türk-Amerikan ilişkileri (2003-2011)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Siyaset Bilimi Bölümü, Edebiyat ve Bilim Fakültesi, Orta Doğu Üniversitesi, Amman, Ürdün.
- Sadioğlu, M. (2018). *Sosyal medya ve dış politika ilişkisi: CNN etkisi'nin ardından Aylan bebek örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- صالح، مهدي. (2009). *دور الاتصال في تكوين الصورة الذهنية عن الولايات المتحدة الأمريكية لدى الشباب اليمني*. (رسالة ماجستير غير منشورة)، جامعة القاهرة، القاهرة.
- Salih, M. (2009). *Amerika Birleşik Devletleri Hakkındaki Zihinsel Görüntünün Yemen Gençleri Arasındaki Oluşumundaki İletişimin Rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahire Üniversitesi, Kahire.
- صالح. سليمان. (2005). *وسائل الإعلام وصناعة الصور الذهنية*. ط 1، الكويت: مكتبة الفلاح للنشر والتوزيع.
- Salih, S. (2005). *Medya ve Zihinsel Görüntü Oluşturma Araçları*. (1. bs.), Kuveyt: El Falah Yayınevi.
- سليم، محمد. (1998). *تحليل السياسة الخارجية*. (الطبعة الثانية). القاهرة: مكتبة النهضة المصرية
- Salim, M. (1998). *Dış Politika Analizi*. (2. bs.), Kahire: Mısır Rönesans Kütüphanesi.
- سمير، سلامة، وسالم، دحمان. (2020). *صناعة الرأي العام وأثرها على سياسات الدول: دراسة حالة الحراك في الوطن العربي*. (رسالة ماجستير غير منشورة). قسم العلوم السياسية، كلية الحقوق، جامعة زيان عاشور، الجزائر.

- Samir, S. & Salem, D. (2020). *Kamuoyu oluşturma ve ülkelerin politikaları üzerindeki etkisi- Arap dünyasındaki hareketin bir vaka çalışması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Güvenlik ve Stratejik Çalışmalar, Zian Ashour Üniversitesi, Cezayir.
- Sarıaslan, F. (2019). Türkiye-Mısır ilişkilerinde ekonomik dinamiklerin etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(54), 526-559. <https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.533177>
- سعودي، محمد. (2010). *الجغرافيا السياسية المعاصرة: دراسة في الجغرافيا والعلاقات السياسية الدولية*. القاهرة: مكتبة الأنجلو المصرية.
- Saudi, M. (2010). *Çağdaş Siyasi Coğrafya: Coğrafya ve Uluslararası Siyasi İlişkiler Üzerine Bir Çalışma*. Kahire: Anglo Mısır Kütüphanesi.
- Saylık, S. (2022). Türk Dış Politikasında Teorik Yaklaşımlar ve Arap Baharı Süreci. *Kadim Akademi SBD*, 6(2), 80-104. <https://doi.org/10.55805/kadimsbd.1117294>.
- سراج، سعيد. (1978). *الرأي العام: مقوماته وأثره في النظم السياسية المعاصرة*. القاهرة: الهيئة المصرية العامة للكتاب.
- Siraj, S. (1978). *Kamuoyu, bileşenleri ve çağdaş siyasi sistemler üzerindeki etkisi*. Kahire: Mısır Kitap Kurumu Yayınları.
- سبوتنيك عربي. (2020، يناير). *رئيس برلمان ليبيا: إذا احتلت تركيا ليبيا سنطلب المساعدة من العرب*. سبوتنيك عربي. تاريخ الاسترجاع: 20 مايو 2023، من <https://sputnikarabic.ae/20200116/>
- Sputnik. (2020, Ocak). *Libya Parlamentosu Başkanı: Türk Müdahalesi Libya'yı İşgal Ederse Araplardan Yardım İsteyeceğiz*. Erişim tarihi: 20 Mayıs 2023, <https://sputnikarabic.ae/20200116/>
- شبانة، أيمن. (2020). *التدخل التركي في ليبيا – الأسباب والنتائج*. مركز فاروس للاستشارات والدراسات الاستراتيجية. تاريخ الاسترجاع: 20 مايو 2023، من <https://pharostudies.com/?p=3339>
- Şabane, Ayman. (2020). *Türk Müdahalesi Libya'da – Nedenler ve Sonuçlar*. Faros Danışmanlık ve Stratejik Araştırmalar Merkezi. Erişim tarihi: 20 Mayıs 2023, <https://pharostudies.com/?p=3339>
- شداد، عبد الرحمن. (2017). *الرأي العام. مجلة تاريخ العلوم، ع. 6، ص 295-307*.
- Şaddad, A. (2017). *Kamuoyu. Bilim Tarihi Dergisi*, Sayı 6, ss. 295-307. <https://asjp.cerist.dz/en/article/12202>
- Şahin, H. (2006). Şark meselesi çerçevesinde Osmanlı-İngiliz ilişkilerine genel bir bakış (Başlangıcından Paris Barışı'na kadar). *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12(29), 213–237. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/32967>
- شارقي، نهرين. (2019). *مرتكزات السياسة الخارجية التركية بعد نهاية الحرب الباردة. مجلة العلوم السياسية، (54)، 440-405*.

Şarki, N. (2019). "Soğuk Savaş'ın Sona Ermesinden Sonra Türk Dış Politikasının Temelleri". *Siyasi Bilimler Dergisi*, (54), ss 405–440. <https://jcopolicy.uobaghdad.edu.iq/index.php/jcopolicy/article/view/45/32>

شاطق، ناصر، وبوقديرة، لطيفة. (2020). *استخدام وسائل التواصل الاجتماعي وتشكيل الرأي العام*. (رسالة ماجستير غير منشورة)، قسم الإعلام والاتصال، كلية العلوم الإنسانية والاجتماعية، جامعة محمد الصادق بن يحيى، الجزائر.

Şatoq, N & Boukdeira, L. (2020). *Sosyal Medya Kullanımı ve Kamuoyunun Şekillendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İletişim ve Medya Bölümü, Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Muhammed Sadık Bin Yahya Üniversitesi, Cezayir.

شيباني، سلمى. (2014). *دور الفواعل غير الرسمية في صنع السياسة الخارجية*. (رسالة ماجستير غير منشورة)، جامعة العربي بن مهيدي، كلية الحقوق والعلوم السياسية، قسم العلوم السياسية، الجزائر.

Şaybani, S. (2014). *Dış politika yapımında enformel aktörlerin rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Siyaset Bilimi Bölümü, AL Arabi Bin Mehdi Üniversitesi, Cezayir.

Şayır, M. (2018). Arap Basınında Türkiye İmajında Kırılma Noktaları. *Eskiyei*, (36), 73-87. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/486285>

شحاتة، حسن، ونجار، زينب. (2003). *معجم المصطلحات التربوية والنفسية*. ط1، القاهرة: دار مصر.

Şehata, H. Najjar, Z. (2003). *Eğitim ve Psikoloji Terimleri Sözlüğü*. (1. bs.), Kahire: Mısır-Lübnan Yayınevi.

شليبي، كرم. (1994). *معجم المصطلحات الإعلامية: إنجليزي-عربي*. ط2، بيروت: دار الجيل.

Şelbi, K. (1994). *Medya Terimleri Sözlüğü: İngilizce-Arapça*. (2. bs.), Beyrut: Dar El Cil.

شمخي، هبة. (2024). *السياسة الخارجية التركية تجاه تونس ومصر وسوريا بعد الربيع العربي (2011–2021)*. *قضايا سياسية، العدد 77*، ص. 438–423.

Şemhi, H. (2024). Arap Baharı Sonrası Türkiye'nin Tunus, Mısır ve Suriye'ye Yönelik Dış Politikası (2011–2021). *Siyasal Konular*, 77, 423–438. <https://iasj.rdd.edu.iq/journals/uploads/2024/12/06/1b5b79248548b4e1e57bc066183dfda0.pdf>

شمس، شعبان، ومذكور، مرعي. (2005). *صورة المملكة العربية السعودية في الصحافة المصرية. المجلة العربية للإعلام والاتصال، 1(1)*، 133–51.

Şems, Ş., & Madkour, M. (2005). Mısır basınında Suudi Arabistan Krallığı imajı. *Arap Medya ve İletişim Dergisi*, 1(1), 51–133. <https://search.mandumah.com/Record/337925>

شريف أوغلو، متين. (2022). *أبعاد وخلفيات الدخول العثماني إلى الجزائر في بداية القرن ١٦ م على ضوء الوثائق والمصادر العثمانية (دراسة أرشيفية تحليلية)*. *مجلة شرقيات، (41)*، 265–247.

- Şerifoğlu, M. (2022). Osmanlı Belge ve Kaynakları Işığında 16. Yüzyıl Başlarında Osmanlı'nın Cezayir'e Girişinin Boyutları ve Arka Planı (Arşiv ve Analitik Çalışma). *Şarkiyat Mecmuası Dergisi*, sayı (41), ss 247-265. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2522287>
- الشَّيْلِق، أحمد. (2002). *العرب والدولة العثمانية: من الخضوع إلى المواجهة 1516-1916* (الطبعة الأولى). القاهرة: مصر العربية للنشر والتوزيع.
- Şillik, A. (2002). *Araplar ve Osmanlı Devleti: Boyun Eğmeden Direnişe 1516-1916* (1. bs.). Kahire: Mısır Arap Yayın ve Dağıtım.
- شويك، صبرين، وسعودي، سمية. (2023). *العلاقات العامة الرقمية ودورها في تحسين الصورة الذهنية للمؤسسة الخدمية*. (رسالة ماجستير غير منشورة)، قسم علوم الإعلام والاتصال وعلم المكتبات، كلية العلوم الانسانية والاجتماعية، جامعة ابن خلدون، الجزائر.
- Şouik, S. & Saoudi, S. (2023). *Dijital Halkla İlişkiler ve Hizmet Kurumunun İmajını Geliştirmedeki Rolü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İletişim Bilimleri ve Kütüphanecilik Bölümü, Beşerî ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İbn Haldun Üniversitesi, Cezayir.
- Tabakoğlu, H. S. (2016). *Akdeniz'de Osmanlı-İspanya Rekabeti, 1560-1574: Teşkilat, Denizgücü ve Savaş* (Yayımlanmamış doktora tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- طالب، محمد. (2012). *الرأي العام والحرب النفسية*. ط2، غزة: منشورات طالب .
- Talib, M. (2012). *Halk Görüşü ve Psikolojik Savaş*. İkinci, Gazze: Taleb Yayınları.
- Taş, A. E. (2016). *Osmanlı Garp Ocaklarından Trablusgarp Eyaleti: Karamanlılar Dönemi (1711-1835)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Taşçı, F. (2024, Mart 26). *Türk dış politikası perspektifinde son dönem Türkiye – Libya ilişkileri*. Türkiye Dış Politika Araştırmaları Merkezi. <https://tudpam.org/turk-dis-politikasi-perspektifinde-son-donem-turkiye-libya-iliskileri/>
- Taşpınar, Ö. (2012). Turkey's strategic vision and Syria. *The Washington Quarterly*, 35(3), 127-140. <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/turkey-taspinar.pdf>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2011, Mayıs 23). Sayın Bakanımızın Libya Ulusal Geçiş Konseyi Başkanı Sayın Mustafa Abdulcelil ile gerçekleştirdiği ortak basın toplantısı. <https://www.mfa.gov.tr/mustafa-abdulcelil-metin.tr.mfa> (Erişim tarihi: 25 Temmuz 2025).
- Temizel, H. (2008). Kamuoyu Kuramları ve Kamuoyu Oluşumunda Kitle İletişim Araçları. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(15), ss 126 – 146. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/289409>

Terkan, B. (2007). Basın ve siyaset ilişkisinin gündem belirleme modeli çerçevesinde bir analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), ss 561-584. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61793/924227>

ثابت، مصطفى. (1992). العلاقات العربية - التركية بعد حرب الخليج الطموحات الإقليمية والخيار الاستراتيجي الأطلسي. *الفكر الاستراتيجي العربي*، معهد الانماء العربي، ع 41، ص 107-120.

Thabit, M. (1992). Körfez Savaşı Sonrası Arap-Türk İlişkileri: Bölgesel Hedefler ve Atlantik Stratejik Seçenekleri. *Arap Stratejik Düşünce*, (41), ss.107-120. <https://search.mandumah.com/Record/237152/Details>

Tuchman, G. (1978). *Making News: A Study in the Construction of Reality*. Free Press.

Tuna, F. (2019). Türk Dış Politikasında Realist Yaklaşım: Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Libya Politikası. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 1(1), 69-91. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uhusbad/issue/54604/746781>

Turan, T., & Tüylü Turan, E. (2011). Libya'nın tarihî gelişimi çerçevesinde Senûsîlik, Türk-Senûsî ve Türkiye-Libya ilişkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(19), 190-206.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1951, 19 Aralık). *Tutanak Dergisi* (9. Dönem, 11. Cilt, 19. Birleşim), s. 233. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c011/tbmm09011019.pdf>

مجلة السياسة الدولية، (1968). ع 12، مؤسسة الأهرام.

Uluslararası Siyaset Dergisi, (1968). Sayı 12, El-Ehram Kurumu, erişim: <https://ia803404.us.archive.org/1/items/105-1991/%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%AF%D8%AF%2012%D8%B3%D9%86%D8%A9%201968.pdf>

Utma, A. (2010). *1980 Sonrası Türkiye'sinde Medya-Siyasi İktidar İlişkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.

Üstün, A. (2020). *Türkiye – Libya İlişkileri (1951 – 2011)*. (Yayımlanmamış yüksek Lisans Tezi) , Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Uzunöner, M. E., & Çıkrıkçı, T. (2023). Türkiye, ABD ve Rusya'nın Libya iç savaşına yönelik politikalarının karşılaştırmalı analizi. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 14(64), 11-56. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2775046>

وهبي، سحر محمد. (1996). *بحوث في الاتصال*. الطبعة الأولى، القاهرة: دار الفجر.

Vahbi, S. (1996). *İletişimde Araştırmalar*. (1. bs.), Kahire: El- Fecr Yayınevi.

ياغي، إسماعيل. (1995). *الدولة العثمانية في التاريخ الإسلامي الحديث*. الطبعة الأولى، الرياض: مكتبة العبيكان.

Yaghi, İ. (1995). *Modern İslam Tarihinde Osmanlı Devleti*. (1. bs.). Riyad: Al-Obeikan Kütüphanesi.

ياغي، إسماعيل. (2000). *تاريخ العالم العربي المعاصر*. الطبعة الأولى، الرياض: مكتبة العبيكان.

Yaghi, İ. (2000). *Çağdaş Arap Dünyası Tarihi*. (1. bs.). Riyad: Obeikan Kütüphanesi.

يحيى، علي حسين. (2020). *الدور الوظيفي للسياسة الخارجية التركية على الصعيدين الإقليمي والدولي (2002-2019)* (رسالة ماجستير غير منشورة). قسم العلوم السياسية، كلية الآداب، جامعة الشرق الأوسط، عمان، الأردن.

Yahya, A. H. (2020). *Türk dış politikasının işlevsel rolü: Bölgesel ve uluslararası düzeyde (2002-2019)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Siyaset Bilimi Bölümü, Edebiyat Fakültesi, Orta Doğu Üniversitesi, Amman, Ürdün.

ياسين، السيد. (1993). *الشخصية العربية بين صورة الذات ومفهوم الآخر*. الطبعة الرابعة، القاهرة: مكتبة مدبولي.

Yasin. El-S. (1993). *Arap Kişiliği: Kendi Görüntüsü ve 'Diğer' Kavramı Arasında*. (4. bs.). Kahire: Medboulı Kütüphanesi.

ياسين، فلوس. (2017). *التدخل في ليبيا بين المشروعية والعدوان*. (رسالة ماجستير غير منشورة)، كلية الحقوق، جامعة بن يوسف بن خدة، الجزائر.

Yasin, F. (2017). *Libya'ya Müdahale: Meşruiyet ve Saldırganlık Arasında*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hukuk Fakültesi, Bin Yusuf Bin Huda Üniversitesi, Cezayir.

يوسف، حنان. (2006). *الإعلام والسياسة مقارنة ارتباطية*. القاهرة: أطلس للنشر.

Youssef, H. (2006). *Medya ve Siyaset: İlişkisel Bir Yaklaşım*. Kahire: Atlas Yayınları.

Zafer, C. & Vardarlier, P. (2019). *Medya ve Toplum*. Selçuk Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22 (2), ss 355-361. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/818643>

زغوني، راغب. (2016). *تحليل السياسة الخارجية*. قسم العلوم السياسية، كلية الحقوق والعلوم السياسية، جامعة 8 مايو، الجزائر.

Zaghouni, R. (2016). *Dış Politika Analizi*. 8 Mayıs Üniversitesi, Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesi, Cezayir. https://www.elmizaine.com/2019/10/pdf_98.html

زاغدار، عبد الحق ورملي، فهم. (2016). *التوجهات الجديدة في السياسة الخارجية التركية: دراسة في الجذور النظرية والفكرية*. مجلة الباحث للدراسات الأكاديمية، العدد 4، ص 56-42.

Zağdar, A. & Ramli, F. (2016). *Türk Dış Politikasındaki Yeni Eğilimler: Teorik ve Entelektüel Kökler Üzerine Bir Çalışma*. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (4), ss 42-56. <https://asjp.cerist.dz/en/article/5709>

زروقة، إسماعيل. (2016). *التنافس التركي الإيراني على منطقة الشرق الأوسط*. مجلة البحوث السياسية والإدارية، المجلد (9)، ص 104-92.

Zarouqa, I. (2016). Türk-İran Rekabeti Orta Doğu Bölgesi Üzerinde. *Politik ve İdari Araştırmalar Dergisi, Cilt (9)*, ss 92-104. <https://asjp.cerist.dz/en/article/71226>

EK

Ek 1: İçerik Analizi Kategorilerinin Prosedürel Tanımları

Bu ekte, çalışmanın araştırma sorularına en yüksek doğruluk, kapsam ve tarafsızlıkla yanıt verebilmesini sağlamak amacıyla geliştirilen içerik analizi modeli sunulmaktadır. Araştırmacı tarafından oluşturulan bu modelde, analiz sürecinde kullanılan kategoriler ve bu kategorilere ait operasyonel tanımlar sistematik biçimde ortaya konmuştur. Haber içerikleri, bu çerçevede sınıflandırılmış ve yorumlanmıştır. Bu yapı, çalışmanın analitik bütünlüğünü sağlamak ve bilimsel şeffaflığı desteklemek üzere tasarlanmıştır.

Öncelikle: Konu Kategorileri (Ne Söylendi): Bu, "Araştırmacının içeriğin türü, içeriği ve analiz amacına göre düzenlediği sınıflandırmaların bir grubudur, böylece içeriği tanımlamak ve en objektif ve kapsamlı şekilde sınıflandırmak için kullanılabilir. Bu, analiz yapma ve sonuçları kolay ve etkili bir şekilde çıkarma olanağı sağlar" (Abdülhamid, 1983:22), Araştırmacı, bu sınıflandırmaları, çalışma gazeteleri üzerine yaptığı keşifsel çalışmasından elde ettiği bulgulardan faydalanarak hazırlamıştır. Form, aşağıdaki kategorileri içermiştir:"

1. Türk Meseleleri Konu Kategorisi: Türkiye Meseleleri- Bu kategori, Türkiye'nin önemli olayları, faaliyetleri ve şekilleri ile ilgili gazete materyallerini içerir ve üç alt kategoriye ayrılır:

1.1. İç Konular (Türkiye İçinde): İç konular, Türkiye Cumhuriyeti içindeki olayları ifade eder ve çeşitli konuları içerir:

1.1.1. Hükümet: Bu, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki hükümetle ilgili konuları ve olayları, Türk Parlamentosu, hükümet bakanları ve benzeri konulara odaklanan içerikleri içerir.

1.1.2. Parti: Bu kategori, Türkiye'deki devlet içindeki parti liderleri veya Türk partileri ile ilgili olayları içerir.

1.1.3. Sosyal Konular: Bu kategori, Türkiye içindeki sosyal konuları kapsar, örneğin: iç çatışmalar, sosyal yasalar, sınıf ve işçi meseleleri, kadın hakları ve benzerleri.

1.1.4. Ekonomik Konular: Bu kategori, ekonomik bir perspektiften ele alınan konuları içerir ve tarım, sanayi, ticaret, yatırım, denizcilik gibi farklı sektörleri kapsar.

1.1.5. **Spor Konuları:** Bu kategori, yerel ve uluslararası şampiyonalara katılım gibi sporla ilgili konuları içerir.

1.1.6. **Diğer:** Bu kategori, turistik ve güvenlikle ilgili konular gibi diğer iç konuları içerir.

1.2. **Dış (Dünya ile):** Bu, Türkiye'nin Arap ve İslam ülkeleriyle ve yabancı ülkelerle olan ilişkilerini içerir ve bir dizi konuyu içerir, bunlar arasında:

1.2.1. **Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile İlişkileri:** Diplomatik, ekonomik ve askeri ilişkileri içerir.

1.2.2. **Türkiye'nin Arap ve İslam Ülkeleri ile İlişkileri:** Türkiye'nin Arap ve İslam ülkeleri ile ilişkilerine dair kapsamlı bir kapsamı içerir, Türkiye'nin Arap ve İslam komşu ülkeleri ile tarihi ve kaderi bağlarına odaklanır.

1.2.3. **Dünya Ülkeleri ile İlişkiler:** Türkiye'nin diğer dünya ülkeleriyle olan ilişkilerini içerir, hem diplomatik hem de askeri ve ekonomik ilişkileri kapsar.

1.2.4. **Diğer:** Bu kategori, Türkiye'nin diğer kategorilere dahil edilmeyen ilişkilerini içerir; bu da uluslararası ve bölgesel örgütlerle olan ilişkileri ve diğer ilişkileri kapsar.

1.3. **Libya Meselesi (Libyalılarla):** Burada Türkiye'nin Libyalılarla ilişkisi anlaşılmaktadır ve bu, birkaç kategoriyi içermektedir:

1.3.1. **Türkiye'nin Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne Desteği:** Burada Türkiye'nin BM tarafından tanınan Ulusal Mutabakat Hükümeti (Trablus Hükümeti) ile ilişkilerini ve siyasi ve diplomatik destek sağlamasını konu alan haberler kastedilmektedir.

1.3.2. **Türkiye'nin Çözüm Müzakerelerindeki Çabaları:** Burada Türkiye'nin Libya'daki görüşleri yaklaştırmadaki rolünü ele alan haberler kastedilmektedir, Türkiye'nin ateşkesi sağlama, Libya'da barış ve istikrarı tesis etme amacıyla takip ettiği girişimler, projeler ve adımlar.

1.3.3. **Ekonomik İşbirliği:** Türkiye ile Libya arasındaki ticaret ve ekonomik işbirliği konusunu ele alan haber makaleleri.

1.3.4. **Güvenlik ve Askeri İşbirliği:** Türkiye ile Libya Hükümeti (Trablus) arasındaki güvenlik ve askeri işbirliği konularını ele alan haber makaleleri, güvenlik ve askeri

işbirliği anlaşmaları, deniz sınırlarını belirleme anlaşması gibi konuları içermektedir, ayrıca güvenlik danışmaları ve benzeri konuları da kapsamaktadır.

1.3.5. Türk Müdahalesi Libya'da: Türkiye'nin Libya'ya askeri ve siyasi müdahalesini ve Libya'daki çatışmanın taraflarından birini çeşitli destek türleriyle nasıl desteklediğini ele alan haber makaleleri.

1.3.6. Türkiye ve Silahlı Gruplar: Silahlı gruplar ve paralı askerler konularını ele alan, Libya'daki yabancı varlığı ve Türkiye'nin silahlı gruplarla ilişkisi ile Libya topraklarındaki yabancı varlığın desteklenmesindeki rolünü tartışan haber makaleleri.

1.3.7. Diğer: Daha önce bahsedilmeyen Libya meseleleriyle ilgili tüm konuları içerir.

2. Aktif Güçler Kategorisi: Bu kategori, Libya web sitelerinde Türk meselelerindeki en önemli aktörleri veya şahsiyetleri belirlemeyi amaçlamaktadır ve aşağıdakiler de dahil olmak üzere çeşitli dallar ayrılmıştır:

2.1. Türk Hükümeti: Türk hükümetine bağlı bakanlar ve ilgili kurumları içermektedir.

2.2. Türk muhalefeti: Türkiye'deki siyasi muhalefeti, parlamentodaki muhalefeti ve halkın muhalefetini içerir.

2.3. Türk Ordusu: Türk Ordusu Genelkurmay Başkanı, Türk Ordusunun Yüksek Askeri Konsey üyeleri ve Türkiye içinde ve dışında sahada faaliyet gösteren birimlerini içerir.

2.4. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı (Erdoğan) ve beyanları ile ilgili basın kapsamı içerir.

2.5. Ulusal Mutabakat Hükümeti (Trablus Hükümeti): 2017 yılında Suheyraat Anlaşması'na dayanarak kurulan ve BM tarafından tanınarak uluslararası meşruiyet kazanan Libya hükümetinin medya kapsamını içerir, daha sonra Ulusal Birlik Hükümeti'ne dönüşmüştür.

2.6. Silahlı Gruplar ve paralı askerler: Bu, Libya'daki silahlı gruplar ve Libya'daki savaş eylemlerine katılan yabancı paralı askerlerle ilgili medya kapsamını içerir. Ayrıca Türkiye'nin bu gruplarla ilişkisi, onlara verdiği destek ve Libya'daki çatışmalardaki faaliyetlerini kolaylaştırması da bu kapsamda yer almaktadır.

2.7. **Tobruk Hükümeti:** Tobruk'taki dağılmış parlamentodan türeyen hükümet, Libya ordusu ve lideri General Halife Hafter ile ilgili medya kapsamını içerir.

2.8. **Arab ve İslam ülkeleri:** Arab ve İslam ülkeleri tümünü kapsar.

2.9. **Batı Ülkeleri:** Amerika Birleşik Devletleri hariç, tüm Batı ülkelerini içerir.

2.10. **Amerika Birleşik Devletleri:** Amerika Birleşik Devletleri ve başkanları, diplomatları ve bakanları dahil yönetimini içerir.

2.11. **Diğer:** Bu, Libya'daki web sitelerinde belirtilen ve önceki kategorilere dahil edilmeyen etkili güçleri içerir.

3. **Anahtar Figürler Kategorisi:** Bu kategori, Libya'daki elektronik sitelerin olayları kapsarken kullandığı önemli figürleri tanımaya yöneliktir ve şunları içerir:

3.1. **Türk Kişilikler, ve şunları içerir:**

3.1.1. **Türk Resmi Şahsiyetler:** Türk hükümetinde resmi görevleri olan kişileri içerir; Türkiye Cumhuriyeti Başkanı, Başkan Yardımcısı, Türk hükümetinde görevli yetkililer ve Türk bakanları gibi.

3.1.2. **Türk Parti Kişilikleri:** Burada Türk partilerinde önemli rol oynayan şahsiyetleri ve Türk parlamentosundaki muhalefet üyelerini kastediyor.

3.1.3. **Türk Güvenlik ve Askeri Şahsiyetleri:** Burada, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne bağlı askeri ve güvenlik kurumlarında önemli rolleri olan şahsiyetleri kastediyor.

3.2. **Uluslararası Şahsiyetler:** Burada dünya genelinde resmi ve gayri resmi pozisyonlara sahip kişileri kastediyor.

3.3. **Libyalı Şahsiyetler:** Libya hükümetinde resmi pozisyonlarda bulunan kişilerin yanı sıra siyasi partilere ve sivil toplum kuruluşlarına mensup resmi olmayan kişileri içerir.

3.4. **Arap ve İslam Şahsiyetler:** Arap ve İslam dünyasındaki resmi, halk ve parti liderlerini içerir.

4. **Sıfatlar ve özellikler kategorisi:** Türkiye'nin özellikleri ve nitelikleri, Libya'daki elektronik sitelerin kapsamlarından çıkardığı özellikler ve niteliklere ayrılır:

4.1. Olumlu Özellikler ve Nitelikler:

4.1.1. Türkiye, Libya ve bölgedeki diğer ülkelerle dostane ve destekleyici bir ilişkiye sahiptir.

4.1.2. Türkiye ekonomik anlamda güçlü bir ülkedir.

4.1.3. Türkiye askeri ve teknoloji alanında gelişmiş bir ülkedir.

4.1.4. Türkiye demokratik bir ülkedir ve özgürlükleri ile insan haklarını desteklemektedir.

4.1.5. Türkiye bölgesel anlamda güçlü ve etkili bir ülkedir.

4.1.6. Diğer: Daha önceki kategorilere dahil edilmeyen konular.

4.2. Olumsuz Özellikler ve Nitelikler:

4.2.1. Türkiye düşmanca bir ülke ve bölge için bir tehdit oluşturan, bölgede etkisini genişletmeyi amaçlayan bir ülkedir.

4.2.2. Türkiye ekonomik açıdan zayıf bir ülke.

4.2.3. Türkiye askeri ve teknoloji açısından geri kalmış bir ülkedir.

4.2.4. Türkiye demokratik olmayan bir ülke ve insan hakları ihlallerine sahiptir.

4.2.5. Türkiye terörü ve teröristleri destekliyor.

4.2.6. Türkiye Arap ülkeleri ve komşu ülkelerin iç işlerine müdahale ediyor.

4.2.7. Türkiye bölgesel olarak zayıf ve etkisiz bir ülkedir.

4.2.8. Diğer: Daha önceki kategorilere dahil edilmeyen konular.

5. Haber Kaynakları Kategorisi: Bu kategori, Libya elektronik sitelerinin Türkiye ile ilgili haberlerinde kullandığı kaynakları tanımaya yöneliktir ve şunları içerir:

5.1. İç Kaynaklar: Libya elektronik siteleri ile ilgili iç kaynakları içerir ve şunları içerir:

5.1.1. Muhabir veya Temsilci: Haber sitesi hesabına çalışan gazeteci, bu ya içinde yayınlandığı ülkede ya da başka bir ülkeye gönderilen muhabir olabilir.

5.1.2. Özel Yazar: Belirli bir konuda düzenli olarak site için yazı yazmak üzere kullanılır.

5.2. Dış Kaynaklar: Editörlük Kurulu dışından gelen, gazetenin veya medya kuruluşunun haber ve bilgi elde etmek için maddi veya maddi olmayan bir bedelle güvendiği kaynaklardır. Bu kaynaklara kuruluşun veya gazetenin kontrolü olmaz; çünkü bu kaynaklar başlıca kendi hesapları için çalışmaz (Nasır ve Abdurrahman, 2014: 104). Bu kaynaklar şu şekilde ayrılır:

5.2.1. Haber Ajansları: Bir ülkenin içinde veya dışında bulunan tüm olayları ve haberleri toplama ve kapsama amacıyla çalışan kurumlardır. Topladıkları haberleri kendi ofisleri aracılığıyla veya kendileriyle sözleşmeli olan ajanslar aracılığıyla yayınlama ve dağıtma işlemlerini gerçekleştirirler (İmam ve İzzet, 2006: 66) ve şunları içerir:

5.2.1.1. Libya Haber Ajansları: Bu tür ajanslar genellikle devletin resmi ajanslarıdır, Libya Haber Ajansı (VAL) gibi.

5.2.1.2. Türk haber ajansları: genellikle devlet kurumlarına bağlı resmi ajanslardır, örneğin Anadolu Ajansı.

5.2.1.3. Dünya Haber Ajansları: Reuters, Fransız, Associated Press, United Press gibi uluslararası şirketlerdir ve geniş teknolojik imkanlara sahiptir. Haberleri almak ve iletmek için geniş bir muhabir ağı kullanır, bu haber materyallerini düzenleme merkezinde birçok editörle hazırlar (İmam ve İzzet, 2006: 109).

5.2.2. Diğer Medya Araçları: Bu, basılı gazeteler gibi çeşitli medya araçlarıdır ve doğaları gereği düzenli olarak günlük yayın yaparlar, haberleri ve çeşitli konuları yayınlamaları. Ayrıca, radyolar, televizyon kanalları ve internet üzerindeki web siteleri de dahildir.

5.2.3. Birden Fazla Kaynaktan Alınan Haber: Haber makalesi, bilgilerini muhabirler, haber ajansları ve gazeteler gibi birden fazla kaynaktan elde etmiş olan bir materyali ifade eder.

5.2.4. Kaynaksız Haber: Haberin kaynağını açıklamadan yayınlanan haber materyalini ifade eder.

5.2.5. Diğer: Daha önce belirtilen kategoriler içinde yer almayan herhangi bir kaynağı ifade eder.

6. Yön kategorisi:

6.1. **Olumsuz:** Bu, çalışma sitelerinin Türkiye'nin bölgedeki rolü hakkında olumsuz bir görüntü çizdiği ve olumsuz eylemlerinden bahsettiği anlamına gelir.

6.2. **Tarafsız:** Bu, bir web sitesinin Türkiye'nin konu edildiği haber materyalinin kapsamı ve işlenişinde olumlu veya olumsuz bir tavır takınmaması anlamına gelir.

6.3. **Olumlu:** Bu, çalışma sitelerinin Türkiye'nin bölgedeki rolü hakkında olumlu bir parlak görüntü çizdiği ve olumlu eylemlerinden bahsettiği anlamına gelir.

İkinci olarak: Şekil Kategorileri (Nasıl Söylendi?): Türk olaylarına dair haber materyaliyle ilgili içeriğin sunumunda kullanılan vurguların ve açıklamaların kategorilerini ifade eder. İki bölüme ayrılır:

1. **Gazetecilik sanat kategorisi:** Haber materyalinin sunumunda kullanılan teknik şablonları ifade eder ve haber sitelerinde sunulan farklı biçimler arasında ayırım yapmak için kullanılır (Abdulhamid, 1983:132), ve aşağıdaki kategorilere ayrılmıştır:

1.1. **Haber:** Olayı, durumu veya fikri, okuyucuların çoğunluğunun çıkarlarına dokunan ve toplumun gelişimine ve yükseltilmesine katkıda bulunan kadar ilgi çekici ve doğru bir şekilde rapor eden bir haber türüdür (İbrahim, 2009: 18).

1.2. **Hikaye:** Önemli olaylar hakkında hızlı raporlar, olayın ayrıntılarını ve basın uzmanlarının aşağıdaki soruları yanıtlarken özetlediği tüm yönleri içerir: Kim? Ne zaman? Ne? Nasıl? Neden? Ve nerede? Bu raporlar, yanıtlanması gereken küçük ve hızlı haberlerin kapsama alanından daha uzun bir süreye sahiptir (Abdul Macid ve Alamuddin, 2012: 61).

1.3. **Rapor:** Bu, gazetecilik sanatının bir dalı olup, bir haber ile gazetecilik araştırması arasında yer alır. Sadece olayın temel yönlerini değil, aynı zamanda olayla ilgili zamanı, yeri, kişileri ve koşulları da içerir (Abu Zeyd, 1990: 135).

1.4. **Makale:** Bu, görüşe dayalı özel bir gazetecilik formudur ve gazetenin politikasını ve bazı yazarlarının günlük olaylar ve yerel veya uluslararası kamuoyunu meşgul eden konulardaki görüşlerini doğrudan ifade eden bir araçtır. Gazeteci, bu görevi yerine getirirken mevcut olayları açıklar ve çeşitli anlamlarını ortaya koyan yorumlarda bulunur (Abu Zeyd, 1990: 17).

1.5. **Konuşma:** Bu, gazetecinin bir kişilikle haber ve bilgi elde etmeyi, belirli bir bakış açısını açıklamayı, bu kişiliğin hayatındaki garip, komik veya eğlenceli yönleri resmetmeyi hedefleyen bir diyalog sanatıdır (Awadallah , 1996 :9).

1.6. **Araştırma:** Gazetecinin, kamunun ilgisini çeken belirli bir olay veya konu hakkında bilgileri, verileri ve detayları topladığı karmaşık bir süreçtir. Bu olay etrafında birçok soru döner ve gazeteci bilgilerle desteklenmiş mantık üzerine, duygular değil, kendi görüşünü oluşturur. Bu, gazetecinin kötü durumları eleştirmesine ve gerçeklerle bilgiye sahip olduğunda bunu yapmasına olanak tanır (Abdalbaki, 2013: 62).

1.7. **Karikatür:** Kamuyu etkilemeyi amaçlayan ve mizahi bir şekilde sunulan ifadeler ve şekillerdir. Bu, politik ve sosyal konularla ilgili bir fikri iletmeyi amaçlayan bir görsel türdür. Bu karikatürlerin temelini oluşturan şey, mizah ve alaydır ve kısa ifadeler veya benzetmeler içerir (şehata ve Najjar, 2003: 190).

1.8. **Bağımsız Haber Fotoğrafı:** Kendisi başlı başına bir olayı temsil eden ve haber metninden farklı olabilen veya belki de metinle eşlik etmeyen bir fotoğraftır. Bu, kendi başına kendi kendine ifade eden bir görseldir (Lubbad, 2014: 51).

1.9. **Diğerleri:** Daha önce belirtilmemiş gazetecilik sanatları.

2. **Etkileşimli öğeler kategorisi:** Bu kategori veya özellik, haber içeriklerinin yayınlanması ve paylaşılması sürecini kolaylaştırmak, halkın bu içeriklere etkileşimde bulunmasını sağlamak için kullanılır ve şu alt kategorileri içerir:

2.1. **Sosyal Medya Ağları:** Bu, elektronik sitelerin haber içeriklerini yayınlamak için kullandığı sosyal medya platformlarıdır. Ayrıca erişimi artırmayı ve etkileşimi artırmayı amaçlar.

2.2. **Yayınlama ve Paylaşma:** Haber sitelerinin kullanıcılara yayınlanan içeriği paylaşma olanağı sunması anlamına gelir.

2.3. **Yorumlar ve Yanıtlar:** Bu zellik, kullanıcının site üzerinde yayınlanan haberlere yorum yapma, editöre elektronik posta göndererek site üzerinde yayınlanan içerik hakkında yorumda bulunma veya ek bilgi sağlama olanağı tanır.

2.4. **Konuyu E-posta İle Gönderme:** Haber materyalinin arkadaşlara e-posta yoluyla gönderilmesini kolaylaştıran bir zellik.

2.5. Anket Yoluyla Görüş Talebi: Belirli bir konu hakkında hedef kitle tarafından yapılan görüş anketi.

2.6. Etiket/Hashtag: Yayınlanan haber makalesini takip eden belirli kelimelerle yapılan bir etiket, içeriklerin önemini vurgulamak ve belirli bir konu hakkındaki okuyucu görüşlerini anlamak için etkileşim sağlar.

2.7. Diğer: Daha önce belirtilmemiş etkileşimli hizmetler.

İçerik analizi formu (1)

Önce: İçerik analizi kategorileri (Ne söylendi?)

Web sitesinin adı:

Form numarası (.....)

213

İçerik analizi formu (2)

Önce: İçerik analizi kategorileri (Ne söylendi?)

Web sitesinin adı:

Form numarası (.....)

Aktif güçler kategorisi											Diğeri
Amerika Birleşik Devletleri											
Batı ülkeleri											
Arap ve İslam ülkeleri											
Tobruk Hükümeti											
Silahlı Gruplar ve Paralı Askerler											
Ulusal Mutabakat Hükümeti											
Türk Cumhurbaşkanı(Erdoğan)											
Türk ordusu											
Türk muhalefeti											
Türk hükümeti											
Tarih											
Sıra Numarası											

İçerik analizi formu (3)

Önce: İçerik analizi kategorileri (Ne söylendi?)

Web sitesinin adı:

Form numarası (.....)

Anahtar figürler kategorisi					
Sıra	Tarih	Türk	Uluslararası		
			Libya	Arap ve İslam	Diğer
		Askeri ve			
		Parti			
		Resmi			

İçerik analizi formu (4)

Önce: İçerik analizi kategorileri (Ne söylendi?)

Web sitesinin adı:

Form Numarası (...)

Sıfatlar ve özellikler kategorisi				
Olumlu özellikler		Olumsuz özellikler		
	Diğer			
	Bölgesel olarak zayıf ve etkisiz			
	Arap ülkelerinin işlerine müdahale ediyor			
	Terörü destekliyor			
	Özgürlükleri ve insan haklarını ihlal eden demokratik olmayan bir devlet			
	Askeri ve Teknolojik Olarak Geri Kalmış			
	Ekonomik Olarak Zayıf			
	Düşmanca ve bölge için tehlikeli			
	Diğer			
	Bölgesel olarak güçlü ve etkili			
	Özgürlükleri ve insan haklarını destekleyen demokratik bir devlet			
	Askeri ve Teknolojik açıdan Gelişmiş			
	Ekonomik Olarak Güçlü			
	Dost ve destekleyici bir ülke			
	Tarih			
	Sıra Numarası			

İçerik analizi formu (5)

Önce: İçerik analizi kategorileri (Ne söylendi?)

Web sitesinin adı:

Form Numarası (...)

Haber Kaynakları Kategorisi							Yaklaşım Biçimi kategorisi			
Sıra Numarası	Tarih	İç kaynaklar	Dış kaynaklar				Olumsuz	Nötr	Olumlu	
		Muhabir veya temsilci	Özel yazman	Haber ajansları	Diğer medya araçları	Daha fazla kaynak	Kaynak Yok	Diğer		
				Uluslararası						
				Türk						
				Libya						

İçerik analizi formu (6)

Önce: Biçimsel analiz kategorileri (Nasıl söylendi?)

Web sitesinin adı:

Form Numarası (...)

		Gazetecilik sanat kategorisi								
		Sıra Numarası	Tarih	Haber	Hikâye	Rapor	Makale	Röportaj	Araştırma	Karikatür

İçerik analizi formu (7)

İkinci: Biçimsel analiz kategorileri (Nasıl söylendi?)

Web sitesinin adı:

Form numarası (....)

Sıra Numarası	Tarih	Sosyal medya	Etkileşimli öğeler kategorisi					Diğer
			Yayınlama ve paylaşma	Cevaplar ve yorumlar	Konuyu e-posta ile gönderme	Anketler	Hashtag/Etiket	

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Saddam SEHWEIL	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Gaza İslam Üniversitesi
Fakülte	Din Esasları Fakültesi
Bölümü	Din Esasları
Yüksek Lisans	
Üniversite	Alağa Üniversitesi ve Yönetim ve Politika Yüksek Lisans
Enstitü Adı	Uluslararası İlişkiler
Anabilim Dalı	Diplomasi ve Uluslararası İlişkiler
Programı	Diplomasi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı
Makale ve Bildiriler	
1. Kenar, N. & Sehweil, S. (2025). “El-Aksa Tufanı Operasyonu ve Filistin Sorununun Çözümüne Etkileri”. <i>Sakarya Üniversitesi İktisat Dergisi</i>, 14(1), 29-51.	
2. Sehweil, S. (2025). “El-Aksa Tufanı Operasyonu ve Kendi Kaderini Tayin Hakkı: Uluslararası Hukuk Açısından Bir İnceleme”. <i>Uluslararası İlişkiler ve Politika Dergisi</i>, 5(2), 113-132.	